

กลยุทธ์การสื่อสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นของประชาชนบ้านจังหวัดบุรีรัมย์



นางสาวพรทิพย์ ชนะคำ

สถาบันวิทยบริการ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต

สาขาวิชานิติศาสตร์พัฒนการ ภาควิชาการประชาสัมพันธ์

คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2547

ISBN 974-17-6110-4

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

THE COMMUNICATION STRATEGIES ON LOCAL WISDOM
OF BURI RAM INTELLECTUALS



Miss Pornthip Chanaka

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of Requirements
for the Degree of Master of Arts in Development Communication

Department of Public Relations

Faculty of Communication Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2004

ISBN 974-17-6110-4

หัวข้อวิทยานิพนธ์ กลยุทธ์การสื่อสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นของประชาชนชาวบ้านจังหวัด
บุรีรัมย์
โดย นางสาวพรทิพย์ ชนะคำ
สาขาวิชา นิเทศศาสตร์พัฒนาการ
อาจารย์ที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ อุบลวรรณ ปิติพัฒนะโฆษิต

คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญามหาบัณฑิต

.....คณบดีคณะนิเทศศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร. สุรพล วิรุฬห์รักษ์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. จิตรภรณ์ สุทธิวรเศรษฐ์)

สถาบันนวัตกรรมการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
.....อาจารย์ที่ปรึกษา
(รองศาสตราจารย์ อุบลวรรณ ปิติพัฒนะโฆษิต)

.....กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ อวยพร พานิช)

พรทิพย์ ชนะคำ : กลยุทธ์การสื่อสารภูมิปัญญาท้องถิ่นของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์
(THE COMMUNICATION STRATEGIES ON LOCAL WISDOM OF BURI RAM INTELLECTUALS)
จ. ที่ปรึกษา : รศ.อุบลวรรณ ปิติพัฒนะโฆษิต, 196 หน้า. ISBN 974-17-6110-4

งานวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคุณลักษณะ และบทบาทของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ อีกทั้งยังศึกษากลยุทธ์การสื่อสารในการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้มีความสำคัญยิ่งในการพัฒนาของชนบท

ผลการวิจัยพบว่าปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์มีคุณลักษณะของความเป็นผู้นำโดยธรรมชาติอย่างเด่นชัด ซึ่งความเป็นผู้นำโดยธรรมชาตินี้มาจากคุณลักษณะด้านต่างๆ ของปราชญ์ชาวบ้านที่ทำให้ได้รับความเคารพนับถือจากชาวบ้าน คุณลักษณะเด่นๆ เหล่านี้ ได้แก่ ความสามารถทางการเกษตร รวมทั้งความสามารถทางด้านอื่นๆ อาทิ การบริหารหมู่บ้าน ความสามารถทางการสื่อสาร เป็นต้น นอกจากนี้ปราชญ์ชาวบ้านยังยอมรับความรู้และวิทยาการใหม่ๆ แสวงหาความรู้อยู่เสมอ ไม่ยึดติดกับความคิดเก่าๆ และนำความรู้เหล่านั้นมาพัฒนาตนเอง ครอบครัว และหมู่บ้านด้วยหัวใจที่มุ่งมั่นในการพัฒนา

ส่วนบทบาทของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์นั้นพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์มีบทบาทด้านต่างๆ มากมาย อาทิ เป็นผู้ริเริ่มเกษตรกรรมทางเลือกใหม่ในหมู่บ้าน และแนะแนวทางเกษตรกรรมทางเลือกให้แก่ชาวบ้าน รวมทั้งเป็นผู้กระจายข่าวสารจากเจ้าหน้าที่พัฒนาไปยังชาวบ้าน บทบาทเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงบทบาทการเป็นผู้นำในการพัฒนาของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์อย่างชัดเจน

ทางด้านกลยุทธ์การสื่อสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า กลยุทธ์หลักๆ ที่ปราชญ์ชาวบ้านนำมาใช้ และเกิดประสิทธิภาพ และประสิทธิผลนั้น ได้แก่ การสร้างบรรยากาศความเป็นกันเองด้วยการสื่อสารระหว่างบุคคล การใช้ภาษาท้องถิ่น นอกจากนี้ยังใช้การสาธิต และการเปิดพื้นที่เกษตรกรรมของตนเองให้ชาวบ้าน และบุคคลภายนอกเข้ามาดูงาน เพื่อสร้างความเข้าใจให้กับชาวบ้านมากยิ่งขึ้น ทางด้านเนื้อหาที่ปราชญ์ชาวบ้านใช้นั้นจะเป็นเนื้อหาที่มาจากประสบการณ์ของปราชญ์ชาวบ้านในการทำเกษตรกรรม มีความชัดเจน เข้าใจง่าย และชี้ให้ชาวบ้านเห็นปัญหาของตนเอง รวมทั้งแนวทางการแก้ไขปัญหานั้นด้วย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาควิชา การประชาสัมพันธ์ลายมือชื่อนิสิต.....พรทิพย์ ชนะคำ
สาขาวิชา นิเทศศาสตร์พัฒนาการลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....อุบล-ปิติ-โฆษิต
ปีการศึกษา 2547ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....

4685091828 Major DEVELOPMENT COMMUNICATION

KEY WORD : COMMUNICATION STRATEGIES / LOCAL WISDOM / BURIRAM INTELLECTUALS

PORNTHIP CHANAKA : THE COMMUNICATION STRATEGIES ON LOCAL WISDOM OF BURI RAM
INTELLECTUALS. THESIS ADVISOR : ASSOC. PROF. UBOLWAN PITIPATTANACONIT 196pp.

ISBN 974-17-6110-4

The objectives of this research were to study the characteristics, the roles and the communication strategies of the Buri ram intellectuals in reaching out their wisdom. To collect the data under study, a qualitative research method, a documentary research and an in-depth interview, were used.

The research findings were as follows :

1. The Buri ram intellectuals were characterized by natural leadership and respectfulness to the villagers. The key characteristics were their competence in agriculture administration and effective communication strategies, determination constant, learning new knowledges and applying to self, family and village developing ;

2. The key roles of the Buri ram intellectuals were pioneer and counsellor in agricultural alternatives, and information agent ;

3. The effective communication strategies which the Buri ram intellectuals used were interpersonal communication and informal climate, using dialect, demonstration, and open-house. The content of communication was their experiences and easy to understand. Problem solvings were also suggested.

Department.....Public Relations.....Student's signature.....Pornthip Chanaka
Field of study..Development Communication...Advisor's signature.....Ubolwan Pitipattanacoi
Academic year2004.....Co-advisor's signature.....-

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดีเนื่องจากบุคคลหลายๆ ท่านให้ความอนุเคราะห์ช่วยเหลือ และแนะนำ บุคคลแรกที่สำคัญอย่างยิ่ง คือ รองศาสตราจารย์อุบลวรรณ ปิติพัฒนะ โฆษิต อาจารย์ที่ปรึกษาของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณทุกๆ คำสอน ทุกๆ คำแนะนำ และกำลังใจที่ท่านอาจารย์เอื้อเฟื้อเป็นอย่างสูง

รวมทั้งผู้วิจัยต้องขอกราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.จิตราภรณ์ สุทธิวรเศรษฐ์ ประธานกรรมการ และรองศาสตราจารย์อวยพร พานิช กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ สำหรับคำแนะนำ คำชี้แนะ ที่ทำให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้เสร็จสมบูรณ์ นอกจากนี้ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ทุกท่านที่ให้ความรู้แก่ผู้วิจัยตั้งแต่เด็กจนกระทั่งปัจจุบัน

ขอขอบพระคุณปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ทุกท่าน ได้แก่ พ่อผาย สร้อยสระกลาง พ่อคำเดื่อง ภาษี พ่อสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ พ่อประสิทธิ์ คิมรัมย์ พ่อวร ไชยงาม พ่อไส เทน ไธสง และแม่บุญ เพ็งศรี ที่ทุกท่านสละเวลาอันมีค่ามาให้ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์จนออกมาเป็นวิทยานิพนธ์เล่มนี้ รวมทั้งขอบพระคุณชาวบ้านทุกท่านที่ให้ความร่วมมือในการสัมภาษณ์ด้วยค่ะ

กลุ่มบุคคลอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งขาดไม่ได้ คือ คุณพ่อ คุณแม่ ผู้ให้กำเนิด และให้ทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิต พี่ๆ หลานๆ เพื่อนๆ และ JUVENTUS ทุกคนคือกำลังใจที่ดีที่สุดในโลก ขอขอบพระคุณทุกๆ คนจากใจจริงค่ะ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญแผนภาพ.....	ญ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์การวิจัย.....	6
ปัญหาคำถามวิจัย.....	7
ขอบเขตการวิจัย.....	7
คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย.....	7
ประโยชน์ที่ได้รับจากงานวิจัย.....	8
2 แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	9
แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำการพัฒนาชุมชน.....	10
แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำทางความคิด.....	17
แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท.....	19
บทบาทของผู้นำชุมชนในระดับท้องถิ่นกับการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการ พัฒนาชนบท.....	22
ปรัชญาชาวบ้านกับการพัฒนาท้องถิ่นในด้านต่างๆ.....	25
แนวคิดเรื่องสื่อบุคคล.....	29
ทฤษฎีการสื่อสารระหว่างบุคคล.....	40
ทฤษฎีการสื่อสารแบบสองชั้นตอน.....	45
แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายทางการสื่อสาร.....	47
เกษตรกรรมทางเลือก.....	52
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	54

บทที่	หน้า
3 ระเบียบวิธีวิจัย.....	58
รูปแบบของการวิจัย.....	58
ขั้นตอนในการวิจัย.....	58
การเตรียมการวิจัย.....	59
กลุ่มเป้าหมาย.....	60
การกำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	63
การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	64
ความเชื่อถือได้ของข้อมูล.....	64
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	65
การนำเสนอข้อมูล.....	66
ระยะเวลาในการเก็บข้อมูล.....	66
4 ผลการวิจัย.....	67
ประวัติชีวิตเบื้องต้นของปราชญ์ชาวบ้านแต่ละท่าน.....	67
คุณลักษณะของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์.....	84
บทบาทของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์.....	102
กลยุทธ์การสื่อสารภูมิปัญญาท้องถิ่นของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์.....	106
5 การสรุปผล อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ.....	126
สรุปผลการวิจัย.....	126
การอภิปรายผลการวิจัย.....	137
ข้อเสนอแนะทั่วไป.....	161
ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป.....	162
รายการอ้างอิง.....	164
ภาคผนวก.....	171
ภาคผนวก ก.	
ประวัติโดยสังเขปของผู้ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์.....	172

ภาคผนวก ข.	
ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดบุรีรัมย์.....	188
ภาคผนวก ค.	
ภาพบรรยากาศเวทีเสวนาเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาค อีสาน.....	192
ภาคผนวก ง.	
ขั้นตอน และภาพการวางแผนการทำเกษตรกรรมผสมผสาน.....	194
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	196



สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่	หน้า
1 แสดงผู้นำแบบอัตโนมัติ.....	16
2 แสดงผู้นำแบบประชาธิปไตย.....	17
3 แสดงผู้นำแบบเสรีนิยม.....	18
4 แสดงการสื่อสารแบบสองขั้นตอน.....	46
5 แสดงการสื่อสารทางเดียว.....	49
6 แสดงการสื่อสารสองทาง.....	49
7 แสดงการกระจายตัวของกลุ่มเป้าหมายซึ่งอยู่ตามอำเภอต่างๆ ในจังหวัดบุรีรัมย์.....	62
8 แสดงการติดต่อสื่อสารโดยชาวบ้านเข้าหาปราชญ์ชาวบ้าน.....	90
9 แสดงการติดต่อสื่อสารโดยปราชญ์ชาวบ้านเข้าหาชาวบ้านในหมู่บ้าน.....	91
10 แสดงการพัฒนาของปราชญ์ชาวบ้าน.....	96
11 แสดงการกระจายข่าวสารจากเจ้าหน้าที่พัฒนาไปยังชาวบ้านโดยปราชญ์ชาวบ้าน.....	105
12 แสดงการสื่อสารระหว่างปราชญ์ชาวบ้านและกลุ่มบุคคลต่างๆ.....	108
13 แสดงการแสวงหาความรู้จากแหล่งต่างๆ ของปราชญ์ชาวบ้าน.....	110
14 แสดงการสื่อสารสองขั้นตอนที่ปราชญ์ชาวบ้านใช้ในการสื่อสารภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	111
15 แสดงการสื่อสารสองขั้นตอนของปราชญ์ชาวบ้านในการสื่อสารภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	111
16 แสดงขั้นตอนการรวมตัวกันของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านในจังหวัดบุรีรัมย์.....	113
17 แสดงการรวมตัว และกิจกรรมของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน.....	115
18 แสดงการสื่อสารสองทางระหว่างปราชญ์ชาวบ้านและกลุ่มบุคคลต่างๆ.....	117
19 แสดงการสื่อสารจากบนลงล่างของปราชญ์ชาวบ้านไปยังผู้นำโดยโครงสร้างในหมู่บ้าน.....	118
20 แสดงการสื่อสารจากล่างขึ้นบนของปราชญ์ชาวบ้านไปยังเจ้าหน้าที่พัฒนา.....	119
21 แสดงการสื่อสารจากล่างขึ้นบนของปราชญ์ชาวบ้านไปยังผู้นำโดยโครงสร้าง.....	120
22 แสดงการสื่อสารในระดับเดียวกันของปราชญ์ชาวบ้านและชาวบ้านในหมู่บ้าน.....	120
23 แสดงการสื่อสารในระดับเดียวกันระหว่างปราชญ์ชาวบ้านด้วยตนเอง.....	121
24 แสดงการกระจายข่าวสารของปราชญ์ชาวบ้านจากเจ้าหน้าที่พัฒนาไปยังชาวบ้าน.....	149
25 แสดงคุณลักษณะ บทบาทและกลยุทธ์การสื่อสารหลักๆ ของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์.....	160

สารบัญตาราง

ตารางที่

หน้า

- | | | |
|---|--|-----|
| 1 | แสดงประวัติชีวิตของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์แต่ละท่าน..... | 83 |
| 2 | แสดงคุณลักษณะของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์แต่ละท่าน..... | 100 |



จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

อิสานจกมี

ดินดีมีน้ำ

มีป่ามีคน

บ่จนบ่ยาก

หลายหลากวัฒนธรรม

งามล้ำงามหลาย

ประเทศไทยเป็นประเทศกสิกรรม ตั้งอยู่ในสุวรรณภูมิ ดินดำ น้ำชุ่ม พืชพันธุ์
อุดมสมบูรณ์ มีการสืบทอดภูมิปัญญาทางด้านการเกษตรจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลานรุ่นแล้วรุ่นเล่า
เกษตรกรรมเปรียบเสมือนรากที่หยั่งลึกเป็นรากฐานให้แก่ประเทศ แต่ในช่วงหลาย ทศวรรษที่
ผ่านมาการพัฒนาของประเทศมุ่งพัฒนา และสร้างความเจริญทางด้านวัตถุ โดยเฉพาะด้านอุตสาหกรรม
ส่งผลให้การพัฒนาด้านเกษตรกรรมเดินไปในทางที่ผิดเช่นกัน ชาวนาชาวสวนในต่าง
จังหวัดต่างมุ่งหน้าเข้าสู่เมืองใหญ่ๆ เพื่อหางานทำ เพราะอาชีพเกษตรกรรมของตนไม่สามารถให้ผล
ผลิต และรายได้เพียงพอแก่การดำรงชีพอีกต่อไป

การพัฒนาของประเทศที่ผ่านมาเป็นการพึ่งพิงแนวคิดตะวันตกคือ “เงิน” เป็น
ใหญ่ เน้นความมั่งคั่งของคนชั้นบน เพราะหวังว่าจะสามารถทำให้รายได้กระจายสู่รากหญ้าได้
โดยจะเห็นจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 1-7 นั้น เน้นพัฒนาทางด้าน
วัตถุ และยึด “เงิน” เป็นหลัก อาทิ การส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศ การส่งเสริมการท่องเที่ยว
เพื่อหารายได้เข้าประเทศ โดยไม่คำนึงถึงสภาพแวดล้อม และผลกระทบทางด้านศิลปวัฒนธรรม
เป็นต้น

การพัฒนาสมัยใหม่ตามแนวคิดตะวันตกนี้ ก่อให้เกิดการพึ่งพาต่างประเทศ
โครงสร้างการผลิตและการค้าของประเทศต้องพึ่งพิงอยู่กับระบบการผลิตและการค้าโลก ตลาด
เงินและตลาดทุนของประเทศถูกผนวกเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของตลาดการเงินโลก โดยที่บทบาทของ
คนในประเทศ และรัฐบาลอยู่ในขอบเขตที่จำกัด ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นสาเหตุให้เกิดการขาดความสม
ดุลในการกระจายรายได้ การกระจายทรัพย์สิน การถือครองปัจจัยการผลิตระหว่างกลุ่มคนต่างๆ

ในเมืองและชนบท หรือระหว่างภาคอุตสาหกรรมกับภาคเกษตรกรรม ทั้งยังก่อให้เกิดผลกระทบรุนแรงต่อรากฐานความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว ชุมชน สังคม วัฒนธรรมดั้งเดิม วิถีชีวิต และการทำมาหากินค่อยๆ เปลี่ยนไป

คงจะปฏิเสธไม่ได้ว่าการพัฒนาเป็นสิ่งจำเป็นของทุกประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศที่กำลังพัฒนาอย่างประเทศไทย แต่การพัฒนาควรเริ่มต้นจากสิ่งที่เป็นจุดแข็ง และความพร้อมของประเทศตนเอง ทั้งด้านความรู้ และทรัพยากร ซึ่งก็คือ เกษตรกรรมนั่นเอง ประกอบกับอาชีพเกษตรกรรมนั้นเป็นอาชีพหลักที่มีทั่วทุกภาค ทุกจังหวัดในประเทศ หากจะเปรียบไปแล้ว เกษตรกรแต่ละคนเป็นจุดเล็กๆ ที่มีจำนวนมาก และกระจายทั่วทุกสารทิศของประเทศ ถ้าเราต้องการจะพัฒนาประเทศซึ่งเป็นส่วนรวมนั้น ก็ควรจะพัฒนาจุดเล็กๆ เหล่านั้นให้มีความแข็งแรงเสียก่อน

หากมองย้อนกลับไปในช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมาการเกษตรกรรมของไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงไปมาก เปลี่ยนแปลงไปปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อเร่งขยายผลผลิตเพื่อขาย พืชเชิงเดี่ยวก็คือ การปลูกพืชชนิดเดียวทั่วพื้นที่ทำกิน และเป็นพืชเศรษฐกิจที่สามารถขายได้ในราคาสูง การทำการเกษตรเช่นนี้เป็นความเสี่ยงทั้งด้านการระบาดของศัตรูพืช การลงทุนที่สูง และความแปรปรวนของผลผลิต ประกอบกับพืชเศรษฐกิจเป็นพืชที่เกษตรกรส่วนใหญ่นิยมปลูก เนื่องจากความต้องการของตลาดสูง ดังนั้นราคาผลผลิตมีแนวโน้มลดลง เมื่อผลผลิตออกมาฉั้ตลาด ส่งผลให้เกษตรกรไม่สามารถจะควบคุมกำหนดชะตาชีวิตของตน ในขณะที่เดียวกัน การทำการเพาะปลูกเพื่อขายนี้ ทำให้ชาวบ้านต้องพึ่งพิงผลผลิตของเมือง และแม้แต่ผลผลิตจากต่างประเทศในการดำรงชีพ และการเพาะปลูก

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระมหากษัตริย์รัชกาลปัจจุบัน ทรงเล็งเห็นถึงปัญหา ดังนั้นจึงทรงมีพระราชดำริในเรื่องการพึ่งตัวเอง และการพัฒนาชุมชนให้แข็งแรง

“...การพัฒนานั้น จะต้องเป็นไปตามภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์ และภูมิประเทศทางสังคมศาสตร์ไปด้วยพร้อมๆ กัน ภูมิประเทศทางสังคมศาสตร์ก็คือ เรื่องทางสังคมวิทยา คือนิสัยใจคอของคน..” พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

"...ความเจริญมั่นคงของส่วนรวมนั้นต้องอาศัยความเจริญมั่นคงของแต่ละบุคคล เป็นพื้นฐานสำคัญ ถ้าบุคคลอันเป็นองค์ประกอบของส่วนรวม ไม่มีความ เจริญและมั่นคง ส่วนรวมจะเจริญและมั่นคงได้ยากยิ่ง ดังนั้น แต่ละคนจึงควรจะมุ่ง สร้างความมั่นคงให้แก่ฐานะ และ สร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่การงานของตัวเอง..." พระบรมราชาวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 2531 ณ หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จากพระราชดำรัสและพระบรมราชาวาทที่อัญเชิญมาข้างต้น ชี้ให้เห็นว่าพระองค์ ทรงเล็งเห็นความสำคัญในการพัฒนาจากจุดเล็กๆ ก่อนแล้วจึงขยายไปสู่จุดใหญ่ๆ ที่เรียกว่า การระเบิดจากข้างใน ซึ่งหมายความว่า ทำให้ชุมชนแข็งแกร่งก่อน แล้วค่อยขยายออกมาสู่สังคม ภายนอก มิใช่เป็นการเอาความเจริญจากสังคมภายนอกเข้าไป ในขณะที่ชุมชนไม่มีโอกาสเตรียม ตัว การสร้างความแข็งแกร่งให้ชุมชนนั้น

การที่จะสร้างความแข็งแกร่งแก่ชุมชนนั้นต้องอาศัยการพัฒนาที่เกิดจากชุมชนนั้นเอง ซึ่งสอดคล้องกับ “เศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ

หัวใจของปรัชญานี้จะเน้นหาข่าวหาปลาก่อนหาเงินหาทอง คือ *ทำมาหากินก่อน ทำมาค้าขาย โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น* ตามพระกระแสพระราชดำรัสที่ว่า “ประชาชนนั้นแหละ เขามีความรู้ เขาทำงานมาหลายชั่วคนแล้ว เขาทำกันอย่างดี เขามีความเฉลียวฉลาด เขารู้ว่าตรงไหนควรทำกสิกรรม เขารู้ว่าที่ไหนควรเก็บรักษาไว้ แต่ก็ที่เสียไปก็เพราะพวกที่ไม่รู้เรื่อง ไม่ได้ทำมานานแล้ว เลยทำให้ลืมว่า ชีวิตมันเป็นไปได้โดยการทำกสิกรรมที่ถูกต้อง...” ทรงหยั่งรู้ถึงทุกข์ สุข ของประชาราษฎร์ของพระองค์อย่างถ่องแท้ แล้วพระราชทานทัศนะใหม่แก่นักพัฒนา ทั้งปวง ไม่ว่าจะทำงานอยู่ในภาครัฐหรือเอกชน กระแสพระราชดำรัสนี้ นับได้ว่าเป็นประทีปให้แก่ นักพัฒนาชนบท โดยทรงเตือนให้เราหันมาให้การยอมรับ นับถือภูมิปัญญาท้องถิ่นเสียก่อน ก่อนที่จะคิดอ่านช่วยเหลือเขา (เอกวิทย์ ณ ถลาง , 2536 : 5)

ในปัจจุบันหน่วยงานภาครัฐเริ่มหันมาให้ความสำคัญกับการพัฒนาเพื่อสร้างพลังแก่เหล่ารากหญ้า อาทิ การจัดทำกรอบและทิศทางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (2545-2549) สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้บัญญัติ "ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง" ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยมาเป็นแนวทาง โดยยึดทางสายกลางที่อยู่บนพื้นฐานของความสมดุลพอดี มีเหตุผล เป็นแนวทางในการพัฒนาทุกมิติอย่างเป็นองค์รวม และมี "คน" เป็นศูนย์กลาง โดยมีจุดมุ่งหมายให้เกิด "การพัฒนาที่ยั่งยืนและความอยู่ดีมีสุขของคนไทย" และเป็นการพัฒนาอย่างมี "ดุลยภาพ" ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้คนในสังคมมีความสุข สามารถพึ่งตนเอง และก้าวทันโลก และยังรักษาเอกลักษณ์ความเป็นไทย ทั้งนี้ เป็นไปตามแนวพระราชดำริที่พระราชทานแก่พสกนิกรเสมอมา

รวมทั้งนโยบายของรัฐบาลในยุคปัจจุบันหันมาให้ความสำคัญกับการพัฒนารากหญ้าของประเทศเช่นกัน โดยคิดริเริ่มโครงการต่างๆ อาทิ โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ซึ่งโครงการนี้จะกระตุ้นให้แต่ละหมู่บ้านร่วมกันคิดค้น พัฒนาผลิตภัณฑ์ของหมู่บ้านตนเองขึ้นมาจากภูมิปัญญา และทรัพยากรท้องถิ่น

ปราชญ์ชาวบ้านเป็นบุคคลที่สามารถสะท้อนแนวความคิดในการพัฒนาแบบพึ่งพาตนเอง ที่กล่าวมาในข้างต้นอย่างชัดเจน เนื่องจากเป็นกลุ่มบุคคลที่ประดิษฐ์คิดค้นทางวัฒนธรรมพื้นบ้าน และประยุกต์ความรู้ ส่งเสริมสิ่งใหม่บนรากฐานเดิม เพื่อดำรงรักษาเสถียรภาพของชุมชนให้ดำรงอยู่อย่างสมสมัย ภายใต้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และตามแนวพระราชดำรัส "เศรษฐกิจพอเพียง"

ด้วยความสามารถดังกล่าวข้างต้นส่งผลให้ปราชญ์ชาวบ้านนั้นได้รับการยอมรับนับถือจากชาวบ้าน รวมทั้งเจ้าหน้าที่พัฒนาจากหน่วยงานต่างๆ ที่เข้าไปส่งเสริมความรู้ในท้องถิ่นยกย่องให้เป็น "ปราชญ์ชาวบ้าน"

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือภาคอีสานของไทยนั้น มีปราชญ์ชาวบ้านจำนวนมากที่เห็นความสำคัญของการพัฒนา โดยคิดค้นภูมิปัญญาของตนเองขึ้น เพื่อช่วยให้ตนเองและชุมชนมีความแข็งแรง นอกจากนี้ยังมีการรวมตัวของปราชญ์ชาวบ้านจากจังหวัดต่างๆ ในนามของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน เป็นเครือข่ายที่มีการรวมตัวและพบปะกันอย่างต่อเนื่อง ประกอบด้วยปราชญ์ชาวบ้าน 5 จังหวัด คือ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์

จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดอำนาจเจริญ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ปัญหาที่พบโดยยึดแนวทางพึ่งตนเอง และพึ่งพิงกันเองอย่างสมบูรณ์ และมีความสุข ได้แก่ การเกษตรกรรมพึ่งตนเอง และพึ่งพากันเอง การแปรรูปของกินของใช้ให้กินและใช้ได้นานขึ้น การจัดการผลผลิตให้มีมูลค่าเพิ่ม การจัดการเงินการคลังที่หนุนความเข้มแข็งของชุมชน และการจัดสวัสดิการสังคม เป็นต้น

จากการพิจารณาแล้ว พบว่า จังหวัดบุรีรัมย์ซึ่งเป็นหนึ่งในจังหวัดที่เข้าร่วมเครือข่ายดังกล่าวข้างต้น เป็นจังหวัดที่มีประชาชนชาวบ้านที่สามารถคิดค้นภูมิปัญญาท้องถิ่นหลายท่าน ประชาชนชาวบ้านเหล่านี้ไม่ได้เรียนจบในระดับสูง แต่สามารถนำความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ และภูมิปัญญาที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ มาประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพการเกษตรของตน เพื่อพัฒนาตนเอง และท้องถิ่นตนให้เข้มแข็ง นอกจากผลงานระดับท้องถิ่นแล้วนั้น ประชาชนชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์หลายท่านที่สร้างชื่อเสียงในระดับประเทศ อาทิ พ่อผาย สร้อยสร้อยกลาง ผู้บุกเบิกเกษตรกรรมธรรมชาติในประเทศไทย

การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งนั้น นอกจากจะเกิดจากภูมิปัญญาของประชาชนชาวบ้านแล้วนั้น ปัจจัยสำคัญอีกประการที่ทำให้เกิดการพัฒนาคือ การสื่อสารซึ่งเป็นกลไกหนึ่งที่มีความสำคัญที่ประชาชนชาวบ้านจะนำมาใช้ในการขับเคลื่อนให้เกิดการรวมกลุ่ม และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยการสื่อสารจะมีบทบาทในการกระตุ้นให้คนในสังคมหรือชุมชนเกิดจิตสำนึกร่วมกัน แลกเปลี่ยนความคิดเห็น รับรู้ปัญหาาร่วมกัน และประสานงานกันในการแก้ปัญหาต่างๆ ในชุมชน และยังรวมไปถึงการสร้างเครือข่ายความร่วมมือจากฝ่ายต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ หรือองค์กรเอกชนต่างๆ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนที่เข้มแข็ง (เวทีนิ สตะเวทิน , 2542 : 4)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลปัจจุบันได้พระราชทานพระบรมราโชวาทความตอนหนึ่งว่า (คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2526 : คำนำ , อ้างถึงใน เกศินี จุฑาวิจิตร , 2542 : 65)

“...การสื่อสารเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในการพัฒนาสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้า รวมทั้งรักษาความมั่นคงและปลอดภัยของประเทศ ซึ่งในสมัยปัจจุบันสถานการณ์ของโลกเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะ การติดต่อสื่อสารที่รวดเร็วทันต่อเหตุการณ์ ย่อมมีความสำคัญมากเป็นพิเศษ ทุกฝ่ายและทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารของประเทศจึงควรได้ร่วมมือกันดำเนิน

งานและประสานผลงานกันอย่างใกล้ชิดและสอดคล้อง สำคัญที่สุดควรจะได้พยายามค้นคว้าวิชาการอันทันสมัยให้ลึกซึ้งและกว้างขวาง แล้วพิจารณาเลือกเฟ้นส่วนที่ดีมีประสิทธิภาพแน่นอนมาปรับปรุงใช้ด้วยความฉลาดริเริ่มให้พอเหมาะพอดมกับฐานะและสภาพของบ้านเมืองของเรา เพื่อให้กิจการสื่อสารของชาติมีโอกาสได้พัฒนาอย่างเต็มที่และสามารถเอื้ออำนวยประโยชน์แก่การสร้างเสริมเศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนเสถียรภาพของบ้านเมืองได้อย่างสมบูรณ์แท้จริง...”

ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาบทบาทของปราชญ์ชาวบ้าน และกลยุทธ์การสื่อสารที่ปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้ใช้ในการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นแก่คนในชุมชน เพื่อเพิ่มศักยภาพของชุมชนให้แข็งแกร่งขึ้น โดยเลือกที่จะศึกษากลุ่มปราชญ์ชาวบ้านในจังหวัดบุรีรัมย์ โดยศึกษาปราชญ์ชาวบ้านที่มีความเชี่ยวชาญด้านเกษตรกรรม เนื่องจากอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักของจังหวัดบุรีรัมย์ รวมทั้งเป็นกลุ่มบุคคลที่เรียนรู้ตลอดเวลา คิดค้นภูมิปัญญาท้องถิ่น และประยุกต์ความทันสมัยต่างๆ ให้เข้ากับวิถีชีวิต และวัฒนธรรมท้องถิ่น ดำเนินการเกษตรตามแนวพระราชดำริ “เศรษฐกิจพอเพียง” โดยเริ่มทดลอง ลองผิดลองถูก คิดค้นสิ่งใหม่ๆ จากที่ดินทำกินของตน จากนั้นเมื่อประสบความสำเร็จก็เผยแพร่การพัฒนาต่างๆ ไปสู่สมาชิกในชุมชน ส่งผลให้ชุมชนนั้นๆ มีผลผลิตที่เพิ่มขึ้น และสามารถพึ่งพาตนเองได้

ซึ่งผลการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะนำไปเป็นข้อมูลพื้นฐานในการแก้ไข หรือส่งเสริมปัจจัยต่างๆ เพื่อให้เกิดการพัฒนาลังรากหญ้าของประเทศให้มีความเข้มแข็ง พึ่งพาตนเองได้ในที่สุด ให้สมกับคำกล่าวที่ว่า “ปลังรากหญ้า ปลังแผ่นดิน”

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาคุณลักษณะ และบทบาทของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์
2. เพื่อศึกษากลยุทธ์การสื่อสารในการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์

ปัญหานำการวิจัย

1. ปราชญ์ชาวบ้านมีคุณลักษณะ และบทบาทในชุมชนอย่างไร
2. กลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ในการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นอย่างไร

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นของปราชญ์ชาวบ้าน ผู้วิจัยมุ่งศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลเฉพาะปราชญ์ชาวบ้านในจังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้เป็นผู้มีบทบาทในการพัฒนาการเกษตรในด้านต่างๆ อาทิ หลักการทำเกษตรธรรมชาติ การเกษตรผสมผสาน เป็นต้น ระยะเวลาเก็บข้อมูลตั้งแต่เดือนมิถุนายน ถึงเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2547

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

กลยุทธ์ หมายถึง การกำหนดรูปแบบ เป้าหมาย วัตถุประสงค์ ขั้นตอนและวิธีการในการดำเนินงานที่คาดว่าจะก่อให้เกิดประสิทธิภาพมากกว่าวิธีการทั่วไป เพื่อให้การปฏิบัติงานสามารถเป็นไปอย่างสอดคล้องตรงตามเป้าหมายที่ตั้งไว้

กลยุทธ์การสื่อสาร หมายถึง การกำหนดรูปแบบ ขั้นตอน และวิธีการในการติดต่อสื่อสาร เพื่อให้การปฏิบัติงานสามารถเป็นไปได้อย่างสอดคล้องตรงตามเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถที่สืบทอดกันมา พร้อมทั้งยังมีการพัฒนาตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้ด้วยจุดประสงค์ที่พยายามจะยื่นหยัดเพื่อดำรงการพึ่งตนเองต่อแรงกระแสดความกดดันและขยายตัวทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองจากโลกภายนอก ในงานวิจัยครั้งนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นภูมิปัญญาทางด้านเกษตรกรรม

ปราชญ์ชาวบ้าน หมายถึง นักฟื้นฟู นักประยุกต์ และประดิษฐ์คิดค้นภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นบุคคลที่เป็นผู้นำความคิดเห็น มีอิทธิพลต่อความคิดเห็นของผู้อื่นที่เป็นประชาชนซึ่งอาศัยอยู่ในชุมชนนั้นๆ ในที่นี้ คือ ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์

ชุมชนท้องถิ่น หมายถึง กลุ่มคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่อยู่ในพื้นที่เดียวกัน มีวัฒนธรรม ภาษา ค่านิยม ประเพณีที่คล้ายคลึงกัน ในการวิจัยนี้กำหนดเฉพาะชุมชนในจังหวัดบุรีรัมย์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมกรรมการสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านที่ได้จะเป็นสิ่งที่กระตุ้นให้ปราชญ์ชาวบ้าน และผู้นำท่านอื่นๆ อยากเห็นการพัฒนา รวมทั้งได้รับแนวความคิดหรือแรงบันดาลใจในการคิดค้นภูมิปัญญาท้องถิ่นขึ้น โดยนำองค์ความรู้ที่ได้ไปเป็นแบบอย่าง
2. ข้อมูลเกี่ยวกับกลยุทธ์การสื่อสารในการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่สมาชิกในชุมชน ซึ่งกลุ่มผู้นำ หรือปราชญ์ชาวบ้านอื่นๆ สามารถนำไปเป็นแนวทางในการเผยแพร่ความรู้ต่างๆ สู่ชุมชนตนต่อไป
3. องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยเรื่องการสื่อสารเพื่อเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นของปราชญ์ชาวบ้าน อันนำไปสู่การพัฒนาได้ สามารถเป็นแบบอย่างในการสื่อสารเพื่อพัฒนาชุมชนหรือจังหวัดอื่นๆ ต่อไป



สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การที่จะวิเคราะห์ถึงคุณลักษณะ บทบาท และกลยุทธ์การสื่อสารในการเผยแพร่ ภูมิปัญญาท้องถิ่นของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์นั้น จำเป็นต้องอาศัยแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยต่างๆ มาประกอบ เพื่อสนับสนุนและเป็นแนวทางสำคัญอันจะนำไปสู่ผลการวิจัยที่มีความน่าเชื่อถือ ตลอดจนสามารถเป็นกรอบกำหนดทิศทางให้งานวิจัยเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเรื่องคุณลักษณะและบทบาทของผู้นำกับการพัฒนา
 - 1.1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำการพัฒนาชุมชน
 - 1.2 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำทางความคิด
 - 1.3 คุณลักษณะของผู้รับนวัตกรรม
 - 1.4 แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท
 - 1.5 บทบาทของผู้นำชุมชนในระดับท้องถิ่นกับการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อการพัฒนาชนบท
 - 1.6 ปราชญ์ชาวบ้านกับการพัฒนาท้องถิ่นในด้านต่างๆ
2. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับกลยุทธ์การสื่อสารภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 2.1 แนวคิดเรื่องสื่อบุคคล
 - 2.2 ทฤษฎีการสื่อสารระหว่างบุคคล
 - 2.3 ทฤษฎีการสื่อสารแบบสองชั้นตอน
 - 2.4 แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายทางการสื่อสาร
3. เกษตรกรรมทางเลือก
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเรื่องคุณลักษณะและบทบาทของผู้นำกับการพัฒนา

หนึ่งในวัตถุประสงค์ของการวิจัยในครั้งนี้ คือ เพื่อศึกษาบทบาทของปราชญ์ชาวบ้าน จังหวัดบุรีรัมย์ ในการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านเปรียบเสมือนผู้นำในชุมชน และการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นแก่ชาวบ้านนั้น เป็นการพัฒนาให้ชุมชนเหล่านั้นมีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องนำแนวคิด และทฤษฎีเรื่องคุณลักษณะและบทบาทของผู้นำกับการพัฒนา เพื่อเป็นกรอบในการวิเคราะห์ให้ได้ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด

1.1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำการพัฒนาชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ

การเป็นผู้นำ หรือภาวะผู้นำ (Leadership) เป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับ “ตัวผู้นำ” และการทำงานของผู้นำ ในฐานะที่ใช้อิทธิพลเพื่อให้เกิดอิทธิพลต่อพฤติกรรมของผู้ที่เกี่ยวข้องในกลุ่ม หรือผู้ตาม

การพัฒนาชุมชนให้มีศักยภาพเข้มแข็ง และบรรลุตามเป้าหมายของชุมชนนั้น การดำเนินงานดังกล่าวต้องอาศัยบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเข้ามาทำหน้าที่ในการกระตุ้น สนับสนุน ให้สมาชิกของชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ในการแก้ปัญหาภายในชุมชน และพัฒนาชุมชนของตนรวมทั้งเป็นผู้ประสานความร่วมมือระหว่างชุมชน กับหน่วยงานภายนอกในการดำเนินงานดังกล่าว

ความหมายของผู้นำ

รอดเดอริก เบลล์ (Roderick Bell, 1969) (อ้างใน อรุณ สูงผอม, 2534 : 15) ให้ความหมายของผู้นำว่า เป็นผู้นำซึ่งอยู่ในอำนาจ หรือตำแหน่งที่ถูกกำหนดให้เป็นผู้นำ เป็นผู้ซึ่งสามารถมีอิทธิพลในการจัดการและจัดสรรต่อสิ่งที่มีคุณค่าต่างๆ มากกว่าคนอื่น ๆ ในชุมชนนั้นเพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามความมุ่งหมายที่ปรารถนาทั้งของตนและสมาชิกของชุมชน

เรมอนด์ เจ. เบอร์บี้ (Remond J. Burby) (อ้างใน อรรถวิทย์ ศิลาคุปต์, 2536 : 42) กล่าวว่าผู้นำ คือ บุคคลที่สามารถช่วยเหลือบุคคลอื่น และยังปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ ทำให้ผู้ตามมีความเชื่อมั่นในตัวเอง สามารถช่วยคลี่คลายความตึงเครียดต่างๆ ลงได้ และสามารถนำกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายได้

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2537) ให้ความหมายว่า ผู้นำเป็นผู้ที่มีความสามารถที่จะนำชาวบ้านในด้านที่ผู้นำนั้นมีความสามารถ โดยมีจิตสำนึก และอุดมการณ์ที่จะยังประโยชน์ให้เกิดแก่ชุมชน โดยไม่ต้องรอคำสั่งให้ปฏิบัติการใดๆ จากอำนาจทางการ

อรรถชัย ชื่นมณุษย์ (2519) (อ้างใน กุสุมา ฎใหญ่, 2540) สรุปลักษณะกว้างๆ ของความหมายของผู้นำ 6 ประการ คือ

1. ผู้ที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้นำ
2. ผู้นำที่เป็นจุดรวมของพฤติกรรมในกลุ่ม
3. ผู้นำที่ถูกเลือกขึ้นมาจากเหล่าสมาชิกในกลุ่ม
4. ผู้นำที่มีอิทธิพลต่อสมาชิกคนอื่นๆ โดยที่สมาชิกรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม
5. ผู้นำที่มีอิทธิพลต่อการเคลื่อนไปสู่กลุ่มเป้าหมาย

สรุปได้ว่า “ผู้นำ” (Leader) หมายถึง ผู้ที่มีความรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง อันเป็นที่ต้องการในการดำเนินงานของกลุ่ม และสามารถใช้ความรู้นั้นช่วยให้กลุ่มบรรลุวัตถุประสงค์ได้ในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง และความเป็นผู้นำ (Leadership) เป็นขบวนการที่มีอิทธิพลต่อกิจกรรมของกลุ่มที่รวมตัวกันขึ้น เพื่อนำกลุ่มให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่วางไว้ ผู้นำส่วนใหญ่จะมีบุคลิกภาพเด่น มีความรู้ ความสามารถเป็นพิเศษในกลุ่มชน หรือในท้องถิ่นนั้นๆ เป็นผู้ที่สามารถจูงใจประชาชนให้มีความคิดเห็นคล้อยตาม และลงมือทำงานอย่างใดอย่างหนึ่ง จนนำกลุ่มไปสู่จุดหมายปลายทางได้เป็นผลสำเร็จในที่สุด

คุณลักษณะของผู้นำ

ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี (อ้างใน มานิดา คอยระงับ, 2543) กล่าวว่า ลักษณะผู้นำตามธรรมชาติมีดังนี้

1. ฉลาด ผู้นำตามธรรมชาติจะเป็นคนที่ฉลาดเสมอ
2. เป็นคนเห็นแก่ส่วนรวม คนเห็นแก่ส่วนรวมทำให้ส่วนรวมมีพลัง
3. เป็นคนติดต่อสื่อสารกับผู้คนรู้เรื่อง
4. เป็นที่ยอมรับของสมาชิกโดยอัตโนมัติ ทำให้การทำงานมีความราบรื่น มีความสุข และมีประสิทธิภาพ

ในงานพัฒนาชุมชน (เวรดี ไชยพาน, 2523) ได้กล่าวถึง คุณลักษณะทั่วไปของผู้นำท้องถิ่นก็เหมือนกับผู้นำอื่นๆ แต่ในงานพัฒนาชนบทผู้นำควรมีลักษณะอื่นๆ ประกอบด้วย

1. ช่วยเหลือผู้อื่นในการแก้ปัญหา
2. ให้คำแนะนำปรึกษาอย่างมีเหตุผล
3. ชี้แนะทางที่จะทำให้เกิดการประสานงาน เกิดความร่วมมือ ร่วมทำงานด้วยกัน ระหว่างประชาชนในการแก้ปัญหาต่างๆ
4. มีความเต็มใจที่จะยอมรับฟังความบกพร่องของตนเอง และยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
5. คำนึงถึงสิทธิมนุษยชน
6. ไม่เป็นบุคคลที่ผูกขาดการตัดสินใจใดๆ
7. คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว

จิตจำนงค์ กิติกริต (2532) แบ่งคุณลักษณะของผู้นำที่เอื้ออำนวยต่องานพัฒนาชุมชนไว้ 8 ประการ ได้แก่

1. มีจิตใจมุ่งมั่นที่จะพัฒนา
2. มีความซื่อตรงต่อเจ้าหน้าที่
3. มีจิตใจเป็นกุศล
4. การยอมรับวิถียุทธการแผนใหม่

5. ความเชื่อมั่นในตนเอง
6. ทักษะคติแบบประชาธิปไตย
7. มีความจงรักภักดีต่อสถาบัน
8. มีความเป็นผู้นำ

ประเภทของผู้นำ

ประเภทของผู้นำ หรือแบบของผู้นำนั้นจะชี้ให้เห็นพฤติกรรมในรูปแบบต่างๆ ของผู้นำสะท้อนให้เห็นถึงการบริหารงานในองค์กรได้เป็นอย่างดี การแบ่งประเภทของผู้นำนั้น นักวิชาการแบ่งกันไปหลายลักษณะตามสภาวะแวดล้อมและสถานการณ์ของสังคม ซึ่งจะยึดถืออะไรเป็นหลักเกณฑ์จากการพิจารณา และศึกษาประเภทของผู้นำ

จากลักษณะของผู้นำแบบต่างๆ มีผู้จำแนกลักษณะการเกิดของผู้นำซึ่งมีส่วน ผลักดันต่อการแสดงบทบาทของผู้นำซึ่ง ออร์ดเวย์ ทีด (Ordway Tead, 1936) ได้แจงลักษณะ การเกิดของผู้นำไว้ดังนี้ (อ้างใน นรธรรม์ เชาวฤทธิ์, 2540)

1. ผู้นำโดยการสร้างตนเอง (The Self-constituted leader) เป็นผู้นำซึ่ง ผลักดันตนเองสู่ความเป็นผู้นำ โดยมีบุคลิกลักษณะเข้มแข็ง และความสำนึกในตนเองอย่างหนักแน่น กับมีกำลังใจแน่วแน่ที่จะกระทำสิ่งที่เขาเห็นว่าสำคัญให้บรรลุผลสำเร็จ ตามประวัติศาสตร์ มักมีผู้คิดว่าผู้นำประเภทนี้เป็นผู้นำมาโดยกำเนิด และการที่บุคคลพวกนี้เป็นพวกที่สร้างตนเองขึ้นมา จึงมีเจตนาในการแสดงอำนาจอย่างมากมาย และไม่มีที่สิ้นสุด

2. ผู้นำซึ่งเลือกโดยหมู่คณะ (The group-selected leader) เป็นผู้นำที่เกิดจากการเลือกบุคคลในหมู่คณะเดียวกัน แล้วเสริมสร้างอิทธิพลของเขาในฐานะที่เป็นผู้นำขึ้นมา เพราะในสังคมการเมืองระบอบประชาธิปไตย การเลือกผู้นำเป็นวิธีการที่มีผลในด้านการจูงใจ ผู้ที่ถูกนำ เนื่องจากคนเหล่านี้ต่างเชื่อว่า เขาสามารถไว้วางใจการดำเนินนโยบายบริหารของผู้นำได้

3. ผู้นำที่ได้รับแต่งตั้งจากผู้มีอำนาจเหนือ (The leader appointed from above) เป็นผู้นำซึ่งเข้ามาสู่ตำแหน่งโดยการแต่งตั้ง โดยคณะกรรมการอำนาจการ หรือ

กรรมการบริหาร หรือโดยหัวหน้าระดับเหนือขึ้นไป ในกรณีเช่นนี้กลุ่มมิได้เป็นผู้เลือกผู้นำ แต่ผู้นำเป็นผู้รวบรวมบุคคลเข้าเป็นกลุ่ม โดยผู้นำจะต้องแสดงให้คนเหล่านั้นเห็นว่า ในการรับใช้หมู่คณะนั้น เขาเหล่านั้นเกิดความปรารถนาในสิ่งที่เป็นความปรารถนาในองค์การ

จากประเภทของผู้นำที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า ผู้นำนั้นมีลักษณะต่างกันไปตามแต่สภาวะการณ์ อันเป็นบริบทอย่างหนึ่งของสังคม ที่เป็นเหตุให้เกิดผู้นำในลักษณะต่างๆ กัน ซึ่งสามารถสรุปได้ 2 ลักษณะใหญ่ๆ ได้ดังนี้

1. ผู้นำโดยโครงสร้าง (The Structure Leader) ผู้นำในลักษณะนี้จะเป็นผู้นำชุมชนที่ได้รับการแต่งตั้งจากเจ้าหน้าที่ของทางราชการ ซึ่งเป็นไปตามระเบียบกฎเกณฑ์ที่ทางการได้กำหนดไว้ดำรงอยู่ในตำแหน่งต่างๆ ได้แก่ บุคคลที่ดำรงตำแหน่ง เช่น กำนัน ผู้ช่วยกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการสภาตำบล และสารวัตรกำนัน เป็นต้น

ซึ่งผู้นำโดยโครงสร้าง จะมีอำนาจหน้าที่เป็นไปตามกฎหมายบังคับให้มี และกระทำได้ตามกฎระเบียบข้อบังคับของทางราชการ จะกระทำการนอกเหนือจากอำนาจหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายมิได้ ทั้งนี้ผู้นำโดยโครงสร้างดังกล่าว คือ ลักษณะของการเป็นผู้นำแบบเป็นทางการ (Formal Leader) นั่นเอง

2. ผู้นำโดยธรรมชาติ (The Natural Leader) ผู้นำในลักษณะนี้จะเป็นผู้นำที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ให้การยอมรับ ให้เป็นผู้ตัดสินใจในการแสดงความคิดเห็น หรือกระทำกิจกรรมใดๆ ซึ่งนอกเหนือจากบุคคลต่างๆ ในข้อแรก จะเป็นเหตุผลใดก็ตาม ผู้นำประเภทนี้จะเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลเหนือกว่าสมาชิกภายในกลุ่มชนโดยทั่วๆ ไป การที่จะทราบว่าบุคคลที่มีอิทธิพลคนใดที่เป็นผู้นำประเภทนี้นั้น ก็โดยอาศัยการบอกเล่าจากชาวบ้าน การกล่าวขวัญถึง ตลอดจนถึงการสังเกตพฤติกรรมประกอบกันในการพิจารณาตัดสินใจอันเป็นลักษณะของผู้นำแบบไม่เป็นทางการ เป็นบุคคลที่ชาวบ้านเคารพยกย่องว่าเป็นผู้มีความสามารถที่จะทำให้ชาวบ้านเคารพเชื่อฟัง ซึ่งผู้นำชนิดนี้เองที่จะนำกลุ่มไปสู่จุดมุ่งหมายได้เป็นผลสำเร็จ ผู้นำประเภทนี้ ได้แก่ พ่อค้าภายในหมู่บ้าน อดีตผู้นำชุมชน ผู้ที่เคยเป็นบุคคลที่มีอำนาจ ผู้ที่มีฐานะทางการเงิน เป็นต้น

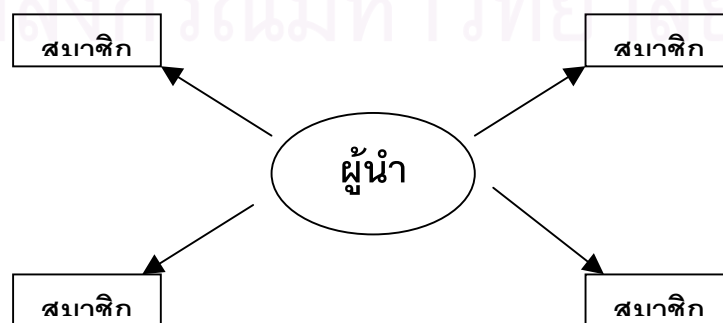
ปัจจัยที่ส่งเสริมสนับสนุนให้เป็นผู้นำโดยธรรมชาติ ดังนี้

1. ประสบการณ์ความรู้ความสามารถที่มีความรู้ความสามารถอยู่ในระดับที่สูงกว่าชาวบ้านโดยทั่วไป
2. เป็นผู้ที่มีฐานะค่อนข้างดี ซึ่งมักได้รับการยอมรับจากชาวบ้าน เพราะผู้นำชนิดนี้สามารถช่วยเหลือแก่ชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อน เช่น การให้กู้ยืมเงิน เป็นต้น
3. การมีมนุษยสัมพันธ์ ผู้นำโดยธรรมชาตินี้ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นบุคคลที่มีมนุษยสัมพันธ์ดีมาก คือ มีความเป็นกันเองกับทุกๆ คน
4. ปัจจัยทางเครือญาติ เพราะมีความเกี่ยวข้องกับบุคคลในหมู่บ้านของตนเองด้วยเกิดที่นั่น เติบโตที่นั่น จึงทำให้มีระบบเครือญาติอยู่ในหมู่บ้านนั้น มากจนเป็นที่ยอมรับของบุคคลในหมู่บ้านโดยทั่วไป จึงมีส่วนให้เกิดความร่วมมือกันในกลุ่มหมู่บ้านที่มีผู้นำชนิดนี้อยู่

ลักษณะของความเป็นผู้นำ

ลักษณะของความเป็นผู้นำนั้นสามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภท ดังนี้

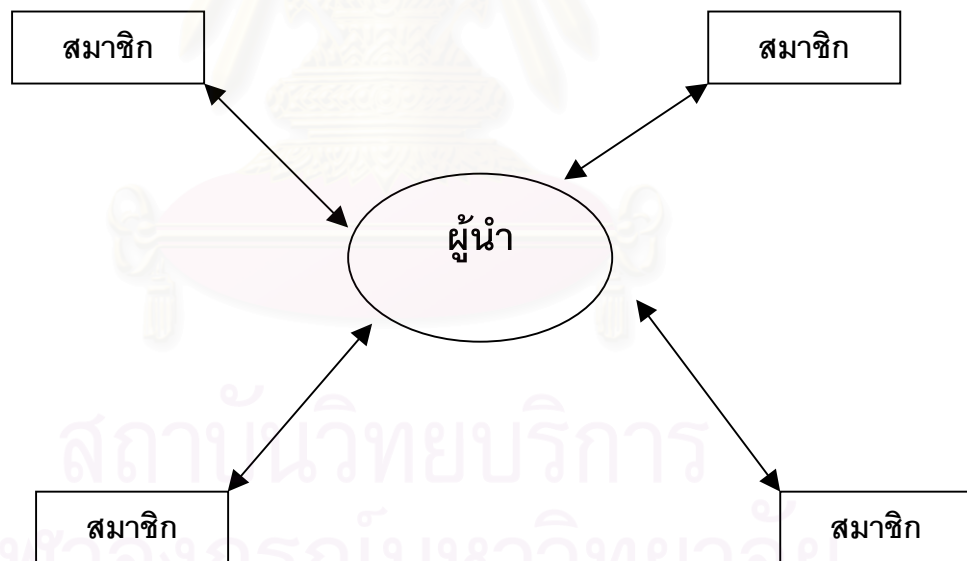
1. **ผู้นำแบบอัตนนิยม (Authoritarian Leadership)** ผู้นำแบบอัตนนิยม คือ ผู้นำที่ยึดเอาตัวเองเป็นหลัก ชอบกำหนดนโยบายทั้งหมด สั่งงานให้คนอื่นปฏิบัติ และที่มักจะพบเห็นก็คือ ปลีกตัวไปเมื่อกลุ่มลงมือทำงาน ผู้นำลักษณะนี้จะเป็นผู้วางตัวในฐานะผู้ทรงคุณวุฒิคุณธรรม ไม่ยอมให้ใครเทียบเคียงฐานะผู้นำของตน พยายามให้ได้มาซึ่งการคล้อยตามและการยอมรับจากคนอื่น และมักมีวิธีการใช้คนอื่นเป็นเครื่องมือเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ซึ่งลักษณะการสื่อสารในกลุ่มที่มีผู้นำแบบอัตนนิยมจะมีลักษณะดังนี้



แผนภูมิภาพที่ 1 แสดงผู้นำแบบอัตนนิยม

2. ผู้นำแบบประชาธิปไตย (Democratic Leadership)

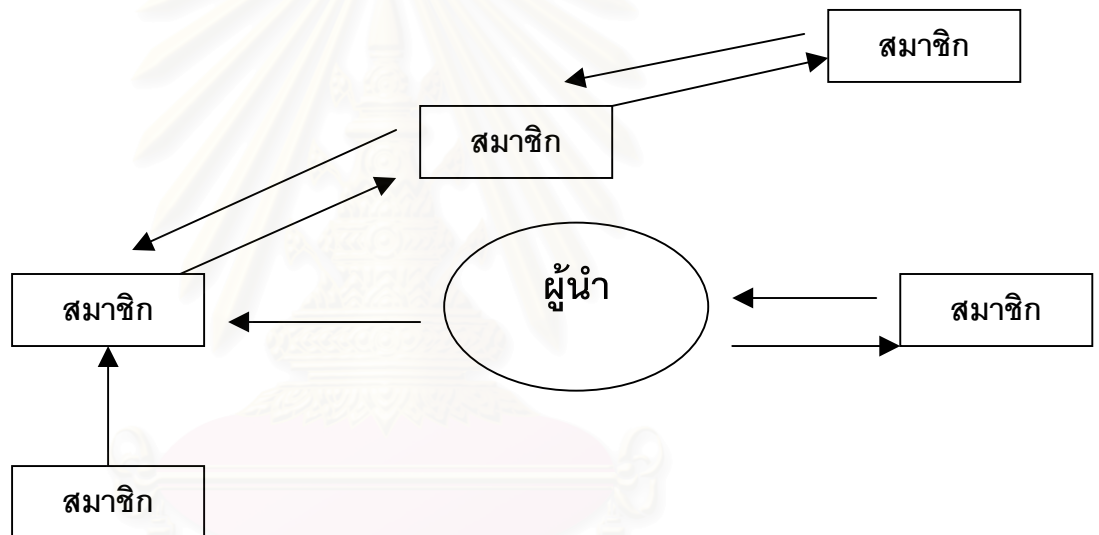
ผู้นำแบบประชาธิปไตยมักมีส่วนสนับสนุนและช่วยเหลือกลุ่ม ในการกำหนดนโยบายต่างๆ และทั้งจะรับผิดชอบในการกำหนดงานแต่ละขั้นตอนเพื่อบรรลุเป้าหมาย ผู้นำประเภทนี้จะวางตัวเป็นกลางโดยตั้งข้อเสนอให้กลุ่มเลือก เสนอขั้นตอนที่พิจารณาคัดเลือกได้ เป็นผู้ที่ยึดใช้ข้อเท็จจริงในการสรรเสริญหรือวิจารณ์ความคิดเห็นของผู้อื่น ทั้งพยายามร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มอย่างสม่ำเสมอมากกว่าที่จะวางตัวบงการขั้นตอนต่างๆ ในการดำเนินงาน ผู้นำแบบประชาธิปไตยอยู่ระหว่างกลางของลักษณะผู้นำแบบอิตินิยมและแบบเสรีนิยม โดยดึงเอาลักษณะบางอย่างออกจากผู้นำสุดขั้วของทั้งสองลักษณะมาใช้ คือ การควบคุมกับชี้แนะแนวทาง ขณะเดียวกันก็จำเป็นต้องสร้างความมีระเบียบ มีประสิทธิภาพ และการดำเนินไปข้างหน้า พร้อมกันนั้นก็มีการอนุโลมอยู่บ้าง มีข้อบังคับน้อยที่สุด การนำแบบนี้เป็นผลดีในการเสริมสร้างความร่วมมือร่วมใจภายในกลุ่ม ทั้งก่อให้เกิดทางเลือกต่างๆ นานาได้อย่างกว้างขวาง ไม่ว่าจะ เป็นทางเลือกด้านความคิดเห็น ข้อเสนอแนะ ความรู้สึก แผนปฏิบัติการ ตลอดจนด้านอื่นๆ ลักษณะการสื่อสารในกลุ่มที่มีผู้นำแบบประชาธิปไตยจะมีดังนี้



แผนภูมิภาพที่ 2 แสดงผู้นำแบบประชาธิปไตย

3. ผู้นำแบบเสรีนิยม (Laissez – Faire Leadership)

ผู้นำแบบเสรีนิยมจะมีส่วนร่วมในกลุ่มน้อยมาก ปล่อยให้กลุ่มมีอิสระเต็มที่ การตัดสินใจของแต่ละคนมีได้เต็มที่ แต่ผู้นำยังป้อนข้อมูลเมื่อสมาชิกถาม แต่แทบจะไม่มีส่วนในการอภิปรายความเห็นต่างๆ พฤติกรรมเช่นนี้เรียกได้ว่าเกือบจะไม่มีส่วนร่วมอยู่ในกลุ่ม ดังนั้นจึงไม่มีการประเมินผล บังคับ ชักถาม ตั้งคำถาม หรือชักนำ เว้นแต่จะตั้งข้อสังเกตในกิจกรรมของสมาชิกขึ้นมาเป็นครั้งคราว หรือเมื่อสมาชิกเรียกร้องให้มีส่วนร่วม ลักษณะการสื่อสารในกลุ่มที่มีผู้นำแบบเสรีนิยมจะเป็นไปดังรูปต่อไปนี้



แผนภูมิภาพที่ 3 แสดงผู้นำแบบเสรีนิยม

1.2 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำทางความคิด

โรเจอร์ส (Rogers, 1983 :271) ให้ความหมายว่า ผู้นำทางความคิด หมายถึง บุคคลที่สามารถมีอิทธิพลต่อความคิดเห็นของผู้อื่น

พัชนี เที่ยจรรยา และคณะ (2537 : 191) กล่าวถึงความหมายของผู้นำทางความคิดว่า ผู้นำทางความคิดเห็น คือ บุคคลที่ได้รับความเชื่อถือจากบุคคลอื่นในสังคม ผู้นำทางความคิดเห็นภารกิจที่จะต้องแจ้งข่าวสาร เสนอความคิดเห็น และการตัดสินใจต่อกลุ่มคนต่างๆ

พีระ จิระโสภณ (2539) กล่าวว่า ผู้นำทางความคิดเป็นบุคคลในสังคม ซึ่งติดต่อกับบุคคลอื่นๆ ในลักษณะความสัมพันธ์แบบใกล้ชิด หรือแบบกลุ่มปฐมนิเทศ เช่น เป็นญาติ เพื่อนบ้าน หรือเพื่อนร่วมงาน และมีอิทธิพลในลักษณะที่ไม่เป็นทางการเกี่ยวกับความคิดเห็น หรือการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ

เสถียร เศษประทับ (2530 : 43) กล่าวว่า ผู้นำทางความคิด คือ ระดับที่บุคคลหนึ่งสามารถมีอิทธิพลต่อทัศนคติ และพฤติกรรมที่เปิดเผยของบุคคลอื่นๆ ตามที่บุคคลผู้นั้นต้องการ โดยอาศัยวิธีที่ไม่เป็นทางการ และสามารถมีอิทธิพลเช่นนี้ได้ค่อนข้างบ่อย

คุณลักษณะของผู้นำทางความคิด

ผู้นำทางความคิดเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลต่อความคิดเห็นของคนอื่นในสังคม ดังนั้นจึงต้องมีการวิเคราะห์คุณลักษณะของผู้นำทางความคิดว่าเป็นอย่างไร จึงได้รับความเชื่อถือจากคนในสังคม

โรเจอร์ส (Rogers, 1983 : 282) กำหนดคุณลักษณะของผู้นำทางความคิด (Characteristics of Opinion Leaders) ประกอบด้วย

1. การสื่อสารภายนอก (External Communication) มีการกำหนดกฎเกณฑ์หลัก ดังนี้
 - 1.1 ผู้นำทางความคิดสามารถเข้าถึงสื่อมวลชนได้มากกว่าผู้ตามทางความคิด
 - 1.2 ผู้นำทางความคิดมีลักษณะสากลมากกว่าผู้ตามทางความคิด
 - 1.3 ผู้นำทางความคิดมีการติดต่อกับเจ้าหน้าที่พัฒนาามากกว่าผู้ตามทางความคิด
2. การเข้าถึง (Accessibility)

ผู้นำทางความคิดต้องสามารถพูดคุยได้โดยตรงต่อผู้อื่น หรือมีส่วนร่วมในสังคมทั้งที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ

3. สถานะทางสังคม และเศรษฐกิจ (Socio-economic Status)

ผู้นำทางความคิดมีสถานะทางสังคม และเศรษฐกิจสูงกว่าผู้ตามทางความคิด

4. ความเร็วในการรับนวัตกรรม (Innovativeness)

4.1 ผู้นำทางความคิดจะยอมรับนวัตกรรมได้เร็วกว่าผู้ตามทางความคิด

4.2 เมื่อในสังคมมีบรรทัดฐานที่เอื้ออำนวยต่อการเปลี่ยนแปลง ผู้นำทางความคิดจะยอมรับนวัตกรรมได้เร็วกว่า แต่ถ้าบรรทัดฐานของระบบสังคมไม่เอื้ออำนวยต่อการเปลี่ยนแปลง ผู้นำทางความคิดจะไม่ยอมรับนวัตกรรมได้เร็วนัก

ดังที่กล่าวไปเมื่อข้างต้นว่า ประชาชนชาวบ้านนั้นเปรียบเสมือนผู้นำในชุมชน ซึ่งนั้นก็หมายรวมถึงการเป็นผู้นำทางความคิดด้วยเช่นกัน จึงเป็นความจำเป็นที่ต้องนำแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำทางความคิดมาเป็นกรอบในการวิจัย

1.3 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท

สังคมมนุษย์ประกอบด้วยกลุ่มคนจำนวนมาก ที่ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ซึ่งกันและกัน ในขณะที่เดียวกันมนุษย์แต่ละคนก็มีความต้องการของตนเอง ซึ่งถ้าปล่อยให้ไปไปตามความต้องการโดยไม่มีความควบคุมแล้วย่อมก่อให้เกิดอันตรายต่อการอยู่ร่วมกันในสังคมได้ สังคมจึงจำเป็นต้องจัดระเบียบด้วยการวางแบบพฤติกรรมให้มนุษย์ในสังคมปฏิบัติตาม ซึ่งก็คือ การกำหนดบทบาทให้กับบุคคลในสังคมนั้นเอง การศึกษาเกี่ยวกับบทบาทจึงเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งในการศึกษาด้านสังคมศาสตร์

นักจิตวิทยาสังคมยอมรับกันว่า ตำแหน่งและบทบาทเป็นสิ่งที่มียอยู่แล้ว บุคคลเพียงเข้าไปครองตำแหน่งและแสดงบทบาทตามตำแหน่งนั้น (สงวน สิทธิลิขสิทธิ์, 2523)

นักวิชาการได้ให้ความหมายเกี่ยวกับบทบาทไว้หลายทัศนะด้วยกัน คือ

เครซและคณะ (Kreh and other,1962) ได้ให้ความหมายว่า “บทบาท คือ แบบแผนของความต้องการและเป้าหมาย(want and goal) ความเชื่อ(beliefs) ความรู้สึก(felling) ทัศนคติ (attitude) ค่านิยม (value) และการกระทำ (action) ที่สมาชิกของชุมชนคาดหวังว่าควรจะเป็นไปตามลักษณะชนิดของตำแหน่งที่มีอยู่”

เซคเคอร์ และเบคแมน (Seckord and Beckman, 1964) ได้ให้ความหมายว่า “บทบาท คือ การมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ระหว่างพฤติกรรมที่คาดหวังของบุคคลสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่ง คือ ผู้ดำรงตำแหน่ง อีกฝ่ายหนึ่ง คือ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับตำแหน่งนั้น”

ฮาร์วิกเฮริสท์ และนิวการ์เตน (Harvighurst and Neugarten, Guopted in Hoyle, 1969) ได้ขยายความว่า “บทบาท นอกจากจะหมายถึง แบบแผนพฤติกรรมที่เหมือนกันของบุคคลที่ดำรงตำแหน่งเดียวกัน หรืออยู่ในสังคมเดียวกันแล้ว ยังหมายรวมถึงแบบพฤติกรรมที่ผูกพัน หรือขึ้นอยู่กับความคาดหวังของสมาชิกอื่นๆ ในสังคมด้วย”

แมคโดนัลด์ และเชเลนเบอร์ก (MacDonald and Schellenberge, 1971) กล่าวว่า “บทบาท หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และพฤติกรรมอันเป็นที่คาดหวังของสมาชิกของสังคมที่มีต่อบุคคลนั้น”

เลวินสัน (Levinson, 1971) ได้สรุปความหมายของบทบาทไว้ 3 ประการ คือ

1.บทบาท หมายถึง ปทัสถาน (Norms) ความคาดหวัง (Expectation) ข้อห้าม (Taboos) ความรับผิดชอบ (Responsibility) และอื่นๆ ที่มีลักษณะทำนองเดียวกัน ซึ่งผูกพันกับตำแหน่งทางสังคมที่กำหนดให้ บทบาทตามความหมายนี้คำนึงถึงตัวบุคคลน้อยที่สุด แต่มุ่งไปที่การบ่งชี้หน้าที่อันควร

2.บทบาท หมายถึง ความคิดเห็นของบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งเองที่จะคิดและกระทำเมื่อดำรงตำแหน่งนั้น

3. บทบาท หมายถึง การกระทำของบุคคลแต่ละคนที่จะกระทำโดยให้สัมพันธ์กับโครงสร้างของสังคม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ แนวทางอันบุคคลพึงกระทำเมื่อตนดำรงตำแหน่งนั้นๆ

ฮอลด์ และฟอร์ด (Houit and Ford, 1974) ได้ให้ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์บทบาทว่า บทบาทจำเป็นต้องมีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ ตำแหน่งทางสังคม (Social Location) พฤติกรรม (Behavior) และความคาดหวัง (Expectation) ซึ่งทั้ง 3 องค์ประกอบนี้มีความเกี่ยวข้องกับคำจำกัดความของบทบาทมากที่สุด

บิดเดิล (Biddle, 1979) กล่าวว่า “บทบาท หมายถึง พฤติกรรมอันเป็นลักษณะเฉพาะของบุคคลหนึ่ง หรือมากกว่านั้น ในสิ่งแวดล้อมหนึ่งๆ” ซึ่งบิดเดิลได้อธิบายว่า คำจำกัดความของบทบาทขึ้นอยู่กับ 4 คำ คือ

1. พฤติกรรม (Behavior) หมายความว่า การกระทำหรือการแสดงที่เราอาจสังเกตเห็นได้ หรือสามารถจะกำหนดให้ผู้สังเกตได้
2. บทบาทนั้นจำกัดเพียงพฤติกรรมของมนุษย์ (Person) เท่านั้น
3. บทบาทบางอย่างถูกกำหนดโดยอาศัยสิ่งแวดล้อม (Context) แต่บทบาทบางอย่างถูกจำกัดการนำมาใช้โดยขอบเขตอันเนื่องมาจากสิ่งแวดล้อม และบทบาทอาจเปลี่ยนแปลงเมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลง
4. บทบาทเป็นลักษณะเฉพาะ (Characteristics) ของแต่ละบุคคล หรือกลุ่มคน

ทางด้านความหมายของบทบาท ในทัศนะของคนไทย อาทิ

ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2593 (2523) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง ทำตามบทบาท รำตามบท

ภิญโญ สาร (2520) ให้ความหมายไว้ว่า “บทบาท หมายถึง ความมุ่งหวังที่บุคคลอื่นคาดว่า บุคคลในตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งควรกระทำ หรือแสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งออกมาในสถานการณ์ใด สถานการณ์หนึ่ง”

สุพัตรา สุภาพ (2516) ให้ความหมายว่า “บทบาท คือ การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ”

สมพงษ์ เกษมสิน (2521) กล่าวว่า “บทบาท หมายถึง การประพฤติปฏิบัติตามหน้าที่ที่กำหนดไว้”

เพ็ญแข บุญสิทธิ์ (อ้างใน สมชาย เจริญศิริสุทธิกุล, 2521) กล่าวว่า “บทบาท หมายถึง หน้าที่และความรับผิดชอบตลอดจนกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานที่ต้องปฏิบัติในหน้าที่”

ปรีชา หมอนทอง (2512) มีความเห็นว่า บทบาท เป็นหน้าที่หรือเงื่อนไขและสิทธิต่างๆ ซึ่งแต่ละคนที่อยู่หรือดำรงตำแหน่งใดๆ ต้องกระทำ โดยอาจเป็นหน้าที่หรือพันธะของตำแหน่งนั้นมีอยู่ หรือพฤติกรรมของแต่ละคนที่อยู่ในตำแหน่งหรือฐานะนั้นควรจะปฏิบัติตามที่บุคคลคาดหวังได้”

จากที่ผู้ให้ความหมายของบทบาทไว้ ดังกล่าว พอจะสรุปได้ว่า “บทบาท หมายถึง หน้าที่ หรือ เงื่อนไขที่ต้องกระทำ และบรรดาสัทธิต่างๆ ที่ได้มาพร้อมกับตำแหน่ง เพื่อให้ผู้ดำรงตำแหน่งเอง หรือผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ ก็ได้ ซึ่งความเกี่ยวข้องนี้เองที่ทำให้ผู้ดำรงตำแหน่งต้องแสดงบทบาทตามตำแหน่งนั้นๆ ออกมา”

1.4 บทบาทผู้นำชุมชนในระดับท้องถิ่นกับการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการพัฒนาชุมชน (อ้างใน นรสวรรค์ เชาวฤทธิ์ : 2540)

ในทุกสังคม ไม่ว่าจะเป็นสังคมขนาดใหญ่ หรือสังคมขนาดเล็ก ย่อมประกอบไปด้วยผู้นำเสมอ ในกระบวนการพัฒนางานใดๆ ก็ตาม ผู้นำย่อมมีบทบาทอันสำคัญยิ่งที่ช่วยให้งานบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย ดังนั้น บทบาทหรือหน้าที่ของผู้นำจะส่งอิทธิพลไปถึงพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่ม และมีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพของการทำงานของกลุ่ม อันจะนำมาซึ่งการพัฒนาความเจริญ หรือความเสื่อมของกลุ่มโดยรวมได้ (ภิญโญ สาร, 2516) ด้วยเหตุที่ผู้นำมีอิทธิพลดังกล่าวนี้เอง ผู้นำชุมชนระดับท้องถิ่นจึงมีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อการพัฒนาชุมชน

ผู้นำเป็นผู้ก่อให้เกิดความริเริ่มขึ้นในชุมชน และเป็นตัวหมุนที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำเนินกิจกรรมใดๆ มีงานวิจัยเรื่อง “พฤติกรรมผู้นำที่เป็นอุปสรรคและ / หรือส่งเสริมงานพัฒนาชุมชน” ได้กล่าวถึงบทบาทของผู้นำในงานพัฒนาชุมชน ไว้ดังนี้

1. เป็นผู้ที่ทำให้งานพัฒนาชุมชนเริ่มต้นและแผ่ขยายกว้างขวางออกไป
2. เป็นผู้ที่เผยแพร่ความรู้ ความคิดต่างๆ ที่เขาได้รับจากเจ้าหน้าที่หน่วยราชการต่างๆ เช่น เรื่องอาชีพ สาธารณสุข เป็นต้น ไปสู่ชาวบ้าน
3. ในเรื่องบางประเภท ผู้นำจะเป็นครูสอน หรือสาธิตเป็นตัวอย่างแก่ชาวบ้าน
4. ในฐานะคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน ผู้นำจะร่วมกับประชาชนในชุมชนวิเคราะห์สภาพชุมชน ปัญหา และความต้องการของหมู่บ้าน เพื่อจัดทำเป็นแผนพัฒนาชุมชนของพวกเขาเอง
5. ผู้นำเป็นตัวแทนประชาชนชี้แจงให้ทราบถึงปัญหา และความต้องการของชุมชน และเป็นตัวประสานงานระหว่างประชาชนกับรัฐบาล หรือหน่วยงานราชการต่างๆ ในการทำงานในชุมชนนั้นๆ
6. ผู้นำในชุมชนเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการสื่อความคิด ติดต่อกัน และสื่อความรู้สึกของประชาชนในความพยายามที่จะตัดสินใจทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
7. ผู้นำเป็นผู้นำที่ทำให้เกิดกระบวนการพัฒนาชุมชนตลอดไป ในลักษณะของชุมชนที่สามารถปกครองตนเองได้ดี (เรวดี ไชยพาน, 2523)

พัฒน์ สุจันงค์ และคณะ (2533) กล่าวถึง บทบาทของผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชนว่า “โดยทั่วไปแล้วงานพัฒนาชุมชนมักจะเริ่มต้นจากผู้นำท้องถิ่น และจะแผ่ขยายออกไป หากชาวบ้านมีปัญหาหรือความต้องการอะไร จะร่วมกันวางแผนโครงการ เพื่อตอบสนองความต้องการ หรือแก้ปัญหาเหล่านั้นๆ และผู้นำท้องถิ่นยังเป็นตัวชักนำความช่วยเหลือ บำรุงรักษาบรรยากาศแห่งการทำงาน รวมตลอดถึงอำนวยความสะดวกในการสื่อสารความคิด และความรู้สึก”

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2530) กล่าวว่า “ผู้นำท้องถิ่น เป็นผู้ที่ประชาชนเคารพนับถือ ไว้วางใจ และเป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิด และการตัดสินใจของประชาชน”

กล่าวโดยสรุปแล้ว ลักษณะบทบาทของผู้นำชุมชนในระดับท้องถิ่นดังกล่าว จะเห็นได้ว่า ผู้นำท้องถิ่นนั้นมีบทบาทอันสำคัญต่อการพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะเป็นผู้ที่มีส่วนช่วยให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันในการพัฒนาชุมชน เพื่อแก้ปัญหา ซึ่งผู้นำชุมชนจะเป็นผู้ที่คอยให้ความช่วยเหลือกระตุ้นให้เกิดความศรัทธา และแรงจูงใจให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเอง ชุมชน และสังคมได้

สามารถสรุปบทบาทหน้าที่ที่สำคัญๆ ของผู้นำได้ดังต่อไปนี้

1. หนุนสิ่งใหม่ (Initiator) ผู้นำต้องมีบทบาทในการริเริ่มทำสิ่งใหม่ๆ ซึ่งจะช่วยให้กลุ่มบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ผู้นำจะต้องเป็นคนแรกที่มองเห็นความต้องการของประชาชน จะต้องทำให้ประชาชนตระหนักถึงความต้องการและริเริ่มกิจกรรมในกลุ่ม
2. แนะนำทาง (Guide) ผู้นำต้องเป็นผู้ให้คำแนะนำผู้ตามในการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ผู้นำจะคอยช่วยเหลือในการวิเคราะห์ปัญหา และความต้องการของบุคคลบางคนในกลุ่ม ผู้นำจะเป็นคนกระตุ้นให้ประชาชนเห็นความต้องการของตน และนำทางให้เขารู้จักเลือกความต้องการเหล่านั้น ผู้นำจะคอยให้ข้อมูลข่าวสาร และคำแนะนำ
3. ผู้จัดการกิจกรรมของกลุ่ม (Promotor) ผู้นำจะมีหน้าที่ในการก่อตั้งกลุ่ม และบำรุงรักษาให้กลุ่มคงอยู่ถาวรตลอดไปมากกว่าสมาชิกคนอื่นในกลุ่ม เป็นผู้ประสานงานกับสมาชิก เพื่อให้งานดำเนินไปด้วยความราบรื่น หน้าที่ของผู้นำจะทำให้กลุ่มเกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
4. เป็นสัญลักษณ์ (Symbol) ผู้นำจะเป็นคนที่เห็นอกเห็นใจผู้ตาม และอุทิศตนในการทำงานในกลุ่ม และถือว่าผู้นำเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่ม

1.5 ประชาชนชาวบ้านกับการพัฒนาท้องถิ่นในด้านต่างๆ

ประชาชนชาวบ้าน หมายถึง ชาวบ้านผู้มีภูมิปัญญา ผู้สามารถถ่ายทอดเชื่อมโยงคุณค่าของอดีตกับปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม (ประเวศ วะสี และคณะ, 2536 : 152)

ประชาชนชาวบ้าน เป็นผู้ทรงภูมิปัญญาซึ่งมีจำนวนมากในท้องถิ่น ได้แก่ ผู้อาวุโสที่มีความรู้ ความชำนาญต่างๆ ผู้มีภูมิปัญญาด้านการเรียนพยาบาลตามแบบพื้นบ้าน ผู้ที่มีความรู้เรื่องการใช้สมุนไพร พืชสมุนไพร แม่เพลงที่มีไหวพริบ และพรสวรรค์ ฝีมือ และหมอดำแยบุคคลเหล่านี้ล้วนแต่เป็นแหล่งภูมิปัญญาชาวบ้านทั้งสิ้น ในปัจจุบันประชาชนชาวบ้านจะครอบคลุมไปถึงบุคคลที่พยายามแก้ปัญหาการดำเนินชีวิต และการประกอบอาชีพโดยใช้ความรู้จากประสบการณ์ตรงของตนเองด้วยความพยายามปรับเปลี่ยนสิ่งต่างๆ จนแนวคิดและการปฏิบัติเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวาง

ประชาชนชาวบ้าน มีบทบาทในการพัฒนาท้องถิ่นในด้านต่างๆ ดังนี้

1. **ด้านเกษตรกรรม** จากสภาพปัญหาต่างๆ ที่เกษตรกรในแต่ละท้องถิ่นประสบอยู่เป็นประจำ ได้มีการพยายามจะแก้ปัญหาด้านเกษตรเหล่านี้ “ประชาชนชาวบ้าน” ได้พากันเพียรในการศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตนแล้ว นำมาผสมผสานกับความรู้สมัยใหม่ แล้วปรับองค์ความรู้ที่ได้ให้เหมาะสมกับสภาพของท้องถิ่นของตน โดยทำการทดลองด้วยประสบการณ์ตรง และที่สุดก็สามารถคิดค้นวิธีแก้ไขปัญหาต่างๆ ทางด้านเกษตรกรรมได้เป็นผลสำเร็จ ดังนั้นวิธีการทำเกษตรของท้องถิ่นไทยในปัจจุบันจึงมีรูปแบบที่หลากหลาย เช่น เกษตรผสมผสาน เกษตรธาตุสี่ เกษตรธรรมชาติ วนเกษตร และพุทธเกษตร เป็นต้น
2. **ด้านสิ่งแวดล้อม** ประชาชนชาวบ้านที่สนใจ และให้ความสำคัญกับคุณค่าของสิ่งแวดล้อมได้ช่วยกันคิดค้นวิธีการต่างๆ จากการผสมองค์ความรู้ และประสบการณ์ และสร้างสรรค์งานกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น รักษาป่า คือ รักษาธรรม การประยุกต์พิธีกรรม เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม บ้านหลวงหวงป่า ป่าโรงเรียนงเหล่า เป็นต้น

3. **ด้านสวัสดิการชุมชน** ประชาชนชาวบ้านที่ได้เล็งเห็นความสำคัญของปัญหาเศรษฐกิจ และสังคมของชาวบ้านจึงได้สร้างสรรค์งานการพัฒนาด้านสวัสดิการชุมชนที่หลากหลาย เช่น เกษตรอุตสาหกรรมที่ไม่เรียง การออมทรัพย์แบบพัฒนาครอบครัวชีวิต เป็นต้น
4. **ด้านการรักษาพื้นบ้าน** ประชาชนชาวบ้านที่ศึกษาทางด้านการพัฒนาด้านสุขภาพ ได้สร้างสรรค์กิจกรรมที่ทำให้การรักษาพื้นบ้านหลากหลาย เช่น การรักษาคนแบบไทบ้านอีสาน การรักษาพื้นบ้าน ชมรมหมอยาพื้นบ้าน และผู้สนใจสมุนไพร เป็นต้น
5. **ด้านการพัฒนาชุมชน** ประชาชนชาวบ้านที่ถนัดทางด้านงานพัฒนาชุมชน ได้จัดกิจกรรมสนับสนุน และส่งเสริมขึ้นหลากหลาย เช่น การพัฒนาของชนกลุ่มน้อย แบบชาวบ้าน ธุรกิจชุมชน เป็นต้น
6. **ด้านการสร้างเครือข่ายการพัฒนา** ประชาชนชาวบ้านที่เห็นคุณค่าของการทำงานแบบเชื่อมโยงเป็นระบบเครือข่าย ก็ได้สร้างสรรค์กิจกรรมต่างๆ เช่น พุทธศาสนา กับป่าไม้ เครือข่ายอีโต้น้อย ชมรมอุ้มชูไทอีสาน เป็นต้น

นอกจากนี้ เราสามารถอธิบายถึงส่วนของวิธีการพัฒนาวัฒนธรรมได้ว่า การพัฒนาวัฒนธรรมในตัวของมันเอง ก็คือ การพัฒนา และการพัฒนาวัฒนธรรมในชุมชนใดต้องเกิดจากการพิจารณาภายในชุมชนนั่นเอง ไม่ใช่คนภายนอกไปพัฒนาให้ นอกจากการมองจากภายในแล้ว การพัฒนาวัฒนธรรมต้องไม่แยกส่วนที่มองเห็นจับต้องได้ กับคุณค่าที่แฝงอยู่

ส่วนวิธีการพัฒนาวัฒนธรรมสามารถทำได้โดย การค้นหาวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ยังมีอยู่ให้ใช้มาตรฐานภายในวัฒนธรรมนั้นๆ เองเป็นตัววัดความดี หรือไม่ดี ไม่ใช่มาตรฐานภายนอกแล้วฟื้นฟูสิ่งที่ดีแต่คลายความสำคัญไปแล้วนั้นขึ้นมา หรือประยุกต์ โดยการตีความ หรือให้ความหมายใหม่ โดยอาศัยรากฐานเดิมที่มีอยู่ และได้ค้นพบนั้น หรือผสมผสานกับวัฒนธรรมที่ดีจากภายนอก เช่น อาจใช้รูปแบบของภายนอก แต่นำคุณค่าเดิมจากภายใน ในทำนอง “เหล้าเก่าในขวดใหม่”

ด้วยเหตุนี้ จึงไม่มีใครสามารถให้ข้อเสนอแนะแบบสำเร็จรูปกับทุกเรื่องทุกปัญหาว่าจะนำเอาคุณค่า และประเพณีที่ดีงามในวัฒนธรรมพื้นบ้านมาประยุกต์ มาผสมผสานกับวัฒนธรรมอื่นๆ หรือมาสร้างใหม่อย่างไร เพื่อให้สอดคล้องกับการแก้ปัญหา และการพัฒนาของชาวบ้านในท้องถิ่นต่างๆ ได้ เช่น ปัญหาที่ชาวบ้านภาคเหนือส่งลูกหลานไปเป็นโสเภณีจำนวนมาก เป็นต้น เพียงแต่สามารถสรุปเป็นแนวทางให้ผู้เกี่ยวข้องในฐานะต่างๆ นำไปพิจารณา และพัฒนาต่อดังนี้

1. **ชาวบ้าน** ซึ่งเป็นฝ่ายสำคัญที่สุด เพราะเป็นคนในที่สามารถมองออกจากข้างในวัฒนธรรมของตนได้อย่างชัดเจนที่สุด โดยเฉพาะปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นนักฟื้นฟู ประยุกต์ และประดิษฐ์ คิดค้นทางวัฒนธรรม เช่น พ่อผาย สร้อยสร้อยกลาง พ่อจารย์ทองดี และคนอื่นๆ ที่อาจจะเป็นผู้เฒ่า ผู้แก่ จำ พ่อจารย์ หมอธรรม ศิลปินพื้นเมือง ช่างพื้นบ้านที่มีความเข้าใจด้านวัฒนธรรมภายนอกที่เข้ามากระทบเป็นอย่างดี จะต้องใช้ภูมิธรรม และภูมิปัญญาที่ได้รับถ่ายทอดเป็นมรดกมาจากบรรพบุรุษ บรรพชนในการคิด วิเคราะห์สถานการณ์ต่างๆ ที่กำลังเกิดขึ้น และดำเนินอยู่ในชุมชน และใช้ปัญญานั้นพัฒนาวัฒนธรรมของตนขึ้นมาแก้ปัญหา และพัฒนาชุมชนต่อไป

2. **พระ** ในฐานะหนึ่งเป็นชาวบ้าน แต่อีกฐานะหนึ่งเป็นผู้นำทางความเชื่อ และพิธีกรรมอยู่แล้ว ท่านก็อาจให้ความสำคัญกับการค้นหาคุณค่าที่อาจสามารถนำมาประยุกต์ ดีความให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน และปัญหาของท้องถิ่น

3. **รัฐ** ควรเคารพในความเชื่อของชาวบ้าน และเปิดใจให้กว้างต่อการพัฒนาตัวเองของชาวบ้าน ให้ชาวบ้านเป็น “ตัวหลัก” ในการพัฒนาชุมชนของเขา โดยรัฐสนับสนุนตามความจำเป็นในสิ่งที่มีอยู่นอกเหนืออำนาจการจัดการของชุมชน เช่น แหล่งน้ำ ถนน สะพาน ไฟฟ้า การแก้ปัญหาที่ดิน เป็นต้น

เฉพาะหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมความเชื่อ รัฐอาจให้ชุมชนเป็นผู้ป้องกัน และรักษาป้าสาธาณณะของชุมชนที่ยังคงไม่ถูกทำลายเอง เช่น ป่าปู้ตา (อีสาน) ป่าเลื้อบ้าน (เหนือ) ป่าแก่ (ใต้) แม่น้ำที่จะน้อยนิดเพียง 5 ไร่ 10 ไร่ก็ตาม โดยร่วมมือกับชาวบ้านสำรวจขึ้นมามาอย่างจริงจังว่าป่าเหล่านี้ยังอยู่ในแต่ละแห่งมากน้อยแค่ไหน แล้วร่วมกันกำหนดกฎเกณฑ์ และกติกาที่ได้รับการยอมรับกันในการจัดการกับป่าเหล่านี้

ในเรื่องการรักษาโรค ควรให้ความสำคัญกับกระบวนการรักษาของชาวบ้าน เช่น ไม่มองพิธีกรรมการรักษาของหมอจ๋า หมอธรรม เป็นเรื่องเหลวไหล หากมีการสำรวจดูให้ดีอาจพบว่า กำนัน ผู้ใหญ่บ้านจำนวนไม่น้อยเป็นหมอจ๋า หมอธรรมอยู่

ในเรื่องการศึกษา รัฐควรให้ปราชญ์ชาวบ้านได้มีส่วนในการวางหลักสูตรบางส่วนในระดับท้องถิ่นที่จะทำให้ชาวบ้านสามารถถ่ายทอดภูมิปัญญา และคุณค่าที่ดึงมาของชุมชนแก่ลูกหลานเขา อย่างสอดคล้องกันในแต่ละพื้นที่ ไม่ใช่ทุกอย่างคิดและวางแผนจากส่วนกลางหมดแล้วมาให้ชาวบ้านร่วมตรงปลายสุด

นอกจากนี้รัฐบาลควรเน้นเรื่องการพึ่งตนเองของชุมชน ให้ชุมชนได้ทำสิ่งต่างๆ ใดๆ ที่เชื่อมโยงกันภายในชุมชน และระหว่างชุมชนมากขึ้น แทนที่จะแนะนำให้ชุมชนพึ่งแต่ภายนอก หรือค้าขายกับภายนอกเป็นหลัก

4. **ปัญญาชนท้องถิ่น** ที่เข้าใจวัฒนธรรมภายนอก ขณะเดียวกันสามารถเข้าใจวัฒนธรรมภายใน เป็นบุคคลที่มีสองวัฒนธรรมในตัวเอง ก็สามารถมีบทบาทสำคัญในการร่วมกับชาวบ้าน ประยุกต์ และประดิษฐ์ คิดค้นสิ่งใหม่ๆ ออกมาที่จะช่วยยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านให้ดีขึ้น

5. **นักวิชาการ** โดยเฉพาะนักวิชาการในท้องถิ่น เช่น อาจารย์สถาบันราชภัฏหรือมหาวิทยาลัยในท้องถิ่นต่างๆ ควรศึกษาวัฒนธรรมจากภายนอกอย่างลึกซึ้ง ถึงขั้นที่จะเอามาประสานกับวัฒนธรรมพื้นบ้านของเราได้ ซึ่งจะเป็นการช่วยให้วัฒนธรรมพื้นบ้านมีพลังวัตรอยู่ได้ในวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นใหม่จากการผสมผสานนั้น

6. **นักพัฒนา** รวมทั้งผู้ที่มีหน้าที่ต้องทำงานอย่างใกล้ชิดกับชาวบ้าน ต้องฝึกฝนตนเองให้เกิดญาณพิเศษไวพอล ผู้ที่มีอยู่แล้วก็ฝึกให้คม และกล้าแข็งขึ้น ในการที่จะจับเอาคำอธิบาย หรือความหมายใหม่ที่ปราชญ์ชาวบ้านที่ท่านทำงานอยู่แสดงออกมา ไม่ว่าจะด้วยคำพูดหรือการปฏิบัตินำมาพัฒนาต่อโดยร่วมกับปราชญ์ชาวบ้านเท่านั้น และท่านอื่นๆ

2. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับกลยุทธ์การสื่อสารในการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น

โดยส่วนใหญ่แล้ว “ปราชญ์ชาวบ้าน” เป็นเพียงชาวบ้านธรรมดา ดังนั้น การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นกับคนในชุมชนนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้กลยุทธ์ที่น่าสนใจ และสามารถโน้มน้าวใจได้ เพื่อให้กลุ่มชาวบ้านผู้รับสารนั้นเกิดความเชื่อ และความเข้าใจในสารที่ปราชญ์ชาวบ้านส่งไป รวมทั้งสามารถนำภูมิปัญญานั้นๆ ไปปฏิบัติ เพื่อประโยชน์สูงสุดได้อย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล

2.1 แนวคิดเรื่องสื่อบุคคล

“สื่อบุคคล” (Human Media) เป็นสื่อพื้นฐานดั้งเดิมของมนุษย์ และเป็นช่องทางสำคัญในการสื่อสารระหว่างบุคคล จากอดีตถึงปัจจุบันสื่อบุคคลยังคงมีอิทธิพลต่อกลไกการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมาทุกยุคทุกสมัย

สื่อบุคคล (Human Media หรือ Personal Media) เป็นการใช้ในการถ่ายทอดข่าวสาร ความรู้ ความเข้าใจ และความคิดเห็นต่างๆ ที่มีมาแต่ดั้งเดิมก่อนการใช้สื่อประเภทอื่นๆ โดยมี “คำพูด” เป็นพาหนะที่สำคัญที่สุด แม้ว่าในปัจจุบันจะมีการนำคอมพิวเตอร์ และอุปกรณ์การสื่อสารต่างๆ มาใช้ เพื่อช่วยจัดข้อจำกัดด้านระยะทาง และเวลาในการสื่อสารระหว่างบุคคล แต่เราคงปฏิเสธไม่ได้ว่าการสื่อสารระหว่างบุคคล โดยผ่าน “สื่อบุคคล” ในลักษณะที่เป็นการสื่อสารแบบเห็นหน้าค่าต่ายังคงมีความสำคัญเสมอ ตราบใดที่มนุษย์ยังอยู่ในสังคม ตราบนั้นย่อมเลี่ยงไม่พ้นที่จะต้องติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่นๆ เช่น ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง (จุมพล รอดคำดี, 2527 : 268) สื่อบุคคลในสังคม ประกอบด้วย “สื่อบุคคลภายในท้องถิ่น” (Localite) ได้แก่ ผู้นำความคิดเห็นในท้องถิ่น เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ครู พระ แพทย์ เป็นต้น และ “สื่อบุคคลภายนอกท้องถิ่น” (Cosmopolite) ได้แก่ นักพัฒนา หรือพัฒนากร เจ้าหน้าที่ส่งเสริมผู้เชี่ยวชาญ เป็นต้น ที่นำแนวคิดใหม่ๆ หรือนวัตกรรมไปเผยแพร่ในท้องถิ่น (เสถียร เขยประทับ, 2523 : 149)

คุณสมบัติในการสื่อสาร

โรเจอร์ และเสวนนิง (Rogers and Svenning, 1969 : 125-126) ได้กล่าวถึงคุณสมบัติในการสื่อสารของสื่อบุคคลเปรียบเทียบกับสื่อมวลชน ดังนี้

คุณสมบัติในการสื่อสาร	สื่อบุคคล	สื่อมวลชน
1. ลักษณะของการสื่อสาร	การสื่อสารสองทาง	การสื่อสารทางเดียว
2. ความรวดเร็วในการส่งสารไปยังคนจำนวนมาก	ช้า	เร็ว
3. ความถูกต้องของสารเมื่อส่งไปยังคนจำนวนมาก	ต่ำ	สูง
4. ความสามารถในการเลือกผู้รับสาร	สูง	ต่ำ
5. ความสามารถในการที่จะขจัดกาเลือกของผู้รับสาร	สูง	ต่ำ
6. การสื่อสารกลับของผู้รับสาร	สูง	ต่ำ
7. ผล	เปลี่ยนทัศนคติ	เพิ่มพูนความรู้

การเปรียบเทียบคุณสมบัติในการสื่อสารดังกล่าวนี้ ทำให้เห็นภาพชัดเจนว่า ทั้งสื่อบุคคลและสื่อมวลชนต่างก็มีข้อเด่นและข้อด้อยในตัวเอง ถ้ามีการใช้สื่อมวลชน กับสื่อบุคคลร่วมกัน ก็น่าจะทำให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพมากขึ้น เพราะจะเป็นการแก้ไขจุดอ่อน หรือข้อจำกัดตามธรรมชาติของแต่ละสื่อ ทั้งยังแก้ไขปัญหาด้านการอ่านหนังสือไม่ออก เขียนหนังสือไม่ได้ และการไม่มีเครื่องรับวิทยุ และโทรทัศน์

◆ บทบาทของสื่อบุคคล

โรเจอร์ และเมย์เนน (Rogers and Meynen, 1969 : 234) กล่าวว่า สื่อบุคคลเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรม เช่นเดียวกับ ลาซาเฟล และแมนเชล (Lazarsfeld and Manzel, 1968 : 97) ที่กล่าวว่า การสื่อสารระหว่างบุคคลมีบทบาทสำคัญ เพราะเป็นการสื่อสารที่มีความเป็นกันเอง และเป็นส่วนตัว ก่อให้เกิดความคุ้นเคย ซึ่งช่วยให้เกิดการยอมรับความคิดเห็นได้ง่ายขึ้น การพูดคุยอย่างเห็นหน้าค่าตาในแง่จิตวิทยาแล้ว

ทำให้ผู้รับสารมีความรู้สึกว่าได้รับรางวัลทันที อย่างน้อยที่สุดก็คือ ในด้านการแสดงความคิดเห็นของตนต่อผู้พูด

นอกจากนี้ จากรายงานการวิจัยต่างๆ ที่ผ่านมา ก็มีข้อสรุปที่สอดคล้องกัน คือ รูปแบบการสื่อสารระหว่างบุคคล ในลักษณะเห็นหน้าค่าตา หรือเผชิญหน้าเป็นการสื่อสารแบบสองทาง (Two-Way Communication) ที่มีบทบาทสำคัญต่อการโน้มน้าว และชักจูงใจ เพราะเมื่อผู้รับสารเกิดความไม่เข้าใจ หรือไม่แน่ใจก็สามารถที่จะซักถาม หรือขอคำยืนยันจากแหล่งสารได้อย่างทันที ทันใดในระยะเวลาอันรวดเร็ว

จากทฤษฎีความสัมพันธ์ทางสังคมของ เดอ เฟลอร์ (De Fleur, 1970 : 124-129) ซึ่งให้เห็นว่า ความสัมพันธ์ภายในกลุ่มมีอิทธิพลต่อการสื่อสาร เดอ เฟลอร์ พบว่า ความสัมพันธ์แบบเครือข่ายมีบทบาทต่อการตัดสินใจว่าจะยอมรับการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ทางเทคโนโลยีหรือไม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมชนบทที่มีความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวและเพื่อนบ้านอย่างแน่นแฟ้น

จากทฤษฎีและรายงานการวิจัยต่างๆ สรุปได้ว่า สื่อบุคคลมีลักษณะที่เอื้อต่อการชักจูงและโน้มน้าวใจ ดังนี้

1. การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล ดำเนินไปอย่างง่าย ๆ ไม่มีกฎเกณฑ์บังคับ สื่อสื่อสารมีความใกล้ชิดกัน ซึ่งกระบวนการกลุ่มสามารถมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนทัศนคติ และพฤติกรรมของบุคคลได้
2. การสื่อสารแบบเห็นหน้าค่าตา หรือเผชิญหน้า เป็นการสื่อสารที่เปิดโอกาสให้มีการซักถามทันที ทั้งยังสามารถยืดหยุ่นการนำเสนอเนื้อหาได้ หากผู้ส่งสารได้รับการต่อต้านจากผู้ฟังก็อาจเปลี่ยนหัวข้อสนทนาได้
3. ผู้รับสารบางคน มีแนวโน้มที่จะเชื่อถือ และยอมรับความคิดเห็น หรือทรรศนะของสื่อบุคคลที่เขารู้จักคุ้นเคย และนับถือมากกว่าที่จะเชื่อบุคคลที่เขาไม่รู้จักคุ้นเคย

สรุปได้ว่า สื่อบุคคล เป็นสื่อที่มีบทบาทสำคัญในด้านการโน้มน้าวและชักจูงใจ ซึ่งต่างจากสื่อมวลชน ซึ่งมีบทบาทสำคัญอยู่ที่การให้ข่าวสารหรือความรู้

◆ สื่อบุคคลกับการพัฒนา

1. ปัจจัยของสื่อบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการโน้มน้าวใจ

ปัจจัยที่ทำให้สื่อบุคคลในฐานะที่เป็นผู้ส่งสารเหล่านี้มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และพฤติกรรมของผู้รับสารเป้าหมาย ได้แก่ ปัจจัยต่างๆ ดังนี้

1.1 ความน่าเชื่อถือ (Credibility)

ความน่าเชื่อถือในที่นี้ คือ ระดับของความรู้สึกที่ผู้รับสารรู้สึกว่าคุณส่งสารเป็นที่น่าไว้วางใจ (Trustworthy) และมีความสามารถ (Competent) ถ้าผู้รับสารเป้าหมายมีความรู้สึกว่าคุณพัฒนา หรือผู้นำความคิดเห็นมีความน่าเชื่อถือ ผู้รับสารก็มีแนวโน้มที่จะยอมรับสารจากพวกเขาเหล่านั้น (Middlebrook, 1974 : 161-164)

จากการศึกษาของอารอนสัน และโกลเดน (Aronson and Golden, 1962 : 135-136) พบว่า สื่อบุคคลที่ได้รับความน่าเชื่อถือ จะต้องเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญชำนาญเฉพาะด้าน โดยเป็นความชำนาญที่มาจากประสบการณ์มากกว่าการศึกษา หรือสถานะทางสังคม ทั้งยังขึ้นอยู่กับความเป็นผู้มีไหวพริบ ความซื่อสัตย์ ความจริงใจ และความใจกว้าง

กรณีการ โอบุณ (2526 : บทคัดย่อ) ที่ศึกษาเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาท้องถิ่น : ศึกษากรณี โครงการสหบาลข้าว หมู่บ้านท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์” พบว่า ความสามารถของพระสงฆ์ในการโน้มน้าวใจชาวบ้านไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตนั้น อาจมิได้มาจากทักษะการสื่อสารของผู้ส่งสารเท่าใดนัก หากแต่อยู่ที่การที่ชาวบ้านได้ประเมินคุณสมบัติบางประการของพระสงฆ์ที่ตัวตนเป็นประโยชน์ต่อชุมชนอย่างแท้จริง เช่น คุณสมบัติด้านความเสียสละ ความเมตตา ความซื่อสัตย์ และความน่าไว้วางใจ

ลักษณะดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่า ผู้รับสาร หรือกลุ่มเป้าหมายมีแนวโน้มที่จะหาข่าวสาร รับฟังคำแนะนำ ยอมรับและให้ความเชื่อถือสื่อบุคคล ไม่ว่าจะ เป็นนักพัฒนา หรือผู้นำความคิดเห็นที่พวกเขาเชื่อว่า เป็นบุคคลที่มีความสามารถมากกว่าตนเอง และความสามารถนี้อาจแสดงให้เห็นในรูปของสถานะทางสังคมที่สูงกว่า การศึกษาที่สูงกว่า ใช้สื่อ

มวลงนมากกว่า แต่ก็จะต้องไม่แตกต่างกันจนเกินไป และที่สำคัญ คือ จะต้องเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติบางประการดังกล่าวข้างต้นด้วย

1.2 ความดึงดูดใจ (Attractiveness)

ผู้ส่งสารที่มีความดึงดูดใจ ย่อมกระตุ้นให้ผู้รับสารเกิดความสนใจหรือพึงพอใจในการได้พบเห็นพูดคุย เช่นเดียวกันกับการโฆษณาสินค้าที่นิยมนำดารากาพยนตร์ ศิลปินเพลง หรือนักกีฬาที่มีชื่อเสียงมาเป็นผู้โฆษณาสินค้า ทั้งๆ ที่บุคคลเหล่านั้นอาจไม่ใช่ผู้ที่มีความน่าเชื่อถือ หรือผู้เชี่ยวชาญในตัวสินค้านั้นๆ โดยเฉพาะ แต่เป็นเพียงผู้ที่มีบุคลิกภาพน่าดึงดูดใจ ซึ่งก็ทำให้ผู้รับสารเกิดความสนใจ และคล้อยตามข่าวสารได้

1.3 ความคล้ายคลึง (Similarity)

สื่อบุคคล หรือผู้ส่งสารที่มีความคล้ายคลึงกับผู้รับสารเป้าหมายในด้านต่างๆ เช่น อายุ เพศ เชื้อชาติ ศาสนา ภาษา การแต่งกาย สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม เป็นต้น จะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนทัศนคติ และความคิดเห็นของผู้รับสาร เพราะความคล้ายคลึงกันนี้เองจะทำให้เกิดความรู้สึกเข้าใจกัน เห็นอกเห็นใจกัน ชอบพอ และไว้วางใจ

นอกจากผู้ส่งสารจะต้องมีบุคลิกภาพที่น่าเชื่อถือ น่าดึงดูดใจ และมีความคล้ายคลึงกับผู้รับสารแล้ว ลักษณะของข่าวสารที่ทำให้ผู้ส่งสารได้รับความน่าเชื่อถือ และทำให้ผู้รับสารเห็นคล้อยตาม ควรมีลักษณะดังนี้ คือ เป็นข่าวสารที่ตรงตามข้อเท็จจริง ไม่อวดอ้างจนเกินไป และมีหลักฐาน หรือเหตุผลสนับสนุน ทั้งนี้ข่าวสาร และเหตุผลดังกล่าวควรมีความสอดคล้องกับประสบการณ์ของกลุ่มผู้รับสารเป้าหมาย เพราะบุคคลมีความโน้มเอียงที่จะยอมรับข่าวสารที่สอดคล้องกับประสบการณ์ที่ตนเองมีมาก่อน

2. บทบาทของนักพัฒนา

นักพัฒนา หมายถึง บุคคลภายนอกชุมชนที่เข้าไปมีส่วนร่วม บทบาทหลักค่นให้บุคคลในชุมชนเกิดความเคลื่อนไหว และเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น “นักพัฒนา” ในที่นี้หมายรวมทั้งพัฒนากร เจ้าหน้าที่ส่งเสริมหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ และอาสาสมัคร หรือเจ้าหน้าที่ขององค์กรพัฒนาเอกชน (Non – Governmental Organization : NGO)

ถ้าศึกษาจากประวัติศาสตร์การทำงานของนักพัฒนา พบว่ามีแนวคิด และแนวปฏิบัติ 3 ลักษณะ กล่าวคือ **ลักษณะแรก** ในอดีตนักพัฒนามักคิดว่าชุมชนความว่างเปล่า ไม่มีอะไรเลย คนภายนอกจะต้องนำทุกอย่างลงไปให้ บทบาทหลักส่วนใหญ่จึงอยู่ที่นักพัฒนา ส่วนชาวบ้านแทบจะไม่มีบทบาทใดๆ เลย **ลักษณะต่อมา** เป็นยุคก่อนถึงปัจจุบัน นักพัฒนาบางกลุ่มเริ่มค้นพบว่า อันที่จริงแล้วชุมชนนั้นมีปัญหาหลายสิ่งหลายอย่าง ทั้งความรู้ และสติ ปัญญาระบบคุณค่าทางวัฒนธรรมที่สั่งสมมายาวนานหลายชั่วอายุคน ซึ่งเรียกรวมๆ ได้ว่า “**ภูมิปัญญาชาวบ้าน**” (Popular Wisdom) หรือ “**ภูมิปัญญาท้องถิ่น**” (Local Wisdom) (เสรีพงศ์พิศ, 2529 : 145) ดังนั้นงานพัฒนาจึงเน้นบทบาทหลักไปที่ชาวบ้าน ส่วนพัฒนาหลักกลายเป็นผู้เรียนรู้ และศึกษาจากชาวบ้าน ส่วน**ลักษณะสุดท้าย** เป็นยุคปัจจุบัน คือ เป็นช่วงที่เริ่มมีความเข้าใจว่าในสิ่งที่ชาวบ้านมีอยู่ และเป็นอยู่นั้น นักพัฒนาอาจจะไม่มี และไม่เป็น ขณะเดียวกันสิ่งที่นักพัฒนามีอยู่ และเป็นอยู่ ชาวบ้านก็อาจจะไม่มี และไม่เป็น จึงทำให้นักพัฒนามองเห็น บทบาททั้งสองฝ่ายว่าจะประสมประสานสิ่งเหล่านี้รวมกันได้อย่างไร (กาญจนา แก้วเทพ, 2538 : 126)

ดังนั้น การพัฒนาแนวนี้ ชาวบ้านจะต้องเป็นตัวตั้ง และนักพัฒนาเป็นตัวสนับสนุน คือ นักพัฒนาไม่จำเป็นต้องเอาคุณค่า หรือภูมิปัญญาต่างๆ จากภายนอกเข้าไปให้ชาวบ้าน เพราะชาวบ้านมีอยู่แล้ว แต่สิ่งที่ชาวบ้านอาจจะขาดอยู่ ก็คือ เงื่อนไขที่เหมาะสมที่จะหล่อเลี้ยง หรือเอื้ออำนวยคุณค่า หรือภูมิปัญญานั้นให้ปรากฏ เช่น โดยปกติทั่วไปชาวบ้านเป็นผู้มีจิตใจโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น แต่เมื่อขาดแคลนวัตถุดิบจำเป็น เศรษฐกิจที่บีบรัดทำให้ไม่มีเวลารว่าง ก็ขาดโอกาสที่จะแสดงน้ำใจต่อผู้อื่นทั้งทางด้านการแบ่งปันสิ่งของ หรือแม้แต่วเวลา จนกระทั่งเมื่อมีโครงการพัฒนาเศรษฐกิจเข้ามาช่วยบรรเทาความบีบคั้นต่างๆ ก็จะทำให้ชาวบ้านได้มีโอกาสแสดงควมมีน้ำใจออกมา

3. บทบาทของผู้นำความคิดเห็น

ผู้นำความคิดเห็น (Opinion Leaders) ในที่นี้แตกต่างจากผู้นำ (Leaders) ตามความเข้าใจทั่วไป คือ มิได้เป็นผู้นำโดยตำแหน่ง หรือแต่งตั้งเป็นทางการ ดังนั้น ผู้นำความคิดเห็นจึงไม่ได้มีอิทธิพลโดยตำแหน่ง

ผู้นำความคิดเห็น เป็นสื่อบุคคลที่มีความสำคัญต่อการพัฒนา ด้วยเป็นบุคคลที่สามารถมีอิทธิพลต่อทัศนคติ และพฤติกรรมของบุคคลอื่นๆ ตามที่บุคคลนั้นๆ ต้องการ โดย

อาศัยวิธีที่ไม่เป็นทางการ และสามารถมีอิทธิพลเช่นนี้ได้ค่อนข้างบ่อย (เสถียร เขยประทับ, 2528 : 177)

ผู้นำความคิดเห็นในเรื่องหนึ่ง หรือกิจกรรมหนึ่งอาจไม่ใช่ผู้นำความคิดเห็นในเรื่องอื่น หรืออีกกิจกรรมหนึ่ง ผู้นำความคิดเห็นจะเป็นเสมือนช่องทางทางการเผยแพร่ กระจายข่าวสาร และสร้างเครือข่ายการสื่อสารในสังคม ซึ่งจะแพร่กระจายข่าวสารผสมผสานความคิดเห็นเป็นส่วนตัวไปยังสมาชิกในกลุ่มสังคมนั้น (พัชนี เขยจรรยา, เมตตา วิวัฒนานุกูล และถิรพันธ์ อนวัชศิริวงศ์, 2538 : 191)

ผู้นำความคิดเห็นในท้องถิ่น ได้แก่ พระ ครู แพทย์ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น บุคคลเหล่านี้เป็น “ปราชญ์ชาวบ้าน” ซึ่งเป็นทรัพยากรบุคคลที่สำคัญของชุมชนในท้องถิ่น และในสังคมไทย

โดยสรุปแล้ว เราสามารถจำแนกบทบาทของผู้นำความคิดเห็นในฐานะที่เป็นสื่อบุคคลเพื่อการพัฒนาออกได้เป็น 6 ด้าน ดังนี้

1.1 บทบาททางความคิด

2.1.1 พัฒนาคนแล้วพัฒนาเศรษฐกิจ

หลวงพ่อนาน ได้เป็นผู้เสนอแนวความคิดนี้อย่างชัดเจน โดยใช้หลักธรรมชาดเถลา สั่งสอนชาวบ้าน เพื่อให้เกิดความพร้อมที่จะร่วมกันทำงานพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาชีวิต และชุมชน ด้วยการใช้หลักอริยสัจ 4 มาอธิบาย

2.1.2 การพึ่งตนเองทางการเกษตร

มหาอยู่ สุนทรชัย ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม หรือลุงเคียง คงแก้ว คนดีศรีสังคมปี 2539 ล้วนเป็นผู้บุกเบิกเรื่อง การพึ่งตนเองทางการเกษตรด้วยการใช้รูปแบบการเกษตรแบบผสมผสาน โดยจะต้องมีอาชีพหลัก คือ ปลูกข้าวไว้กิน และอาชีพรอง คือ การทำสวน ปลูกไม้ยืนต้น ไม้ล้มลุก เลี้ยงสัตว์บก และสัตว์น้ำ เพื่อลดการซื้อกับข้าว แล้วเก็บเงินไว้เป็นทุนต่อไป

2.1.3 การวิเคราะห์ชุมชนและทางเลือกในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ เพื่อการพึ่งตนเอง

ครูสน รูปสูง ครูนักพัฒนาแห่งจังหวัดขอนแก่น ได้นำเสนอแนวคิดที่เรียกว่า “เศรษฐกิจสามขา” ซึ่งประกอบด้วย การผลิต ทุน และตลาด ทว่าชาวบ้านมีอยู่ขาดเดียว คือ การผลิต ส่วนทุน และตลาดยังต้องพึ่งพิงธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ และแหล่งอื่นๆ ทำให้ประสบภาระหนี้สิน พึ่งตนเองไม่ได้ วิธีการแก้ไข คือ การจัดตั้งธนาคารประชาชน ที่ทั่วไปเรียกว่า ออมทรัพย์ หรือสะสมทรัพย์ รวมไปถึงธนาคาร วัว ควาย ตู้ยาสัตว์ โดยกำไรรออยู่ในหมู่บ้าน หากทำเช่นนี้ได้ ทุนจะเป็นขาที่สองของชาวนา ส่วนขาที่สาม คือ ตลาด ต้องดึงพ่อค้ามาหาชาวนา อย่างเช่น การทำตลาดนัดวัวควาย ตลาดบัว ตลาดมันสำปะหลัง ให้ชาวนามีสิทธิเลือกขายได้ และตั้งราคาด้วยตนเองได้

2.1.4 การสืบทอดและประยุกต์ประเพณี หรือพิธีกรรม

เช่น แนวคิดในการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำ บวชต้นไม้ การทำบุญทอดผ้าป่าข้าวเปลือกของผู้ใหญ่ผาย สร้อยสระกลาง เป็นต้น

2.1.5 การพึ่งตนเองด้านสาธารณสุข

ได้แก่ แนวคิดการจัดทำป่าสมุนไพร เพื่อการพึ่งตนเอง และลดการใช้ยาแผนปัจจุบันของพระอริการสมนึก เป็นต้น

2.1.6 การจัดการศึกษาเพื่อชุมชน

ครูนักพัฒนาแห่งจังหวัดนครราชสีมา ผู้นำเสนอกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาในชุมชน โดยร่วมกับผู้ปกครอง และนักเรียนจัดกิจกรรมที่หลากหลาย ได้แก่ โครงการอาหารกลางวัน ปลูกมะม่วง เลี้ยงวัวพันธ์เนื้อ หมูกระโดน ห่าน ไก่พื้นบ้าน เลี้ยงมดแดง ปลูกผลไม้ต่างๆ เป็นต้น

2.2 บทบาทการเป็นผู้นำศีลธรรม

พระนักพัฒนาที่กล่าวถึงทุกท่านล้วนแล้วแต่เป็นผู้นำที่ได้รับการยอมรับนับถือว่าเป็นพระผู้ถือศีล และธรรมเป็นอย่างดี สำหรับหลวงพ่อนาน แห่งจังหวัดสุรินทร์ และหลวงพ่อสีหา แห่งจังหวัดยโสธร ได้เริ่มต้นงานพัฒนาจากการเทศน์ การสอนกรรมฐาน การลดละอบายมุข และประยุกต์กับงานพัฒนา มีการเลือกผู้นำชาวบ้านที่มีคุณธรรม มีศีลธรรมมาดำเนินกิจกรรมการพัฒนา ทำให้เป็นที่เชื่อถือมากขึ้น

2.3 บทบาทด้านการงานอาชีพ เทคนิค และการปฏิบัติ

2.3.1 เน้นการทำกิจกรรมเฉพาะด้าน ได้แก่ นางบุญสวย ลวดอุโป เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงจากการเลี้ยงไหมดเหลือง ปลูกหม่อนพื้นบ้าน ไปสู่การเลี้ยงไหมขาว ตามโครงการส่งเสริมไหมของนิคมเขื่อนอุบลรัตน์ ซึ่งจากการทดลองเปรียบเทียบการเลี้ยงไหมทั้ง 2 แบบ ปรากฏว่าการเลี้ยงไหมขาวมีรายได้ดีกว่า และใช้ระยะเวลาสั้นกว่า

2.3.2 มีกระบวนการทำงานที่ดีกับชาวบ้าน ได้แก่ ผู้นำที่มีกระบวนการทำงานควบคู่ไปกับแนวความคิดในการที่จะมุ่งช่วยแก้ปัญหาของชาวบ้าน เช่น หลวงพ่อนาน ใช้วิธีการป้อนความคิดผ่านทางผู้ที่เข้าวัดก่อน สร้างศรัทธาโดยการฝึกอบรมกรรมฐาน ให้จิตใจปราศจากอบายมุข พัฒนาจิตใจโดยใช้หลักพุทธธรรม คัดเลือกบุคคลโดยดูนิสัย พฤติกรรม ฝึกสอนให้เป็นแบบอย่างแก่คนอื่น เน้นให้ชาวบ้านเข้าใจปัญหาพร้อมกัน คิดร่วมกันให้สามารถพึ่งตนเองได้

2.4 บทบาทด้านการเทศน์ การพูด

2.4.1 การเทศน์ หลวงพ่อสีหา ได้เรียนรู้การเทศนาธรรม การแสดงธรรมแบบปุจฉาวิสัชนา แบบเป็นคำกลอน การเทศนาธรรมเรื่อง มหาเวสสันดรชาดก ในทำนอง “ແຮ່” อันเป็นพิธีของชาวอีสาน ปัจจุบันท่านสามารถปาฐกถาธรรมให้กับชาวบ้านได้ ชี้ชัดข้อคิดธรรมทางพุทธศาสนามาใช้ในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้การเทศน์ของท่านยังประยุกต์เอาแนวความคิดของงานพัฒนามาอยู่ในคติธรรมอุทาหรณ์ต่างๆ โดยมีการยกเอานิทานมาเป็นตัวดำเนินเรื่องราวเปรียบเทียบสั่งสอนชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านเข้าใจและจดจำสิ่งที่เทศน์ได้

2.4.2 การพูด การพูดในที่นี้อาจจะเป็นการพูดแบบกระตุ้น เร่งเร้าทั้งทางแนวความคิดและการปฏิบัติอย่าง ครูสอน รูปสูง ที่มีลีลาการพูดที่มีระบบขั้นตอน ยั่วให้เกิดการคิดตาม อีกทั้งใช้ภาษาพื้นบ้านประกอบ ทำให้ชาวบ้านที่มาฟังได้รับทั้งประโยชน์และความสนุกสนาน หรือ อาจจะเป็นการพูดถึงงาน หรือกิจกรรมที่ตนเองทำ อย่างมหาอยู่ และนางบุญสวย ที่มีความสามารถในการถ่ายทอด พูดได้อย่างตรงจุดที่ผู้ฟังอยากรู้

2.5 บทบาทในการประสานทรัพยากร

ผู้ที่กล่าวมาทุกท่านล้วนแล้วแต่มีบทบาท และศักยภาพในการประสานทรัพยากรจากภายใน และภายนอกชุมชน เช่น มีการระดมทุนจากภายในหมู่บ้านมาหมุนเวียนอยู่ในกิจกรรมที่ชาวบ้านสามารถทำประโยชน์ และมีเงินได้ ทั้งได้รับการสนับสนุนทุนจากสถาบันการศึกษา หน่วยงานราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน และแหล่งทุนจากต่างประเทศ ทำให้เห็นว่าผู้นำเหล่านี้มีบารมี และความสามารถในการประสานทรัพยากรลงสู่ชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากที่ได้กล่าวข้างต้นนี้ จะเห็นว่าผู้ที่มีความคิดเห็นที่เป็นพระ หรือชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นเป็นผู้ที่มีบทบาท และศักยภาพอย่างสูงในฐานะที่เป็นสื่อบุคคล ศักยภาพของสื่อบุคคลเหล่านี้ควรได้รับการส่งเสริมให้แสดงออกมาให้มากที่สุด ส่วนบทบาทของเจ้าหน้าที่รัฐก็ควรเปลี่ยนจากการเป็นผู้ดำเนินการ มาเป็นผู้สนับสนุน ผู้ประสานงาน และอำนวยความสะดวกในเรื่องของข้อมูลบางประการ หรืออุปกรณ์เครื่องมือบางประเภทเท่านั้น เพราะประชาชนชาวบ้านในชุมชนเป็น “สื่อบุคคล” ที่สื่อกับชาวบ้านทั่วไปได้ดีที่สุด

◆ ประสิทธิภาพของสื่อบุคคล

เสถียร เชนประทับ (2525) กล่าวถึงประสิทธิภาพของสื่อบุคคลไว้ ดังนี้

1. สามารถทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนข่าวสารแบบยุคลวิถึ ถ้าผู้รับสารไม่เข้าใจในสารก็สามารถไต่ถาม หรือขอข่าวสารเพิ่มเติมจากผู้ส่งสารได้ในเวลาอันรวดเร็ว ส่วนตัวผู้ส่งสารก็สามารถปรับปรุงแก้ไขสารที่ส่งออกไปให้เข้ากับความต้องการ และความเข้าใจของผู้รับสารได้ในเวลาอันรวดเร็วเช่นกัน

การที่ช่องทางที่เป็นสื่อระหว่างบุคคลมีปฏิริยาตอบสนอง หรือปฏิริยาสะท้อนกลับ สามารถทำให้ลดอุปสรรคของการสื่อสารที่เกิดจากการเลือกรับสาร การเลือกแปล หรือตีความสาร และการเลือกจำสารได้

2. สามารถที่จะจูงใจบุคคลให้เปลี่ยนแปลงทัศนคติที่ฝังรากลึกได้

ลาซาร์สเฟลด์ และแมนเซล (Lazarsfeld and Manzel, 1968) ให้เหตุผลใน ความมีประสิทธิภาพของสื่อบุคคลว่า

1. การพูดคุยเป็นกันเอง เป็นส่วนตัว ทำให้ผู้พูด และผู้ฟังเกิดความ เป็นกันเอง และทำให้ผู้ฟังยอมรับความคิดเห็นของผู้พูดได้ง่ายขึ้น
2. การสื่อสารแบบเผชิญหน้ากัน ทำให้ผู้พูดสามารถดัดแปลงเรื่อง ต่างๆ ให้ตรงกับความต้องการของผู้ฟังได้อย่างเหมาะสม
3. การสื่อสารแบบนี้ทำให้ผู้ฟังรู้สึกว่าได้รับรางวัล หรือมีส่วนร่วมใน เรื่องที่ว่าสามารถแสดงความคิดเห็นกับผู้พูดได้

สื่อบุคคล เป็นสื่อที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาท้องถิ่นในด้านการโน้มน้าว และชักจูงใจ สื่อบุคคลในสังคม ประกอบด้วย สื่อบุคคลภายนอกท้องถิ่น คือ นักพัฒนา หรือ เจ้าหน้าที่พัฒนา และสื่อบุคคลภายในท้องถิ่น คือ ผู้นำความคิดเห็น ปัจจัยที่ทำให้บุคคลเหล่านี้ ในฐานะที่เป็นผู้ส่งสารมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงในด้านความรู้ โน้มน้าวใจ และปรับเปลี่ยน พฤติกรรม คือ บุคลิกภาพที่มีความน่าเชื่อถือ ความน่าดึงดูดใจ และความคล้อยคลึงกันระหว่าง ผู้ส่งสารกับผู้รับสาร ทั้งยังจะต้องเป็นผู้ที่เปิดรับข่าวสารจากสื่อมวลชนอย่างกว้างขวาง มีความ เสียสละ มีเมตตา มีไหวพริบ ใจกว้าง และมีความซื่อสัตย์

ดังนั้น ผู้นำความคิดเห็นส่วนใหญ่จึงมักเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ เป็น “ปราชญ์ชาวบ้าน” สามารถคิดค้น และนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ใน ชีวิตประจำวันได้ คุณลักษณะที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของสื่อดังกล่าว คือ ความสามารถในการโน้มน้าว และชักจูงใจ ทั้งนี้เพราะการสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นการสื่อสารที่ดำเนินไปอย่าง ง่ายๆ มีความเป็นส่วนตัว สามารถที่จะยึดหยุ่นเนื้อหาของการสนทนาได้ อีกทั้งในแง่จิตวิทยาอีก

ทำให้ทั้งผู้ส่งสาร และผู้รับสารโต้ตอบ ชักถาม หรือแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้อย่างทันทีทันใด และเกิดความรู้สึกว่าตนเองได้รับรางวัล

ปราชญ์ชาวบ้านเป็นสื่อบุคคลที่สำคัญ ทั้งในแง่ของการคิดค้น ประยุกต์ความคิดต่างๆ เพื่อก่อให้เกิดภูมิปัญญาท้องถิ่น และการเป็นสื่อบุคคลในการเผยแพร่ภูมิปัญญานั้นๆ ไปสู่ชาวบ้านในชุมชน จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องนำแนวคิดเรื่องสื่อบุคคลมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้

2.2 ทฤษฎีการสื่อสารระหว่างบุคคล

เนื่องจากการศึกษาในเรื่องนี้ มุ่งประเด็นไปที่กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นของปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเป็นนักพัฒนา รวมถึงเป็นผู้นำความคิดเห็นย่อมต้องใช้ในการสื่อสารระหว่างบุคคลในการเผยแพร่ข่าวสาร ดังนั้น ทฤษฎีการสื่อสารระหว่างบุคคลจึงมีความสำคัญในการวิเคราะห์ว่า กลยุทธ์ในการสื่อสารเป็นอย่างไรจึงจะสามารถมีอิทธิพลเหนือความคิดเห็นของผู้อื่นได้

ความหมาย และความสำคัญ

สุรพงษ์ โสธนะเสถียร (2533 : 19) กล่าวว่า การสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นการสื่อสารที่มีผู้สื่อสารมากกว่าหนึ่งคน แต่ไม่ใช่จำนวนที่มาก โดยบุคคลเหล่านั้นสามารถจะมีอันตรกิริยากันแบบซึ่งหน้า การสื่อสารระหว่างบุคคลจึงเป็นพฤติกรรมของบุคคลอันเป็นผลพวงของการรับรู้ และทัศนคติของบุคคลนั้นๆ ที่มีอันตรกิริยาต่อกันในกระบวนการสื่อสารไม่ว่าจะครบวงจรหรือไม่ก็ตาม

ดิน บามานด์ (Dean Bamand, 1968 : 10) กล่าวว่า การสื่อสารระหว่างบุคคล คือ ความเกี่ยวเนื่องกับการเสาะหาความสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการต่อสถานการณ์ในสังคม ซึ่งบุคคลมีการติดต่อในลักษณะเผชิญหน้ากัน (Face-to-face) โดยมีการแลกเปลี่ยนกันแบบที่ใช้วัจนภาษา และอวัจนภาษา

จากคำนิยามนี้ สามารถแบ่งเกณฑ์ของการสื่อสารระหว่างบุคคล ได้ดังนี้

1. ประกอบด้วยบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป
2. การสื่อสารระหว่างบุคคลมีความเกี่ยวข้องกับการฟังซึ่งกันและกัน กล่าวคือ พฤติกรรมทางการสื่อสารของคนหนึ่งเป็นผลโดยตรงต่ออีกคนหนึ่ง ซึ่งเป็นเรื่องที่มีความสนใจร่วมกัน
3. การสื่อสารระหว่างบุคคลเกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกัน
4. ข่าวสารที่ส่งผ่านกันอาจอยู่ในรูปของวจนภาษา และอวจนภาษา
5. การสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นความสัมพันธ์แบบไม่มีโครงสร้างที่แน่นอน หรือไม่เป็นทางการซึ่งสามารถปรับเปลี่ยนได้

บาร์เกอร์ และเกาท์ (Barker and Gaut, 1996 : 50) กล่าวว่า การสื่อสารระหว่างบุคคล หมายถึง การถ่ายทอดความรู้สึก และความต้องการของผู้รับสาร และเกิดปฏิกิริยาตอบสนอง โดยปกติแล้วจะเป็นการสื่อสารโดยการพูด ที่ผู้พูดและผู้ฟังปรากฏตัวต่อหน้ากัน และเป็นการสื่อสารแบบสองทาง ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้จำนวนผู้ร่วมในการสื่อสารมีจำนวนน้อย อาจมีจำนวนสองคน สามคน หกคน จำนวนสูงสุดจะเป็นเท่าใดนั้นขึ้นอยู่กับว่า การสื่อสารนั้นยังคงอยู่ในเกณฑ์ 3 ประการของการสื่อสารระหว่างบุคคลหรือไม่ หลักเกณฑ์ดังกล่าว ได้แก่

1. ทุกคนที่ร่วมในการสื่อสารจะต้องอยู่ใกล้ชิดกัน
2. ทุกคนที่ร่วมในการสื่อสารมีบทบาทเป็นทั้งผู้ส่ง และผู้รับสาร
3. สารที่ส่งกันนั้น ประกอบด้วยวจนสาร และอวจนสาร

ปรมะ สตะเวทิน (2543 : 35) ให้คำนิยามว่า การสื่อสารระหว่างบุคคล หมายถึง การสื่อสารที่ประกอบด้วยบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป มาทำการสื่อสารกันในลักษณะตัวต่อตัว (person to person) กล่าวคือ ทั้งฝ่ายผู้ส่งสาร และผู้รับสาร สามารถที่จะติดต่อแลกเปลี่ยนสารกันได้โดยตรง ในขณะที่คนหนึ่งจะทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสาร คนอื่นๆ จะทำหน้าที่เป็นผู้รับสาร ในทำนองเดียวกัน การสื่อสารระหว่างบุคคลก็เกิดขึ้นได้ในกรณีของกลุ่มย่อย (small group)

พอล ลาซาเฟล และ เฮอ์เบอร์ดี แมนเซล (Paul Lazafeld and Herbert Manzel, 1960 : 97) กล่าวว่า การสื่อสารระหว่างบุคคลมีความสำคัญ คือ มีการพูดคุยกัน

แบบเป็นกันเอง และเป็นส่วนตัว ทำให้เกิดความคุ้นเคยระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง ซึ่งจะช่วยให้ผู้ฟังยอมรับความคิดเห็นของผู้พูดได้ง่ายขึ้น การเห็นหน้าค่าตากันเมื่อมองในแง่จิตวิทยาแล้ว จะทำให้ผู้ฟังซึ่งเป็นเป้าหมายในการชักจูงใจของผู้พูด

บุษบา สุธีธร (2531 : 251) ให้ความหมายของการสื่อสารระหว่างบุคคลว่าเป็นกระบวนการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างผู้ส่งสารอย่างน้อยสองคน หรือเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคลในกลุ่มเล็กๆ ก็ได้ ทั้งนี้มีข้อแม้ว่าบุคคลในกลุ่มทุกคนสามารถร่วมมือมีบทบาทเป็นทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสาร

ประเภทของการสื่อสารระหว่างบุคคล

เสถียร เขยประทับ (2525) แบ่งการสื่อสารระหว่างบุคคลออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. การติดต่อโดยตรง (Direct Contact) การติดต่อโดยตรงนี้ใช้สื่อบุคคลในการเผยแพร่ข่าวสาร โดยวิธีเยี่ยมที่บ้าน เพื่อสร้างความเข้าใจอันดีกับประชาชน วิธีนี้หากประชาชน หรือผู้รับสารไม่เข้าใจก็สามารถซักถามทำความเข้าใจได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ผู้เผยแพร่ข่าวสารยังสามารถสำรวจข้อเท็จจริงเกี่ยวกับผู้รับสารได้ด้วย ฉะนั้นในกิจการเผยแพร่ข่าวสาร เพื่อสร้างความเข้าใจหรือชักจูงใจ โน้มน้าวใจ จึงนิยมใช้การติดต่อสื่อสารโดยตรง แต่มีข้อจำกัด คือ การสื่อสารประเภทนี้ต้องใช้สื่อบุคคลเป็นจำนวนมาก สิ้นเปลืองเวลา ค่าใช้จ่าย และแรงงานในการเผยแพร่ข่าวสาร

2. การติดต่อโดยกลุ่ม (Group Contact of Community Public) คือ การติดต่อโดยผ่านกลุ่ม กลุ่มจะมีอิทธิพลต่อบุคคลส่วนรวม กลุ่มต่างๆ ช่วยให้การสื่อสารของบุคคลบรรลุเป้าหมายได้

วัตถุประสงค์ของการสื่อสารระหว่างบุคคล

วัตถุประสงค์ของการสื่อสารระหว่างบุคคลที่สำคัญมี 6 ประการ ซึ่งวัตถุประสงค์เหล่านี้เราไม่อาจทราบ หรือตระหนัก หรือตั้งใจ ในขณะที่ทำการสื่อสารระหว่างบุคคล อยู่ก็ได้ (DeVito, 1980 : 14 – 15 อ้างใน ประทุม ฤกษ์, 2534 : 22) วัตถุประสงค์ดังกล่าว มีดังต่อไปนี้

1. การค้นพบตัวเอง (to discover oneself)

เมื่อเราทำการสื่อสารระหว่างบุคคลจะช่วยให้เราเรียนรู้เกี่ยวกับตนเอง และคนอื่น ด้วย การรับรู้เกี่ยวกับตนเอง (self-perception) ส่วนใหญ่เป็นผลมาจากการที่เราเรียนรู้เกี่ยวกับตนเองจากการสื่อสารกับคนอื่น การสื่อสารระหว่างบุคคลจะเปิดโอกาสให้เราได้พูดเกี่ยวกับสิ่งที่เราชอบ ความรู้สึก ความคิด และพฤติกรรมของเรา

2. การค้นพบโลกภายนอก (to discover the external world)

การสื่อสารระหว่างบุคคลทำให้เราเข้าใจโลกภายนอกได้ดีขึ้น ทั้งในด้านวัตถุประสงค์ เหตุการณ์ ผู้คน ถึงแม้ว่าข่าวสารจำนวนมากจะมาถึงเราจากแหล่งของสื่อมวลชน แต่บ่อยครั้งที่เรามักจะอภิปราย และเรียนรู้ในท้ายที่สุดผ่านทางปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

3. การสร้างและดำรงความสัมพันธ์อันดี (to establish and maintain meaningful relationships)

ความปรารถนาที่สำคัญมากอันหนึ่งของคนเรา คือ การสร้าง และดำรงความสัมพันธ์อันใกล้ชิดกับคนอื่น ๆ เราใช้เวลาเป็นจำนวนมากในการสื่อสารระหว่างบุคคล ก็เพื่อสร้าง และดำรงความสัมพันธ์ทางสังคมกับคนอื่น ซึ่งความสัมพันธ์นี้จะช่วยลดความเหงา และความหดหู่ ช่วยให้เรามีความสุขมากขึ้น และทำให้เรามีความรู้สึกในแง่ดีต่อตนเอง

4. เปลี่ยนแปลงทัศนคติ และพฤติกรรม (to change attitude and behaviors)

บ่อยครั้งที่เราใช้ความพยายามในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และพฤติกรรมของคนอื่น โดยผ่านทาง การสื่อสารระหว่างบุคคล ซึ่งผลของการศึกษา และวิจัยเปรียบเทียบประสิทธิภาพของการสื่อสารมวลชนกับการสื่อสารระหว่างบุคคล พบว่า การสื่อสารระหว่างบุคคลจะมีประสิทธิภาพในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมเหนือกว่าสื่อสารมวลชน

5. เพื่อการเล่น และความบันเทิง (to play and entertain)

การพูดคุยกับเพื่อนฝูงเกี่ยวกับกิจกรรมในวันสุดสัปดาห์ การวิจารณ์กีฬา การเล่าเรื่องนิยาย เรื่องตลก การพูดคุยเพื่อฆ่าเวลา เหล่านี้ล้วนเป็นการใช้การสื่อสารระหว่างบุคคล เพื่อการเล่น และความบันเทิง

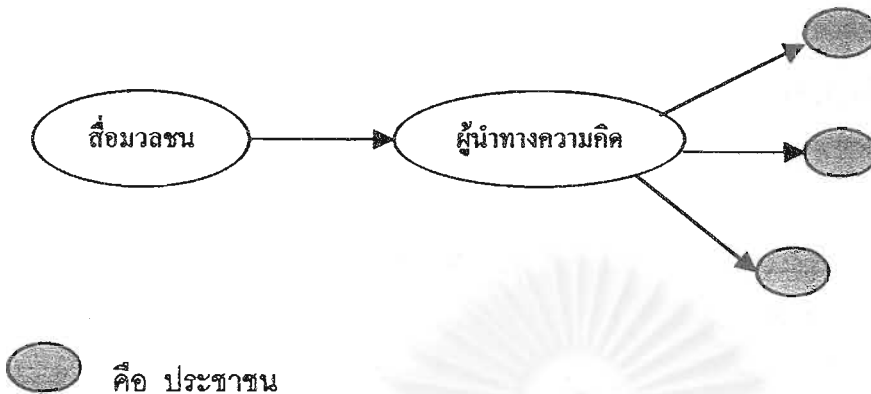
6. เพื่อการช่วยเหลือ (to help)

เราสามารถใช้ในการสื่อสารระหว่างบุคคลเพื่อการช่วยเหลือ การรักษาทางใจ เช่น การพูดแนะแนวนักเรียน นักศึกษา การปลอบเด็กร้องไห้ ซึ่งเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคล เพื่อการช่วยเหลือแบบไม่ใช่วิชาชีพ นอกจากนี้ยังมีการใช้แบบเป็นวิชาชีพ เช่น นักจิตวิทยาได้ใช้การสื่อสารระหว่างบุคคลในการรักษาโรคทางจิต

การสื่อสารระหว่างบุคคลจะมีความได้เปรียบในแง่ที่ว่าสามารถใช้ในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และพฤติกรรมของผู้รับสารได้ดี หากผู้นำทางความคิดมีทักษะการสื่อสารที่ดี ย่อมประสบความสำเร็จในการโน้มน้าวใจให้กลุ่มเป้าหมายหันมายอมรับและปฏิบัติตามแนวทางผู้ส่งสารต้องการได้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2.3 ทฤษฎีการสื่อสารแบบสองขั้นตอน



แผนภูมิภาพที่ 4 แสดงการสื่อสารแบบสองขั้นตอน

ทฤษฎีนี้ค้นพบโดย พอล เอฟ. ลาซาร์เฟลด์ และคณะ (Paul F. Lazarsfeld and others) สารสำคัญของทฤษฎี คือ การแพร่กระจายข่าวสารโดยผ่านสื่อมวลชนนั้น จะผ่านขั้นตอนสองขั้นตอน กล่าวคือ ข่าวสารจะไปถึงกลุ่มคนกลุ่มหนึ่ง ซึ่งได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำความคิดเห็น (opinion leaders) ในขั้นแรก และกลุ่มผู้นำความคิดเห็นจะเป็นผู้เผยแพร่ข่าวสารต่อไปยังประชาชนอื่นๆ ในขั้นที่สอง (ทัชนี เขยจรรยา และคณะ, 2538 : 189)

แนวคิดสำคัญของทฤษฎีนี้เชื่อว่า บุคคลทุกคนไม่ได้โดดเดี่ยวในสังคม แต่ทุกคนจะต้องมีกิจกรรมร่วมกันในสังคม ซึ่งทำให้แต่ละคนมีความสัมพันธ์กัน และในทุกๆ สังคมจะต้องมีกลุ่มบุคคลกลุ่มหนึ่งได้รับการยอมรับให้เป็นกลุ่มผู้นำทางความคิด ซึ่งมักจะได้รับข่าวสารก่อนผู้อื่น และทำหน้าที่เผยแพร่ข่าวสารที่ได้รับไปยังบุคคลอื่นๆ ในสังคม

จุดเด่นของทฤษฎีการสื่อสารแบบสองทอด คือ การที่ได้พิจารณาความจริงที่ว่า มนุษย์ไม่ได้โดดเดี่ยวในสังคม แต่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในลักษณะเป็นกลุ่มปฐุมภูมิ หรือทุติยภูมิเสมอ ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นกลุ่มต่างๆ ในสังคมนี้ได้ก่อให้เกิดเป็นเครือข่าย (interpersonal network) ในการสื่อสารมวลชน ซึ่งมีหน้าที่ คือ (พีระ จิรโสภณ, 2539)

1. เป็นช่องทางในการถ่ายทอดข่าวสารในสังคม
2. เป็นแหล่งของอิทธิพลกลุ่ม หรืออิทธิพลบุคคลที่มีผลกระทบต่อความคิด และการกระทำของสมาชิกในสังคม

แบบจำลองการสื่อสารแบบสองชั้นตอนนี้ เน้นบทบาท และความสัมพันธ์ ระหว่างสื่อมวลชน และสื่อระหว่างบุคคล คือ แทนที่จะมองว่ามวลชน คือ บุคคลจำนวนมากที่ไม่มีความสัมพันธ์ ไม่มีการเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน ต่างคนต่างอยู่ ต่างถูกเชื่อมเข้ากับสื่อมวลชน แต่ไม่มีการเชื่อมระหว่างกันเอง แบบจำลองของการสื่อสารแบบสองชั้นตอนมองมวลชนว่า ประกอบไปด้วยบุคคลจำนวนมาก ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์ หรือมีการโต้ตอบซึ่งกันและกัน การสื่อสารแบบสองชั้นตอนให้ความสำคัญกับประชาชนในการสื่อสารมากขึ้น และเห็นว่าสื่อมวลชนไม่ได้มีพลังอย่างยิ่ง หรือมีอำนาจโดยตรง คนๆ หนึ่งอาจจะได้รับข่าวสารแล้ว บุคคลนั้นอาจแลกเปลี่ยนความคิดเห็น หรือปรึกษาหารือเกี่ยวกับข่าวสารนั้นๆ กับบุคคลอื่นๆ ได้ (เสถียร เขยประทับ, 2530 : 150)

ผลของการวิจัยของลาซาร์สเฟลด์และคณะ นอกจากจะชี้ให้เห็นว่าข่าวสารจากสื่อมวลชนมิได้เข้าถึง หรือมีอิทธิพลโดยตรงต่อผู้รับแล้ว ยังได้มีการค้นพบปัจจัยแทรกที่สำคัญระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร คือ อิทธิพลของบุคคล (personal influence) หรือความเป็นผู้นำทางความคิดเห็น ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับอิทธิพลของบุคคลที่เรียกว่า “ผู้นำทางความคิดเห็น” วิจัยในหลายสาขาวิชา นอกเหนือจากการสื่อสาร เช่น สังคมวิทยาชนบท การตลาด การศึกษา และการแพทย์ เป็นต้น ทั้งนี้โดยเน้นในเรื่องอิทธิพลและบทบาทของผู้นำทางความคิดเป็นการชักจูงใจให้ยอมรับนวัตกรรม หรือสิ่งใหม่ๆ

แนวคิดเรื่องการสื่อสารแบบสองชั้นตอนนี้สามารถนำมาเป็นกรอบของการวิเคราะห์เรื่องการสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านเป็นอย่างดี เนื่องจากปราชญ์ชาวบ้านเปรียบเสมือนผู้นำทางความคิด ที่รับข่าวสารจากภายนอกแล้วนำมาประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ และบอกต่อไปยังชาวบ้านในชุมชน

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายทางการสื่อสาร

การเกิดระบบสังคมนั้น ไม่ได้เกิดจากบุคคลเพียงสองคนที่มีปฏิสัมพันธ์กัน แต่เกิดจากเครือข่ายของการกระทำ ซึ่งประกอบด้วยผู้กระทำหลายๆ คน โดยมีแบบแผนการกระทำร่วมกันที่อาจเกิดขึ้นจากระบบวัฒนธรรม ดังนั้น การสื่อสารจึงถือเป็นตัวเชื่อมระบบสังคม เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่จะเรียนรู้พฤติกรรมของคนในสังคมนั้นๆ

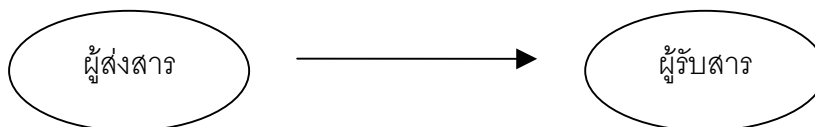
เดอ เฟลอร์ (De Fleur) (อ้างใน Wilbur Schramm : 69) กล่าวว่า มนุษย์จะแสดงบทบาทของตนภายใต้ระบบ และสิ่งเร้าอื่นๆ ที่มีอยู่ภายใต้ความรู้สึก ความคิด ทักษะคิด และจะแสดงออกมาในรูปของการกระทำ สิ่งที่อยู่ภายใต้จิตใจนั้น มีส่วนสำคัญมากในการกำหนดพฤติกรรมแต่ละบุคคลที่แสดงออกมา อย่างไรก็ตาม ในระบบสังคมที่เฉพาะเจาะจง เช่น ครอบครัว ชุมชน ขอบเขตของการเปลี่ยนแปลง และหลากหลายของอิทธิพลทางจิตใจจะมีไม่มากเกินไป

นอกจากนั้น โรเจอร์ส และ คินเคด (Rogers and Kincaid, 1981 : 82) ให้ความเห็นว่า การวิเคราะห์เครือข่ายทางการสื่อสารเป็นวิธีการวิจัยที่ระบุโครงสร้างของการสื่อสารในระบบที่เกี่ยวข้องของการไหลของข้อมูลทางการสื่อสาร โดยอาศัยประเภทของความสัมพันธ์ระหว่างการสื่อสารระหว่างบุคคล ความจำเป็นอย่างยิ่งของมนุษย์ คือ ปฏิสัมพันธ์ที่บุคคลหนึ่งแลกเปลี่ยนข้อมูลกับผู้อื่น ดังนั้น การไหลของการสื่อสารระหว่างบุคคลจึงกลายเป็นแบบอย่างของโครงสร้างทางการสื่อสาร หรือ เครือข่าย ที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่มั่นคง และสามารถทำนายพฤติกรรมได้

ฟิชเชอร์ และคณะ (Fischer and others) (อ้างใน Rogers and Kincaid, 1981 : 86) สรุปว่า การเชื่อมโยงเครือข่ายทางการสื่อสารมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ และในทางกลับกันจะส่งผลกระทบต่อระบบสังคมที่ใหญ่ขึ้น สังคมมีผลต่อมนุษย์เป็นอย่างมาก ในการกำหนดทัศนคติ ให้โอกาส และสร้างความต้องการต่างๆ ให้แก่มนุษย์ ซึ่งแต่ละบุคคลก็สามารถสร้างผลกระทบให้เกิดขึ้นกับสังคมได้ โดยการมีอิทธิพลต่อความคิดเห็นของผู้อื่น

เราสามารถแบ่งทิศทางของการสื่อสารออกตามรูปแบบดังต่อไปนี้

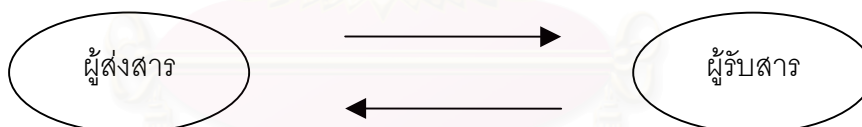
1. การสื่อสารทางเดียว (One-way Communication)



แผนภูมิภาพที่ 5 แสดงการสื่อสารทางเดียว

คือ การสื่อสารที่ผู้ส่งถ่ายทอดข่าวสาร หรือคำสั่งไปยังผู้รับสาร มีลักษณะเป็นเส้นตรง ไม่มีการย้อนกลับ หรือดูปฏิกิริยาของผู้รับสาร โดยทั่วไปการติดต่อสื่อสารแบบนี้จะเป็นในรูปของนโยบาย คำสั่งของผู้บริหารระดับสูงในองค์การสู่ผู้ใต้บังคับบัญชา และอาจผ่านสื่อมวลชนในการเสนอข่าว หรือรายงานขององค์การต่างๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์ เป็นต้น โดยเป็นการสื่อสารที่มุ่งในแง่ของการให้ข้อมูล ความรู้ เพื่อให้เกิดความเข้าใจ และนำไปปฏิบัติให้สัมฤทธิ์ผล

2. การสื่อสารสองทาง (Two-way Communication)



แผนภูมิภาพที่ 6 แสดงการสื่อสารสองทาง

คือ การติดต่อสื่อสารที่ผู้ส่งสาร และผู้รับสารสามารถตอบสนองกัน มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกันและกัน เพื่อสร้างความเข้าใจให้ทั่วถึงและลึกซึ้ง การสื่อสารสองทางผู้ส่งสารจะให้ความสนใจกับปฏิกิริยาโต้กลับของผู้รับสาร (Feedback) ซึ่งนับเป็นสิ่งจำเป็น และสำคัญมากในการติดต่อสื่อสาร เป็นการเปิดโอกาสให้บุคคลได้แสดงความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ จะเป็นการลดช่องว่างในการตีความ เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกัน โดยแบ่งออกเป็น

- การสื่อสารแบบเผชิญหน้า (face to face) เช่น คนสองคนพูดคุยกัน แบบเห็นหน้ากัน

- การสื่อสารระหว่างบุคคลแบบมีสื่อกลาง (Interposed Communication) เป็นการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลโดยการใช้สื่อ ซึ่งอาจจะเป็นจดหมาย โทรศัพท์ วิทยุติดต่อ อินเทอร์เน็ต เป็นต้น

และสามารถแบ่งลักษณะของการสื่อสารได้ดังนี้

1. การสื่อสารกลุ่มใหญ่ (Large Group Communication)

เป็นการสื่อสารระหว่างคนจำนวนมากที่อยู่รวมกันในที่เดียว หรือในบริเวณเดียวกัน เช่น การเรียนการสอน การอภิปรายในที่ประชุม การหาเสียงเลือกตั้ง ซึ่งส่วนมากแล้วจะเป็นการสื่อสารแบบทางเดียว เนื่องจากคนมีจำนวนมาก ผู้สื่อสาร และผู้รับมีโอกาสในการแลกเปลี่ยนกันยาก

2. การสื่อสารในองค์กร (Organization Communication)

เป็นการสื่อสารระหว่างสมาชิกของหน่วยงาน หรือองค์กร เพื่อปฏิบัติการกิจของหน่วยงานให้บรรลุเป้าหมาย ซึ่งประกอบด้วย การสื่อสารระหว่างผู้บังคับบัญชา กับผู้ใต้บังคับบัญชา การสื่อสารระหว่างผู้ร่วมงานในระดับเดียวกัน ตัวอย่างของการสื่อสารในองค์กร ได้แก่ การสื่อสารในบริษัท การสื่อสารในหน่วยงานราชการ เป็นต้น

3. การสื่อสารมวลชน (Mass Communication)

การส่งข่าวสารไปสู่คนจำนวนมากโดยอาศัยเครื่องมือ คือ สื่อมวลชน (Mass Media) ผู้รับสารของการสื่อสารมวลชน เป็นคนกลุ่มใหญ่ที่ไม่สามารถจำกัดจำนวน และไม่สามารถกำหนดลักษณะของผู้รับสารได้ โดยผู้รับสารอาจจะอยู่ในที่ต่างๆ กันไป ทั้งนี้สื่อที่ใช้เป็นเครื่องมือก็มี วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ นิตยสาร เป็นต้น

นอกเหนือจากประเภทของการสื่อสารแล้ว รูปแบบลักษณะการไหลของข่าวสารก็เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ต้องศึกษา พบว่า ปัจจุบันมนุษย์มีการติดต่อสื่อสารกันได้ใกล้ชิดขึ้น สะดวกขึ้น มีการประดิษฐ์คิดค้นเครื่องมือต่างๆ เพื่อใช้ในการติดต่อสื่อสารกันเป็น

จำนวนมากสามารถใกล้ชิดกับสื่อได้มากขึ้น ส่งผลให้รูปแบบ พฤติกรรมของมนุษย์เริ่มปรับเปลี่ยน โครงสร้างของสังคมเริ่มมีการปรับ อันนำมาซึ่งรูปแบบการติดต่อสื่อสารที่เปลี่ยนแปลงไป

ลักษณะการไหลของข่าวสาร (Flow of Communication)

1. การสื่อสารแบบขั้นตอนเดียว (One Step Flow Communication)

ทฤษฎีนี้เชื่อว่าข่าวสารที่ผู้รับรับจากสื่อโดยตรงนั้นมีอิทธิพลมากต่อผู้รับ ต่อมาผู้แย้งว่าข่าวสารที่ผู้ส่งส่งไปยังผู้รับสารนั้นไม่ถึงผู้รับส่วนใหญ่ทุกคนโดยตรง และทุกคนที่ได้รับข่าวสารนั้นก็ได้รับข่าวสารไม่เท่ากัน ซึ่งแล้วแต่ภูมิหลังของแต่ละคน และลักษณะการเลือกเปิดรับข่าวสาร (Selective Process) ที่แตกต่างกัน ดังนั้นอิทธิพลของข่าวสารที่มีต่อผู้รับสารจึงไม่เท่ากัน

2. การสื่อสารแบบสองขั้นตอน (Two Step Flow Communication)

เนื่องจากอิทธิพลของข่าวสารมีต่อผู้รับแต่ละคนไม่เท่ากัน ทฤษฎีนี้จึงเสนอว่าจะต้องติดต่อสื่อสารกับผู้นำความคิดก่อนเพื่อให้ผู้นำความคิดเอาข่าวสารนั้นไปทำการสื่อสารกับบุคคลที่เขามีอิทธิพล และคุ้นเคยกันอีกที ซึ่งจะเห็นว่าการสื่อสารแบบสองขั้นตอนนี้จะเน้นความสำคัญของการสื่อสารแบบตัวต่อตัวมากในอันที่จะมีกลไกในการดำเนินการ

3. การสื่อสารแบบหลายขั้นตอน (Multi Step Flow Communication)

เป็นการรวมการสื่อสารแบบขั้นตอนเดียว และสองขั้นตอนเข้าด้วยกัน หมายถึงว่าในการที่ข่าวสารจะไปถึงผู้รับนั้นอาจจะผ่านสื่อหลายชนิดด้วยกัน เช่น ผู้รับอาจจะได้รับข่าวสารจากสื่อมวลชนหลายชนิด ในขณะที่อีกหลายๆ คนอาจจะได้รับข่าวสารโดยผ่านสื่อต่างๆ ทั้งสื่อบุคคล และสื่อมวลชน โดยในแต่ละขั้นตอนในการส่งข่าวสารนั้นขึ้นอยู่กับความตั้งใจของผู้ส่ง จำนวนผู้รับ ลักษณะของข่าวสาร และความสำคัญของข่าวสารที่มีต่อผู้รับ

รูปแบบการสื่อสารสามารถจำแนกได้ตามลักษณะการใช้เป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

การสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ (Informal Communication) เป็นการสื่อสารที่เกิดขึ้นเอง และเกิดขึ้นจากการสื่อสารระหว่างบุคคลซึ่งไม่มีใครได้รับมอบหมาย หรือบังคับให้ใช้ การติดต่อผ่านช่องทางใดช่องทางหนึ่งอย่างตั้งใจ แต่การสื่อสารแบบนี้จะเกิดขึ้นเมื่อสมาชิกมีปฏิ

สัมพันธ์กับบุคคลอื่นอย่างอิสระเสรีในอัตราความถี่ และความเข้มข้นของการสื่อสารต่างๆ กัน และจะมีความรวดเร็วในการสื่อสาร แต่ข้อมูลข่าวสารอาจจะผิดจากความเป็นจริงได้ง่าย จากการศึกษาของ พัทณี เหยจรรยา และคณะ (2542 : 43) พบว่า เมื่อเวลาผ่านไปเครือข่ายการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการจะค่อยๆ กลายเป็นแหล่งข้อมูลที่ไม่เป็นระเบียบ (unstructured) ในการแลกเปลี่ยนข่าวสารในเครือข่าย

การสื่อสารแบบเป็นทางการ (Formal Communication) เป็นการสื่อสารระหว่างบุคคล ซึ่งเกิดปฏิสัมพันธ์ในโครงสร้างที่มีแบบแผน กำหนดไว้อย่างแน่นอน (Prescribed Communication) สารถูกส่งออกไปตามลำดับชั้น หรือตามลักษณะหน้าที่ ภารกิจ โดยจะไหลผ่านสายใยความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการ ดังนั้นในเรื่องของบทบาทและสถานภาพของบุคคล หรือสมาชิกจึงเป็นสิ่งที่ควรพิจารณาอย่างมาก เพราะชีวิตในสังคมส่วนใหญ่ทุกวันนี้ต้องการการวางรูปแบบเครือข่ายการสื่อสารทั้งสิ้น (พัทณี เหยจรรยา และคณะ , 2542 : 43)

นอกจากนี้เราสามารถจำแนกได้ตามการเดินสารได้เป็น 3 ลักษณะดังนี้

การสื่อสารจากบนลงล่าง (Downward Communication) เป็นข้อมูลที่ส่งจากบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งสูงกว่ามายังผู้ปฏิบัติงาน รูปแบบการสื่อสารอาจเป็นคำสั่งด้วยวาจา ลายลักษณ์อักษร หรือภาพ อาจเป็นข่าวสารเกี่ยวกับวิธีการทำงาน นโยบาย เป้าหมายในการดำเนินงาน ผลการปฏิบัติงาน เป็นต้น

การสื่อสารจากล่างขึ้นบน (Upward Communication) เป็นข้อมูลที่ส่งจากบุคคลที่อยู่ในระดับต่ำกว่าไปยังบุคคลที่มีตำแหน่งสูงกว่า ซึ่งการสื่อสารในรูปแบบนี้จะช่วยให้ฝ่ายบริหาร หรือผู้ที่มีตำแหน่งสูงกว่ารับรู้ข้อมูลต่างๆ ในระดับปฏิบัติการ และสามารถนำข้อมูลส่วนนี้ไปใช้ประโยชน์ได้

การสื่อสารในแนวนอน (Horizontal Communication) เป็นการสื่อสารที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลในระดับเดียวกัน จะเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เพราะพื้นฐานของการสื่อสารนี้ขึ้นอยู่กับบรรยากาศของความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ที่เกิดขึ้นโดยความสมัครใจของแต่ละคน โดยไม่ต้องมีสิ่งจูงใจ (เสนาะ ตีเียววี่, 2541 : 442)

เนื่องจากการสื่อสารในแนวนอน เป็นกิจกรรมทางการสื่อสารที่เสริมสร้างสัมพันธภาพระหว่างบุคคลให้ดีขึ้น แต่ก็มีผลกระทบต่อสื่อสารในรูปแบบอื่นๆ ซึ่งปัญหาและอุปสรรคที่ควรระวังมี 3 ประการ คือ

1. การขาดความไว้วางใจซึ่งกันและกัน เนื่องจากการสื่อสารในแนวนอนมีลักษณะค่อนข้างจะเป็นการสื่อสารที่ไม่เป็นทางการ คือ มักจะเป็นเรื่องส่วนตัว ไม่ว่าจะเป็นการประสานงาน การแลกเปลี่ยนข้อมูล หรือการสร้าง ความเข้าใจร่วมกัน แต่บางครั้งการประสานงานกันอาจเกิดความผิดพลาดได้ ทำให้การทำงานอาจไม่เป็นแบบเดียวกันกับที่ต้องการ
2. ผลกระทบต่อการสื่อสารในแนวตั้ง เมื่อบุคคลในระดับเดียวกันติดต่อกันเอง แม้จะทำให้การดำเนินงานสำเร็จลุล่วงอย่างรวดเร็ว แต่บางครั้งการประสานงานกันอาจเกิดจากความผิดพลาดได้
3. ก่อให้เกิดการแข่งขันซึ่งกันและกันระหว่างเพื่อนร่วมงาน ซึ่งผลของการแข่งขันจะกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลได้

การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านนั้นจะใช้การสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นส่วนใหญ่ ในความเป็นจริงแล้วมิได้มีเพียงแค่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหนึ่งกับอีกบุคคลหนึ่งเท่านั้น แต่เป็นการสื่อสารระหว่างบุคคลจำนวนหนึ่ง ซึ่งก็คือ ชาวบ้านในชุมชน ดังนั้นในการศึกษาจึงจำเป็นต้องนำแนวคิด และทฤษฎีในเรื่องเครือข่ายเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เพื่อเป็นกรอบในการวิเคราะห์ การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านกับชาวบ้านในชุมชน

3. เกษตรกรรมทางเลือก

เกษตรกรรมทางเลือก คือ ระบบเกษตรกรรมที่สอดคล้องกับระบบนิเวศ และไม่ทำลายสภาพแวดล้อม อย่างไรก็ตามลักษณะของเกษตรกรรมในพื้นที่ต่างๆ จะมีความแตกต่างกันไปตามสภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมไปถึงสภาพแวดล้อมที่ระบบเกษตรกรรมนั้นตั้งอยู่

เกษตรกรรมทางเลือกแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. การเกษตรแบบผสมผสาน (Integrated Farming)

การเกษตรผสมผสาน หมายถึง ระบบการเกษตรที่มีการปลูกพืช และหรือมีการเลี้ยงสัตว์หลายชนิดในพื้นที่เดียวกัน โดยที่กิจกรรมการผลิตแต่ละชนิดสามารถเกื้อกูลประโยชน์ต่อกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, 2530) มีการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในไร่นา เช่น ดิน น้ำ แสงแดดอย่างเหมาะสม เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด มีความสมดุลของสภาพแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง และเกิดผลในการเพิ่มพูนความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติด้วย (ชนวน รัตนวราหะ และประเวศ แสงเพชร, 2532)

ลักษณะของการผสมผสานในระบบการเกษตร สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ คือ การปลูกพืชแบบผสมผสาน การเลี้ยงสัตว์แบบผสมผสาน และการปลูกพืชแบบผสมผสานกับการเลี้ยงสัตว์

2. เกษตรกรรมอินทรีย์ (Organic Farming)

เกษตรกรรมอินทรีย์ หมายถึง ระบบการผลิตทางการเกษตรที่หลีกเลี่ยงการใช้ปุ๋ยเคมีสังเคราะห์ สารเคมีกำจัดศัตรูพืช และฮอร์โมนที่กระตุ้นการเติบโตของพืชและสัตว์ การเกษตรกรรมอินทรีย์อาศัยการปลูกพืชหมุนเวียนเศษซากพืช มูลสัตว์ พืชตระกูลถั่ว ปุ๋ยพืชสด เศษซากต่างๆ การใช้ธาตุอาหารจากการหมักของหินแร่ รวมทั้งใช้หลักการควบคุมศัตรูพืชโดยวิธีชีวภาพ เพื่อรักษาความอุดมของดิน เป็นแหล่งอาหารของพืช รวมทั้งเป็นการควบคุมศัตรูพืชต่างๆ เช่น แมลงโรค และวัชพืช เป็นต้น

3. เกษตรกรรมธรรมชาติ (Natural Farming)

มีผู้ใช้ "เกษตรกรรมธรรมชาติ" ในความหมายต่างๆ เช่นหมายถึง เกษตรกรรมที่คำนึงถึงระบบนิเวศต่างๆ ไป เป็นต้น อย่างไรก็ตามข้อเขียนนี้ใช้ชื่อ เกษตรกรรมธรรมชาติ เป็นชื่อเฉพาะที่หมายถึง เกษตรกรรมทางเลือกชนิดหนึ่ง ซึ่งได้รับการพัฒนา และเผยแพร่ขึ้นโดยนักเกษตรกรรมธรรมชาติชาวญี่ปุ่นชื่อ มาซาโนบุ ฟูกุโอกะ เป็นการเฉพาะ

ฟูกุโอะกะได้วางรากฐานเกษตรกรรมธรรมชาติไว้ดังนี้

1. ไม่มีการใช้ปุ๋ยอินทรีย์
2. งดเว้นการใช้ยาฆ่าแมลง
3. ไม่กำจัดวัชพืช
4. ไม่ใช้สารเคมีกำจัดวัชพืช

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ปณิธา-รินบรรเทิง (2542) ศึกษากลยุทธ์การสื่อสารอันนำไปสู่การก่อตั้งเป็นชุมชนมุสลิมกัญชีชาว แขวงวัดกัลยาณ์ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร พบว่า การใช้สื่อของชุมชนจะประกอบด้วย สื่อที่ใช้ภายในชุมชน คือ สื่อบุคคล สื่อเฉพาะกิจ สื่อชุมชน และสื่อมวลชน โดยสื่อหลักที่ใช้ คือ สื่อเฉพาะกิจประเภทหนังสือเวียน และสื่อที่ใช้ภายนอกชุมชน คือ สื่อบุคคล และสื่อเฉพาะกิจ ซึ่งสื่อที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารกับชุมชนภายนอก คือ สื่อเฉพาะกิจ ประเภทจดหมายราชการ หรือจดหมายที่ออกอย่างเป็นทางการ ในส่วนของกลยุทธ์การใช้สื่อทั้งที่ภายในและภายนอกชุมชนนั้น จะใช้สื่อหลายๆ ประเภทประกอบกัน เนื่องจากลักษณะของสื่อแต่ละประเภทจะมีลักษณะแตกต่างกัน และสามารถสนับสนุนซึ่งกันและกันได้ โดยมีเป้าหมายของการใช้สื่อกับทั้งภายนอกภายในชุมชนอยู่ 4 ประการ คือ เพื่อต้องการแจ้งให้ทราบผลการดำเนินงานที่ผ่านมา เพื่อต้องการให้ทราบว่า มีกิจกรรมใดเกิดขึ้น เพื่อขอความร่วมมือหรือสนับสนุน และเพิ่มพูนความรู้ ความเข้าใจในเรื่องต่างๆ กับชาวบ้านในชุมชน โดยทั้ง 4 ประการจะตอบสนองเป้าหมายหลัก คือ ต้องการให้ชุมชนเกิดการพัฒนา

ศรินลักษณ์ สวัสดิมงคล (2542) ศึกษากลยุทธ์การสื่อสารของทหารในการพัฒนาชุมชน พบว่า กลยุทธ์และรูปแบบการสื่อสารของทหารในการพัฒนาชุมชน ใช้สื่อบุคคลในการเข้าถึงประชาชน โดยมีทหารระดับปฏิบัติการประจำอยู่ในพื้นที่ของกลุ่มเป้าหมาย ให้ความสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการในการรับ ส่งข่าวสารกับประชาชน และใช้ความเป็นมิตร ความจริงใจ และมีความกระตือรือร้นในการช่วยเหลือประชาชน

ภรินทร ทองลิ้ม (2543) ศึกษากลยุทธ์การสื่อสารในโครงการพัฒนาจิตและคุณภาพชีวิตที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกอาชีพติดแบบฉบับปล้น พบว่า การสื่อสารในการฝึกอบรมโครงการพัฒนาจิตและคุณภาพชีวิตเป็นการสื่อสารกลุ่มใหญ่ที่มีลักษณะการสื่อสารสองทางที่ไม่

เป็นทางการ และเป็นทางการ ส่วนองค์ประกอบกระบวนการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ ประกอบด้วย ผู้ส่งสารที่มีความน่าเชื่อถือสูง เนื่องจากเป็นพระสงฆ์ และมีความรู้ เทียบหาญในการใช้สื่อเทคโนโลยีทันสมัยประกอบการสอน มีทักษะการสื่อสารด้านการพูดโน้มน้าวใจ และมีจิตวิทยาการสื่อสารสูง สार หรือเนื้อหาที่นำมาอบรมมีการใช้คำพูดเข้าใจง่าย เนื้อหามีความหายโดยนัย และนัยประหวัด กระชับได้ใจความ มีการบรรยายสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรมได้อย่างชัดเจน มีการใช้อุปมาอุปไมยนำมาเปรียบกับชีวิตจริง มีการใช้จุดจูงใจในสารโดยใช้ความกลัวกับการใช้อารมณ์ในการโน้มน้าวใจ และสื่อที่นำมาใช้ในการฝึกอบรมมีลักษณะเป็นสื่อผสม คือ สื่อบุคคล สื่ออิเล็กทรอนิกส์ สื่อคอมพิวเตอร์ สื่อเกม และสื่อเพลง

โตจิวัจน์ บุญประดิษฐ์ (2543) ศึกษากลยุทธ์การสื่อสารของชุมชนบ้านครัว ในการสร้างความเข้มแข็งภายในชุมชน ในกรณีนี้พิพาทโครงการก่อสร้างถนนรวมและกระจายการจราจร พบว่า ปฏิสัมพันธ์ของชาวชุมชนเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคลที่มีลักษณะสองทาง แบ่งได้เป็น 3 ระดับ คือ ระดับบุคคล ระดับกลุ่ม และระดับชุมชน กลยุทธ์การสื่อสารของแกนนำชุมชนในการจัดการปัญหา ได้แก่ การใช้ศาสนาอิสลามในการรวมคนในชุมชน การประสานกลุ่มแกนนำ การจัดการในชุมชน การใช้เทคโนโลยีการสื่อสาร การกระจายข่าวสารอย่างรวดเร็วในชุมชน การใช้สื่อเฉพาะกิจโดยเสนอเรื่องราวจากแนวคิดทางศาสนาอิสลาม ใช้ภาษาที่กระชับ เข้าใจง่าย ใช้สื่อมวลชนเผยแพร่ข่าวสารให้เป็นประเด็นข่าวในระดับประเทศ และการสร้างพันธมิตรภายนอก กลยุทธ์การสื่อสารในการสร้างความเข้มแข็งในชุมชนนั้น สิ่งที่สำคัญที่สุดคือ การสื่อสารภายในชุมชน ซึ่งเกิดจากการสร้างปฏิสัมพันธ์ให้เกิดขึ้นภายในชุมชน โดยใช้กิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนในการดึงคนในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ การใช้หลักศาสนาในการสร้างความสามัคคีของคนในชุมชน และการใช้คนนอก ได้แก่ นักวิชาการและสื่อมวลชนช่วยเผยแพร่เรื่องราวของชุมชนให้เป็นที่แพร่หลายในระดับประเทศ

กวินดา วัชรสิงห์ (2544) ศึกษากลยุทธ์การสื่อสารในการระดมทุนขององค์การสาธารณประโยชน์ในการทำงานเพื่อสังคม พบว่า กลยุทธ์การสื่อสารในการระดมทุนขององค์การสาธารณประโยชน์ในการทำงานเพื่อสังคม แบ่งออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่ (1) ระยะจัดตั้ง (2) ระยะดำเนินการ (3) ระยะที่ได้รับการยอมรับ โดยกลยุทธ์ทางการสื่อสารในระยะที่มีการจัดตั้งประกอบด้วย การใช้หลักศาสนา การเชื่อมโยงกับสถาบันพระมหากษัตริย์ การใช้เครือข่ายคนรู้จัก การนำเสนอตนเองให้เป็นที่รู้จัก การใช้ของมีค่าหรือรางวัล และการใช้วิธีการขายตรง กลยุทธ์ทางการสื่อสารประกอบด้วย การใช้บุคคลที่มีชื่อเสียง การสร้างสัมพันธ์อันดีกับสื่อมวลชน การประสานพันธมิตรร่วม และการจัดระบบฐานข้อมูลเพื่อเผยแพร่ กลยุทธ์ทางการสื่อสารใน

ระยะที่ได้รับการยอมรับประกอบด้วย การเน้นความเป็นแม่แบบ หรือสถาบันหลัก และการใช้สื่อมวลชนผลงานกับสื่อบุคคล

พจน์ ไชยสวัสดิ์ไพศาล (2545) ศึกษากลยุทธ์การสื่อสารของกลุ่มสันติอโศก พบว่า กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อสร้างและการธำรงรักษาเครือข่ายของกลุ่มสันติอโศก ได้แก่ การใช้พุทธปฏิบัติเป็นจุดเริ่มต้นในการเข้าเป็นสมาชิกเครือข่าย การจัดช่องทางสำหรับสมาชิกในการพบปะกันอย่างสม่ำเสมอ การใช้วันสำคัญทางศาสนาเป็นช่องทางในการพัฒนาเครือข่าย และการสื่อสารผ่านสื่อ การสื่อสารแบบกลุ่ม และการสื่อสารแบบตัวต่อตัว เพื่อการสร้างเครือข่าย ด้านกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการธำรงรักษาเครือข่ายของกลุ่ม ได้แก่ การใช้หนังสือเครือข่าย ชุมชนชาวอโศกเป็นช่องทางในการติดต่อสื่อสารระหว่างชาวอโศกกลุ่มต่างๆ การใช้สมุดตรวจศีลในการพัฒนาสมาชิก การเน้นคุณภาพสมาชิกมากกว่าการขยายปริมาณสมาชิก การใช้วันสำคัญทางศาสนาเป็นช่องทางในการรักษาความสัมพันธ์เครือข่าย และการใช้สื่อหลากหลายชนิดเพื่อการเผยแพร่ข่าวสารต่างๆ ของกลุ่มสันติอโศก และด้านกลยุทธ์การสื่อสารในการนำเสนออัตตลักษณ์ของกลุ่ม ได้แก่ การกำหนดเป้าหมายของกลุ่มที่ชัดเจน การนำเสนอวิถีการปฏิบัติในชีวิตประจำวันของชาวอโศกผ่านสื่อบุคคล การตั้งชื่อของชาวอโศกที่เน้นความเป็นธรรมชาติและความเป็นไทย การผลิตสินค้า และร้านค้าตามแนวคิดพหุวัฒนธรรมระบบบุญนิยม และการนำเสนอเรื่องต่างๆ ของกลุ่มสันติอโศกผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ และสื่อมวลชน

สมชัย รักวิจิตร (2514) ศึกษาความเป็นผู้นำในหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า ผู้นำจะมีความแตกต่างกันกับผู้ตาม คือ จะเป็นผู้ที่มีความรอบรู้ในข่าวสารต่างๆ และมีความสามารถในการแสดงความคิดเห็น มีความกระตือรือร้นในการทำงาน และเป็นผู้ที่ได้รับการนับหน้าถือตาของชาวบ้าน มักจะเป็นบุคคลที่มีตำแหน่งต่างๆ ในหมู่บ้าน ตลอดจนมีการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ และเดินทางเข้าเมืองมากกว่าผู้ตาม นอกจากนี้แล้วผู้นำนั้นมีความเชื่อว่าเป็นวิทยาสาสตร์ และเทคโนโลยีจะสามารถขจัดความยากจนของชาวบ้านได้ มีความปรารถนาที่จะได้รับตำแหน่งสำคัญทางสังคมมากกว่าผู้ตาม มีความคิดไตร่ตรองรอบคอบ มีความเชื่อมั่นในตนเองสูง มีความพร้อมในด้านจิตวิทยาที่จะพิจารณาแก้ไข หรือต่อสู้แก้ไขปัญหา หรือเมื่อเผชิญกับอันตรายได้ดีกว่าผู้ตาม

กิตติศักดิ์ เชื้อแดง (2542) ศึกษาบทบาทของเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น พบว่า เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลมีพฤติกรรมการสื่อสารมาก เป็นผู้นำทางความคิดสูง และมีความน่าเชื่อถือสูง ด้านพฤติ

กรรมการสื่อสาร ความเป็นผู้นำ ความน่าเชื่อถือ และปริมาณการรับสารของประชาชนจากเจ้าหน้าที่อบต. มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น

หัตถ์ชัย พริ้งไผ่ (2523) ศึกษาการยอมรับการปลูกพืชในฤดูแล้งของเกษตรกรจังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า สาเหตุบางประการที่เกษตรกรยอมรับการปลูกพืชในฤดูแล้ง คือ ปลูกตามเพื่อนบ้าน เห็นเพื่อนบ้านปลูกแล้วมีกำไรมากขึ้น ส่วนแหล่งความรู้ในการปลูกพืชฤดูแล้ง การใช้สารเคมี และการใช้ปุ๋ย ส่วนใหญ่ได้มาจากเพื่อนบ้าน รองลงมา คือ บรรพบุรุษ และพ่อค้า ตามลำดับ

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้นจะเห็นว่างานเหล่านั้นศึกษาเรื่องกลยุทธ์การสื่อสารของคนกลุ่มต่างๆ ที่หลากหลาย อาทิ กลุ่มสันติอโศก ชุมชนบ้านครัว เป็นต้น รวมทั้งศึกษาบทบาทของผู้นำในกลุ่มต่างๆ และปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งล้วนแล้วแต่มีความเกี่ยวข้องกับงานวิจัยในครั้งนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่อง กลยุทธ์การสื่อสารของกลุ่มปราชญ์ชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ของรุ่งนภา มุกดาอนันต์ในข้างต้นนั้น มีความคล้ายคลึงกับการวิจัยในครั้งนี้ เนื่องจากเป็นการศึกษากลุ่มปราชญ์ชาวบ้านเช่นเดียวกัน

แต่อย่างไรก็ตามการวิจัยเรื่อง "กลยุทธ์การสื่อสารในการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์" ครั้งนี้ มีความแตกต่างจากงานวิจัยที่กล่าวในข้างต้น คือ การวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาเจาะลึกกลุ่มปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์เพียงจังหวัดเดียว ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้เป็นกลุ่มบุคคลที่มีการศึกษาในระบบไม่สูง แต่สามารถคิดค้นภูมิปัญญาท้องถิ่นขึ้น เพื่อพัฒนาอาชีพ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของตน และชุมชน โดยประเด็นหลักของงานวิจัยครั้งนี้เน้นศึกษาคุณลักษณะ บทบาท และกลยุทธ์การสื่อสารภูมิปัญญาท้องถิ่นของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งต่างจากงานของรุ่งนภาที่มุ่งศึกษามุมมอง และบทบาทของปราชญ์ชาวบ้านในการจัดการชุมชนท้องถิ่น และกลยุทธ์การสื่อสารใน 4 จังหวัดทางภาคอีสานได้

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่อง “กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นของประชาชนชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์” มีขั้นตอนและรายละเอียดของระเบียบวิธีวิจัย ดังนี้

รูปแบบของการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง “กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นของประชาชนชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เนื่องจากเรื่องการสื่อสารเพื่อเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นมีความสลับซับซ้อน ดังนั้นจึงไม่สามารถที่จะกำหนดกรอบ แนวทางให้กับกลุ่มเป้าหมายในการตอบเป็นแบบสอบถามได้ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วน ครอบคลุม ผู้วิจัยจึงเลือกทำวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In – Depth Interview) ประชาชนชาวบ้านผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดบุรีรัมย์ เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ขั้นตอนในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งวิธีการดำเนินการวิจัยออกเป็น 3 ส่วน คือ

1. การค้นคว้าจากเอกสาร (Documentary Research) เพื่อให้ทราบข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับประชาชนชาวบ้านในจังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งเป็นการค้นคว้าจากเอกสารชั้นรอง (Secondary Data) เช่น หนังสือพลังรากหญ้า พลังแผ่นดิน หนังสือวิชาการ และวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

2. การเก็บข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมาย (Field Research) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต้องการตามที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์ และปัญหาคำถามวิจัย

3. การบันทึกข้อมูล ในการวิจัยภาคสนามผู้วิจัยมีแนวคำถามในการสัมภาษณ์ โดยขณะสัมภาษณ์จะทำการบันทึกข้อมูลในสมุดบันทึก ประกอบกับใช้เครื่องบันทึกเสียงช่วยในการ

บันทึกข้อมูล จากนั้นนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ในแต่ละวันมาทำการสรุป และจัดหมวดหมู่ของคำตอบตามแนวทางที่ตั้งไว้

การเตรียมการวิจัย

ในขั้นต้น ผู้วิจัยติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของสำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ (สปรส.) เนื่องจากเป็นหน่วยงานที่เข้าไปศึกษาการประชุมเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านเขตอีสานใต้ ซึ่งการประชุมครั้งนั้นประกอบไปด้วยจังหวัด 4 จังหวัด ดังนี้ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดขอนแก่น ทางเจ้าหน้าที่ของสปรส. ให้เอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับปราชญ์ชาวบ้านเขตอีสานใต้ ซึ่งมีรายชื่อและข้อมูลของปราชญ์ในจังหวัดบุรีรัมย์ด้วย หลังจากนั้นผู้วิจัยมีการเตรียมการดังนี้

1. การแนะนำตัว ผู้วิจัยทำการแนะนำตัวกับผู้ให้ข้อมูล และกำหนดสถานภาพและบทบาทของผู้วิจัยโดยเปิดเผย (Overt Role) และแจ้งให้ผู้ให้ข้อมูลทุกคนได้ทราบถึงวัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้
2. สนทนาถึงข้อมูลพื้นฐานต่างๆ ไปเพื่อทำความคุ้นเคย
3. ดำเนินการนัดหมายปราชญ์ชาวบ้าน และกลุ่มบุคคลที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในการให้สัมภาษณ์ เพื่อสะดวกต่อการเก็บข้อมูลแบบเจาะลึก (In - Depth Interview)
4. การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้วิจัยจะใช้การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการในช่วงแรกของการเข้าพื้นที่ เพื่อสร้างความคุ้นเคยและความไว้วางใจ โดยเป็นการพูดคุย ชักถามในเรื่องทั่วไปของชุมชน อาทิ สภาพความเป็นอยู่ สภาพแวดล้อม และยืดหยุ่นประเด็นคำถามไปตามสถานการณ์ ก่อนที่จะเจาะเข้าสู่เรื่องที่สนใจจะศึกษา

กลุ่มเป้าหมาย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีกลุ่มเป้าหมาย คือ ประชาชนชาวบ้านในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ที่มีความเชี่ยวชาญด้านเกษตรกรรม ทางด้านการเลือกกลุ่มตัวอย่างนั้น ผู้วิจัยใช้วิธี Snowball Technique โดยในครั้งแรกผู้วิจัยเจาะจงที่จะสัมภาษณ์ประชาชนชาวบ้านที่มีรายชื่อเป็นหนึ่งในสมาชิกเครือข่ายประชาชนชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ซึ่งมีทั้งหมด 4 ท่าน แต่เมื่อไปเวทีเสวนาของเครือข่ายนี้พบว่าประชาชนชาวบ้านท่านหนึ่งเสียชีวิตแล้ว ดังนั้นกลุ่มเป้าหมายในขั้นต้นจึงเหลือเพียง 3 ท่าน ได้แก่

พ่อคำเตื่อง ภาษี

เกิดที่บ้านโนนเขวาคอบครัวเป็นชาวนาโดยกำเนิดหลังจากจบชั้น ป.4 ก็ออกมาช่วยพ่อแม่ทำนา เมื่อประสบความล้มเหลวจากการเกษตร เนื่องจากภัยธรรมชาติ พ่อคำเตื่องจึงหันเข้าหาอบายมุขต่าง ๆ ต่อมาน้องสาวที่บวชเป็นชีอยู่ที่สระบุรีได้ชักจูงให้กลับใจและได้ศึกษาแนวคิดของฟูโอะกะที่เน้นความอุดมสมบูรณ์ของดินจะคงอยู่หรือจะสมดุลตามธรรมชาติในตัวของมันเอง พี่ชั้วตัวมีความสัมพันธ์กันพึ่งพาซึ่งกันและกัน หากปล่อยให้มันมีแมลงตามธรรมชาติมันจะควบคุมแมลงที่เป็นศัตรูพืชและพืชจะควบคุมวัชพืชเป็นต้น จากนั้นก็ได้นำแนวความคิดนี้มาปรับเข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของพื้นที่ทำการเกษตรของตนเองจนประสบความสำเร็จ

พ่อผาย สร้อยสระกลาง

เคยบวชเรียนเป็นพระสอบได้นักธรรมเอกที่วัดชัยศรีบ้านสระคูณ ต่อมาได้ลาสิกขาบทและได้รับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านเมื่อปี 2508 และได้เริ่มงานพัฒนาหมู่บ้านเป็นต้นแบบของแนวความคิดวิธีการการทำงานพัฒนาโดยชาวบ้านเอง ในปี 2522 หมู่บ้านสระคูณได้รับรางวัลจากการประกวดหมู่บ้านน้ำสะอาด การสร้างศูนย์เด็กเล็ก สหกรณ์ยา ในปี 2526 บ้านสระคูณได้รับรางวัลชนะเลิศอันดับหนึ่งของจังหวัดประเภทหมู่บ้านน้ำสะอาด ปัจจุบันพ่อผาย สร้อยสระกลางได้รับเกียรติคุณในด้านงานพัฒนาหลายประเภทและได้เป็นวิทยากรในการไปสัมมนาอภิปรายในระดับท้องถิ่น และระดับชาติ นอกจากนี้ยังมีชาวบ้าน นักเรียน นักศึกษา ตลอดจนทั้งหน่วยงานของเอกชน และรัฐบาลเข้ามาศึกษาดูงานและนำโครงการมาสนับสนุนในพื้นที่อีกด้วย

พ่อสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ

เกิดเมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2491 เป็นชาวสตึกตั้งแต่เกิด พ่อแม่ตั้งรกรากทำไร่นาเหมือนชาวบ้านทั่วไปในเขตนั้น นับเป็นครอบครัวที่มีฐานะปานกลาง ไม่ได้เดือดร้อนสามารถส่งลูกๆ เรียนได้ตามต้องการ แต่แม่พ่อแม่จะมีทุนให้เรียน แต่พ่อสุทธินันท์ได้เรียนน้อยกว่าพี่น้องคนอื่นๆ เนื่องจากสุขภาพไม่แข็งแรง

ปราชญ์ชาวบ้านทั้ง 3 ท่านได้แนะนำปราชญ์ชาวบ้านจำนวน 5 ท่านที่มีความเชี่ยวชาญ และมีผลงานที่โดดเด่นทางด้านเกษตรกรรม รวมทั้งมีบทบาทในการสื่อสารภูมิปัญญาท้องถิ่นเช่นกัน ผู้วิจัยจึงติดต่อไปยังปราชญ์ชาวบ้านแต่ละท่าน และได้พบว่าปราชญ์ชาวบ้านท่านหนึ่งเพิ่งเสียชีวิตไปไม่นาน เพราะฉะนั้นจึงเหลือกลุ่มเป้าหมายทั้งหมดเพียง 7 ท่าน ปราชญ์ชาวบ้าน 4 ท่านที่ได้รับการแนะนำ ได้แก่

พ่อวร ไชยงาม

เกิดที่บ้านบึงจ้าว ต.เม็กดำ อ.พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม พ่อแม่มีอาชีพทำนา จบชั้น ป.4 ก็ออกบวชเณร 2 ปี แล้วจึงแต่งงาน และได้ย้ายที่ทำกินใหม่ที่บ้านหนองแสง ต.แคนดง ทำนาและปลูกพืชผักสวนครัว

พ่อใส เทนไธสง

พ่อใส เทนไธสง เกิดเมื่อ พ.ศ. 2480 ปัจจุบันอายุ 67 ปี เกิดที่บ้านโคกจักษ์ ตำบลหนองเยือง กิ่งอำเภอบ้านใหม่ชัยพจน์ จังหวัดบุรีรัมย์ พ่อแม่มีอาชีพทำนา หลังจากจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 แล้วก็ออกมาช่วยพ่อแม่ทำนา เลี้ยงวัว เลี้ยงควาย อยากรจะเรียนต่อแต่ฐานะครอบครัวไม่ค่อยดี

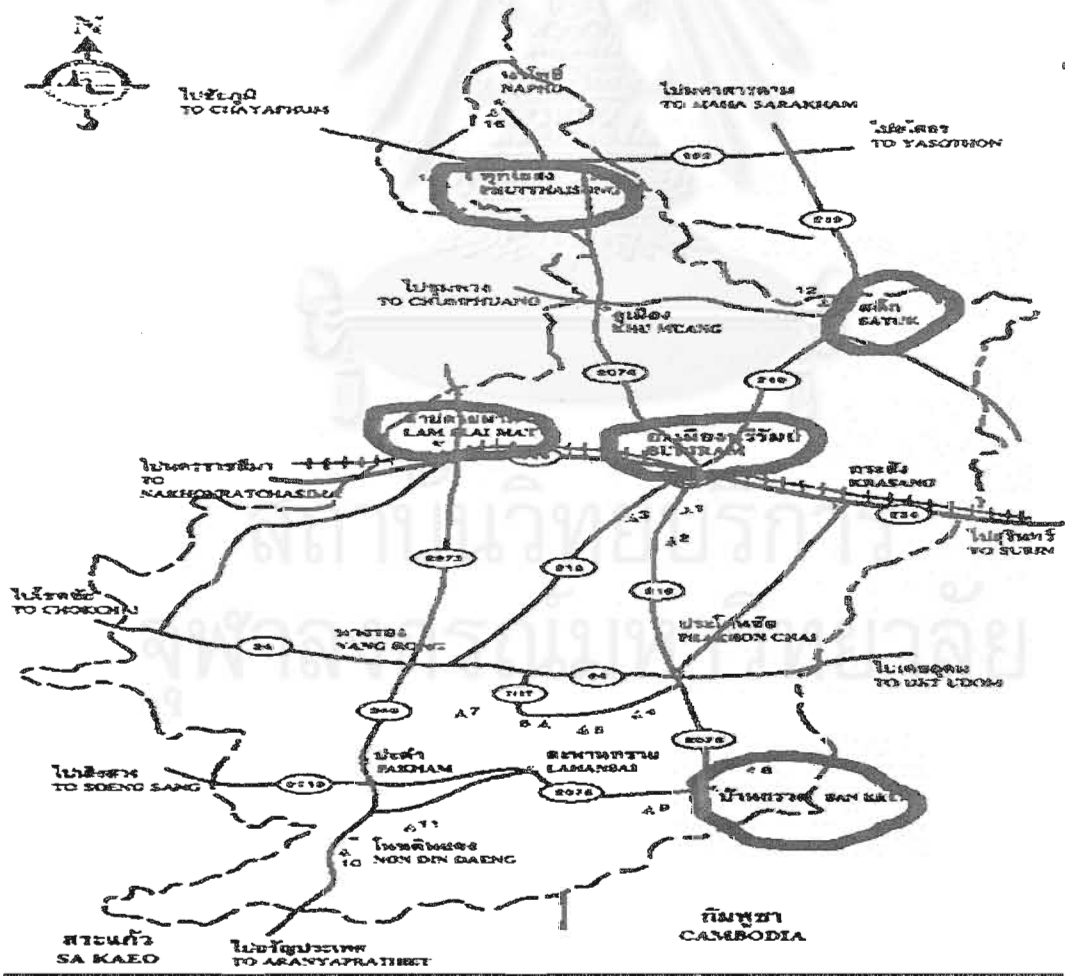
แม่บู่ เพ็งศรี

เกิดที่บ้านหนองกก อ.พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม มีอาชีพทำนามีพี่น้อง 7 คน จบชั้น ป.4 ก็มาช่วยพ่อแม่ทำนา ต่อจากนั้นก็แต่งงาน ทำมาหากินที่บ้านแต่ประสบปัญหาภาวะฝนแล้ง ทำนาไม่ได้ผลจึงไปซื้อที่ดินที่บ้านกรวด 25 ไร่ ตอนแรกทำไร่ปอแต่เจอปัญหาฝนแล้ง ราคาผลิตต่ำ ทำอยู่ 2 ปี ก็เลิกจึงมาปลูกผักสวนครัว

พ่อประสิทธิ์ คิมรัมย์

พ่อประสิทธิ์ มีอาชีพทำนา ทำสวนเรียนจบชั้น ม.ศ. 5 แล้วเข้ารับราชการทำงานในหน่วยมาลาเรีย จังหวัดสุรินทร์ ต่อมาลาออกและในที่สุดได้ไปทำงานที่ฐานทัพอเมริกาที่โคราชรวบรวมเงินได้ 10,000 บาท จึงกลับบ้านเกิดซื้อที่นา 16 ไร่ เพื่อทำการเกษตรโดยการปลูกพืชหมุนเวียนได้ผลดี จึงทำเรื่อยมา และได้นำกิจกรรมเลี้ยงปลามาเสริม

จากกลุ่มตัวอย่างจะเห็นว่า มีปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นผู้หญิงเพียงท่านเดียวเท่านั้น ผู้วิจัยจึงสอบถามไปยังเกษตรจังหวัดเพื่อขอรายชื่อปราชญ์ชาวบ้านท่านที่เป็นผู้หญิง พบว่ามีผู้หญิงที่มีความเชี่ยวชาญด้านเกษตรกรรมหลายท่าน หากแต่ท่านเหล่านั้นไม่มีบทบาททางการสื่อสารซึ่งเป็นหนึ่งในวัตถุประสงค์ของการวิจัยในครั้งนี้ ดังนั้นกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยครั้งนี้จึงมีทั้งหมด 7 ท่าน ซึ่งทั้ง 7 ท่านอยู่กระจ่ายกันตามหมู่บ้าน และอำเภอต่างๆ ของจังหวัดบุรีรัมย์ ดังแผนภาพที่ 7 ข้างล่าง



แผนภาพที่ 7 แสดงการกระจายตัวของกลุ่มเป้าหมายซึ่งอยู่ตามอำเภอต่างๆ ในจังหวัดบุรีรัมย์

การกำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ผู้วิจัยนำมาใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง โดยมีการกำหนดคำถามไว้ล่วงหน้า และใช้คำถามปลายเปิด ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถเล่าเรื่องและแสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่ตามประเด็นที่ผู้วิจัยตั้งไว้ นอกจากนี้คำถามที่จะถามนั้นยังมีความยืดหยุ่น ผู้วิจัยได้ปรับคำถามให้เป็นไปตามสถานการณ์ในขณะสัมภาษณ์

ประเด็นคำถามที่กำหนดเพื่อให้ตอบวัตถุประสงค์การวิจัยนั้น มีดังนี้

1. คุณลักษณะและบทบาทของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์
 - 1.1 ปราชญ์ชาวบ้านมีการแสวงหาข้อมูลข่าวสารอย่างไร
 - 1.2 ปราชญ์ชาวบ้านเปิดรับข่าวสารต่างๆ ทั้งจากภายใน และภายนอกชุมชนจากสื่อใดบ้าง
 - 1.3 ปราชญ์ชาวบ้านแต่ละท่านมีความเชี่ยวชาญในด้านใดบ้าง
 - 1.4 ในสายตาชาวบ้านคนอื่นๆ ปราชญ์ชาวบ้านมีคุณลักษณะอย่างไร ปราชญ์ชาวบ้านมีส่วนร่วมในชุมชนด้านใด
 - 1.5 ปราชญ์ชาวบ้านมีส่วนร่วมในชุมชนอย่างไร
 - 1.6 การมีส่วนร่วมในชุมชนของปราชญ์ชาวบ้านในสายตาของชาวบ้านคนอื่นๆ เป็นอย่างไร
2. กลยุทธ์การสื่อสารในการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์
 - 2.1 รูปแบบการสื่อสารในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นอย่างไร
 - 2.2 ปราชญ์ชาวบ้านเลือกใช้สื่อในการสื่อสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างไร อะไรบ้าง
 - 2.3 มีช่องทางในการสื่อสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นใดบ้าง
 - 2.4 เนื้อหาที่ใช้ในการสื่อสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นอย่างไร

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In - Dept Interview) และการสังเกตแบบไม่เข้าไปมีส่วนร่วม เพื่อศึกษาถึงคุณลักษณะของปราชญ์ชาวบ้าน และกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ โดยมี การเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1. สถานที่ที่ใช้ในการสัมภาษณ์ขึ้นอยู่กับกรณีนัดหมาย และความสะดวกของ ปราชญ์ชาวบ้าน
2. ผู้วิจัยจดบันทึก พร้อมกับขออนุญาตบันทึกเสียงขณะสัมภาษณ์
3. การแนะนำตัว และการวางตัว ผู้วิจัยจะทำความคุ้นเคยกับกลุ่มตัวอย่าง ก่อน ด้วยการพูดคุย และเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ กับกลุ่มตัวอย่าง เพื่อสร้างความคุ้นเคย และความไว้วางใจ
4. การสัมภาษณ์ ผู้วิจัยนัดหมายกลุ่มตัวอย่างแต่ละบุคคลเพื่อสัมภาษณ์ โดย ขึ้นอยู่กับความสะดวกของกลุ่มตัวอย่างเป็นหลัก

ความเชื่อถือได้ของข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบหลากหลายวิธี ดังนี้ การศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารต่างๆ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสังเกตแบบไม่เข้าไปมีส่วนร่วม

ในส่วนของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์นั้น เพื่อให้ข้อมูลที่ได้ความเป็นจริง และ นำเชื่อถือ ผู้วิจัยปฏิบัติ ดังนี้

1. ก่อนเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยสร้างความคุ้นเคย สนทนาสนทน ความสัมพันธ์อันดีกับกลุ่มเป้าหมายก่อน โดยการแนะนำ ตัว และพูดคุยเรื่องทั่วไป พร้อมทั้งบอกถึงจุดประสงค์ในการมาสัมภาษณ์ เพื่อที่กลุ่มเป้าหมายจะได้ให้ความไว้วางใจ และให้ข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริง ไม่ปิดบัง

2. หลังจากเก็บข้อมูลภาคสนามแล้ว ผู้วิจัยต้องจัดบันทึกภาคสนามทุกครั้ง เพื่อที่จะได้ไม่ลืมข้อมูลที่ได้ในการเก็บข้อมูลมา
3. ผู้วิจัยยืนยันความถูกต้องเชื่อถือได้ของข้อมูลด้วยการให้บุคคลที่อยู่ในปรากฏการณ์ที่ศึกษาตรวจสอบและรับรองความถูกต้อง โดยการอ่านข้อมูลดังกล่าว พร้อมให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม ทักท้วง หรือยอมรับข้อมูลที่นำเสนอ ซึ่งการตรวจสอบความเชื่อถือได้ของข้อมูลด้วยวิธีนี้ ผู้วิจัยใช้กับข้อมูลเบื้องต้นและข้อมูลส่วนที่ผู้วิจัยได้ตีความแล้ว

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมกับการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์จะถูกนำมาบันทึกในลักษณะบรรยาย เพื่อนำมาวิเคราะห์ต่อไป ซึ่งการวิเคราะห์จะใช้วิธีการ ดังนี้

การวิเคราะห์โดยจำแนกข้อมูล (Typological Analysis) คือ การจำแนกข้อมูลเป็นชนิดๆ ซึ่งหลังจากได้ข้อมูลมาแล้ว ผู้วิจัยจะทำการจัดแบ่งชนิดข้อมูลเป็นหัวข้อตามความเหมาะสม แล้วจะพิจารณาความสัมพันธ์ของข้อมูลชนิดต่างๆ ที่แบ่งไว้ โดยหาประเด็นหลักและข้อสรุปร่วมของข้อมูลที่ได้มาจากกลุ่มตัวอย่างแต่ละท่าน เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์เปรียบเทียบแบบอุปนัย

การวิเคราะห์เปรียบเทียบแบบอุปนัย (Induction Analysis) นำข้อมูลที่ได้มาเปรียบเทียบกัน และวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อตอบปัญหานำการวิจัย

การนำเสนอข้อมูล

ผู้วิจัยใช้การพรรณนาวิเคราะห์ (Analysis Descriptive) และนำเสนอข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ

1. ข้อมูลเกี่ยวกับคุณลักษณะ และบทบาทของปราชญ์จังหวัดบุรีรัมย์
2. ข้อมูลเกี่ยวกับกลยุทธ์ในการสื่อสารเพื่อเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์

ระยะเวลาในการเก็บข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลใช้ระยะเวลาตั้งแต่ เดือนมิถุนายน ถึงเดือนสิงหาคม

พ.ศ. 2547

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

ผลการวิจัย

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “กลยุทธ์การสื่อสารภูมิปัญญาท้องถิ่นของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาปราชญ์ชาวบ้านในจังหวัดบุรีรัมย์ จำนวน 7 ท่าน โดยใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก พบผลการวิจัย ซึ่งนำมาจาก การสัมภาษณ์ โดยเสนอตามวัตถุประสงค์การวิจัยดังนี้

1. เพื่อศึกษาคุณลักษณะและบทบาทของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์
2. เพื่อศึกษากลยุทธ์การสื่อสารในการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์

ในการวิเคราะห์ข้อมูลในวัตถุประสงค์ข้อที่หนึ่งนั้นต้องอาศัยข้อมูล ประวัติชีวิตของปราชญ์แต่ละท่าน จากอดีตถึงปัจจุบันที่ได้จากการสัมภาษณ์ เพื่อนำมาวิเคราะห์ลักษณะของปราชญ์ชาวบ้านแต่ละท่าน ประกอบกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์บุคคลรอบข้างของปราชญ์ชาวบ้าน

พ่อผาย สร้อยสระกลาง

ปี พ.ศ. 2473 ครอบครัวสร้อยสระกลางได้ต้อนรับสมาชิกคนใหม่ที่เพิ่งลืมตามาดูโลก นั่นคือ เด็กชายผาย สร้อยสระกลาง เป็นบุตรคนที่ 4 จากพี่น้อง 7 คน ของคุณพ่อชา และคุณแม่สอน สร้อยสระกลาง คุณแม่สอนมักจะกล่อมลูกๆ ด้วยเพลงกล่อมลูกพื้นบ้านว่า “แม่ไปไ้ หมกไ้มาหา แม่ไปนาหมกไ้ปลามาบ่อน แม่เลี้ยงหม่อนอยู่ป่าสวนหม่อน” เป็นเพลงกล่อมที่พ่อผายจำขึ้นใจ และมีผลต่อการทำงานกระทั่งทุกวันนี้

พ่อผายมีโอกาสเข้าเรียนจนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนวัดบ้านสระคุณ โดยชีวิตในช่วงนั้นของพ่อผายเป็นชีวิตที่ลำบากมาก ทั้งนี้เนื่องจากคุณแม่สอนจากไปตั้งแต่พ่อผายอายุ 11 ขวบ พี่ๆ ที่แต่งงานแล้วก็แยกย้ายกันไปอยู่กับครอบครัวของตน เหลือเพียงน้อง

สาว 1 คน และน้องชายอีก 2 คน และก็เหมือนเคราะห์ซ้ำกรรมชดหลังจากที่เสียคุณแม่ไปไม่ทันไร คุณพ่อซาก็เสียชีวิตลงเมื่อพ่อผายอายุ 15 ปี ดังนั้นพ่อผายจึงต้องรับผิดชอบน้องสาวและน้องชายทั้งสามคน พ่อผายต้องตื่นตั้งแต่ตี 5 ทุกวันเพื่อไปตำข้าวด้วยกระเดื่อง ไส้วัวไล่ควายออกไปไกลนา 10 ไร่ ซึ่งเป็นมรดกตกทอดจากบิดามารดา เพื่อหาเงินไว้ให้น้องซื้อหนังสือซื้อเสื้อผ้าไปโรงเรียน บางครั้งก็ท้อแท้ ร้องไห้เมื่อเห็นครอบครัวอื่นอยู่กันพร้อมหน้าพร้อมตาพ่อแม่ ลูก แต่ชีวิตพ่อผายก็ต้องก้าวต่อไป

เมื่ออายุ 16 ปี พ่อผายอุปสมบทเป็นสามเณรมีหลวงปู่พระครูวิสุทธิเป็นอุปัชฌาย์ เล่าเรียนโรงเรียนปริยัติธรรม ปีแรกสอบตก ปีที่ 2 สอบได้นักธรรมตรี ปีที่ 3 สอบได้นักธรรมโท เป็นอาจารย์สอนนักธรรมตรีอยู่ 2 ปี เมื่ออายุ 20 ปีบริบูรณ์สึกออกมาเป็นฆราวาส 1 ปี จับได้ไปดำในการเกณฑ์ทหารจึงไปบวชใหม่ บวชเรียนจนได้นักธรรมเอก และสร้างกุฏิ 1 หลัง เสา 24 ต้นสำเร็จ

ปี 2505 หลังจากลาสิกขาบท พ่อผายได้แต่งงานกับแม่ลา ซึ่งรู้จักกันจากการแนะนำของพระเจ้าอาวาสและทายกวัดบ้านสระคูณ โดยทั้งสองท่านเป็นผู้ช่วยเหลือค่าใช้จ่ายทั้งหมดให้ เพราะเห็นว่าทั้งคู่เป็นคนดี หลังจากนั้นปี 2508 พระเจ้าคณะอำเภอแนะนำให้พ่อผายสมัครเป็นผู้ใหญ่บ้านบ้านสระคูณ ได้รับคะแนนเสียงท่วมท้น เพราะชาวบ้านศรัทธาเนื่องจากเคยเป็นพระ และทำหน้าที่เป็นครูบาสอนคนมาตลอด เช่น อบรมคนที่ไปบวชพระหรือสามเณรให้เห็นคุณค่าการพึ่งพาตนเอง และพึ่งพากันเอง เห็นความสำคัญของความสมดุลระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับธรรมชาติ พร้อมจัดกิจกรรมให้ผู้ที่จะบวชจะต้องเอาต้นมะพร้าว 1 หน่อมาปลูกในวัด

จากเพลงกล่อมลูกที่คุณแม่สอนร้องกล่อมเมื่อครั้งยังเด็กเป็นแรงบันดาลใจให้พ่อผายพาชาวบ้านเรียนรู้ และจัดการจนมีอยู่มีกินด้วยการพึ่งตนเอง โดยพาชาวบ้านใช้ที่ดินสาธารณะกว่า 400 ไร่ ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเสริมรายได้ และขอบริจาคจากสมาชิกสร้างกองทุนสวัสดิการบ้านสระคูณจนเกือบจะเกิดเรื่องกับทางราชการ เพราะกิจกรรมดังกล่าวทางราชการเห็นว่าเป็นการบุกรุกที่สาธารณะของหมู่บ้าน แต่ด้วยความตั้งใจดี และไหวพริบอันเฉียบคมพ่อผายตั้งคำถามกับทางราชการว่า “ที่สาธารณะเป็นของใคร” ซึ่งคำตอบที่ได้ก็คือ “ของประชาชน” และด้วยคำตอบนี้เองที่ทางราชการไม่สามารถจะเอาผิดในเรื่องนี้ได้ ทำให้พ่อผายได้รับฉายาว่า “ผู้ใหญ่บ้านหัวหมอ” ในที่สุดส่วนราชการต่างๆ ก็ยอมรับ และนำป้ายของส่วนราชการมาสนับสนุนโครงการ

ไม่ว่าการจะทำอะไรก็ตามย่อมมีอุปสรรค ในปี 2525 สภาพอากาศแล้งจัด ชาวบ้านที่เคยทำอาชีพตามที่พ่อผายแนะนำกลับไม่สามารถหารายได้ช่วยตนเองได้ จนมีคนมาชวนพ่อผายให้ซื้อที่ดินสาธารณะที่อำเภอละหานทราย เพื่อพ่อผายจะได้หาทางช่วยตนเองให้ได้ก่อนจึงสามารถช่วยลูกบ้านได้ เมื่อความคิดถูกครอบงำพ่อผายจึงตัดสินใจกู้เงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์จำนวน 40,000 บาท จากนั้นจ้างคนไปตัดต้นไม้ในพื้นที่นั้นเพื่อปลูกข้าวโพด แต่เมื่อทำไปได้ระยะหนึ่งจึงพบว่าตนเดินมาผิดทาง เพราะอยากรวบเพียงตัวเดียวทำให้ต้องทำลายทุนทางสิ่งแวดล้อม และต้องจากบ้านเกิดเมืองนอนมา

พ่อผายนั่งสมาธิอยู่ 10 วัน พ่อผายออกคิดออกว่าควรกลับมาตั้งต้นที่บ้าน ความฝันที่จะเห็นความอุดมสมบูรณ์รอบบ้าน และความสามัคคีกลมเกลียว เป็นสิ่งที่ทำให้พ่อผายเกิดกำลังใจและความตั้งมั่นขึ้นมาก และตัดสินใจขายที่ 5 ไร่จาก 15 ไร่ที่มีอยู่ใช้หนี้ธนาคารจนหมด และเริ่มต้นทำเกษตรผสมผสาน โดยขุดสระ เลี้ยงปลา และปลูกต้นไม้หลายชนิด

เมื่อเริ่มทำการเกษตรผสมผสาน พ่อผายได้ออกไปดูงานยังพื้นที่ต่างๆ เพื่อนำกลับมาพัฒนาปรับปรุงงานของตนให้ดีขึ้น โดยรวมกลุ่มกับปราชญ์ชาวบ้านคนอื่นๆ ในจังหวัด รวมทั้งมีการติดต่อกับเจ้าหน้าที่เกษตรจังหวัด อำเภอ และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรในจังหวัดบุรีรัมย์ และจังหวัดอื่นๆ ในภาคอีสาน นอกจากนี้ยังรับหน้าที่เป็นผู้ใหญ่บ้าน ด้วยคะแนนเสียงท่วมท้น เพื่อทำหน้าที่บริหารหมู่บ้านให้มีความเป็นอยู่ที่ดี

ปัจจุบันอาศัยพ่อผายอยู่ที่บ้านสระคูณ ต.โคกล่าม อ.ลำปลายมาศ จ.บุรีรัมย์ ชาวบ้านในบ้านสระคูณต่างให้ความเคารพพ่อผาย ทุกคนเรียกพ่อผายว่า “พ่อใหญ่ผาย” คำว่าพ่อใหญ่ทางภาคอีสานนั้นใช้เรียกบุคคลที่เป็นที่เคารพยกย่อง ผู้คนนับหน้าถือตา

“เวลามีปัญหา ก็ไปปรึกษาพ่อใหญ่ ถ้าพ่อใหญ่ไม่อยู่ก็คุยกับเมีย แก่ ครอบครัวนี้เหมือนเป็นหลักพึ่งพิงของบ้านสระคูณ” ชาวบ้านสระคูณคนหนึ่งกล่าว

แม่ลา สร้อยสระกลาง ภรรยาผู้เคียงบ่าเคียงไหล่ ร่วมทุกข์ร่วมสุขกับพ่อผายมาตลอด กล่าวถึงพ่อผายว่า พ่อผายเป็นคนที่ไม่ยอมหยุดนิ่ง เรียนรู้มาตลอดชีวิต ทุกวันนี้แก่แล้ว

แต่การเรียนรู้ก็ไม่จบลง ทุกครั้งที่ออกไปเป็นวิทยากรในงานเสวนาต่างๆ ก็เหมือนกับการได้เรียนรู้สิ่งใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา

ทุกวันนี้พ่อผ่ายยังคงเดินหน้าเรียนรู้ และเผยแพร่ความรู้ด้านการเกษตรของตนอย่างต่อเนื่อง จนสร้างชื่อเสียงให้บ้านสระคูณ มีคนเดินทางมาดูงานที่บ้านสระคูณอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับหนังสือที่พ่อผ่ายเคยเขียนเอาไว้เมื่อปี 2530 เรื่อง “ความหวังใหม่ที่สระคูณ” ได้รับความตอบรับเป็นอย่างดี

“พ่อใหญ่เป็นผู้นำในบ้านสระคูณอย่างแท้จริง พ่อใหญ่สร้างชื่อเสียงให้หมู่บ้านของเรา ไม่มีใครไม่รู้จัก ไม่มีใครไม่เคารพแก่ เป็นแบบอย่างให้กับลูกหลานในหมู่บ้าน” ชาวบ้านกล่าว

ในด้านการมีส่วนร่วมกับหมู่บ้านก็เป็นไปอย่างชัดเจน เนื่องจากพ่อผ่ายเป็นผู้ใหญ่บ้าน หน้าที่หลักก็คือ การบริหารปกครองหมู่บ้าน ชาวบ้านต่างเห็นพ้องต้องกันว่า พ่อผ่ายเป็นคนที่มีความเป็นผู้นำสูง ไม่ใช่เพราะตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านเท่านั้น พ่อผ่ายมีความเป็นผู้นำตั้งแต่วัยรุ่น เพราะจะแสดงความคิดเห็นเสมอเมื่อชาวบ้านประชุมกัน รวมทั้งเมื่อครั้งบวชเป็นพระ ก็มักจะสอนชาวบ้านนอกเหนือจากธรรมะเสมอ อาทิ ควรทำอย่างไรจึงจะสามารถพึ่งพาตนเองได้

พ่อผ่าย มีจุดยืนที่ชัดเจนเกี่ยวกับการพึ่งตนเองให้ได้ก่อนโดยไม่ต้องรอหรือหวังความช่วยเหลือจากผู้อื่นหรือภายนอก การทำงานพัฒนาโดยชาวบ้านได้อาศัยพื้นฐานของคณะกรรมการหมู่บ้านที่แทรกอยู่ในวัฒนธรรมท้องถิ่น การพึ่งพาอาศัยระหว่างชาวบ้านด้วยกันและระหว่างชาวบ้านกับผู้นำทำให้การพัฒนาดีขึ้น

พ่อสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ

พ่อสุทธินันท์เกิดเมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2491 เป็นชาวสตึก จังหวัดบุรีรัมย์แต่กำเนิด ครอบครัวปรัชญพฤทธิประกอบอาชีพทำไร่ทำนาเหมือนชาวบ้านทั่วไปในเขตนั้น มีฐานะปานกลางสามารถส่งลูกๆ ทั้ง 6 คนเรียนได้ตามต้องการ แต่ถึงพ่อแม่จะมีเงินส่งเสียให้เล่าเรียน แต่พ่อสุทธินันท์ก็ได้เรียนน้อยที่สุดในบรรดาพี่น้อง เนื่องจากร่างกายไม่ค่อยแข็งแรงเพราะคลอดก่อนกำหนด ถึงแม้จะมีการศึกษาในระบบไม่สูงเหมือนคนอื่น ประกอบกับสุขภาพไม่แข็งแรง ก็มีได้เป็นอุปสรรคขัดขวางการเรียนรู้สิ่งต่างๆ นอกห้องเรียนได้

ในวัยเรียนนั้นพ่อสุทธินันท์เป็นเด็กที่ชอบทำกิจกรรม และมีบทบาทมากมาย เริ่มตั้งแต่เป็นประธานโรงเรียน ชวนเพื่อนตั้งเป็นกลุ่มยุวกสิกรร่วมกับนายอ้อ มีสิทธิ์ เกษตรอำเภอในสมัยนั้น จากผลงานในครั้งนั้นทำให้อาจารย์ใหญ่นายเสริม พลศรีพิมพ์ได้รับการคัดเลือกให้เป็นที่ปรึกษายุวกสิกรดีเด่นไปดูงานที่ประเทศเกาหลี ส่วนตัวพ่อสุทธินันท์นั้นได้รับเลือกให้เป็นตัวแทนของจังหวัดบุรีรัมย์ไปร่วมประชุมยุวกสิกรแห่งชาติครั้งที่ 7 ที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ในช่วงนั้นพ่อสุทธินันท์ได้มีโอกาสทำวารสารประจำโรงเรียน ซึ่งก็มีการพิมพ์ตกหล่นไปบ้างจึงโดนอาจารย์ใหญ่กวาดขันให้ไปหัดพิมพ์ใหม่ เหตุการณ์นี้เองที่เป็นแรงบันดาลใจให้พ่อสุทธินันท์ซื้อคอมพิวเตอร์เครื่องแรกในชีวิต แม้ความรู้ด้านภาษาอังกฤษจะมีเพียงน้อยนิด แต่พอก็คัดแป้นมั่วๆ ค่อยๆ เรียนรู้ไป พร้อมๆ กับคอมพิวเตอร์เสียไปหลายครั้ง จนต้องซื้อใหม่ สิ่งนี้พอมองว่าเป็นการเรียนรู้ ลองผิดลองถูกด้วยตนเอง เพราะอยู่ในป่าจะไปถามใครได้ ซึ่งคล้ายๆ กับอีกเหตุการณ์หนึ่งที่พ่อเพิ่งเรียนตอนไถ่ใหม่ๆ ไม่มีใครสอนก็ลองผิดลองถูกด้วยตนเอง จนไถ่ตายไปหลายตัว แต่ตอนนี้ให้ตอนไถ่ก็รับรองไม่มีตายสักตัว เพราะได้ฝึกฝนจนเกิดความชำนาญแล้ว

“การเรียนนอกระบบมีจุดแข็ง คือ การได้ลงมือปฏิบัติอย่างเข้มข้น ซึ่งกระบวนการนี้ตรงกับระบบการเรียนรู้ของการศึกษาของท้องถิ่นที่ครูบาอาจารย์สมัยก่อนจะเน้นกันมาก” พ่อสุทธินันท์กล่าว

พ่อสุทธินันท์ได้ทำการเกษตรตามที่ราชการส่งเสริมเหมือนชาวบ้านทั่วไป โดยปลูกปอ ถั่วลิสง หนูน ข้าวฟ่าง ข้าวโพด มันสำปะหลัง และทำนา จนสิ้นปีพ.ศ. 2522 พบว่าการปลูกพืชเชิงเดี่ยวแบบนี้ไปไม่รอดแน่ ถึงแม้ที่บ้านจะมีที่ถึง 700 ไร่ พอมองว่าจุดอ่อนของคนอีสานอยู่ที่เชื้อคนง่าย ปล่อยให้คนนอกนำความคิดเข้ามาครอบงำ ดังนั้นเมื่อสิ้นปี 2522 พ่อก็ยึดหลักการพึ่งพาตนเอง พึ่งพากันเองภายในหมู่บ้าน โดยยึดหลักคำสอนของท่านพุทธทาส ดังนี้

“การทำงานเพื่อเงินนั้น ต้องรอจนกว่าได้เงินเสียก่อนจึงจะรู้สึกพอใจ และมีความสุข แต่การทำงานเพื่อความสุข พอลงมือทำก็พอใจแล้ว และจะเป็นสุขในทันที ส่วนเงินนั้นจะไปไหนเสีย”

ดังนั้นพ่อสุทธินันท์จึงพยายามหาทิศทางทางเกษตรเพื่อเลี้ยงปากเลี้ยงท้องของคนอีสานในท้องถิ่นอีสาน โดยเน้นกิจกรรมที่ทำแล้วให้มันหลงเหลือติดพื้นแผ่นดินบ้างจึงมีกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น งานด้านปศุสัตว์ งานด้านการปลูกต้นไม้ยืนต้น เป็นต้น

พ่อสุทธินันท์มีความเชื่ออย่างแรงกล้าว่านักวิจัยที่บ้านที่พยายามคิดค้นและปรับปรุงงานให้ดีขึ้นแล้วเก็บข้อมูลมาวิเคราะห์ และสังเคราะห์จะทำให้แก้ปัญหาตนเอง ชุมชน และประเทศชาติได้ จึงได้ทำการทดลองอย่างไม่หยุดยั้ง

ตลอดชีวิตของพ่อสุทธินันท์เต็มไปด้วยหัวใจของการเรียนรู้ เริ่มจากคนป่า เรียนรู้จนเป็นคนรักป่า เรียนรู้จนเป็นคนปลูกป่า เป็นคนอยู่ในป่า เป็นคนที่พูดถึงเรื่องป่า เป็นคนมีหน้าที่อยู่ในป่า เป็นคนค้นหาแนวทางปลูกป่า และเรียนรู้จนเป็นคนสร้างเครือข่ายการปลูกป่า นอกจากการเรียนรู้ด้วยตนเองยังเชิญชวน และจัดกระบวนการเรียนรู้แก่ผู้สนใจอย่างกว้างขวาง

ปราชญ์ชาวบ้านนักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมท่านนี้ ปัจจุบันอาศัยอยู่ที่บ้านปากช่อง ตำบลสนามชัย อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ บ้านอันอบอุ่นที่พ่อสุทธินันท์ใช้พักพิงแห่งนี้มีเคียวว่างเว้นจากการมาเยือนของกลุ่มต่างๆ เพื่อมาดูงานที่พ่อสร้างไว้ นั่นก็คือ ศูนย์ยุคาลิปัตสสนามชัยบุรี คนส่วนใหญ่ที่มาดูงาน ณ ศูนย์แห่งนี้ มักจะกลับออกไปด้วยหัวใจที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความมุ่งมั่นที่จะไปพัฒนาท้องถิ่นของตนให้เหมือนกับพ่อสุทธินันท์

“ขอแสดงความชื่นชมแทนคนไทย โดยเฉพาะจังหวัดบุรีรัมย์ ที่มีบุคคลอย่างท่าน ที่ทุ่มเทเพื่อส่วนรวม และปกป้องรักษาธรรมชาติเพื่อชาวโลก” พิทักษ์ อินทรวินยานันท์ อดีตรองนายกรัฐมนตรี

“ครูบาสุทธินันท์ ชอบทำงานเอาแต่ใจตัวเอง บุกไปข้างหน้า ไม่ฟังอีว้า คำอีรม ทำให้ผู้ร่วมงานด้วยความรู้สึก...ทั้งรัก ทั้งซึ้ง ทั้งหวานและขมขื่น” ศิริลักษณ์ เปี่ยมศิริ จากโครงการฟื้นฟูต้นทุนชีวิตชุมชนท้องถิ่น

ในสายตาของแม่ฉวี ปรัชญาพฤทธิ ภรรยาของพ่อสุทธินันท์ เห็นว่า พ่อสุทธินันท์เป็นคนทำอะไรจริงจัง มีความมุ่งมั่น และไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ แม้ว่าร่างกายจะไม่แข็งแรงก็ไม่เคยท้อ เป็นคนขยัน ไม่ปล่อยให้เวลาผ่านไปเฉยๆ แม่ฉวีภูมิใจในตัวพ่อสุทธินันท์ แม้ว่าในบรรดาพี่

น้องของพ่อ พ่อจะเป็นคนที่เรียนน้อยที่สุด ณ วันนี้ไม่ได้มีภาระงานที่มีตำแหน่งสูงเหมือนกับคนอื่น ๆ แต่ก็สามารถสร้างความดี สร้างชื่อเสียงให้ตนเอง และท้องถิ่นได้อย่างไม่อายใคร

ทางด้านบทบาทของพ่อสุทธินันท์ในหมู่บ้านนั้นมีมากมายเหลือเกิน แม้ว่าพ่อจะไม่ได้รับตำแหน่งที่เป็นผู้นำในหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ แต่พ่อก็ส่งเสริมชาวบ้านทั้งใน และนอกหมู่บ้านอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง ในสายตาชาวบ้านพ่อสุทธินันท์จึงเป็นบุคคลที่น่านับถือ และยกย่อง ชาวบ้านและคนอื่นๆ จากภายนอกมักเรียกพ่อสุทธินันท์ว่า “ครูบาสุทธินันท์” เนื่องจากเคยบวชเรียน ประกอบกับคุณความดีที่ท่านทำไว้ให้กับแผ่นดิน

“ครูบาช่วยให้ฉันและผู้หญิงในหมู่บ้านมีรายได้ เพราะท่านชี้แนะการนำเอาผลผลิตที่มีมาก ที่เหลือ มาสร้างให้เกิดคุณค่า ท่านเป็นผู้นำในด้านการงานอาชีพ โดยเฉพาะด้านการเกษตร เพราะคนที่นี่อาชีพหลักคือ เกษตรกรรม” หนึ่งในกลุ่มแม่บ้านในหมู่บ้านกล่าว

พ่อคำเตื่อง ภาษี

พ่อคำเตื่อง ภาษี เกิดเมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2495 เป็นบุตรคนที่ 6 จากทั้งหมด 8 คนของพ่อไพร และแม่สี ภาษี พ่อคำเตื่องเติบโตมากับเกษตรกรรม เพราะเป็นอาชีพหลักของพ่อแม่ ในสมัยนั้นความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติยังคงอยู่ ต่างจากปัจจุบันที่เริ่มลดน้อยถอยลงไปทุกที

คุณพ่อไพรของพ่อคำเตื่องเป็นคนที่ขยันมาก ส่งผลให้ลูกๆ ทุกคนมีความขยันเหมือนคุณพ่อ ครอบครัวภาษีเริ่มเข้าไปในระบบของการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ซึ่งทำให้จากชีวิตความเป็นอยู่ที่ยั่งยืนในระบบสุขสบายแบบเดิมๆ กลับมายุ่งยากมากขึ้น ชีวิตของครอบครัวนี้เปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง ควาย 8 ตัวถูกขายออกไปเหลือเพียงสองตัว เพื่อลากเกวียน และไถนาเท่านั้น ส่วนคนก็ต้องใช้เวลาในการเตรียมที่ดินปลูกพืชมากขึ้นจากเดิมเป็น 100 เท่า เพื่อเร่งผลผลิตให้มากที่สุด เพื่อจะขายให้ได้มากๆ แต่ในระบบการปลูกพืชเชิงเดียวนั้นเป็นการปลูกพืชเศรษฐกิจตามที่ตลาดต้องการและตามที่รัฐบาลส่งเสริม เช่น ปอ มันสำปะหลัง ถั่วลิสง อ้อย ยาสูบ ข้าวโพด เลี้ยงสัตว์ ยิ่งทำมากเท่าไร ยิ่งเป็นหนี้เป็นสินมากขึ้นเท่านั้น เพราะต้องเสียรอบด้าน อีกทั้ง

พี่ๆ พวกกันแต่งงาน แยกย้ายกันไปอยู่กับครอบครัวของตน ยิ่งทำให้ภาระหนักตกที่พ่อค้าเตียง ซึ่งกำลังเป็นวัยรุ่นในช่วงนั้นพอดี

ในช่วงนั้นพ่อค้าเตียงไปไหนก็เจอแต่ลูกจ้างของตน มีแต่คนเรียกว่า “เฒ่าแก่” ซึ่งเป็นคำที่ใช้เรียกยกย่องผู้ที่มีความสำเร็จในชีวิต เป็นสุดยอดที่ทุกคนปรารถนา หาฐู้ไม่ว่าเฒ่าแก่ คำเตียงกำลังหน้าขึ้นนอกตรม มีเงินจ่ายลูกน้องแต่เป็นหนี้สินมากขึ้นทุกวัน เมื่อหนี้สินล้นพ้นตัว พ่อค้าเตียงเริ่มหันไปหาอบายมุข ทั้งเหล้า บุหรี่เพื่อปลดทุกข์ที่มีในใจ ในหัวมีแต่คิดว่าจะทำอย่างไรให้หนี้สินหมดไป แล้วแสงสว่างก็เข้ามาในชีวิตพ่อค้าเตียง เมื่อน้องสาวที่บวชชีกลับมาเยี่ยมบ้าน และพูดให้พ่อค้าเตียงตื่นจากภวังค์ว่า

“ปัญหามันเกิดมาจากเหตุ คงไม่แก้ได้ด้วยเหล้าและบุหรี่อย่าง
แน่นอน พี่ก็เคยเป็นหนึ่งไม่เป็นสองรองใครในชุมชนในแห่งนี้
เคยดูแลคนงานเป็นร้อย เคยช่วยคนมาเยอะ ดั่งนั้นเมื่อตน
เองมีปัญหา น่าจะแก้ไขได้ไม่ยาก ควรจะหยุดระลึกตั้งสติดี ๆ
คงมีช่องทางอยู่”

เมื่อเศษผงถูกน้องเขี่ยออกจากตา ความพยายามในการเลิกเหล้า เลิกบุหรี่ก็เกิดขึ้น จากนั้นพยายามทำทุกอย่างเพื่อที่จะสามารถพึ่งตนเองให้ได้ก่อน พ่อค้าเตียงทดลองสร้างนาของตนเองเป็นเมืองที่ป้องกันตนเองให้ปลอดภัยจากศัตรู โดยปลูกแนวไม้เป็นรั้วรอบเชิงเทิน เวลาลมแรงๆ ก็เจอแนวไม้ปะทะไว้ ถัดเข้ามาจะเป็นร่องน้ำ ซึ่งมีกุ่ม หอย ปู ปลา อยู่เต็มไปหมด เปรียบเสมือนอาวุธยุทธโปกรณ์ ถัดเข้ามาจะมีทหารเกณฑ์เรียกมาช่วยรบได้เร็ว เช่น กล้วย ถัดมา มีนายสิบ คือ ฝรั่ง น้อยหน้า ถัดเข้ามาอีกก็จะมีนายร้อย เช่น มะม่วง กะท้อน ต่อมาก็เป็นนายพัน เช่น มะพร้าว และนายพล เช่น ยางนา ตะเคียนทอง ต้นตาล ห่อมล้อมจอมพล คือครอบครัวเกษตรกรเป็นผู้บัญชาการ

พ่อค้าเตียง ภาชนะนั้นนอกจากจะพยายามคิดหาหนทางแก้ปัญหาของตนแล้ว ยังมีผลงานมากมายที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม และแผ่นดิน จนได้รับรางวัลคนดีศรีสังคม และรางวัลอื่นๆ อีกมากมาย ประสบการณ์หลักของพ่อค้าเตียงคือการทำเกษตรธรรมชาติทั้งนาธรรมชาติ และสวนธรรมชาตินอกจากนี้ยังได้เป็นวิทยากรให้การอบรมแก่ผู้สนใจมาศึกษาแนวทางในการทำเกษตรธรรมชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งได้ร่วมกับผู้ใหญ่ฝ่าย สร้อยสะระกลาง ในการให้การอบรมเด็กในโครงการเด็กอภัยถิ่น และร่วมในกิจกรรมอื่น ๆ ของชมรมพัฒนาชาวนบุรีรัมย์ด้วย

ปัจจุบันพ่อคำเตี๋ยกียังคงอาศัยและทำกินในผืนแผ่นดินเกิดแห่งนี้ จนกลายเป็นสัญลักษณ์ของหมู่บ้านแห่งนี้ด้วยผลงานที่ทำในด้านต่างๆ

“แต่มาต้องพัฒนาบ้านเองเยอะ ทำโน่นทำนี่ตลอด เเท่าที่ชั้นเห็นแกไม่เคยหยุดเลย” แม่บ้านในหมู่บ้านอายุรุ่นราวคราวเดียวกับพ่อคำเตี๋ยกล่าว

หากกล่าวว่าไม่มีใครจะรู้ใจ และรู้จักพ่อคำเตี๋ยมากกว่า “แม่อมร ภาชี” ภรรยาผู้รู้ใจ และเคียงบ่าเคียงไหล่กันมาหลายสิบปี คงจะไม่ผิด แม่อมรกล่าวถึงพ่อคำเตี๋ยว่า

“พ่อคำเตี๋ยขยันทำมาหากิน มีความคิดดี แก้ปัญหาได้ดี เมื่อก่อนบ้านเราก็ต่ำบาก เป็นหนี้เป็นสิน แต่แกก็แก้ปัญหาได้ จะว่าต่างก็ต่างจากคนอื่น ๆ ในหมู่บ้าน เเท่าที่ชั้นเห็นนะ”

คำว่าต่างจากคนอื่น ๆ ที่แม่อมรกล่าวถึงพ่อคำเตี๋ยนั้น แท้จริงแล้วก็คือ ความต่างทางด้านความคิด ที่พ่อคำเตี๋ยมุ่งมั่นที่จะพัฒนา และเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา รวมทั้งการลงมือทำสิ่งใหม่ๆ และเผยแพร่ความรู้แก่คนอื่น ๆ ณ ปัจจุบันนี้พ่อคำเตี๋ยยังคงเดินทางไปให้ความรู้แก่ชาวบ้านและคนที่สนใจอย่างไม่หยุดยั้ง

ด้วยการคิด การพูด และการปฏิบัติอย่างเอาจริงเอาจังของพ่อคำเตี๋ย สามารถช่วยเหลือให้คนในสังคมรวมตัวกัน ร่วมคิด ร่วมทำสู่การพึ่งตนเอง และพึ่งพากันเองอย่างสมดุล และมีความสุข

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ่อประสิทธิ์ คิมรัมย์

พ่อประสิทธิ์เป็นชาวนุรีรัมย์โดยกำเนิด โดยบรรพบุรุษมีเชื้อสายเขมร พ่อประสิทธิ์เกิดในครอบครัวฐานะยากจนทำเกษตรกรรมยังชีพเหมือนกับชาวบ้านส่วนใหญ่แถวนั้นมีโอกาสร่ำเรียนถึงชั้นม.ศ. 5 หรือเทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 6 ในปัจจุบัน

ในช่วงวัยเรียนช่วงแรกๆ พ่อประสิทธิ์ไม่ตั้งใจเรียนทำให้ผลการเรียนที่ออกมาแย่ ต้องซ้ำชั้นถึงสองครั้ง แต่หลังจากนั้นก็ปรับปรุงตัวใหม่ และเริ่มทำกิจกรรมในโรงเรียนมากมาย กิจกรรมส่วนใหญ่ที่ทำจะเป็นทางด้านการกีฬา เนื่องจากครูมักมอบหมายให้พ่อทางด้านนี้ ประกอบกับความชอบส่วนตัว ทำให้พ่อได้รับรางวัลนักเรียนดีเด่นอยู่หลายปี

หลังจากจบชั้นม.ศ. 5 พ่อประสิทธิ์ก็ออกมาบวชเรียนระยะหนึ่ง แล้วจึงเข้ารับราชการในหน่วยมาลาเรีย จังหวัดสุรินทร์ ทำงานทางด้านสาธารณสุขเกี่ยวกับโรคมาลาเรีย เมื่อทำไปได้สักระยะพ่อเริ่มรู้สึกว่สิ่งที่ไม่ใช่สิ่งที่ตนชอบเพราะตนเรียนมาทางด้านช่าง ดังนั้นจึงตัดสินใจลาออก และไปทำงานที่ฐานทัพอเมริกาที่โคราช ทำหน้าที่เป็นช่างประจำกองทัพอ่ ประสิทธิ์ก็กล่าวว่า

“ในช่วงแรกที่เข้าไปก็ท้อเหมือนกัน เพราะพูดภาษาอังกฤษไม่ได้ ถึงจะพอมีฐานจากการเรียนในโรงเรียนอยู่บ้างแต่ก็ไม่ช่วยอะไรมาก แต่ก็ไม่ยอมแพ้ พยายามฝึกฝนจนพูดได้ ทุกวันนี้ก็ยังพูดได้ ฟังได้บ้าง”

เมื่อทหารอเมริกากลับประเทศทำให้พ่อประสิทธิ์ตกงาน ไม่รู้ว่าจะทำอะไรต่อ แต่ด้วยความที่เป็นคนรักความอิสระ ประกอบกับเติบโตมากับเกษตรกรรม จึงกลับบ้านที่บุรีรัมย์เพื่อทำเกษตรกรรม รวบรวมเงินได้ 10,000 บาท ซื้อที่นา 16 ไร่ ในช่วงแรกก็ทำนาอย่างเดียว แต่ในใจต้องการที่จะปลูกพืชหมุนเวียน เพราะได้คุยกับทหารอเมริกา แล้วทหารอเมริกาแนะนำให้ทำ ประกอบกับในช่วงที่รับราชการที่จังหวัดสุรินทร์ก็เรียนรู้การเกษตรของชาวบ้านคนอื่นๆ ไปด้วย พ่อประสิทธิ์บอกว่าในใจมีอุดมการณ์ มีการวางแผนว่าจะทำ แต่ไม่มีเงินทุน ซึ่งเรื่องนี้เป็นปัญหาของเกษตรกรไทยมาตลอดไม่ว่ายุคสมัยใด

เมื่อมีอุดมการณ์อย่างเต็มเปี่ยม แต่ไร้ซึ่งเงินทุนพ่อประสิทธิ์จึงตัดสินใจไปกู้เงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ เป็นจำนวน 100,000 บาท เพื่อมาลงทุนปลูกพืชหมุนเวียน ในปี 2515 ช่วงแรกก็ล้มลุกคดลูกหลาน ลองผิดลองถูก เพราะตนยังไม่มี ความชำนาญในด้านนี้ ในช่วงนั้นจึงต้องเดินทางไปดูงานยังพื้นที่อื่นๆ ที่มีคนทำการเกษตรผสมผสาน และเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรก็แวะเวียนเข้ามาให้คำปรึกษาในเรื่องการเกษตร

ปี 2527 พืชผลที่ปลูกได้ผลผลิตดี ดังนั้นในปี 2529 จึงซื้อพันธุ์ปลามาเลี้ยง และผสมพันธุ์ปลาขายในปี 2530 เมื่อประสบความสำเร็จในการทำเกษตรของตนแล้ว พ่อประสิทธิ์จึงออกไปเป็นวิทยากรตามพื้นที่ต่างๆ ในเรื่องการเกษตรผสมผสาน ร่วมกับพ่อผาย และพ่อคำเตื่อง ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์เช่นเดียวกัน จนได้รับรางวัลหลายรางวัล ได้แก่ รางวัลคนขยันอีสานเขียว รางวัลเกษตรกรดีเด่นของจังหวัดบุรีรัมย์ปี 2535 และรางวัลผู้นำอาชีพก้าวหน้าดีเด่นของจังหวัดบุรีรัมย์ ปี 2537

นอกจากนั้นพ่อประสิทธิ์ยังทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน มีส่วนร่วมในการบริหารและพัฒนาหมู่บ้าน จนได้รับรางวัลผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านดีเด่นระดับ 2 ของอำเภอเมืองจังหวัดบุรีรัมย์ นอกจากนี้เรื่องการบริหารแล้วนั้นพ่อประสิทธิ์ยังเปรียบเสมือนพ่อใหญ่ที่ชาวบ้านในหมู่บ้านจะแวะเวียนมาขอคำปรึกษาในเรื่องต่างๆ เสมอ

ปัจจุบันพ่อประสิทธิ์ทำฟาร์มไก่ ฟาร์มหมู เลี้ยงปลา ประกอบกับการปลูกพืชหมุนเวียน การทำเกษตรผสมผสานช่วยให้พ่อประสิทธิ์สามารถหาเงินใช้หนี้ และส่งลูก ๆ เรียนหนังสือจนจบปริญญาตรี

แม้ปัจจุบันได้วางมือจากการเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านแล้ว เนื่องจากอายุมากขึ้น แต่บทบาทในหมู่บ้านของพ่อประสิทธิ์ไม่ได้ห่างหายไปพร้อมตำแหน่ง

“ปัจจุบันพ่อก็ยังเป็นที่ปรึกษาของชาวบ้าน แล้วก็ยังมีนักศึกษามาดูงานที่นี้บ่อยๆ เมื่อเร็วๆ นี้ก็มีผู้จัดการรถส. (ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์) มาขอสัมภาษณ์เขาไปทำงานเหมือนกัน” ลูกสาวคนโตของพ่อประสิทธิ์กล่าว

พ่อประสิทธิ์เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านในหมู่บ้าน จึงไม่แปลกที่ทุกวันนี้ยังมีชาวบ้านแวะเวียนขอคำปรึกษาอยู่เสมอแม้พ่อประสิทธิ์จะลาจากตำแหน่งแล้ว

“...แกเป็นคนขยันขันแข็ง แล้วยังมีความคิด ช่วยพัฒนาหมู่บ้านเยอะ”

ชาวบ้านในหมู่บ้านหัวยกกล่าวชมพ่อประสิทธิ์

ด้วยคุณงามความดีที่พ่อประสิทธิ์ทำตลอดชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาตนเอง ครอบครัว ชาวบ้านคนอื่น ๆ นั้น เป็นแรงบันดาลใจให้ลูกสาวคนโตของพ่อประสิทธิ์ต้องการสืบสานภูมิปัญญาของพ่อไว้ ดังนั้นทุกวันนี้พ่อประสิทธิ์จึงมีลูกสาวคนโตคอยช่วยเหลืองานการเกษตร

“พ่อเป็นต้นแบบที่ดีสำหรับพวกเรา” ลูกสาวคนโตของพ่อประสิทธิ์กล่าวทิ้งท้าย

พ่อใส เทนโธสง

พ่อใส เทนโธสง เกิดเมื่อ พ.ศ. 2480 ที่บ้านโคกจักษ์ ตำบลหนองเยื้อง กิ่งอำเภอ บ้านใหม่ชัยพนัง จังหวัดบุรีรัมย์ พ่อแม่มีอาชีพทำนา เป็นชาวไทยเชื้อสายลาว หลังจากจบชั้นประถมปีที่ 4 แล้วก็ออกมาช่วยพ่อแม่ทำนา เลี้ยงวัว เลี้ยงควาย อยากรจะเรียนต่อแต่ฐานะครอบครัวไม่ค่อยดี

จนปี 2496 ซึ่งตอนนั้นอายุได้ 16 ปี มีพ่อค้ามาจากอุบลราชธานี มาหาซื้อวัวควายไล่ต้อนไปขายที่กรุงเทพฯ ด้วยความสนใจเลยขอเป็นลูกจ้างต้อนวัวควายไปขาย ไปหลายต่อหลายครั้งก็เกิดการเรียนรู้และอยากขายดูบ้างเลยเอาเงินจากบ้านจำนวนหนึ่งไปหาซื้อวัวควายจากบ้านใกล้เคียงตื่นตัวมากขึ้น มีคนมาเข้าหุ้ซื้อขายด้วยหลายต่อหลายครั้ง จึงเกิดความรู้สึกมักคุ่นกับพวกพ่อค้าด้วยความไว้เนื้อเชื่อใจจึงเกิดการขายเชื่อผัดวันประกันพรุ่ง ต่อมาถูกพวกพ่อค้าหักหลังขาดทุนยับเยิน กลับมาอยู่บ้านพักหนึ่งจึงแต่งงานมีครอบครัว แล้วกลับมาค้าขายวัวควายอีก รู้สึกไม่สะดวกเพราะวัวควายเริ่มน้อยลง ราคาที่สูงขึ้นค้าก็ได้กำไรไม่มากเท่าที่ควร

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ประกอบกับที่ผ่านมามาต้อนเข้ากรุงเทพฯ ไปขายวัวควายได้เห็นหลายๆ พื้นที่ทำการเกษตร อาทิ ที่จังหวัดอุบลราชธานีชาวบ้านปลูกผักแพงขาย มีกรมทหารเข้ามาซื้อทุกสัปดาห์ พ่อใสจึงคิดว่าน่าจะกลับมาทำที่บ้านของพ่อเอง จึงกลับมาซื้อที่บ้านเป็นจำนวน

เงิน 30,000 บาท และเริ่มคิดว่าในสภาพภูมิศาสตร์ และภูมิอากาศอย่างบุรีรัมย์ควรจะปลูกอะไร แล้วก็แบกจอบแบกเสียมออกไปขุดดินปลูกแตงโม การเกษตรของพ่อไสเริ่มอย่างเต็มรูปแบบ ณ จุดนี้ ปีพ.ศ. 2514 พ่อไส กล่าวว่า

“จากประสบการณ์ตั้งแต่เป็นพ่อค้าขายวัวควาย ทำให้เราเปรียบเทียบ ความแตกต่างในการประกอบอาชีพการทำนาระหว่างคนบ้านเรากับคน กรุงเทพฯ คนกรุงเทพฯ เขาตื่นตัวและกระตือรือร้นในการทำงานมาก ทำทั้งกลางวันกลางคืน ซึ่งถ้าเราขยันอย่างเขาบ้าง มันจะไม่รวยแล้ว หรือ ก่อนที่จะปลูกแตงโมก็ได้เห็นตัวอย่างเขาปลูกแถวรังสิต ก็เลยคิดว่าเราก็มีแหล่งน้ำอยู่ใกล้น่าจะทำได้เลย ทดลองทำและได้ผลจริง มะเขือพวงก็ได้ไปเป็นตัวอย่างเขาปลูกแถวนครปฐม เขาปลูกขายส่ง ตลาด เมื่อมาสังเกตที่บ้านเราอาหารการกินที่เขาใช้มะเขือพวงปรุงก็มี มากถมไป ตลาดน่าจะต้องการดี เราก็น่าจะปลูกจึงได้ทดลองปลูกดู ซึ่ง ก็ทำรายได้ให้ปีละไม่น้อย”

ในปี พ.ศ. 2517 รายได้จากการขายแตงโมตกเข้าประมาณหมื่นกว่าบาท ปีต่อมา เลย์ปลูกอีก และปลูกมะเขือพวงผักสวนครัวเพิ่มขึ้น หมุนเวียนอย่างนี้ทุกปีมาเรื่อยๆ พื้นที่ก็เหมาะสมเพราะอยู่ใกล้แหล่งน้ำ (ลำน้ำแอก) จนในปี 2530 จึงได้เริ่มทำเกษตรผสมผสานอย่างจริงจัง ลงทุนประมาณ 1 แสนบาท โดยแยกเป็นชุดสระคลองรอบนา ยกคันดินรอบนา ซึ่่อพันธุ์ปลา ฯลฯ การ เลี้ยงปลาและไม้ผลถือว่าเป็นกิจกรรมที่ยังใหม่ ไม่เหมือนพวกผักและแตงโมซึ่งชำนาญพอสมควร

รายได้ที่ได้มาในช่วงนั้นนับว่าพองาม พ่อไสสามารถส่งเสียลูกทั้งสามคนเรียนจน จบปริญญาตรี ในระหว่างที่ทำการเกษตรพ่อไสเดินทางไปตามพื้นที่ต่างๆ จังหวัดต่างๆ เพื่อเรียนรู้ ฐานของพื้นที่อื่นๆ โดยรวมกลุ่มกับปราชญ์ชาวบ้านคนอื่นๆ ในจังหวัด เมื่อสามารถพัฒนาการ เกษตรของตนจนประสบความสำเร็จแล้วนั้น พ่อไสและกลุ่มปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์จึง ออกไปตามพื้นที่ต่างๆ อีกครั้ง โดยออกไปช่วยแนะแนว แนะนำเกี่ยวกับการเกษตรผสมผสานแก่ เกษตรกร และบุคคลทั่วไปที่สนใจ

พ่อไสกล่าวถึงการทำเกษตรผสมผสานไว้อย่างน่าสนใจว่า “การทำเกษตร ผสมผสานส่วนหนึ่งเป็นการทำให้เราอยู่ในถิ่นฐานบ้านเรือน มีงานทำอยู่ตลอดปี ชีวิตก็ไม่ต้องดิ้นรนให้เดือนร้อน ทำงานรับจ้างก็ได้อยู่หรือ แต่มีได้ไม่นานมีมากก็ใช้มาก ทุกวันนี้ที่ดินทำกินมีน้อย เราต้องทำกิจกรรมหลายอย่างเกี่ยวคู่กันไป เมื่อเรามีกินครอบครัวเป็นสุข ก็ไม่จำเป็นจะไปหารับ

จ้างหรือลักขโมยใครกิน ความไม่มีจะกินนั้นแหละทำให้คนไม่กลัวตาย และทำความผิดได้อย่างง่าย”

คนรุ่นราวคราวเดียวกับพ่อประสิทธิ์ที่เติบโตมาด้วยกันให้ความเห็นว่าพ่อประสิทธิ์แตกต่างจากพวกตน เพราะพ่อประสิทธิ์คิดอะไรซับซ้อนมากกว่า มองหาช่องทาง ทำมาหากินได้ด้วยปัญญา รู้จักคิด ปรับใช้ ประยุกต์สิ่งต่างๆ ที่ไปเห็นมาให้เป็นโอกาสของตน

ปัจจุบันพ่อใสอยู่คนเดียวในบ้านกลางพื้นที่เกษตรของตน เนื่องจากภรรยาเสียชีวิตไปเมื่อหลายปีก่อน บ้านที่อาศัยอยู่นั้นไกลจากบ้านของชาวบ้านคนอื่นๆ หลายกิโล แต่พ่อประสิทธิ์ไม่ได้ตัดตัวเองออกจากหมู่บ้านไปเพียงเพราะระยะทาง

“...พ่อแกออกมากินกาแฟ ดูโทรทัศน์ อ่านหนังสือพิมพ์ที่หมู่บ้าน ทุกเช้า มาพูดคุยกับชาวบ้าน แล้วก็กลับไปทำไร่อต่อ” ลูกเขยของพ่อใสกล่าว

พ่อวร ไชยงาม

พ่อวรเกิดที่บ้านบึงจ้าว ต.เม็กดำ อ.พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม เมื่อปี พ.ศ. 2481 เป็นชาวไทยเชื้อสายลาว ฐานะทางบ้านยากจน พ่อแม่หาเลี้ยงชีพด้วยการทำนา ด้วยเหตุนี้พ่อวรจึงไม่มีเงินในการเรียนระดับสูงๆ

ในช่วงวัยเรียนนั้นพ่อวรเป็นเด็กที่เรียนไม่เก่ง ไม่ใส่ใจในการเรียนเท่าที่ควร เนื่องจากต้องช่วยพ่อแม่ทำงาน เมื่อเรียนจบชั้น ป.4 จึงออกบวชเณร 2 ปี จบชั้นนักธรรมโท แล้วจึงแต่งงาน และได้ย้ายที่ทำกินใหม่ที่บ้านหนองแสง ต.แคนดง จ.บุรีรัมย์ ทำนาและปลูกพืชผักสวนครัว

ตอนที่อยู่ อ.พยัคฆภูมิพิสัย การทำกิจกรรมในการดำรงชีวิตมีน้อยมากทำนาไม่ค่อยได้ผล ฝนแล้งดินไม่ดี รายได้ต่างๆ มาจากการรับจ้างทำงานต่างๆ ในหมู่บ้าน พ่อแต่งงานจึงทำให้มีความรับผิดชอบมากขึ้น พ่อวร กล่าววว่า

“ความเป็นอยู่ทุกวันนี้ แตกต่างกับสมัยก่อนมาก ทุกวันนี้ทำนาอย่างเดียวไม่พอกิน ต้องรับจ้างต่างๆ จึงต้องดิ้นรนมากขึ้น”

เริ่มทำการเกษตรผสมผสานจริงจัง เมื่อปี พ.ศ. 2529 ที่จังหวัดบุรีรัมย์ จากการศึกษา คิดค้น ลองผิดลองถูกด้วยตนเอง โดยเริ่มแรกนั้นทำการขุดดินล้อมรอบเพราะพื้นที่เป็นลุ่มน้ำท่วม

ถึงนำปลามาปล่อยพร้อมกับทำนา ที่ต่อมาลงทุนชุดสระ 3 ลูกในที่นาแล้วก็ปล่อยปลาพอตัวใหญ่ก็จับขาย พอคนรู้จักมากขึ้นก็ทำให้ขายดี

หลังจากนั้นเกษตรจังหวัดจึงเข้ามาสนับสนุน ส่งเสริมพ่อวรวงด้านการเกษตรกรรม และแนะนำให้พ่อวรวงได้รู้จักปราชญ์ชาวบ้านท่านอื่นๆ ในจังหวัด อาทิ พ่อผาย พ่อคำเตื่อง เป็นต้น จากนั้นพ่อวรวงจึงรวมตัวกับปราชญ์ชาวบ้านท่านอื่นๆ เข้าอบรมทางการเกษตร เพื่อหาความรู้เพิ่มเติม และไปดูงานยังพื้นที่ต่างๆ รวมทั้งออกไปบรรยาย และสาธิตการทำเกษตรผสมผสานแก่ผู้ที่สนใจตามจังหวัดต่างๆ

หากมองจากภายนอกแล้วพ่อวรวงออกจะเป็นคนเงียบๆ ไม่ต่างจากชาวบ้านธรรมดาๆ คนหนึ่ง แต่เมื่อเข้าไปคุยด้วยแล้วจะเห็นว่าพ่อวรวงเป็นที่มีความคิดดีอยู่ในหัวเยอะมาก พ่อวรวงก็เหมือนกับปราชญ์ชาวบ้านคนอื่นๆ ที่ช่วยพัฒนาหมู่บ้านทางการเกษตร แต่มีอีกสิ่งหนึ่งที่พ่อวรวงทำได้ดีเช่นกัน นั่นคือ เรื่องในวัด

“พ่อวรวงช่วยเหลือเรื่องในวัดเยอะมาก ชาวบ้านแถวนี้ก็นับถือแก เพราะแกเคยบวชมาก่อน” ชาวบ้านในหมู่บ้านกล่าว

“ตอนนี่แกไม่ค่อยได้ทำเกษตรเยอะๆ เหมือนเมื่อก่อน เพราะแกอยู่กับสองตายาย อายุก็มาก ไม่มีคนช่วยทำ เห็นแกปลูกผักสวนครัวเล็กน้อย แล้วก็เก็บไปขายตอนเช้า...เมื่อก่อนแกมีบทบาทเยอะเรื่องการทำเกษตร เพราะเป็นคนแรกในหมู่บ้านที่ทำเกษตรกรรมธรรมชาติ” เพื่อนบ้านคนหนึ่งกล่าวถึงพ่อวรวง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แม่บุญ เพ็งศรี

แม่บุญ เพ็งศรี เกิดเมื่อปีพ.ศ. 2482 ที่บ้านหนองกก จังหวัดมหาสารคาม มีพี่น้องทั้งหมด 8 คน แม่บุญเป็นลูกสาวคนโตของครอบครัว ครอบครัวของแม่บุญเป็นครอบครัวเกษตรกร ไม่ต่างจากชาวบ้านคนอื่นๆ ในหมู่บ้าน

ด้านการเรียน แม่บุญเข้าเรียนที่โรงเรียนบ้านหนองกก จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ในระหว่างเรียนนั้น แม่บุญช่วยพ่อแม่ทำนา เลี้ยงวัว เลี้ยงควายในวันเสาร์ อาทิตย์ นอกจากนี้ยังช่วยงานในบ้าน อาทิ ตักน้ำ หุงข้าว เลี้ยงน้องๆ เนื่องจากเป็นพี่สาวคนโต

แม่บุญแต่งงานกับนายดวง เพ็งศรี เมื่ออายุได้ 18 ปี เนื่องจากที่บ้านนั้นไม่มีที่ดินทำกิน ดังนั้นหลังจากแต่งงานมีลูกได้ 2 คน ก็อพยพครอบครัวมาอยู่ที่อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อปีพ.ศ. 2513 ตามคำชักชวนของชาวบ้านคนอื่นๆ ในหมู่บ้านที่ได้ย้ายมาก่อนหน้านี้ว่าที่บ้านกรวดมีที่ดินทำกินมากมาย อุดมสมบูรณ์ และยังไม่มีคนจับจอง

เมื่อมาถึงบ้านกรวด แม่บุญได้จับจองพื้นที่ไร่ ไร่แล้วเริ่มทำเกษตรกรรมบนผืนดินแห่งนี้ เริ่มแรกก็ยังไม่มีความรู้ในการทำเกษตรมากนัก ลองผิดลองถูกตามประสาชาวบ้านที่ความรู้น้อย อาศัยความขยัน อดทน ความสนใจใฝ่หาความรู้อยู่เสมอ

“...มีที่ทำกิน แต่ไม่รู้ว่าจะทำยังไง ก็ลองทำไปเรื่อยๆ ตามคนโน้นคนนี้ไปเรื่อย คลำหาทางกินานอยู่กว่าจะลงตัว...”

แม่บุญทำเกษตรผสมผสาน โดยทำนาข้าว ประกอบกับการปลูกข้าวโพด มัน โดยจัดสรรพื้นที่เป็นสองส่วน ส่วนละ 25 ไร่ นอกจากนี้แม่บุญยังเรียนรู้ในเรื่องอื่นๆ นอกเหนือจากการทำไร่ทำนา ก็คือ การทอผ้าไหม โดยเรียนรู้กับเจ้าหน้าที่ที่เข้ามาส่งเสริมการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม และเข้าประกวดเส้นไหม จากคำชักชวนของเกษตรกรอำเภอบ้านกรวด ได้รับรางวัลที่ 2 จากงานประกวดเส้นไหม จังหวัดบุรีรัมย์

แม่บุญมีบทบาทมากมายในหมู่บ้าน โดยเคยได้รับเลือกให้เป็นกรรมการหมู่บ้าน และอาสาพัฒนาชุมชน นอกจากนี้ยังทำหน้าที่เป็นตัวแทนหมู่บ้านในการแจ้งความต้องการของชาวบ้านแก่เกษตรอำเภอเดือนละครั้ง

“...เป็นคนเก่ง มีความสามารถ ขนาดว่าเป็นผู้หญิงยังได้เป็นผู้
นำในหมู่บ้าน...” ชาวบ้านในหมู่บ้านกล่าวถึงแม่บุญ

สรุปข้อมูลเบื้องต้นจากประวัติของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์

จากประวัติชีวิตตั้งแต่วัยเยาว์จนกระทั่งปัจจุบันของปราชญ์ชาวบ้านแต่ละท่านในข้างต้นนั้น สามารถนำมาสรุปเกี่ยวกับปราชญ์ชาวบ้านซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายของงานวิจัยในครั้งนี้เบื้องต้นได้ ดังนี้ ปราชญ์ชาวบ้านผู้ให้สัมภาษณ์ทั้งหมด 7 ท่าน อายุระหว่าง 56-74 ปี และปัจจุบันทั้ง 7 ท่านยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรม เพื่อให้เห็นรายละเอียดของแต่ละท่านอย่างชัดเจน ผู้วิจัยจึงสร้างตารางแสดงประวัติชีวิตของปราชญ์ชาวบ้านแต่ละท่าน

ตารางที่ 1 แสดงประวัติชีวิตของปราชญ์ชาวบ้านแต่ละท่าน

ประวัติชีวิต	พ่อ ผาย	พ่อ คำ เดื่อง	พ่อ สุทธิ นันท์	พ่อ วร	พ่อ ประสิทธิ์	พ่อ ไส	แม่ บุญ
1.เติบโตมาในครอบครัวฐานะยาก จน	✓	-	-	✓	✓	✓	✓
2.เติบโตมาในครอบครัวเกษตรกร	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3.จบการศึกษาระดับประถมศึกษา	✓	✓	-	✓	-	✓	✓
4.จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษา	-	-	✓	-	✓	-	-
5.มีบทบาทในกิจกรรมต่างๆ ใน โรงเรียน	-	-	✓	-	✓	-	-
6.ผ่านการบวชเรียน	✓	✓	✓	✓	✓	✓	-
7.ปลูกพืชเชิงเดี่ยวจนประสบ ปัญหาทางการเงิน มีหนี้สิน	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
8.ลุกขึ้นสู้เพื่อแก้ปัญหาหนี้สิน และพัฒนาอาชีพตน ด้วยการ เรียนรู้จากความผิดพลาด และ แสวงหาความรู้ใหม่อย่างต่อเนื่อง	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
9.มีตำแหน่งผู้นำในหมู่บ้านอย่าง เป็นทางการ	✓	-	-	-	✓	-	✓

โจทย์การวิจัยข้อที่ 1 ปราชญ์ชาวบ้านมีคุณลักษณะ และบทบาทในชุมชนอย่างไร

จากข้อมูลของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์แต่ละท่านในข้างต้น พบว่าปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์มีคุณลักษณะ และบทบาทในชุมชน ดังนี้

ส่วนที่ 1 คุณลักษณะของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์

● มีความเป็นผู้นำ

จากการศึกษาพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์มีความเป็นผู้นำ โดยแต่ละท่านมีความเป็นผู้นำในลักษณะต่างๆ ดังนี้

◆ ผู้นำโดยโครงสร้าง

ผู้นำโดยโครงสร้าง คือ ผู้นำที่ได้รับการแต่งตั้ง กลุ่มปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ในการวิจัยครั้งนี้มี 3 ท่านที่เป็นผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และกรรมการหมู่บ้าน ได้แก่ พ่อผาย สร้อยสระกลาง เป็นผู้ใหญ่บ้านของบ้านสระคูณ พ่อประสิทธิ์ คิมรัมย์ เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านของบ้านห้วย และแม่ปู เพ็งศรี เป็นกรรมการหมู่บ้านบึงเจริญ

“...เคยเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ตอนนี่ไม่ได้เป็นแล้ว แก่แล้ว ตอนที่ เป็นก็ช่วยงานด้านการปกครองหมู่บ้าน แต่ชาวบ้านก็มาปรึกษาได้ทุกอย่าง ตอนนี่ก็ยังมาปรึกษากันอยู่เรื่อยๆ...” (พ่อประสิทธิ์ คิมรัมย์ - สัมภาษณ์วันที่ 23 มิถุนายน 2547)

“เมื่อก่อนเป็นกรรมการหมู่บ้าน ก็ช่วยเค้าคิด เค้าทำ พัฒนา ปกครองหมู่บ้านแหละ ก็ภูมิใจนะเพราะเราเป็นผู้หญิง แล้วก็เรียนน้อย แถมยังมาจากที่อื่นอีก แต่ก็ได้เป็น” (แม่ปู เพ็งศรี - สัมภาษณ์วันที่ 3 กรกฎาคม 2647)

“...ปี 2508 พระเจ้าคณะอำเภอขอให้ลงสมัครผู้ใหญ่บ้าน พอลงก็ได้คะแนนจากชาวบ้านเยอะ ได้ 285 คะแนนจาก 290 คะแนน เรายังภูมิใจ แล้วก็ตั้งใจจะทำงานให้หมู่บ้านอย่างเต็มที่” (พ่อผาย สร้อยสระกลาง - สัมภาษณ์วันที่ 29 พฤษภาคม 2547)

◆ ผู้นำโดยธรรมชาติ

ผู้นำโดยธรรมชาติ คือ ผู้นำที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ให้การยอมรับ นอกเหนือจากผู้นำโดยโครงสร้าง จากการศึกษาพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านแต่ละท่านในงานวิจัยนี้มี ลักษณะความเป็นผู้นำโดยธรรมชาติทุกท่าน เนื่องจากทุกท่านมีความคิดอยากเห็นการพัฒนา คิดค้นภูมิปัญญา และเผยแพร่ภูมิปัญญานั้นๆ สู่ชาวบ้าน และคนอื่นๆ จนได้รับการยอมรับนับถือจากชาวบ้าน

หลายสิบปีที่ผ่านมานอกจากปราชญ์ชาวบ้านจะช่วยเหลือ และพัฒนาชาวบ้านในหมู่บ้านทางด้านเกษตรอย่างต่อเนื่องแล้วนั้น ปราชญ์ชาวบ้านบางท่านยังเป็นผู้นำทางด้านธรรมะ อีกด้วย

“...ก็เป็นผู้นำเกี่ยวกับวัดนั้นแหละ เพราะเคยบวชจนจบนักธรรมโท เวลาเค้ามีอะไร มีงานอะไรก็มาปรึกษา...” (พ่อวร ไชยงาม - สัมภาษณ์วันที่ 4 กรกฎาคม 2547)

พ่อวร ไชยงามเป็นผู้นำทางด้านวัด เป็นผู้ช่วยด้านกิจกรรมต่างๆ รวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนโครงการต่างๆ ของวัดด้วย ซึ่งนับว่าเป็นผู้นำโดยธรรมชาติเช่นกัน เพราะชาวบ้านให้การเคารพนับถือ และยอมรับ

ความคิดเห็นของชาวบ้านในหมู่บ้านของปราชญ์ชาวบ้านแต่ละท่านเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นความเป็นผู้นำของปราชญ์แต่ละท่านได้เป็นอย่างดี

“พ่อสิทธิช่วยหมู่บ้านเยอะ ไม่ใช่แต่เรื่องเกษตร ชาวบ้านแถวนี้รู้จักแกหมดแหละ มีอะไรก็ไปปรึกษาแกได้ ตอนนี่แกไม่ได้เป็นผู้ช่วยแล้ว แต่คนก็ยังนับถือแกอยู่” ชาวบ้านในหมู่บ้านหนองเยื้อง กล่าวถึงพ่อประสิทธิ์ คิมรัมย์

“พ่อคำเต็องเป็นที่เคารพนับถือของบ้านเรา มีอะไรถามได้ตลอด” ชาวบ้านในหมู่บ้านโนนเขวา กล่าวถึงพ่อคำเต็อง ภาชี

ความเป็นผู้นำโดยธรรมชาติของปราชญ์ชาวบ้านทุกท่านนั้น แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนจากคุณลักษณะต่างๆ ที่พบในการวิจัยครั้งนี้ ดังต่อไปนี้

● มีความสามารถในระดับสูงกว่าชาวบ้านทั่วไป

จากการศึกษาพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านเป็นบุคคลที่มีความสามารถ แม้ว่าจะจบการศึกษาในระดับประถมศึกษา และมีมัธยมศึกษาเท่านั้น แต่ทุกท่านไม่ได้หยุดเรียนรู้เพียงเท่านั้น

“...ผมเป็นคนนอกระบบ แม้แต่เรื่องการเรียนรู้ยังไม่สูง เพราะสุขภาพไม่ดี ก็มาเรียนนอกระบบเอา การเรียนนอกระบบมันดีตรงที่สำเนาได้ลงมือทำจริงๆ เรียนรู้จากการสังเกต จากข้อแนะนำ คำติชมจากคนอื่นๆ ถือว่าข้อติชม ข้อเสนอแนะเหล่านั้นเป็นครู...” (พ่อสุทธิพันธ์ ปรัชญพฤทธิ์ - สัมภาษณ์วันที่ 29 พฤษภาคม 2547)

พ่อสุทธิพันธ์ก็กล่าวเพิ่มเติมเรื่องการเรียนรู้นอกระบบและการเรียนในระบบว่า

“ความเป็นชนบทไม่ได้หมายถึงการขาดความรู้เสมอไป...คนชนบทนั้น เป็นนักวิจัยชาวบ้านแม้ไม่ได้เรียนหนังสือ ไม่อย่างนั้นคงต้องข้างป่ามาใช้งานไม่ได้ เราไปผูกติดกับความรู้จากโรงเรียน จากมหาวิทยาลัยกันมากเกินไป ทั้งที่จริงๆ แล้วความรู้มันมาจากหลายๆ แหล่ง การศึกษาในสถาบัน ในโรงเรียนเป็นเพียงหนึ่งของความรู้เท่านั้น ไม่ใช่ทั้งหมด”

การเรียนรู้นอกระบบของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ คือ การลงมือทำด้วยตนเอง และการเปิดรับคำแนะนำ คำติชมจากคนอื่น รวมทั้งการไปดูงานในที่อื่นๆ เพื่อนำมาปรับปรุงงานของตน ปราชญ์แต่ละท่านมีความสามารถ และความเชี่ยวชาญทางด้านเกษตรกรรมในหลากหลายสาขา รวมทั้งความสามารถทางด้านอื่นๆ ดังนี้

- พ่อคำเดื่อง ภาษี มีความเชี่ยวชาญทางด้านเกษตรกรรมธรรมชาติ พ่อได้ศึกษาแนวคิดของฟูโอะเกะที่เน้นความอุดมสมบูรณ์ของดินจะคงอยู่หรือจะสมดุลตามธรรมชาติในตัวของมันเอง พืชสัตว์มีความสัมพันธ์กันพึ่งพาซึ่งกันและกัน หากปล่อยให้มีความสมดุลตามธรรมชาติมันจะควบคุมแมลงที่เป็นศัตรูพืชและพืชจะควบคุมวัชพืชเป็นต้น จากนั้นก็ได้นำแนวคิดนี้มาปรับเข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของพื้นที่ทำการเกษตรของตนเองที่จังหวัดบุรีรัมย์จนประสบความสำเร็จ เทคนิคการเกษตรแบบธรรมชาติตามประสบการณ์ของพ่อคำ

เดือนนั้นจะปล่อยให้ธรรมชาติทำหน้าที่ของตนเองกล่าวคือ โดยธรรมชาติแล้วพืชที่แข็งแรงจะอยู่รอด พืชที่อ่อนแอจะตายไปและยังให้ประโยชน์แก่พืชอื่น ๆ แผลงในธรรมชาติก็จะควบคุมมันเอง

นอกจากความสามารถทางด้านการเกษตรแล้วนั้นพ่อค้าต้องยังได้รับการยกย่องในเรื่องการเป็นนักคิด นักพูด และนักปฏิบัติแห่งยุคสมัย ด้วยการคิด การพูด และการปฏิบัติอย่างเอาจริงเอาจังในการช่วยให้คนในสังคมรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำสู่การพัฒนา การพึ่งพาตนเอง และพึ่งพากันเองอย่างสมดุล

- พ่อผาย สร้อยสระกลาง มีความเชี่ยวชาญด้านการเกษตรผสมผสาน ได้ศึกษาเกี่ยวกับการเกษตรผสมผสานมาเรื่อยๆ ด้วยความคิดที่มุ่งมั่นว่าต้องทำตนให้พึ่งตนเองได้ และช่วยให้ชาวบ้านในหมู่บ้านสามารถพึ่งพากันเองได้เช่นกัน เทคนิคที่พ่อผายใช้ในการทำการเกษตรผสมผสาน คือ การปลูกพืชผสมผสานกับการเลี้ยงสัตว์ กล่าวคือ การปลูกพืชหลายชนิด ทั้งพืชสวนครัว และพืชยืนต้น และเลี้ยงสัตว์หลายชนิดในพื้นที่เดียวกัน

พ่อผายมีความสามารถทางด้านการจัดการ โดยใช้หลักการจัดการทำสิ่งที่เป็นไปไม่ได้เกิดความเป็นไปได้ และอาศัยการจัดการรวมกับความรู้เดิมที่มีอยู่สร้างให้เกิดความรู้ใหม่ ทำให้เกิดความรู้ กิจกรรม และขยายผลออกอย่างกว้างขวาง อาทิ การปั้นโอ่งปูนซีเมนต์ การสร้างโรงเรียน การส่งเสริมแม่บ้านปลูกหมอนเลี้ยงไหม เป็นต้น

- พ่อประสิทธิ์ คิมรัมย์ มีความเชี่ยวชาญด้านการเกษตรผสมผสาน ด้วยความคิดที่ว่า การเกษตรไม่ต้องรอเก็บเกี่ยวผลผลิตเพียงอย่างเดียวในปีหนึ่ง ถ้าเราไม่ปล่อยให้พื้นที่ว่างเราก็ไม่ต้องว่างงาน พื้นที่ก็ไม่ว่างทุกวันนี้การเกษตรต้องปรับปรุงจะทำอย่างไรไปไม่รอด เนื่องจากดินเสื่อมน้ำไม่เพียงพอ ราคาผลผลิตต่ำไม่แน่นอน จึงคิดว่าการเกษตรผสมผสานเป็นทางเลือกที่ดี โดยพ่อประสิทธิ์ใช้เทคนิคเดียวกับพ่อผาย คือ การปลูกพืชผสมผสานกับการเลี้ยงสัตว์

นอกจากนี้พ่อประสิทธิ์ยังมีความสามารถในการพัฒนาส่งเสริมอาชีพแก่ชาวบ้านในหมู่บ้านจนได้รับรางวัลผู้นำอาชีพก้าวหน้าดีเด่นของจังหวัดบุรีรัมย์ รวมทั้งความสามารถในการบริหารปกครองหมู่บ้านในฐานะผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และได้รับรางวัลช่วยผู้ใหญ่บ้านดีเด่น ระดับ 2 ของอำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์

- พ่อวร ไชยงาม มีความเชี่ยวชาญทางด้านเกษตรผสมผสาน ตามแนวพระราชดำริของในหลวง พ่อวรมีความคิดคล้ายกับพ่อประสิทธิ์ว่าการปลูกพืชเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอ และทำให้ดินเสื่อม จึงคิดปลูกพืชหลายๆ ชนิด ประกอบกับการเลี้ยงสัตว์ด้วย

พ่อวรมีความสามารถที่โดดเด่นอีกอย่างหนึ่ง คือ การอบรมชาวบ้านในทางธรรม เนื่องจากพ่อวรนั้นเคยบวชจนถึงระดับนักธรรมโท จนได้รับความนับถือจากชาวบ้าน ปัจจุบันพ่อวรยังคงมีบทบาทในทางวัดแม้จะลาสิกขาบทสู่ทางโลกแล้ว

- พ่อไธ เทนไธสง มีความเชี่ยวชาญทางด้านเกษตรผสมผสาน ด้วยความคิดที่ว่า การทำการเกษตรผสมผสานส่วนหนึ่งเป็นการทำให้เราอยู่ในถิ่นฐานบ้านเรือน มีงานทำอยู่ตลอดปี ชีวิตก็ไม่ต้องดิ้นรนให้เดือนร้อน ทำงานรับจ้างก็ได้อยู่นอก แต่มีได้ไม่นานมีมากก็ใช้มาก ทุกวันนี้ที่ดินทำกินมีน้อย เราต้องทำกิจกรรมหลายอย่างเกี่ยวคู่กันไป เมื่อเรามีกินครบครันเป็นสุข ก็ไม่จำเป็นจะไปหารับจ้างหรือลักขโมยใครกิน ความไม่มีจะกินนั้นแหละทำให้คนไม่กลัวตาย และทำความผิดได้อย่างง่าย

นอกจากนี้พ่อไธยังมีความสามารถในการเป็นแกนหลักในการผลักดันให้กลุ่มแม่บ้านมีอาชีพ และแสดงออก แสดงความคิดเห็นมากขึ้นในหมู่บ้าน

- พ่อสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ มีความเชี่ยวชาญทางด้านเกษตรผสมผสาน และการปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม ด้วยความคิดที่ว่า การปลูกพืชเชิงเดี่ยวคงไปไม่รอด ต้องหาทางออกเพื่อแก้ไข ซึ่งมาลงตัวที่การเกษตรผสมผสาน

ฉายาปราชญ์ชาวบ้านที่ไม่ยอมหยุดเรียนรู้ สะท้อนให้เห็นการเรียนรู้อย่างไม่หยุดยั้งของพ่อสุทธินันท์ แต่พ่อสุทธินันท์ไม่ได้หยุดเพียงแค่การเรียนรู้ของตน แต่ยังมีความสามารถในการจัดกระบวนการเรียนรู้แก่ผู้สนใจอย่างกว้างขวาง ทั้งการก่อตั้งสถานี่การเรียนรู้หลัก เครื่องข่ายที่เป็นสมาชิกต้นแบบ และเครือข่ายที่เป็นองค์กรชาวบ้าน

- แม่บุญ เพ็งศรี มีความเชี่ยวชาญทางด้านเกษตรผสมผสาน โดยการจัดสรรที่ดินที่มีออกเป็นสองส่วน และใช้ประโยชน์จากผืนแผ่นดินที่ตนเองมีอย่างสูงสุด

นอกจากนี้แม่บุญยังมีความสามารถทางด้านการทำผ้าไหม และได้รับรางวัลที่ 2 จากการประกวดเส้นไหมคุณภาพดีของจังหวัดบุรีรัมย์ในปีพ.ศ. 2530- 2532

● ติดต่อสื่อสารกับคนภายในและภายนอกหมู่บ้าน

จากการศึกษาพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นผู้นำโดยโครงสร้าง ได้แก่ พ่อผาย สร้อยสระกลาง เป็นผู้ใหญ่บ้านของบ้านสระคูณ และพ่อประสิทธิ์ คิมรัมย์ เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านของบ้านห้วย โดยหน้าที่แล้วนั้นย่อมต้องมีการติดต่อสื่อสารกับลูกบ้านในหมู่บ้าน เพราะการติดต่อสื่อสารเป็นส่วนหนึ่งของการปกครอง บริหารหมู่บ้าน ทั้งการประชุมหมู่บ้าน การร้องทุกข์ของลูกบ้าน เป็นต้น

“...ตอนเป็นผู้ใหญ่บ้านก็คิดอยากจะให้หมู่บ้านมีการพัฒนา ตัวพ่อเองก็ไม่ได้เรียนการพัฒนาหมู่บ้านมาจากไหน ก็ได้ตามสารทุกข์สุขดิบลูกบ้านว่าเขามีปัญหาอะไร แล้วเราก็มานั่งคิดว่าจะทำอย่างไรในการแก้ปัญหา...” (พ่อผาย สร้อยสระกลาง - สัมภาษณ์วันที่ 29 พฤษภาคม 2547)

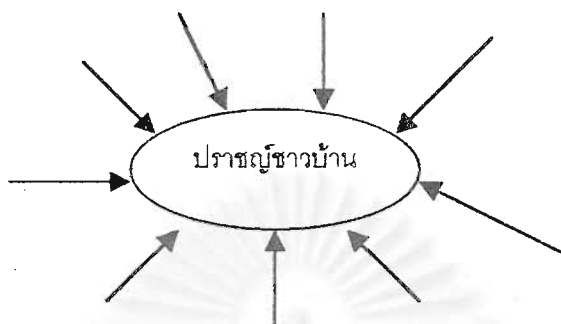
การเป็นผู้นำในหมู่บ้านที่ดีต้องรับฟังความคิดเห็นของลูกบ้าน ในความเป็นจริงแล้วลูกบ้านจะมาปรึกษาผู้นำทุกเรื่องที่มีปัญหา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบทนั้น ผู้นำถือว่าเป็นบุคคลที่มีความสำคัญ และมีอิทธิพลต่อลูกบ้านอย่างยิ่ง

“...มีปัญหาอะไรก็มาปรึกษา ลูกจะแต่งงาน จะบวช จะอะไร ก็มาปรึกษาหมดแหละ...” (พ่อประสิทธิ์ คิมรัมย์ - สัมภาษณ์วันที่ 23 มิถุนายน 2547)

ในส่วนของปราชญ์ชาวบ้านท่านอื่นๆ ที่ไม่ได้เป็นผู้นำโดยโครงสร้างนั้นก็มีการติดต่อสื่อสารกับคนอื่น ๆ ในหมู่บ้านเช่นกัน ทั้งนี้เนื่องจากปราชญ์ชาวบ้านส่วนใหญ่ผ่านการบวชเรียนมา ในชนบทนั้นจะให้ความนับถือพระสงฆ์อย่างยิ่ง เมื่อชาวบ้านมีปัญหาอะไรก็มักจะแวะเวียนไปที่วัด และนั่งปรึกษากับพระสงฆ์เป็นประจำ

นอกจากนี้ปราชญ์ชาวบ้านเป็นบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญทางด้านเกษตร ชาวบ้านที่มีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องนี้จึงแวะเวียนไปได้ถามอยู่เสมอ ทำให้ปราชญ์ชาวบ้านรู้เรื่องภายในหมู่บ้านเป็นอย่างดี เพราะมีโอกาสได้ติดต่อกับคนจำนวนมาก

การติดต่อสื่อสารระหว่างปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์กับชาวบ้านใน หมู่บ้านนั้นมี 2 ลักษณะ ดังแผนภูมิภาพที่ 7 และ 8 ข้างล่าง

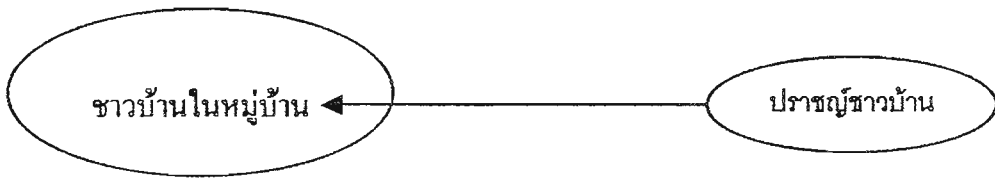


→ แทนชาวบ้านที่เข้ามาติดต่อสื่อสารกับปราชญ์ชาวบ้าน

แผนภูมิภาพที่ 8 แสดงการติดต่อสื่อสารโดยชาวบ้านเข้าหาปราชญ์ชาวบ้าน

จากแผนภาพข้างต้นแสดงให้เห็นการติดต่อสื่อสารซึ่งชาวบ้านเข้าหา ปราชญ์ชาวบ้านเพื่อปรึกษา ขอคำแนะนำ หรือเล่าเรื่องต่างๆ เป็นอาทิ ลักษณะนี้ปราชญ์ชาวบ้านจะอยู่ที่บ้าน และชาวบ้านแวะเวียนเข้าไปหา ปราชญ์ชาวบ้านที่มีลักษณะการติดต่อสื่อสาร เช่นนี้ ได้แก่ พ่อผาย สร้อยสรกลาง พ่อสุทรินันท์ ปรีชพฤทธิ พอวร ไชยงาม พ่อประสิทธิ์ คิมรัมย์ พ่อคำเดื่อง ภาษี และแม่บุญ เพ็งศรี

ด้านการติดต่อสื่อสารอีกลักษณะหนึ่งนั้น คือ ปราชญ์ชาวบ้านออกมา ยิงที่พบปะสังสรรค์ของหมู่บ้าน เช่น ร้านกาแฟ เป็นต้น เพื่อจะพบปะกับชาวบ้าน และติดต่อ สื่อสารระหว่างกัน ปราชญ์ชาวบ้านท่านที่มีการติดต่อสื่อสารลักษณะนี้ คือ พ่อโต เทนไทสง ทั้งนี้เนื่องจากท่านอาศัยอยู่ในพื้นที่เกษตรกรรมของท่าน ซึ่งห่างจากหมู่บ้านหลายกิโลเมตร รวมทั้ง ทางเข้าก็ขรุขระเข้าลำบาก แต่ท่านไม่ได้ตัดถนนเองออกจากหมู่บ้าน ทุกเช้าท่านจะขี่รถมอเตอร์ไซด์เข้าหมู่บ้าน เพื่อดื่มกาแฟ อ่านหนังสือพิมพ์ และพูดคุยกับชาวบ้านคนอื่นๆ ดังแผนภาพที่ 8



แผนภูมิภาพที่ 9 แสดงการติดต่อสื่อสารโดยปราชญ์ชาวบ้านเข้าหาชาวบ้านในหมู่บ้าน

นอกจากโอกาสการติดต่อสื่อสารกับคนในหมู่บ้านที่มากกว่าคนอื่น ๆ แล้วนั้น ปราชญ์ชาวบ้านยังมีการติดต่อกับคนภายนอกหมู่บ้านมากมายหลายกลุ่ม ดังนี้

- เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรของอำเภอ และจังหวัดบุรีรัมย์ เจ้าหน้าที่เหล่านี้มักจะเข้าไปหาปราชญ์ชาวบ้าน ทั้งให้คำปรึกษาแก่ปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องการเกษตร ทั้งเข้าไปเรียนรู้เทคนิควิธีของปราชญ์ชาวบ้านในการเกษตร

จากการศึกษาพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านติดต่อกับเจ้าหน้าที่พัฒนาเป็นประจำ เจ้าหน้าที่พัฒนาที่เข้ามาติดต่อกับปราชญ์ชาวบ้าน อาทิ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานราชการท้องถิ่น กลุ่มบุคคลจากเครือข่ายต่างๆ รวมทั้งหน่วยงานราชการ และกลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวกับด้านการเกษตร อาทิ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ เป็นต้น ที่มักจะแวะเวียนเข้าไปดูงานของปราชญ์ชาวบ้าน รวมทั้งแนะนำความรู้ทางการเกษตรใหม่ๆ แก่ปราชญ์ชาวบ้าน

"...รวมตัวกับพวกเค้าเอง คำมาย แล้วก็อีกหลายคน...รู้จักกันเพราะเจ้าหน้าที่เกษตรจังหวัดแนะนำ เพราะติดต่อกันเป็นประจำ..." (พ่อวร ไชยงาม - สัมภาษณ์วันที่ 4 กรกฎาคม 2547)

"...เจ้าหน้าที่เกษตรมาประจำนั่นแหละ มาดูงาน บางทีก็มาแนะนำพันธุ์พืชใหม่ๆ เค้ารู้จักพอสมควร และ อย่างหัวหน้าธกส. (ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์) ก็มา..." (พ่อประสิทธิ์ คิมรัมย์ - สัมภาษณ์วันที่ 23 กรกฎาคม 2547)

- ปราชญ์ชาวบ้านท่านอื่นๆ ในจังหวัดบุรีรัมย์ จากการแนะนำให้แต่ละคนรู้จักกันของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรของจังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านแต่ละท่านจะ

พบปะ พูดคุย แลกเปลี่ยนประสบการณ์กันในเรื่องการเกษตร รวมทั้งรวมตัวกันไปดูงานยังพื้นที่อื่น ๆ และรวมกันไปบรรยายเรื่องการเกษตรแก่พื้นที่ต่างๆ เช่นกัน

- ประชาชนชาวบ้านจังหวัดอื่นๆ เนื่องจากมีการไปดูงานยังพื้นที่ต่างๆ จึงได้มีโอกาสพบปะกับประชาชนชาวบ้านของพื้นที่นั้นๆ ด้วย นอกจากนี้ประชาชนชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์จำนวน 3 ท่านได้เข้าร่วมเป็นหนึ่งในประชาชนชาวบ้านของเครือข่ายประชาชนชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ได้แก่ พ่อผาย สร้อยสระกลาง พ่อสุทินันท์ ปรัชญพฤทธิ และพ่อคำเดื่อง ภาษี ซึ่งทางเครือข่ายจะมีการจัดประชุม และเวทีเสวนาเป็นประจำ เพื่อให้ประชาชนชาวบ้านจากจังหวัดต่างๆ ไปพบปะกัน รวมทั้งเพื่อเผยแพร่ความรู้ด้านการเกษตรกรรมแก่ชาวบ้านคนอื่นๆ

- กลุ่มคนที่เข้าไปดูงานยังพื้นที่ของประชาชนชาวบ้าน อาทิ กลุ่มนักศึกษา อาจารย์ เจ้าหน้าที่จากสถาบันต่างๆ เป็นต้น กลุ่มคนเหล่านี้มาจากทั้งในและต่างประเทศ

● เดินทางออกนอกหมู่บ้านมากกว่าคนอื่น ๆ

จากการศึกษาพบว่า ประชาชนชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ส่วนใหญ่เคยออกไปทำงานต่างจังหวัด และออกไปดูงานยังต่างจังหวัดเมื่อเริ่มทำการเกษตรอย่างจริงจังแล้ว การเดินทางออกนอกหมู่บ้านนั้นเป็นส่วนที่ส่งเสริมให้ประชาชนชาวบ้านได้รู้ ได้เห็นสิ่งที่หมู่บ้านตนเองไม่มี ส่วนไหนดีก็จดจำกลับมาปรับใช้ในการเกษตรของตน ส่วนไหนที่ทำแล้วล้มเหลวก็จำไว้เป็นบทเรียน

“...ตอนหนุ่มๆ ก็เอาวัว เอาควาย ไปขายที่กรุงเทพ ระหว่างทางก็ได้เห็นเค้าปลูกแตง ปลูกฟักขาย แถวอยุธยาโนนแหละ เราก็คิดว่าบ้านเราก็มีน้ำ มีที่ น่าจะกลับมาลองดูซักตั้ง...” (พ่อไส เทนไธสง - สัมภาษณ์วันที่ 4 กรกฎาคม 2547)

พ่อประสิทธิ์ คิมรัมย์ เมื่อครั้งรับราชการที่จังหวัดสุรินทร์ก็ซึมซับเอาความรู้ทางการเกษตรจากชาวบ้านที่ตนผ่านไปพบเห็น รวมทั้งเมื่อครั้งเป็นช่างที่ฐานทัพสหรัฐอเมริกา ก็ได้แนวความคิดมาจากทหารอเมริกันเรื่องการทำเกษตร

“...ไม่ได้มีความรู้เรื่องเกษตรอะไรมากมายหรอกเมื่อก่อนนะ พอไปทำงานที่สุรินทร์ก็ได้ดูชาวบ้านเค้าทำ เราก็คิดอยากทำแต่ไม่มีเงินทุน พอย้ายไปทำงานที่โคราช

ทหารฝรั่งก็บอกว่าควรทำยังไง พอเค้ากลับประเทศเค้าหมด เค้าก็หยุดจ้าง ก็เลยเอาความรู้ที่ได้มานั้นแหละมาลองทำดู..." (พ่อประสิทธิ์ คิมรัมย์ - สัมภาษณ์วันที่ 23 มิถุนายน 2547)

นอกจากนี้ปราชญ์ชาวบ้านยังรวมตัวกันออกไปดูงานยังพื้นที่ต่างๆ เพื่อเรียนรู้ความรู้ใหม่ๆ จากพื้นที่อื่นๆ ที่ประสบความสำเร็จ หรือประสบปัญหา และสามารถแก้ปัญหาทางการเกษตร ทั้งนี้เพื่อนำมาประยุกต์ใช้กับการเกษตรในพื้นที่ของตนเอง รวมทั้งการเดินทางไปเป็นวิทยากรตามเวทีเสวนา งานสัมมนาต่างๆ ด้วย

● ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น

จากการศึกษาพบว่า การยอมรับฟังความคิดเห็นของปราชญ์ชาวบ้าน คือ รับฟังคำแนะนำ คำติชมของบุคคลอื่น ทั้งที่มีความรู้สูง ตำแหน่งสูง หรือจะไม่มีความรู้ แต่มีประสบการณ์มากกว่าตน เป็นต้น ปราชญ์ชาวบ้านให้ความสำคัญกับสิ่งเหล่านี้

"...ใครจะว่ากล่าวตักเตือนอย่างไร ผมถือว่าคำแนะนำเหล่านั้นเป็นครู เป็นสิ่งที่เราจะต้องนำมาคิด ไตร่ตรอง แกะไข ปรับปรุงให้ดีขึ้น ถือว่าเราได้เรียนรู้จากครูที่เหนือชั้น เพราะมีประสบการณ์สูง..." (พ่อสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ - สัมภาษณ์วันที่ 29 พฤษภาคม 2547)

ปราชญ์ชาวบ้านมีหัวใจที่จะเปิดรับ และเรียนรู้ ดังที่พ่อสุทธินันท์กล่าวไว้ข้างต้น อีกความคิดหนึ่งที่พ่อสุทธินันท์กล่าวไว้ได้อย่างโดนใจคนไทยหลายๆ คนคือ

"...ปัญหาของคนไทยอยู่ที่สันดาน คนไทยไม่ชอบให้ใครมาแนะนำ หรือติ เพราะถือว่าเหยียดหยาม โดยไม่คำนึงสำนวนที่เค้าบอกว่า "ติเพื่อก่อ..." (พ่อสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ - สัมภาษณ์วันที่ 29 พฤษภาคม 2547)

ส่วนหนึ่งที่ทำให้ปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้ประสบความสำเร็จอย่างทุกวันนี้มาจาก การเปิดใจรับทุกคำแนะนำ และคำติชมจากผู้อื่น โดยปราศจากใจที่อคติ

● ยอมรับความรู้ และวิทยาการใหม่ๆ

“...มาถึงตรงนี้ได้ เพราะตอนนั้นยอมรับเรื่องเกษตรผสมผสานนี้แหละ บ้านนอกอย่างเราจะไปรู้อะไรมากมาย ก็ลองทำไปเรื่อย ตอนนั้นคนเค้าปลูกพืชเชิงเดี่ยวกัน อันไหนขายได้ก็แหกกันปลูก ให้อะไรก็คิดว่าทำอย่างนั้นคงตายแน่ ก็เลยลองทำเกษตรผสมผสานดู ‘ไม่ลองก็ไม่รู้...’” (พ่อวร ไชยงาม - สัมภาษณ์วันที่ 4 กรกฎาคม 2547)

จากการศึกษาพบว่า ประชาชนชาวบ้านเหล่านี้ได้ยอมรับสิ่งใหม่ๆ แต่ไม่ได้รับมาด้วยสมองที่ว่างเปล่า เพราะแต่ละท่านได้เรียนรู้ และคิดไตร่ตรองแล้วว่าพอมีหนทาง จากนั้นก็ลงมือทำด้วยตนเอง

“...แบกจอบ แบกเสียมไปขุดเองเลย ทำเองทุกอย่าง คิดว่าจะปลูกอะไรดี ตอนแรกปลูกแตงโม มะเขือพวง อะไรพวกนี้แหละ ขุดสระไว้เลี้ยงปลา และเป็นแหล่งน้ำ ไม่นานก็มีเจ้าหน้าที่เกษตรเข้ามาแนะนำพันธุ์พืชบ้าง ความรู้ใหม่ๆ บ้าง ก็ค่อยๆ ทำค่อยๆ เรียนรู้ไป...” (พ่อใส เทนโธสง - สัมภาษณ์วันที่ 4 กรกฎาคม 2547)

พ่อประสิทธิ์ คิมรัมย์เป็นอีกคนหนึ่งที่น่าเอาความคิดเรื่องเกษตรผสมผสานมาใช้ ขณะที่คนอื่นๆ ในหมู่บ้านยังไม่ยอมรับ

“...ไม่มีใครเชื่อหรอก เค้าไม่มีความรู้เรื่องนี้มาก่อน และไม่คิดจะรับ เพราะว่าเค้าบอกว่ามันเหนียว เคยทำยังไงก็จะทำอย่างนั้นแหละ...” (พ่อประสิทธิ์ คิมรัมย์ - สัมภาษณ์วันที่ 23 มิถุนายน 2547)

ขณะที่พ่อสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ เห็นว่าคนส่วนใหญ่ในประเทศไทยไม่ค่อยกล้าที่จะยอมรับสิ่งใหม่ๆ เพราะกลัวความผิดพลาด

“คนเราส่วนมากกลัวความผิดพลาด ไม่ยอมรับสิ่งใหม่ๆ ซึ่งด้วยความกลัวนั่นเองที่ทำให้ไม่กล้าที่จะทดลองทำอะไร เป็นความเชื่อที่ผิดๆ ทั้งที่ความรู้เดิมๆ ที่มีอาจผิดก็ได้ แต่ด้วยความไม่กล้าก็เลยไม่ลองเปลี่ยนแปลงอะไร” (พ่อสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ - สัมภาษณ์วันที่ 29 พฤษภาคม 2547)

● มีความเชื่อมั่นในตนเอง

จากการศึกษาพบว่า ความเชื่อมั่นในตนเองเป็นอีกหนึ่งคุณลักษณะของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ ความเชื่อมั่นในความคิดของตนเอง ความเชื่อมั่นในความมุ่งมั่นของตนเอง สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นแรงผลักดันให้แต่ละท่านเดินมาถึงจุดที่ตนเองไฝฝืน

“เมื่อเรารู้ว่าตนเองต้องการอะไร แล้วก็มีเชื่อมั่น มุ่งมั่น ก้าวต่อไปที่จะเดินก็ชัดเจน” (พ่อสุทธิพันธ์ ปรัชญพฤทธิ - สัมภาษณ์วันที่ 29 พฤษภาคม 2547)

ความเชื่อมั่นของปราชญ์ชาวบ้านเริ่มมาจากความมุ่งมั่นในการแก้ปัญหาความยากจนของตน เนื่องจากพื้นที่การเกษตรแห้งแล้ง และการปลูกพืชเชิงเดี่ยวตามความเชื่อที่ผิดๆ ที่ได้รับการปลูกฝังกันมา

เริ่มต้นจากความเชื่อมั่นในตนเองที่จะทำในสิ่งที่ตนมุ่งมั่น สูความเชื่อมั่นในตนเองว่าสามารถช่วยพัฒนาหมู่บ้านให้เจริญได้ ด้วยการเผยแพร่ความรู้ของตนสู่ชาวบ้านคนอื่นๆ และขยายวงกว้างออกไปยังจังหวัดอื่น สู่กลุ่มคนหลากหลาย ไม่จำกัดเฉพาะกลุ่มเกษตรกรเท่านั้น

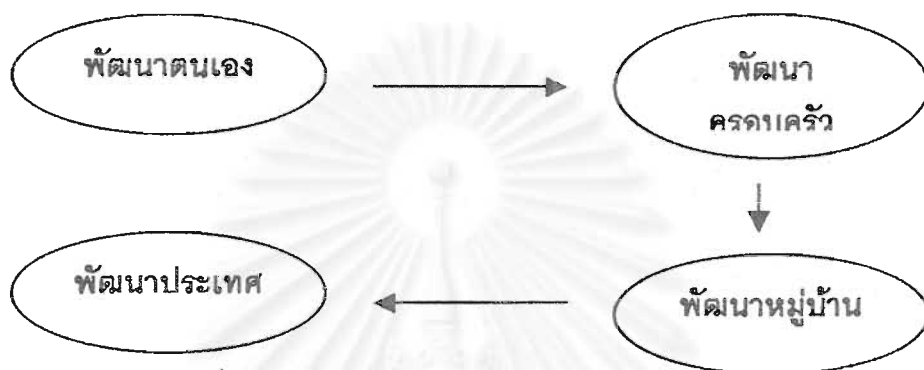
“...ออกไปบรรยายตามที่ต่างๆ รวมกลุ่มกันกับพวกเค้าเดือนแล้วผาย พวกนี้แหละ บางทีเค้าก็มาจ้างให้ไปพูดตามสถาบัน มหาวิทยาลัย สอนพวกนักศึกษา...ก็สอนเรื่องเกษตรจากประสบการณ์ตัวเองนี่แหละ...” (พ่อประสิทธิ์ คิมรัมย์ - สัมภาษณ์วันที่ 23 มิถุนายน 2547)

การออกไปบรรยายในที่ต่างๆ ต้องอาศัยความเชื่อมั่นในตนเอง เพราะหากไม่มีความมั่นใจคงไม่สามารถสอนคนอื่นๆ ได้ อาจเกิดการล้อ ประหม่า และไม่กล้า คนในชนบทส่วนใหญ่มักจะไม่ค่อยมั่นใจในตนเอง หากให้พูดต่อหน้าสาธารณชนคงจะเหนียวเป็นแถบๆ แต่ปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้มีความโดดเด่นมาจากชาวบ้านคนอื่นๆ

การพูดหน้าสาธารณชนเป็นเพียงหนึ่งในตัวอย่างที่แสดงให้เห็นความเชื่อมั่นในตนเองของปราชญ์ชาวบ้าน แต่อีกสิ่งหนึ่งที่ได้เกริ่นไว้ในข้างต้นแล้วนั้น และเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่ง เป็นสิ่งที่ผลักดันให้ปราชญ์ชาวบ้านมีวันนี้ นั่นคือ ความเชื่อมั่นในสิ่งที่ตนเองทำ

● มีจิตใจมุ่งมั่นที่จะพัฒนา

จากการศึกษาพบว่า การพัฒนาตน พัฒนาครอบครัว พัฒนาหมู่บ้าน และพัฒนาประเทศ คือสิ่งที่อยู่ในหัวใจของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ อธิบายได้จากภาพต่อไปนี้



แผนภูมิภาพที่ 10 แสดงการพัฒนาของปราชญ์ชาวบ้าน

การพัฒนาตนเองของปราชญ์ชาวบ้าน คือ การไม่ยอมแพ้ต่อความยากจน การเรียนรู้อย่างไม่หยุดยั้ง การทดลองทำด้วยตนเอง จนประสบความสำเร็จในการทำการเกษตร สามารถพึ่งตนเองได้ รวมทั้งได้รับการยกย่อง ความเคารพนับถือจากชาวบ้าน และได้รับรางวัลมากมายจากสถาบันต่างๆ ทั้งภาครัฐ และเอกชน

การทำเกษตรจนประสบความสำเร็จส่งผลให้ปราชญ์ชาวบ้านมีรายได้จนเจือครอบครัว รวมทั้งสามารถให้โอกาสลูกๆ ของตนได้เรียนสูงๆ ความเป็นอยู่ที่ดีของครอบครัว และให้การศึกษาแก่ลูกๆ นับเป็นการพัฒนาครอบครัวตนให้แต่ละคนสามารถพึ่งตนเองได้

เมื่อตนเองและครอบครัวสามารถพึ่งตัวเองได้แล้ว ปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้มิได้หยุดยั้งเพียงแค่นั้น หัวใจแห่งการพัฒนาของแต่ละท่านยังก้าวเดินต่อไป ด้วยการเผยแพร่ความรู้ แนะนำ แนะนำแก่ชาวบ้านในหมู่บ้านให้เดินตามทางที่ท่านสร้างไว้ ด้วยหวังว่าชาวบ้านเหล่านั้นจะสามารถยืนหยัด และพึ่งพาตัวของเขาเองได้ นอกจากนี้ปราชญ์ชาวบ้านบางท่านยังเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารหมู่บ้านอย่างเป็นทางการด้วยการรับตำแหน่งผู้นำในหมู่บ้าน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน

หัวใจแห่งการพัฒนาของปราชญ์ชาวบ้านยังคงก้าวเดินต่อไป ด้วยการออกไปนอกหมู่บ้าน นอกจังหวัดของตนเพื่อเผยแพร่ความรู้สู่สังคมภายนอกทั้งในระดับภูมิภาค และระดับประเทศ อาทิ การบรรยายตามสถาบันการศึกษา การเข้าร่วมเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน เป็นต้น นี่คือนจุดสุดยอดแห่งการพัฒนาของปราชญ์ชาวบ้าน ที่หวังว่าเกษตรกรบ้านนอกอย่างพวกตนจะสามารถเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาประเทศ แม้จะเป็นเพียงส่วนเล็กๆ ก็ตาม

● มีส่วนร่วมในหมู่บ้านทั้งที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ

จากการศึกษาพบว่า พ่อผาย สร้อยสรกลาง และพ่อประสิทธิ์ คิมรัมย์ มีส่วนร่วมอย่างเป็นทางการในหมู่บ้านเนื่องจากทั้งคู่รับหน้าที่เป็นผู้ใหญ่บ้าน และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านตามลำดับ ดังนั้นจึงมีส่วนในการบริหาร และพัฒนาหมู่บ้านตามหน้าที่ และตำแหน่งที่ได้รับมอบหมาย

ทางด้านปราชญ์ชาวบ้านท่านอื่นๆ ที่แม้จะไม่ได้รับตำแหน่งอย่างเป็นทางการ แต่แต่ละท่านก็มีส่วนร่วมในหมู่บ้านไม่น้อยเช่นกัน เป็นที่แน่นอนว่าแต่ละท่านย่อมต้องมีบทบาทในการส่งเสริมการเกษตร แต่ไม่ใช่มีเพียงเท่านั้น เพราะแต่ละท่านมีส่วนร่วมทางด้านอื่นๆ อีก ได้แก่

พ่อวร ไชยงามมีส่วนร่วมในเรื่องของศาสนา

“...เรื่องมีส่วนร่วมก็มี ส่วนมากจะเป็นเรื่องในวัด เพราะเคยบวชมาก่อน ชาวบ้านก็นับถือ...” (พ่อวร ไชยงาม - สัมภาษณ์วันที่ 4 กรกฎาคม 2547)

พ่อสุทธินันท์ ปรีชญาฤทธิ์ มีส่วนร่วมทางการศึกษารองเด็กๆ ในหมู่บ้าน ด้วยการก่อตั้ง Home school ฉบับบ้านนอก โดยเป็นการสอนภูมิปัญญาท้องถิ่นแก่เด็กๆ และหัวใจสำคัญคือ ให้เด็กได้ปฏิบัติจริง เพราะเห็นว่าการได้ลงมือทำจริงๆ นั้นเป็นการเรียนรู้ที่ดีกว่าเรียนแต่เพียงทฤษฎีจากในตำราเรียน

พ่อไส เทนไธสง มีส่วนร่วมในการผลักดันให้กลุ่มแม่บ้านในหมู่บ้านมีบทบาทมากขึ้นในหมู่บ้าน และรวมตัวกันสร้างอาชีพ และรายได้ ช่วยสามีอีกแรง

พ่อค้าเคื่อง ภาชี มีส่วนร่วมในการสร้างเครือข่ายในกิ่งอำเภอ แคนดงของตน ก่อให้เกิดกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน กองทุนหมู กองทุนเลี้ยงกบ กลุ่มเยาวชน เป็นต้น เป็นการสร้างความเข้มแข็งแก่ชาวบ้านในท้องถิ่นของตนเอง

● เข้าถึงสื่อมวลชนได้มากกว่าชาวบ้านคนอื่น ๆ

จากการศึกษา ด้วยนิสัยรักการเรียนรู้ของปราชญ์ชาวบ้านแต่ ละท่านทำให้ทุกท่านติดตามข่าวสาร ความเป็นไปของสังคมอยู่เสมอ ในหมู่บ้านของตนปราชญ์ ชาวบ้านย่อมได้รับข่าวสารมากมาย ด้วยความเป็นผู้ที่ได้รับความนับถือจากชาวบ้าน ประกอบ กับสังคมในชนบทที่ทุกครัวเรือนในหมู่บ้านรู้จักกัน มีความสนิทสนมกันมากกว่าสังคมในเมือง แต่ ชาวสารจากนอกหมู่บ้าน นอกจังหวัด ปราชญ์ชาวบ้านแต่ละท่านก็ไม่ได้ละทิ้ง สื่อต่างๆ ที่ ปราชญ์ชาวบ้านเปิดรับข่าวสารจากภายนอก ดังนี้

- วิทยุ ปราชญ์ชาวบ้านมักจะฟังรายการที่เกี่ยวกับการเกษตร เพื่อหาความรู้ทางด้านนี้เพิ่มเติม

- โทรทัศน์ ปราชญ์ชาวบ้านมักจะดูโทรทัศน์ โดยเฉพาะรายการข่าว และรายการเกี่ยวกับการเกษตร

- หนังสือพิมพ์ จากการศึกษพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้ แม้ว่าจะมีการศึกษาน้อย แต่เรื่องการแสวงหาข่าวสาร และความรู้ ไม่น้อยไปกว่าคนในเมือง เพราะปราชญ์ชาวบ้านมักจะอ่านหนังสือพิมพ์ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือ พ่อไธ เทนโรตง แม้ว่า พ่อจะอาศัยอยู่ในบ้านข้างพื้นที่การเกษตรของตน ห่างจากหมู่บ้านถึง 2 กิโลเมตร รวมทั้งทาง เข้าไปในหมู่บ้านก็ทุรระ ไม่สะดวกสบาย แต่ทุกเช้าพ่อจะขี่มอเตอร์ไซด์เข้าไปบ้านลูกสาวในหมู่บ้านเพื่อดื่มกาแฟ และอ่านหนังสือพิมพ์ แม้ตัวจะอยู่ในป่า แต่ความรอบรู้กว้างขวางไม่จำกัด เฉพาะในป่า

การเปิดรับข่าวสารจากสื่อมวลชนต่างๆ เหล่านี้ ส่งผลให้ ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์มีความคิดที่กว้างไกลกว่าชาวบ้านคนอื่น ๆ อาทิ พ่อสุทินันท์ ปรัชญพฤทธิ สามารถกล่าวเปรียบเทียบงานเกษตรของตนกับความร่ำรวยของจอสด ไชรอด และ ทักษิณ ชินวัตร โฆษกเสนาของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และพหุภาคีภาคอีสาน ที่จัดขึ้นที่ บ้านพ่อผาย สร้อยสระกลาง เมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม 2547 ดังนี้

“...ภูมิปัญญาท้องถิ่นทางด้านเกษตรของเรา ควรรักษาไว้
เพราะมันมีค่ามากกว่าสมบัติของจอศ ไชรยศ รวมกับสมบัติของนายกทักษิณระอีก...”



จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 2 แสดงคุณลักษณะของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์แต่ละท่าน

คุณลักษณะ	พ่อ ผาย	พ่อ คำ เดื่อง	พ่อ สุทธิ นันท์	พ่อวร	พ่อ ประสิทธิ์	พ่อโต	แม่บุญ
1.ผู้นำโดยโครงสร้าง	✓	-	-	-	✓	-	✓
2.ผู้นำโดยธรรมชาติ	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3.ผู้นำทางวัด/ศาสนา	✓	-	-	✓	-	-	-
4.ความสามารถทางเกษตรกรรม ผสมผสาน	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓
5.ความสามารถทางเกษตรกรรม ธรรมชาติ	-	✓	-	-	-	-	-
6.ความสามารถในการบริหารหมู่ บ้าน	✓	-	-	-	✓	-	✓
7.ความสามารถในการสร้างการ รวมตัวกันในรูปแบบต่างๆ อาทิ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น	✓	✓	✓	-	-	✓	✓
8.ติดต่อสื่อสารกับคนภายในและ ภายนอกหมู่บ้าน	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
9.เดินทางออกนอกหมู่บ้านบ่อย	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
10.ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้ อื่น	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
11.ยอมรับความรู้และวิทยาการ ใหม่ๆ	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
12.มีความเชื่อมั่นในตนเอง	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
13.มีจิตใจมุ่งมั่นพัฒนา	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
14.มีส่วนร่วมในหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ	✓	-	-	-	✓	-	✓
14.มีส่วนร่วมในหมู่บ้านอย่างไม่ เป็นทางการ	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

คุณลักษณะ	พ่อ ผาย	พ่อ คำ เดื่อง	พ่อ สุทธิ นันท	พ่อ วร	พ่อ ประสิทธิ์	พ่อ ไส	แม่ บุญ
15.เข้าถึงสื่อมวลชน	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓



จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ส่วนที่ 2 บทบาทของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์

● ผู้ริเริ่มการเกษตรทางเลือกในหมู่บ้าน

จากการศึกษาพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้ริเริ่ม คิดค้น และรับเอาความคิดเกี่ยวกับการทำเกษตรแนวใหม่ นั่นก็คือ เกษตรกรรมทางเลือกเข้ามาในหมู่บ้าน ซึ่งในช่วงนั้นชาวบ้านคนอื่นๆ ปลูกพืชเชิงเดียวกันอยู่ พืชเชิงเดี่ยว คือ การปลูกพืชเศรษฐกิจเพียงชนิดเดียวตามที่ทางภาครัฐแนะนำ

ปราชญ์ชาวบ้านมองว่าการปลูกพืชเชิงเดี่ยวไม่อาจจะเลี้ยงชีพได้เพียงพอ เพราะต้องอาศัยกลไกทางการตลาดจากภายนอกหมู่บ้าน ถ้าพืชนั้นราคาตกเกษตรกรก็จะลำบาก

“...ตอนที่ไปขายวัวขายควายที่กรุงเทพแล้วเห็นเค้าทำเกษตรตามรายทาง ก็เอามาทำที่บ้าน ตอนแรกก็ปลูกแตงขาย พอทำไปคิดว่าปลูกอย่างเดียวคงไม่พอ น่าจะใช้ประโยชน์กับพื้นที่ที่มีอยู่ให้มากที่สุด ก็เลยคิดว่าปลูกอะไรเพิ่มดี คิดเห็นคนบ้านเองชอบกินมะเขือพวกก็เลยปลูก แล้วก็คิดปลูกอีกหลายๆ อย่าง แล้วก็ซุดสระ เลี้ยงปลา แยกจอบ แยกเสียมออกไปทำเองเลย...” (พ่อใส เทนโรตง - สัมภาษณ์วันที่ 4 กรกฎาคม 2547)

“...เมื่อก่อนแถวนี้ไม่มีใครทำหรอก เค้าว่ามันลำบาก ต้องตื่นแต่เช้ากว่าเดิม งานหนักกว่าเดิม ผลประโยชน์ก็ยังไม่เห็น แต่ตัวพ่อเห็นว่าต้องทำก็เลยทำเลย ลองดู...” (พ่อวร ไชยงาม - สัมภาษณ์วันที่ 4 กรกฎาคม 2547)

● ผู้แนะแนวทางการเกษตรทางเลือกแก่ชาวบ้าน

จากการศึกษาพบว่า ด้วยคุณลักษณะของปราชญ์ชาวบ้านที่มีหัวใจแห่งการพัฒนา ปราชญ์ชาวบ้านจะไม่หยุดยั้งแค่เพียงพัฒนาตนเอง แต่อยากเห็นสังคมรอบข้างประเทศบ้านเกิดพัฒนาทัดเทียมประเทศอื่นๆ

การแนะแนวทางเริ่มจากแนะนำเพื่อนบ้าน ชาวบ้านในหมู่บ้าน และเริ่มออกนอกหมู่บ้านไปยังพื้นที่ต่างๆ เพื่อเผยแพร่ความรู้ทางการเกษตรของตนแก่เกษตรกร และผู้ที่

สนใจ โดยรวมกลุ่มกับปราชญ์ชาวบ้านคนอื่นๆ ในจังหวัดบุรีรัมย์ นอกจากนี้ปราชญ์ชาวบ้านจำนวน 3 ท่าน ได้แก่ พ่อผาย สร้อยสระกลาง พ่อสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ และพ่อคำเดื่อง ภาษี เข้าร่วมกลุ่มกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน เพื่อเผยแพร่ความรู้แก่เกษตรกรในภาคอีสาน

นอกจากนี้ยังมีการเผยแพร่ความรู้ในระดับประเทศ ได้แก่ พ่อผาย สร้อยสระกลาง เขียนหนังสือเรื่อง "ความหวังใหม่ของบ้านสระคูณ" ออกจำหน่ายทั่วประเทศในปี 2530 เนื้อหาเกี่ยวกับการพลิกฟื้นบ้านสระคูณที่ตนเป็นผู้ใหญ่บ้านสู่ความหวัง และความสำเร็จด้วยเกษตรกรรมผสมผสาน

พ่อสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ เขียนหนังสือเรื่อง "คนนอกกระบบ" เป็นเรื่องราวการต่อสู้ของตนในเรื่องต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องเกษตรกรรม ซึ่งเป็นลมหายใจของตน ออกเผยแพร่สู่ประชาชนทั่วประเทศ

นอกจากนี้รายการโทรทัศน์จากสถานีต่างๆ รายการวิทยุ หนังสือพิมพ์ นิตยสารหลายฉบับติดต่อเพื่อขอสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์เกี่ยวกับเรื่องการเกษตรเผยแพร่ทั่วประเทศเช่นกัน อาทิ หนังสือพิมพ์เดลินิวส์ ฉบับวันอาทิตย์ที่ 11 กรกฎาคม 2547 หน้า 25 คอลัมน์วิถีชีวิต เนื้อหาเกี่ยวกับชีวิตของพ่อสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ เรื่องการพึ่งพาตนเอง พอลอยู่พอกินจากภูมิปัญญาทางการเกษตรของตน เป็นต้น

● ผู้จัดการกิจกรรมของกลุ่ม และผู้สร้างเครือข่ายการพัฒนา

จากการศึกษาพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านมีบทบาทในการก่อตั้งกลุ่มต่างๆ ขึ้นในหมู่บ้านของตน และเป็นส่วนสำคัญในการจัดกิจกรรมในกลุ่มนั้นๆ กลุ่มต่างๆ ได้แก่

- กลุ่มกองทุนด้านการเกษตร อาทิ กองทุนหมู กองทุน กองทุนเลี้ยงกบ กองทุนเลี้ยงปลา กลุ่มเพาะเห็ด
- กลุ่มออมทรัพย์ เป็นการจัดตั้งขึ้นเพื่อเก็บเงินไว้ใช้ทำทุนต่อ หรือออมทรัพย์ไว้สำหรับอนาคต

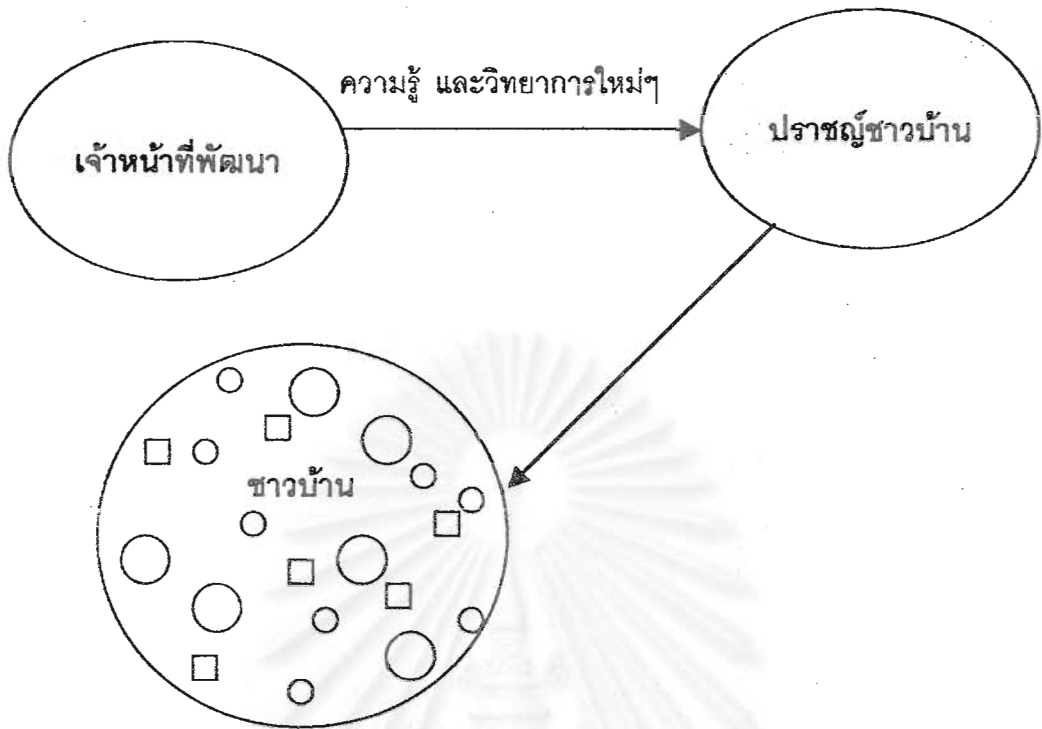
- กลุ่มแม่บ้านในหมู่บ้าน เป็นการสนับสนุนให้แม่บ้านเหล่านี้มีรายได้ ช่วยแบ่งเบาภาระของสามีตนได้ รวมทั้งส่งผลให้กลุ่มแม่บ้านกล้า แสดงความคิดเห็น กล้าแสดงออกในสิ่งที่ตนต้องการได้
- กลุ่มเยาวชน ส่งเสริมเยาวชนด้านต่างๆ โดยเฉพาะการปลูกฝังภูมิ ปัญญาท้องถิ่น และด้านการเรียนรู้ด้วยตนเอง
- โรงเรียนชุมชนอีสาน จากการร่วมมือร่วมใจของพ่อผาย สร้อยสระ กลาง พ่อสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ และพ่อคำเดื่อง ภาษี เพื่อเป็น โรงเรียนของชาวบ้าน เรียนรู้แบบชาวบ้าน ให้ความรู้แก่ชาวบ้าน และให้ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้

● เป็นสัญลักษณ์ของหมู่บ้าน

จากการศึกษาพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์แต่ละท่าน มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของทุกคนในหมู่บ้าน และเป็นผู้สร้างชื่อเสียงให้กับหมู่บ้าน เปรียบได้กับสัญลักษณ์ของหมู่บ้าน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจน คือ พ่อผาย สร้อยสระกลางที่สร้างชื่อเสียงให้กับบ้านสระคุณโด่งดังไปทั่วประเทศ ด้วยการเขียนหนังสือเรื่อง “ความหวังใหม่ที่บ้านสระคุณ” ส่งผลให้หากเอ่ยถึงพ่อผาย ก็ต้องนึกถึงบ้านสระคุณ และหากเอ่ยถึงบ้านสระคุณก็คงจะหนีไม่พ้นผู้ใหญ่บ้านผู้ยิ่งใหญ่คนนี้ “พ่อใหญ่ผาย”

● ผู้กระจายข่าวสารจากเจ้าหน้าที่พัฒนา หรือผู้ช่วยเจ้าหน้าที่พัฒนา

จากการศึกษาพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ติดต่อกับเจ้าหน้าที่พัฒนามากกว่าคนอื่นๆ ในหมู่บ้าน ดังนั้นเมื่อเจ้าหน้าที่พัฒนานำข่าวสาร สารความรู้ และวิทยาการใหม่ๆ เข้ามาเผยแพร่ ปราชญ์ชาวบ้านจะทำหน้าที่เป็นผู้กระจายข่าวสารนั้นไปยังชาวบ้านคนอื่นๆ



แผนภูมิภาพที่ 11 แสดงการกระจายข่าวสารจากเจ้าหน้าที่พัฒนาไปยังชาวบ้านโดยปราชญ์ชาวบ้าน

ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์เปรียบเสมือนผู้ช่วยเจ้าหน้าที่พัฒนา เป็นผู้ประสานระหว่างเจ้าหน้าที่พัฒนา และชาวบ้านในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นบทบาทที่สำคัญในการเผยแพร่ข่าวสาร ความรู้ใหม่ๆ แก่ชาวบ้าน รวมทั้งสามารถเพิ่มความไว้วางใจในการนำเอาความรู้เหล่านั้นไปใช้

● ผู้นำด้านศาสนา

จากการศึกษาพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์มีบทบาททางด้านศาสนาด้วยเช่นกัน ทั้งนี้เนื่องจากสังคมชนบทมีความใกล้ชิดกับศาสนาเป็นอย่างมาก ประกอบกับปราชญ์ชาวบ้านหลายท่านได้ผ่านการบวชเรียนมาแล้ว จึงได้รับความเคารพนับถือจากชาวบ้านในทางธรรม

เมื่อครั้งที่ยังอยู่ในผ้าเหลืองนั้นปราชญ์ชาวบ้านยังให้คำสอนแก่ชาวบ้านในเรื่องต่างๆ โดยเฉพาะเรื่องการพึ่งตนเองทางด้านการเกษตร

“พ่อใหญ่มักจะอบรมคนที่ไม่บวชพระว่าให้เห็นความสำคัญของการพึ่งตัวเอง และก็จัดกิจกรรมให้คนที่บวชเขาต้นมะพร้าวมาคนละ 1 หน่อไปปลูกในวัด” ชาวบ้านในบ้านสระคูณกล่าวถึงพ่อผาย สร้อยสระกลาง เมื่อครั้งที่ท่านยังบวชเรียน

แม้ปัจจุบันปราชญ์ชาวบ้านที่เคยบวชเรียนจะลาสิกขาบทออกมาสู่ทางโลกแล้วนั้น แต่ปราชญ์ชาวบ้านยังคงนำเอาธรรมะ มาผสมผสานกับการเผยแพร่ความรู้ทางการเกษตรของตน รวมทั้งยังคงมีบทบาทในวัด อาทิ พ่อวરเป็นกรรมการวัด ผู้ซึ่งเป็นที่ปรึกษาในเรื่องต่างๆ ภายในวัด รวมทั้งเรื่องงานต่างๆ ที่วัดจัดขึ้นด้วยเช่นกัน

โจทย์การวิจัยข้อที่ 2 ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์มีกลยุทธ์การสื่อสารภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างไร

จากการศึกษาคุณลักษณะ และบทบาทของปราชญ์ชาวบ้านในข้างต้นพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์มีบทบาทในการเผยแพร่ความรู้ทางการเกษตร หรือภูมิปัญญาของตนไปยังกลุ่มคนต่างๆ ทั้งใน และนอกหมู่บ้านของตน จึงเป็นสิ่งที่น่าศึกษาว่า ปราชญ์ชาวบ้านมีกลยุทธ์การสื่อสารเรื่องดังกล่าวอย่างไร

จากการศึกษาพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์มีกลยุทธ์การสื่อสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยแยกเป็นหัวข้อดังต่อไปนี้

● ลักษณะการสื่อสาร

จากการศึกษาพบว่า ลักษณะการสื่อสารที่ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ใช้มีทั้งการสื่อสารที่เป็นทางการ และการสื่อสารที่ไม่เป็นทางการ

ลักษณะการสื่อสารที่เป็นทางการ คือ การบรรยายบนเวทีเสวนาต่างๆ การให้สัมภาษณ์สื่อมวลชนทั้งวิทยุ และโทรทัศน์รายการต่างๆ รวมทั้งหนังสือ และวารสารวิชา

การ นอกจากนี้ยังมีการประชุมในหมู่บ้านที่มีผู้นำในการประชุม ซึ่งผู้นำในการประชุม คือ ผู้ใหญ่บ้าน

ส่วนการสื่อสารที่ไม่เป็นทางการจะเกิดขึ้นเมื่อมีการสื่อสารระหว่างปราชญ์ชาวบ้านและชาวบ้านนอกเวทีเสวนา และการประชุมต่างๆ เป็นลักษณะของการปรึกษาหารือกัน เมื่อชาวบ้านมาขอคำปรึกษากับปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องต่างๆ

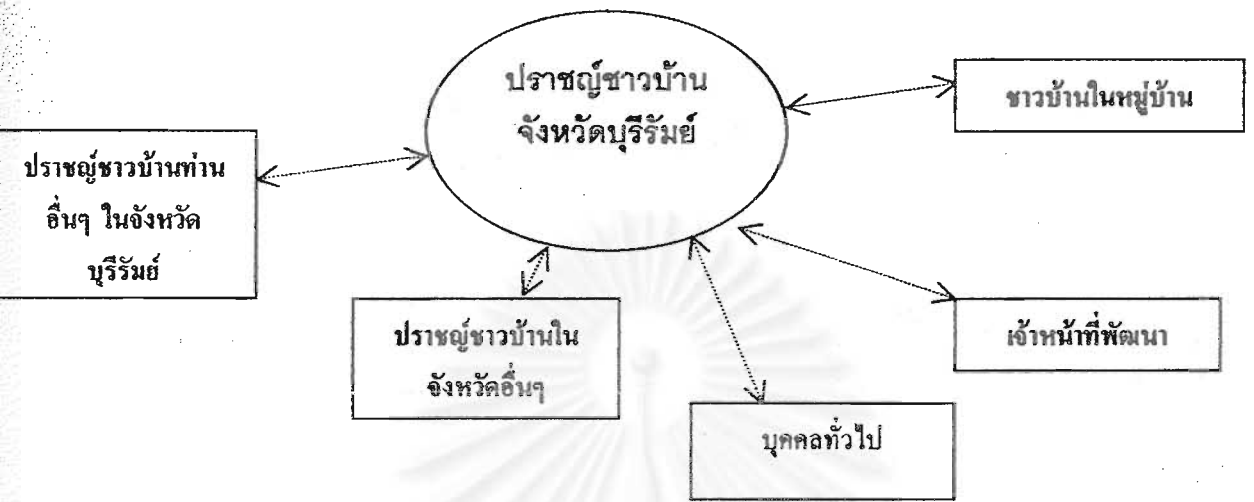
● การสื่อสารระหว่างบุคคล

จากการศึกษาพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ใช้การสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นหลักในการเผยแพร่ภูมิปัญญาทางด้านการเกษตรของตนไปยังชาวบ้านในหมู่บ้าน ทั้งนี้เนื่องจากทุกคนในหมู่บ้านรู้จักกันหมด เป็นสังคมที่แตกต่างจากสังคมเมืองที่ต่างคนต่างอยู่ แต่ในชนบทนั้นชาวบ้านจะมีความผูกพันกัน เพื่อนบ้านรู้จักกัน ประกอบกับในหมู่บ้านเป็นสังคมขนาดเล็กทุกคนสามารถสื่อสารกันได้ ดังนั้นปราชญ์ชาวบ้านจึงใช้การสื่อสารระหว่างบุคคลเผยแพร่ความรู้แก่ชาวบ้านในหมู่บ้าน

นอกจากจะใช้การสื่อสารระหว่างบุคคลในการเผยแพร่ในหมู่บ้านแล้วนั้น ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ยังใช้กลยุทธ์นี้ในการสื่อสารระหว่างปราชญ์ชาวบ้านในจังหวัดบุรีรัมย์ และจังหวัดอื่นๆ เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์ต่างๆ ระหว่างกัน รวมทั้งใช้สื่อสารกับเจ้าหน้าที่พัฒนาจากหน่วยงานต่างๆ และบุคคลอื่นที่สนใจ ที่เข้ามาให้ความรู้หรือมาขอข้อมูล ความรู้ต่างๆ จากปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สรุปได้ว่าปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ใช้การสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นกลยุทธในการสื่อสารทั้งเพื่อแสวงหาความรู้ และเพื่อเผยแพร่ความรู้ ดังแผนภาพข้างล่าง



แทน การสื่อสารระหว่างบุคคล

แผนภูมิภาพที่ 12 แสดงการสื่อสารระหว่างปราชญ์ชาวบ้านและกลุ่มบุคคลต่างๆ

จากแผนภาพข้างต้นจะเห็นได้ว่า ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ใช้การสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นส่วนใหญ่ในการติดต่อกับกลุ่มบุคคลต่างๆ ได้แก่ ชาวบ้านในหมู่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้านท่านอื่นๆ ทั้งใน และนอกจังหวัดบุรีรัมย์ และเจ้าหน้าที่พัฒนาที่มาจากหน่วยงานต่างๆ นอกจากนี้ยังมีบุคคลทั่วไปที่สนใจขอเข้าไปดูงานในพื้นที่ของปราชญ์แต่ละท่าน

● การสื่อสารกลุ่มใหญ่

จากการศึกษาพบว่า การสื่อสารกลุ่มใหญ่เป็นกลยุทธการสื่อสารที่สำคัญที่ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ใช้ในการสื่อสารภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยทำการสื่อสารกับคนในหมู่บ้าน เมื่อมีการประชุมวาระต่างๆ ของหมู่บ้าน การประชุมเครือข่าย เวทีเสวนาต่างๆ ดังนี้

- การประชุมในหมู่บ้าน

การประชุมกันในหมู่บ้านเป็นอีกเวทีหนึ่งที่ปราชญ์ชาวบ้านใช้ในการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งปราชญ์ชาวบ้านท่านที่ดำรงตำแหน่งผู้นำอย่างเป็นทางการ มักจะต้องพูด หรือเป็นผู้นำในการประชุม ดังนั้นปราชญ์ชาวบ้านจึงอาศัยการประชุมเหล่านี้ให้เป็นประโยชน์ในการแนะแนวทางการเกษตรแก่ชาวบ้าน

นอกจากจะใช้การประชุมในหมู่บ้านเป็นเวทีแล้วนั้น ปราชญ์ชาวบ้านยังจัดการประชุมขึ้นด้วยตนเอง โดยจัดกิจกรรม แล้วเชิญชวนให้ชาวบ้านมาร่วมงาน แต่มีปราชญ์ชาวบ้านท่านหนึ่ง คือ พ่อผาย สร้อยสระกลาง ใช้วิธีการเชิญชวนให้ชาวบ้านมาร่วมงานที่ไม่ธรรมดา โดยพ่อผายใช้วิธีการปล่อยข่าวลือ เพื่อสร้างความสนใจแก่ชาวบ้าน เพราะหากเชิญชวนธรรมดาจะมีชาวบ้านมาร่วมงานน้อย

"เมื่อก่อนตอนเรียกชาวบ้านเค้ามาดู มาฟังการเกษตรของพ่อ เค้าก็มาน้อย มีครั้งหนึ่งพ่อเคยหลอกว่ามีสัตว์ประหลาด ชาวบ้านเค้าก็มากันเยอะแยะ ที่จริงแล้วก็แค่เอาผึ้งไปไว้ในโพรงแค่นั้นแหละ" (พ่อผาย สร้อยสระกลาง - สัมภาษณ์วันที่ 29 พฤษภาคม 2547)

- เวทีเสวนา

เวทีเสวนาตามพื้นที่ต่างๆ ที่สถาบัน หน่วยงานต่างๆ จัดขึ้น แล้วเชิญปราชญ์ชาวบ้านไปร่วมเสวนา เป็นอีกเวทีที่ปราชญ์ชาวบ้านจะได้สื่อสารความรู้ของตนไปสู่ชาวบ้าน และบุคคลที่สนใจ

ณ ปัจจุบันปราชญ์ชาวบ้านหลายท่านวางมือจากการเข้าร่วมเวทีเสวนาตามพื้นที่ต่างๆ แล้ว เนื่องจากอายุมากแล้ว แต่ยังมีปราชญ์ชาวบ้านจำนวนหนึ่ง คือ พ่อผาย สร้อยสระกลาง พ่อสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ และพ่อคำเดื่อง ภาษี ยังร่วมเวทีเสวนาต่างๆ อยู่ ทั้งนี้เนื่องจากปราชญ์ชาวบ้านทั้งสามท่านเข้าร่วมเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และพหุภาคีภาคอีสาน ซึ่งทางเครือข่ายยังคงเดินทางจัดกิจกรรมเผยแพร่ความรู้อย่างต่อเนื่อง

● การสื่อสารแบบสองขั้นตอน

จากการศึกษาพบว่า ประชาชนชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ใช้การสื่อสารสองขั้นตอนในการเผยแพร่ภูมิปัญญาทางการเกษตรของตน ดังนี้

1. แสวงหาความรู้ ชาวสารใหม่ๆ จากภายนอกหมู่บ้าน ได้แก่ การติดต่อกับเจ้าหน้าที่พัฒนาจากหน่วยงานต่างๆ การเปิดรับข่าวสารจากภายนอก อาทิ การเข้าร่วมงานสัมมนาตามเวทีชาวบ้านต่างๆ การดูงานตามพื้นที่ต่างๆ หรือการเปิดรับข่าวสารจากสื่อมวลชน อาทิ หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ เป็นต้น เมื่อได้ความรู้ ชาวสารต่างๆ แล้ว ประชาชนชาวบ้านจะนำความรู้ ชาวสารเหล่านั้นไปเผยแพร่แก่ชาวบ้านคนอื่นๆ ในหมู่บ้าน



แผนภูมิภาพที่ 13 แสดงการแสวงหาความรู้จากแหล่งต่างๆ ของประชาชนชาวบ้าน

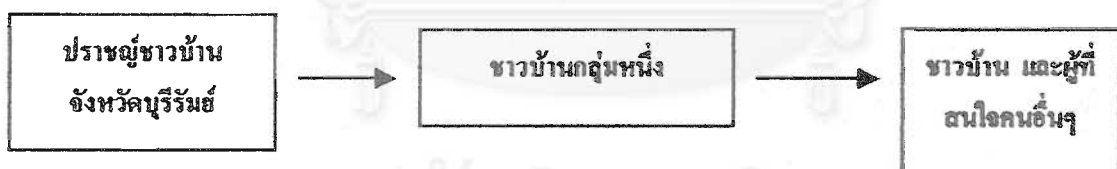
2. ประชาชนชาวบ้านใช้การสื่อสารสองชั้นตอนในการเผยแพร่ข่าวสาร

ความรู้ ไปยังชาวบ้านในหมู่บ้าน ด้วยการสื่อสารไปยังกลุ่มเครือข่ายของประชาชนชาวบ้านแต่ละท่าน จากนั้นกลุ่มเครือข่ายเหล่านั้นจะเผยแพร่ต่อไปยังกลุ่มบุคคลที่ตนรู้จัก รวมทั้งเมื่อประชาชนชาวบ้านออกไปร่วมงานเวทีเสวนาต่างๆ มักจะนำเครือข่ายของตนไปด้วย เพื่อให้ทำหน้าที่เผยแพร่ความรู้ต่อไปยังผู้ที่สนใจ ประชาชนชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ที่มีเครือข่ายของตนเอง ได้แก่ พ่อผาย สร้อยสระกลาง พ่อสุทธินันท์ ปรีชญพฤทธิ และพ่อคำเคื่อง ภาษี



แผนภูมิภาพที่ 14 แสดงการสื่อสารสองชั้นตอนที่ประชาชนชาวบ้านใช้ในการสื่อสารภูมิปัญญาท้องถิ่น

ส่วนประชาชนชาวบ้านท่านอื่นๆ ที่ไม่ได้มีเครือข่ายของตนเอง ก็ใช้วิธีนี้เช่นเดียวกัน เนื่องจากลำพังตัวประชาชนชาวบ้านเพียงคนเดียวคงไม่สามารถเผยแพร่ความรู้ไปยังชาวบ้านทั้งหมดในหมู่บ้านได้ เพราะฉะนั้นประชาชนชาวบ้านจึงเผยแพร่ความรู้สู่ชาวบ้านกลุ่มหนึ่ง และชาวบ้านกลุ่มนี้ก็นำเอาความรู้ที่ได้ไปเผยแพร่สู่ชาวบ้านคนอื่นๆ ที่ตนรู้จักต่อไป



แผนภูมิภาพที่ 15 แสดงการสื่อสารสองชั้นตอนของประชาชนชาวบ้านในการสื่อสารภูมิปัญญาท้องถิ่น

● เครือข่ายทางการสื่อสาร

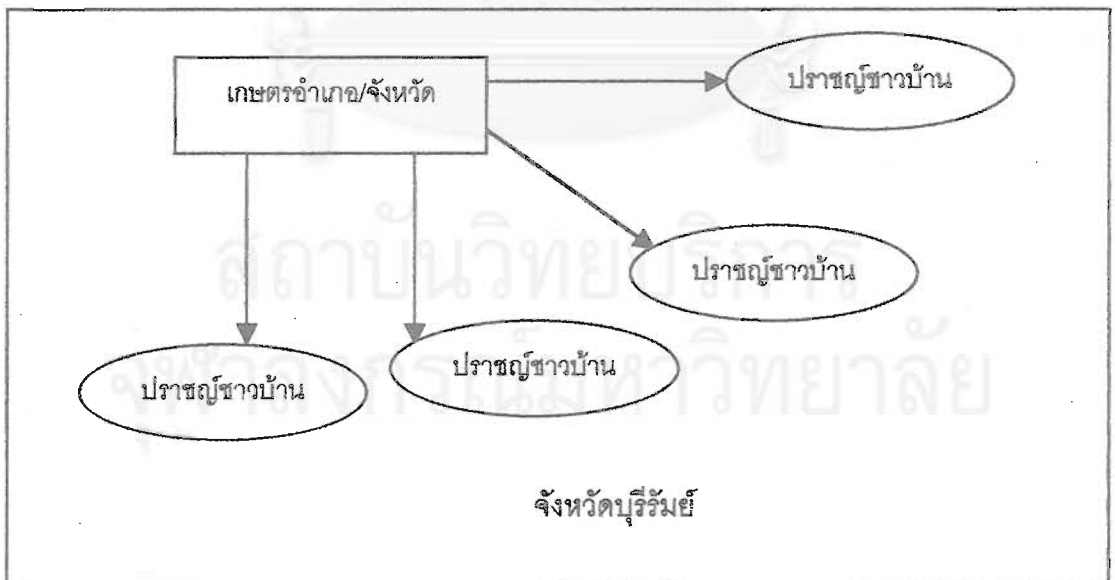
จากการศึกษาพบว่า ประชาชนชาวบ้านมีเครือข่ายการสื่อสาร ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

1. เครือข่ายประชาชนชาวบ้านในจังหวัดบุรีรัมย์

ประชาชนชาวบ้านในจังหวัดบุรีรัมย์มีการรวมตัวกันเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ ซึ่งกันและกันในเรื่องการเกษตร และเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการออกไปดูงาน และการออกไปบรรยายความรู้ยังพื้นที่ต่างๆ

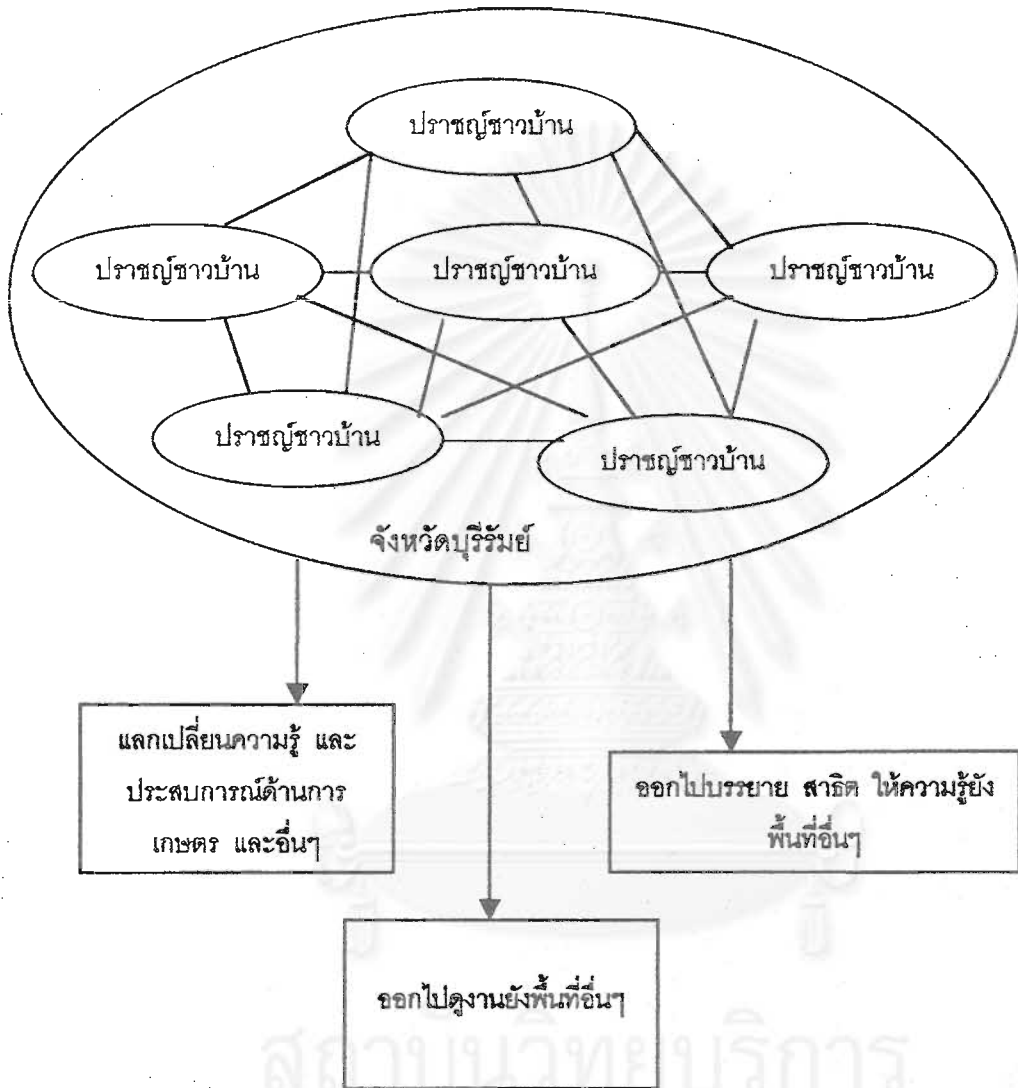
การรวมตัวกันของประชาชนชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์เกิดจากการแนะนำของเกษตรอำเภอ และจังหวัด ทั้งนี้เนื่องจากประชาชนชาวบ้านแต่ละท่านอยู่ในพื้นที่ที่ไกลกัน ไม่มีโอกาสได้รู้จักกันอย่างทั่วถึง

ขั้นตอนที่ 1 เกษตรอำเภอ และจังหวัดบุรีรัมย์เข้าหาประชาชนชาวบ้าน



ขั้นตอนที่ 2

ขั้นตอนที่ 2 เกษตรอำเภอ และจังหวัดแนะนำให้ปราชญ์ชาวบ้านรู้จัก และรวมตัวกับปราชญ์ชาวบ้านท่านอื่นๆ ในจังหวัดบุรีรัมย์ และประกอบกิจกรรมของเครือข่าย



แผนภูมิภาพที่ 16 แสดงขั้นตอนการรวมตัวของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านในจังหวัดบุรีรัมย์

2. เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน

ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์จำนวน 3 ท่านที่เข้าร่วมเครือข่ายนี้ได้แก่ พ่อผาย สร้อยสระกลาง พ่อสุทธิพันธ์ ปรัชญพฤทธิ และพ่อคำเดื่อง ภาษี

เครือข่ายนี้ก่อตั้งขึ้น เนื่องจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1-7 ที่ตั้งเป้าหมาย และตัวชี้วัดเป็นเงิน รวมทั้งส่งเสริมให้เกษตรกรทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว ส่งผลให้เกิดปัญหาชุมชน และสังคมอ่อนแอ เกิดการพึ่งเงิน พึ่งตลาด พึ่งวัตถุ และพึ่งคนอื่น ดังนั้นจึงเกิดการแก้ปัญหาในเบื้องต้นด้วยแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 8 และ 9 ซึ่งเน้นความสุขเป็นเป้าหมาย พัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง โดยการรวมตัว รวมกลุ่มด้วยความรักเอื้ออาทรต่อกัน เรียนรู้ร่วมกันสู่การพึ่งตนเอง และพึ่งพาซึ่งกันและกัน ดังนั้นหน่วยงานของภาครัฐ คือ สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม ร่วมมือกับหน่วยงานอื่นๆ ที่เป็นพันธมิตร จึงผลักดันให้เกิดการรวมตัวของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานขึ้น

เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานเป็นเครือข่ายที่มีการรวมตัวพบปะกันระหว่างปราชญ์ชาวบ้านและประชาชนในเขตอีสานใต้ จำนวน 5 จังหวัด คือ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดอำนาจเจริญ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ปัญหาโดยยึดแนวทางการพึ่งตนเอง และพึ่งพิงกันเองอย่างสมดุลย์ และมีความสุข วิธีที่นำมาแก้ปัญหา ได้แก่ การเกษตรกรรม การแปรรูปของกินของใช้ การจัดการผลผลิตให้มีมูลค่าเพิ่ม และการจัดสวัสดิการสังคม

กิจกรรมทางการสื่อสารที่ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ทั้งสามท่านได้เข้าร่วมกับเครือข่าย เพื่อเผยแพร่ความรู้ทางเกษตรกรรม ได้แก่ เวทีเสวนาที่ทางเครือข่ายจัดขึ้นทุกเดือนโดยหมุนเวียนไปตามจังหวัดต่างๆ ทั้งห้าจังหวัดที่เข้าร่วมเครือข่าย

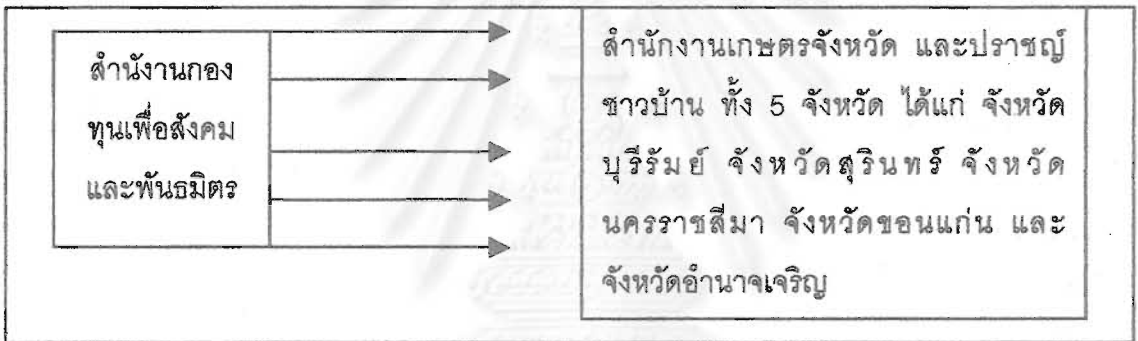
เวทีเสวนาที่ทางเครือข่ายจัดขึ้นนั้นเป็นเวทีสำหรับปราชญ์ชาวบ้านได้แลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกันเอง ได้แลกเปลี่ยนความรู้กับนักวิชาการ และเจ้าหน้าที่พัฒนาที่ทางเครือข่ายเชิญร่วมงานแต่ละครั้ง และได้เผยแพร่ความรู้ทางการเกษตรของตนไปยังชาวบ้านที่เข้าร่วมงาน โดยปราชญ์ชาวบ้านให้การพูดคุย สนทนา ได้ตามปัญหาบนเวที รวมทั้งข้างล่าง เวทียังมีชุมชนของปราชญ์ชาวบ้านแต่ละท่าน ซึ่งในแต่ละชุมชนจะระกอบด้วยข้อมูลของการทำเกษตร

ของแต่ละท่าน ผลผลิต และผลิตภัณฑ์ต่างๆ ที่แต่ละท่านสร้างขึ้น นอกจากนี้ยังมีเครือข่ายของ
 ประชาชนแต่ละท่านที่อยู่ประจำชุมชนคอยให้คำแนะนำแก่ผู้เข้าชม

เมื่อประชาชนชาวบ้านเสร็จสิ้นจากบนเวที ประชาชนแต่ละท่านจะลง
 มายังชุมของตน และพบปะพูดคุย และให้ความรู้แก่ผู้เข้าชมชุมชนอย่างใกล้ชิด

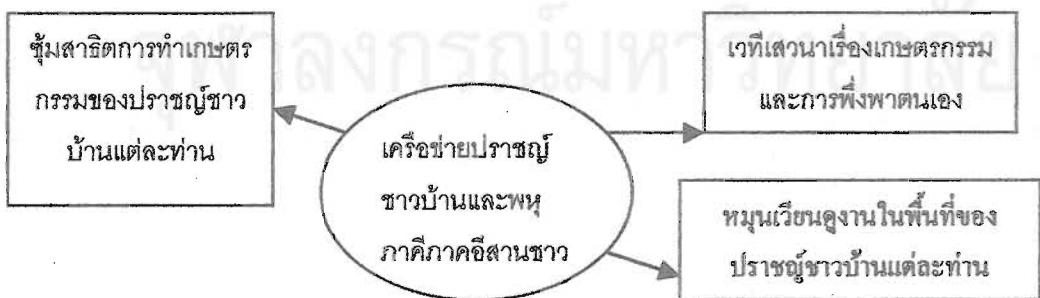
เพื่อให้เห็นภาพการก่อตั้งของเครือข่าย รวมทั้งกิจกรรมต่างๆ อย่าง
 ชัดเจน ผู้วิจัยจึงสร้างแผนภาพเพื่อแสดงขั้นตอนต่างๆ ดังแผนภาพที่ 17

ขั้นตอนที่ 1 สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม และพันธมิตร ติดต่อสำนักงานเกษตรจังหวัด และ
 ประชาชนชาวบ้านเพื่อผลักดันให้เกิดการร่วมกับเครือข่าย



ขั้นตอนที่ 2

ขั้นตอนที่ 2 เกิดการรวมกลุ่มของประชาชนชาวบ้านและชาวบ้านจากทั้ง 5 จังหวัด และก่อให้เกิด
 กิจกรรมต่างๆ ของเครือข่าย



แผนภูมิภาพที่ 17 แสดงการรวมตัว และกิจกรรมของเครือข่ายประชาชนบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน

● ทิศทางการสื่อสาร

- การสื่อสารทางเดียว

จากการศึกษาพบว่า ประชาชนชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ใช้การสื่อสารทางเดียวในการสื่อสารภูมิปัญญาทางการเกษตรของตน ดังนี้

1. การเป็นวิทยากร

ประชาชนชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์มักได้รับเชิญให้ไปเป็นวิทยากรตามเวทีเสวนาต่างๆ สถาบันต่างๆ อาทิ มหาวิทยาลัยต่างๆ เป็นต้น เมื่อได้รับเชิญไปบรรยายในลักษณะนี้มักเป็นการสื่อสารทางเดียว คือ ประชาชนชาวบ้านอยู่บนเวที แล้วบรรยายแก่คนหมู่มาก

2. เขียนหนังสือ

ประชาชนชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์บางท่านใช้การเขียนหนังสือเพื่อนำออกมาเผยแพร่ ได้แก่ พ่อผาย สร้อยสะระกลาง เขียนหนังสือเรื่อง "ความหวังใหม่ที่สระคูณ" ออกเผยแพร่ในปี 2530 ทำให้หมู่บ้านสระคูณโด่งดัง เป็นที่รู้จักของคนทั่วประเทศ โดยเนื้อหาภายในหนังสือเป็นเรื่องราวของการพัฒนาบ้านสระคูณด้วยเกษตรกรรม และความสามัคคีของชาวบ้าน

พ่อสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ เขียนหนังสือเรื่อง "คนนอกกระบบ" เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติชีวิตของตน และเกษตรกรรมที่ทำให้ตนมีทุกวันนี้

โดยหนังสือที่ประชาชนชาวบ้านเขียนจะได้รับการตีพิมพ์ และจัดจำหน่ายทั่วประเทศ รวมทั้งอยู่ในห้องสมุดของมหาวิทยาลัยต่างๆ ที่มีคณะเกษตรศาสตร์

3. ออกรายการวิทยุ โทรทัศน์

การออกรายการวิทยุ และโทรทัศน์นับเป็นอีกกลยุทธ์หนึ่งที่ประชาชนชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ใช้ในการสื่อสารภูมิปัญญาท้องถิ่นไปยังกลุ่มคนที่กว้างขึ้น ในช่วงหลายทศ

วาระที่ผ่านมานับตั้งแต่ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์แต่ละท่านเริ่มคิดค้นการเกษตรกรรมตามภูมิปัญญาของตนนั้น มีสถานีวิทยุ และโทรทัศน์มาติดต่อขอสัมภาษณ์มากมาย โดยเฉพาะปราชญ์ชาวบ้านสามท่าน ได้แก่ พ่อผาย สร้อยสะระกลาง พ่อสุทธินันท์ ปรีชญพฤทธิ และพ่อคำเดื่อง ภาษี ออกรายการทางสถานีวิทยุ และโทรทัศน์มากมาย

- การสื่อสารสองทาง

ปราชญ์ชาวบ้านใช้การสื่อสารสองทางในการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นภายในหมู่บ้าน เมื่อออกไปดูงาน และเมื่อบุคคลภายนอกเข้ามาดูงานในพื้นที่การเกษตรของตน โดยการสื่อสารในลักษณะนี้ปราชญ์ชาวบ้านสามารถโต้ตอบกับกลุ่มผู้ฟังได้



แผนภูมิภาพที่ 18 แสดงการสื่อสารสองทางระหว่างปราชญ์ชาวบ้านและกลุ่มบุคคลต่างๆ

ทิศทางการไหลของสาร

จากการศึกษาพบว่า ทิศทางการไหลของสารในการสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์นั้นมี 3 ลักษณะ ดังนี้

1. การสื่อสารจากบนลงล่าง (Top – down Communication)

การไหลของสารในลักษณะจากบนลงล่างนี้ เป็นการสื่อสารระหว่างปราชญ์ชาวบ้านผู้มีตำแหน่งผู้นำในหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ โดยปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นผู้นำจะเผยแพร่ข่าวสาร ความรู้ไปยังชาวบ้านที่เป็นลูกบ้านของตน

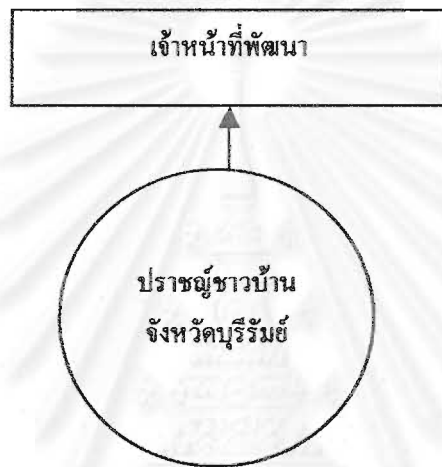


แผนภูมิภาพที่ 19 แสดงการสื่อสารจากบนลงล่างของปราชญ์ชาวบ้านไปยังชาวบ้านในหมู่บ้าน

2. การสื่อสารจากล่างขึ้นบน (Bottom – up Communication)

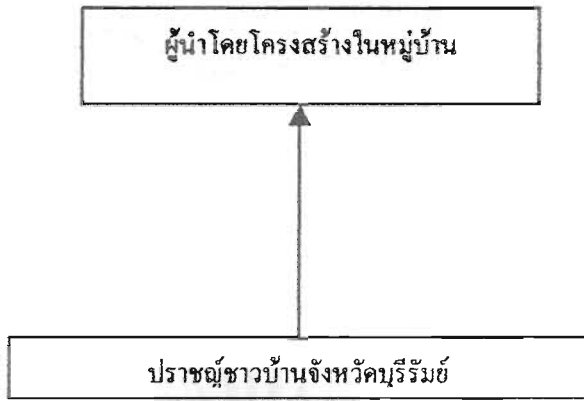
ทิศทางการไหลของสารจากล่างขึ้นบนของการสื่อสารเพื่อเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์นั้น เป็นการสื่อสารระหว่างปราชญ์ชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ที่พัฒนาจากหน่วยงานต่างๆ อาทิ เกษตรจังหวัด เกษตรอำเภอ เจ้าหน้าที่จากกระทรวงสาธารณสุข เป็นต้น

การสื่อสารระหว่างปราชญ์ชาวบ้านและเจ้าหน้าที่พัฒนา เป็นการไหลสารจากล่างขึ้นบน เนื่องจากเจ้าหน้าที่พัฒนาติดต่อกับปราชญ์ชาวบ้านอย่างสม่ำเสมอ ทั้งเข้าไปแนะนำเทคนิค หรือพันธุ์พืชใหม่ๆ แก่ปราชญ์ชาวบ้านเพื่อนำไปปฏิบัติ และนำไปเผยแพร่ต่อ และเข้าไปสอบถาม หรือขอข้อมูลจากความคิด จากภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องต่างๆ รวมทั้งปราชญ์ชาวบ้านจะเป็นคนที่บอกปัญหาของหมู่บ้านตนเอง เมื่อเจ้าหน้าที่พัฒนาได้ทราบข้อมูลก็จะนำไปศึกษา พัฒนา และเผยแพร่ต่อไป



แผนภูมิภาพที่ 20 แสดงการไหลสารจากล่างขึ้นบนของปราชญ์ชาวบ้านไปยังเจ้าหน้าที่พัฒนา

นอกจากนี้กลุ่มคนอีกกลุ่มหนึ่งที่ปราชญ์ชาวบ้านติดต่อ และเข้าช่วยทิศทางการไหลของสารจากล่างขึ้นบน คือ กลุ่มผู้นำในหมู่บ้าน ทั้งนี้ในกรณีที่ปราชญ์ชาวบ้านไม่ได้มีตำแหน่งผู้นำในหมู่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้านจะให้การสื่อสารเรื่องการเกษตรไปยังผู้นำในหมู่บ้าน เพื่อให้ผู้นำในหมู่บ้านไปบอกต่อแก่ชาวบ้าน ซึ่งชาวบ้านจะปฏิบัติตามมากกว่า เนื่องจากชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ และมักจะปฏิบัติตามผู้นำของตน ดังแผนภูมิภาพที่ 22

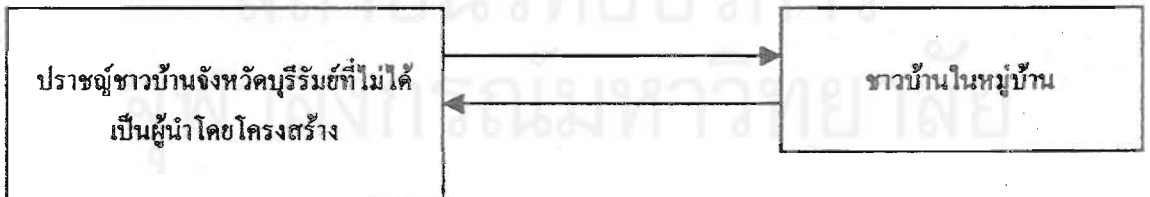


แผนภูมิภาพที่ 21 แสดงการสื่อสารจากล่างขึ้นบนของปราชญ์ชาวบ้านไปยังผู้นำโดยโครงสร้างในหมู่บ้าน

3. การสื่อสารในระดับเดียวกัน (Horizontal Communication)

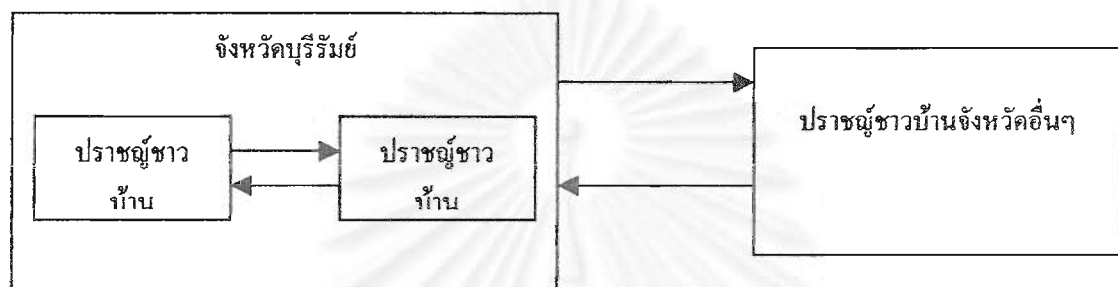
ทิศทางการไหลของสารในระดับเดียวกัน คือ การสื่อสารระหว่างปราชญ์ชาวบ้านกับปราชญ์ชาวบ้านด้วยกันเอง การสื่อสารระหว่างปราชญ์ชาวบ้านกับชาวบ้าน

การสื่อสารระหว่างปราชญ์ชาวบ้านกับชาวบ้านนับเป็นการสื่อสารในระดับเดียวกัน เนื่องจากปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์บางคนไม่ได้เป็นผู้นำโดยโครงสร้าง ดังนั้นจึงเปรียบเหมือนกับชาวบ้านธรรมดา ซึ่งเมื่อสื่อสารกับชาวบ้านในหมู่บ้านจึงเป็นลักษณะของการสื่อสารในระดับเดียวกัน



แผนภูมิภาพที่ 22 แสดงการสื่อสารในระดับเดียวกันของปราชญ์ชาวบ้านและชาวบ้านในหมู่บ้าน

การสื่อสารระหว่างปราชญ์ชาวบ้านด้วยกันเอง คือ ปราชญ์ชาวบ้านติดต่อกับปราชญ์ชาวบ้านท่านอื่นๆ ทั้งในจังหวัด และนอกจังหวัดตนเอง ทั้งนี้เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ซึ่งกันและกัน และปราชญ์ชาวบ้านในจังหวัดบุรีรัมย์นั้นมักจะพบปะเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น อันนำไปสู่การพัฒนาจังหวัดบุรีรัมย์ให้ดีขึ้น ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ การรวมกลุ่มกันเพื่อไปดูงานตามพื้นที่ต่างๆ การรวมกลุ่มกันเพื่อสาธิตการเกษตรให้ชาวบ้านดู สิ่งเหล่านี้เป็นกิจกรรมที่เกิดมาจากการสื่อสารระหว่างกันของปราชญ์ชาวบ้านนั่นเอง



แผนภูมิภาพที่ 23 แสดงการสื่อสารในระดับเดียวกันระหว่างปราชญ์ชาวบ้านด้วยกันเอง

● การบอกเล่าโดยใช้ภาษาอีสาน

จากการศึกษาพบว่าปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ใช้ภาษาอีสานในการเผยแพร่ความรู้เป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากชาวบ้านจะเข้าใจมากกว่า ประกอบกับสถานที่ที่ไปเผยแพร่มักจะเป็นจังหวัดในแถบอีสาน

ในจังหวัดบุรีรัมย์นั้นมีถึง 4 ภาษาที่แตกต่างกัน ได้แก่ ภาษาไทยลาว ไทยส่วย ไทยเขมร และไทยโคราช ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านแต่ละท่านใช้ภาษาต่างๆ กันตามท้องถิ่นของตน

เนื่องด้วยปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ต้องออกไปบรรยาย เผยแพร่ ภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนตามพื้นที่ต่างๆ ทั้งสถานที่ราชการ และสถาบันการศึกษา รวมทั้งการติดต่อสื่อสารกับเจ้าหน้าที่พัฒนา และบุคคลอื่นๆ อาทิ บุคคลที่เข้ามาดูงาน ซึ่งบุคคลเหล่านั้นไม่สามารถใช้ภาษาท้องถิ่นได้ ดังนั้นปราชญ์ชาวบ้านจึงต้องใช้ภาษาไทยกลางบ้างเป็นบางครั้ง

● การสาธิต

จากการศึกษาพบว่า ประชาชนชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ใช้การสาธิต ประกอบการบรรยาย หรือบอกเล่า โดยกลุ่มประชาชนชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์จะรวมกลุ่มกัน เมื่อออกไปบรรยายตามที่ต่างๆ และจะใช้การสาธิตให้ชาวบ้าน และบุคคลที่เข้าร่วมงานได้เห็นวิธีการทำที่ชัดเจน

“...นอกจากจะใช้การพูดแล้วก็ใช้การสาธิตให้ดู เวลาเราวมกลุ่มกันไปตามที่ต่างๆ ก็จะแต่งตั้งหัวหน้ากลุ่ม แล้วก็ทำให้เค้าดู” (พ่อโต เทนโธสง - สัมภาษณ์วันที่ 4 กรกฎาคม 2547)

เมื่อประชาชนชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์รวมกลุ่มกันออกไปให้ความรู้แก่พื้นที่ต่างๆ นั้น นอกเหนือจากการบรรยายประสบการณ์ทางการเกษตรของแต่ละท่านแล้วนั้น ยังมีการรวมกลุ่มกัน และแต่งตั้งหัวหน้ากลุ่ม จากนั้นแต่ละท่านจะสาธิตการทำเกษตรของตน โดยก่อนออกพื้นที่ต่างๆ จะมีการเตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่จะใช้ในการสาธิต อาทิ กระจาดใส่ปุ๋ย เพื่อใช้วาดการแบ่งพื้นที่ในการปลูกพืชผล เป็นต้น

● การเยี่ยมชม ดูงานพื้นที่การเกษตรของประชาชนบ้าน

จากการศึกษาพบว่า ประชาชนชาวบ้านเห็นด้วยกับคำพูดที่ว่า สิบปากว่าไม่เท่าตาเห็น โดยประชาชนชาวบ้านทุกท่านจะเปิดพื้นที่การเกษตรของตนให้ชาวบ้าน และบุคคลภายนอกที่สนใจ เข้ามาศึกษา และเห็นด้วยตนเอง เห็นของจริงๆ ที่ประชาชนชาวบ้านทำได้ ให้ผู้ที่เข้ามาดูงานเห็นว่าภูมิปัญญาทางการเกษตรที่ประชาชนชาวบ้านถ่ายทอดนั้นสามารถทำได้จริง และมีโอกาสประสบความสำเร็จเหมือนกับประชาชนชาวบ้าน

“...เมื่อก่อนเคยได้ยินเรื่องแนวคิดแบบการพัฒนาที่ยั่งยืน ภูมิปัญญาชาวบ้าน แต่ไม่เคยได้เห็น มาครั้งนี้จึงทำให้เห็นจริงในหลายอย่างของชนบทที่ในเมืองไม่มี วันนี้หนูจะกลับบ้านแล้ว และรู้สึกมีอะไรเพิ่มขึ้นมาต่างจากวันที่มามาก...” ความคิดเห็นจากนักศึกษาคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในการเข้าพื้นที่การเกษตรของพ่อสุทธิพันธ์ ปรัชญพฤทธิ

พื้นที่การเกษตรของปราชญ์ชาวบ้านแต่ละท่านไม่เคยขาดสายจากการเข้าเยี่ยมชมจากบุคคลต่างๆ จากหลากหลายสาขาอาชีพ ทั้งในและต่างประเทศ ปราชญ์ชาวบ้านทุกท่านให้ความรู้ และแนะนำสิ่งต่างๆ แก่ผู้เข้าเยี่ยมชมด้วยตนเองเสมอ ด้วยหวังว่าความรู้ภูมิปัญญาของตนจะเผยแพร่อย่างกว้างขวาง และสามารถช่วยให้ชาวบ้านมีอาชีพทำกินที่พึ่งพาตนเองได้

การเปิดพื้นที่การเกษตรให้บุคคลที่สนใจเข้าดูงานนั้น นอกจากจะเป็นช่องทางให้ปราชญ์ชาวบ้านได้เผยแพร่ความรู้แล้วนั้น ยังเป็นช่องทางที่ทำให้ปราชญ์ชาวบ้านมองเห็นปัญหาของเกษตรกรไทยอีกด้วย

“เมื่อก่อน ชัก 10 กว่าปีที่แล้ว เมืองนอกมาดูงานกันบ่อย เกาหลี ญี่ปุ่น อะไรพวกนี้มาดูบ่อย พวกนี้ขยัน ใฝ่รู้ มาดูงานแล้วแป๊บเดียวก็พัฒนาไปไกลมาก เปรียบเทียบกับคนไทยแล้ว พวกนั้นไปไกลกว่าเยอะ ยิ่งคนในหมู่บ้านนี้ด้วย ยิ่งไม่สนใจ ก็เลยมาคิดว่าเราจะแก้ปัญหานี้ยังไง...” (พ่อประสิทธิ์ คิมรัมย์ - สัมภาษณ์วันที่ 23 มิถุนายน 2547)

ข้างต้นเป็นความคิดของพ่อประสิทธิ์ คิมรัมย์ที่มองเห็นความแตกต่างระหว่างเกษตรกรชาวไทย และชาวต่างประเทศที่เขาไปดูงานที่พื้นที่ตน และเป็นจุดเริ่มต้นให้พ่อประสิทธิ์เริ่มคิดวิธีแก้ไขปัญหอันยิ่งใหญ่ของเกษตรกรไทย ซึ่งรายละเอียดอยู่ในหัวข้อถัดไป

● สื่อพื้นบ้าน

จากการศึกษาพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ใช้สื่อพื้นบ้านในการสื่อสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นทางการเกษตร โดยปราชญ์ชาวบ้านเห็นว่าขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นสิ่งที่สำคัญ และเป็นความเชื่อของชาวบ้าน ดังนั้นการใช้สื่อพื้นบ้านจะสามารถเข้าถึง และทำให้ชาวบ้านเข้าใจได้มากที่สุด รวมทั้งก่อให้เกิดการพัฒนาขึ้นในหมู่บ้านด้วย

สื่อพื้นบ้านที่ปราชญ์ชาวบ้านใช้ ได้แก่ เพลงกล่อมท้องถิ่น พิธีบวช ประเพณีพื้นบ้านประจำท้องถิ่น อาทิ พ่อผาย สร้อยสะระกลางสร้างกองทุนหมู่บ้านขึ้นจากการประยุกต์ประเพณีบุญประเพณีข้าวหลังฤดูเก็บเกี่ยว ประเพณีบุญประเพณีข้าว คือ บุญที่เกิดจากการบริจาคข้าวเข้าวัด โดยพ่อผายนำมาประยุกต์ เป็นการบริจาคเข้าวัด แล้วขอให้พระมอบกลับให้ชาวบ้านโดยสมทบเข้าในกองทุนหมู่บ้านเป็นธนาคารข้าวให้ชาวบ้านกู้ยืม หากเหลือก็นำไป

ขายฝากไว้เป็นกองทุน กองทุนดังกล่าวเป็นของชาวบ้าน และผลประโยชน์ก็ตอบสนองชาวบ้าน มีเงินหมุนเวียนในหมู่บ้าน

นอกจากนี้พ่อผายยังนำเอาเพลงกล่อมที่แม่เคยร้องกล่อมเมื่อครั้งตนยังเด็กมาประกอบการสื่อสารเรื่องการเกษตรแก่ชาวบ้านอีกด้วย เนื้อเพลงเพลงกล่อมเด็กดังกล่าวคือ “แม่ไปไร่ หมกไข่มาหา แม่ไปนาหมกไข่ปลามาป้อน แม่เลี้ยงหม่อนอยู่ป่าสวนหม่อน” พ่อผายยกเพลงนี้ขึ้นมาเพื่อกระตุ้นให้ชาวบ้านเห็นว่าเราอยู่บนท้องถิ่นของเราก็สามารถพอกอยู่พอกกินได้ สามารถพึ่งตนเองได้ด้วยทรัพยากรท้องถิ่น ทั้งไร่ทั้งนา และภูมิปัญญาท้องถิ่นแบบชาวบ้านๆ นั้นเอง

● เนื้อหาที่ใช้ในการสื่อสารภูมิปัญญาท้องถิ่น

- ประสบการณ์ตรงด้านการเกษตรของตน

จากการศึกษาพบว่า ประชาชนชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์บอกเล่า หรือบรรยายความรู้ด้านการเกษตร หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นจากประสบการณ์ของตนที่ผ่านมา แต่ละท่านเคยทำอะไร สิ่งใดได้ผล สิ่งใดล้มเหลว ก็เล่าไปตามนั้น ไม่ได้ใช้ถ้อยคำที่เป็นวิชาการทางการเกษตร เนื่องด้วยเห็นว่ากลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่เป็นชาวบ้าน จึงควรใช้คำง่ายๆ เล่ากันแบบชาวบ้านๆ เพื่อสร้างความเข้าใจมากที่สุด

- อิงหลักพระพุทธศาสนา

ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์มีวิถีชีวิตที่คล้ายๆ กับชาวบ้านจังหวัดอื่นๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องพระพุทธศาสนา ในชนบทจะเห็นได้ชัดเจนว่า พระพุทธศาสนา คือ สิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านอย่างแท้จริง ชาวบ้านจะให้ความเคารพนับถือพระสงฆ์ พระสงฆ์จึงเปรียบเสมือนผู้นำทางความคิดของชาวบ้าน นอกจากนี้ชาวบ้านยังให้ความสำคัญกับประเพณี และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาอย่างมาก

จากการศึกษาพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านใช้การบอกเล่า การเผยแพร่ ถ่ายทอดความรู้ โดยเนื้อหาที่เผยแพร่จะอิงหลักพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งปราชญ์ชาวบ้านทำที่ผ่านการบวชเรียนมา และได้รับการยอมรับนับถือจากชาวบ้านในด้านนี้ ก็นำเอาความรู้มาประยุกต์สอนกับศาสนา

- เนื้อหาชัดเจน เข้าใจง่าย

ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ทุกท่านใช้ภาษาที่ง่าย ๆ และชัดเจนที่ชาวบ้านสามารถเข้าใจได้โดยง่าย หลีกเลียงศัพท์เทคนิคต่างๆ เพราะจะทำให้ชาวบ้านสับสน ไม่เข้าใจ และไม่ปฏิบัติตามในที่สุด

- เนื้อหาที่ทำให้ชาวบ้านเห็นปัญหาของตนเอง

จากการศึกษาพบว่า เนื้อหาที่ปราชญ์ชาวบ้านใช้ในการสื่อสารนั้นส่วนใหญ่เป็นปัญหาของชาวบ้านที่กำลังประสบอยู่ ซึ่งมาจากปัญหาที่ชาวบ้านเข้ามาปรึกษาปราชญ์ชาวบ้าน

ในบางครั้งปราชญ์ชาวบ้านก็ประสบความล้มเหลวในการสื่อสารเพื่อให้ชาวบ้านนำเอาความรู้นั้นไปปฏิบัติ เพราะชาวบ้านเห็นว่าเป็นสิ่งที่ลำบาก เป็นไปไม่ได้ จึงไม่ทำตาม ปราชญ์ชาวบ้านแก้ปัญหาด้วยการวิเคราะห์ปัญหาอย่างถี่ถ้วน ประกอบกับการปรึกษา หาทางแก้จากเจ้าหน้าที่พัฒนา และปราชญ์ชาวบ้านท่านอื่นๆ ในจังหวัด หรือในเครือข่ายของตน เมื่อได้ทางออกจึงนำสิ่งเหล่านั้นมาเป็นเนื้อหาในการสื่อสาร โดยเนื้อหาเป็นคำตอบให้กับปัญหาของชาวบ้าน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

“...ชาวบ้านแถวนี้พูดไป บอกไป ไม่ค่อยทำตาม เพราะเค้าเห็นว่าถ้าทำแบบเราต้องเหนื่อยมากขึ้น ก็แก้ปัญหาด้วยการคุยกับเกษตรกรจังหวัดที่เค้าเข้ามาว่าจะทำยังไง ก็เลยสรุปได้ว่าต้องทำให้เค้ามองเห็นปัญหาของตัวเอง คือพูดง่ายๆ ว่าพูดสิ่งที่เค้ามองเห็นแหละ” (พ่อประสิทธิ์ คิมรัมย์ - สัมภาษณ์วันที่ 23 มิถุนายน 2547)

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “กลยุทธ์การสื่อสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคุณลักษณะและบทบาทของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ รวมทั้งกลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์

เนื่องจากการสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นทางการเกษตร มีความเกี่ยวข้องกับคนหลายกลุ่ม และมีความสลับซับซ้อนเกินกว่าจะกำหนดกรอบคำตอบได้ ดังนั้นเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วน และครอบคลุม ผู้วิจัยจึงใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นวิธีการศึกษา โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) เป็นเครื่องมือในการวิจัย

ในการเก็บข้อมูลผู้วิจัยได้ติดต่อไปยังปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์แต่ละท่านเพื่อขออนุญาตสัมภาษณ์ และนัดวัน เวลา ส่วนสถานที่นั้นคือ บ้านของปราชญ์ชาวบ้านแต่ละท่าน เนื่องจากเป็นที่ที่ปราชญ์ชาวบ้านสะดวกที่สุด และทำการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยผู้วิจัยมีแนวคำถาม (Interview Guide) เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์

นอกจากสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์แล้วนั้น ผู้วิจัยยังสัมภาษณ์ความเห็นของบุคคลใกล้ชิดและชาวบ้านในหมู่บ้านที่มีต่อปราชญ์ชาวบ้านแต่ละท่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบในการวิเคราะห์

ผู้วิจัยใช้ระยะเวลาในการเก็บข้อมูลตั้งแต่เดือนมิถุนายนถึงเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2547 โดยรายงานการวิจัยประกอบด้วยประเด็นหลัก 2 ประเด็น ตามปัญหำนำการวิจัย คือ

1. ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์มีคุณลักษณะและบทบาทอย่างไร

2. ประชาชนชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์มีกลยุทธ์การสื่อสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นของประชาชนบ้านอย่างไร

ประชาชนชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์มีคุณลักษณะและบทบาทอย่างไร

➔ คุณลักษณะของประชาชนชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์

● ความเป็นผู้นำ

ประชาชนชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์มีความเป็นผู้นำ ซึ่งแบ่งได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ ผู้นำโดยโครงสร้าง และผู้นำโดยธรรมชาติ

ผู้นำโดยโครงสร้าง คือ ประชาชนชาวบ้านที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้นำอย่างเป็นทางการ ซึ่งได้แก่ พ่อผาย สร้อยสะระกลาง เป็นผู้ใหญ่บ้านบ้านสระคูณ พ่อประสิทธิ์ คิมรัมย์ เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านบ้านหนองเยือง และแม่ปู่ เพ็งศรี เป็นกรรมการหมู่บ้านบ้านบึงเจริญ

ส่วนผู้นำโดยธรรมชาตินั้น พบว่า ประชาชนชาวบ้านทุกท่านมีความเป็นผู้นำโดยธรรมชาติ เนื่องด้วยความคิดริเริ่ม ความสามารถ และหัวใจที่เปี่ยมด้วยความมุ่งมั่นจะพัฒนาตนเอง ครอบครัว และชาวบ้านในหมู่บ้าน จนเป็นที่ยอมรับนับถือของชาวบ้านอย่างล้นหลาม

● มีความสามารถในระดับสูงกว่าชาวบ้านทั่วไป

ประชาชนชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ทุกท่านได้รับการศึกษาในระบบน้อย แต่การเรียนรู้ของประชาชนชาวบ้านไม่ได้หยุดเพียงเท่านั้น แต่ละท่านแสวงหาความรู้ สิ่งใหม่ๆ อยู่เสมอ ส่งผลให้ประชาชนชาวบ้านมีความสามารถสูงกว่าชาวบ้านคนอื่นๆ โดยเฉพาะในเรื่องการเกษตร ประชาชนชาวบ้านไม่เคยหยุดยั้ง หรือท้อใจที่จะคิดค้นให้ตนเอง ครอบครัว และชาวบ้านในหมู่บ้านไปสู่การพัฒนา

- ติดต่อสื่อสารกับคนภายในและภายนอกหมู่บ้าน

ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์มักติดต่อสื่อสารกับทั้งคนภายในและภายนอกหมู่บ้านเสมอ คนในหมู่บ้าน คือ ชาวบ้าน และผู้นำคนอื่นๆ ในหมู่บ้าน รวมทั้งเป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพและมักจะแวะเวียนมาขอคำปรึกษาเสมอๆ

การติดต่อภายนอกหมู่บ้านนั้น คือ การติดต่อกับเจ้าหน้าที่พัฒนาจากหน่วยงานต่างๆ ปราชญ์ชาวบ้านท่านอื่นๆ ทั้งในและนอกจังหวัดบุรีรัมย์ รวมทั้งบุคคลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเมื่อปราชญ์ชาวบ้านออกไปดูงาน และบรรยายตามพื้นที่ต่างๆ

- เดินทางออกนอกหมู่บ้านมากกว่าคนอื่นๆ

จากประวัติชีวิตที่ผ่านมาของปราชญ์ชาวบ้านจะเห็นได้ว่าปราชญ์ชาวบ้านส่วนใหญ่มักเดินทางออกนอกพื้นที่ที่ตนอยู่ ไม่ว่าจะเป็นการออกไปทำงานพื้นที่อื่น ออกไปขายของ ส่งสินค้า เป็นต้น การออกไปยังพื้นที่ต่างๆ ที่นอกเหนือจากหมู่บ้านของตน ทำให้ปราชญ์ชาวบ้านได้เรียนรู้สิ่งใหม่ๆ และมีโลกทัศน์ที่กว้างขึ้น รวมทั้งสามารถนำเอาความรู้ใหม่ๆ ที่ได้จากภายนอกหมู่บ้านมาประยุกต์ใช้ในการทำงานของตน

เมื่อเริ่มต้นทำการเกษตรของตนอย่างจริงจัง เริ่มลองผิดลองถูกด้วยตนเอง ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ก็รวมตัวกันเพื่อออกไปดูงานยังพื้นที่อื่นๆ เพื่อนำความรู้ใหม่ๆ มาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เมื่อประสบความสำเร็จในอาชีพเกษตรกรของตนแล้วนั้น ปราชญ์ชาวบ้านก็ยังคงเดินทางไปยังพื้นที่อื่นๆ อยู่เสมอ ทั้งออกไปดูงานเพิ่มเติม และออกไปบรรยายความรู้ของตนตามสถานที่ต่างๆ เรียกได้ว่าปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์เดินทางออกนอกหมู่บ้านเสมอ เพราะต้องการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ อย่างไม่หยุดยั้ง ประกอบกับต้องการเผยแพร่ความรู้ที่ตนมีแก่ผู้อื่น ด้วยหัวใจที่อยากเห็นการพัฒนาในทุกพื้นที่

● ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น

การยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นเป็นอีกหนึ่งคุณลักษณะที่สำคัญที่ทำให้ปราชญ์ชาวบ้านสามารถพัฒนาหน้าที่การงานทางการเกษตรของตนได้ ปราชญ์ชาวบ้านยอมรับคำแนะนำ คำติชมต่างๆ จากบุคคลอื่นๆ โดยไม่มองว่าคำแนะนำเหล่านั้นเป็นการดูถูกตน และนำคำแนะนำเหล่านั้นมาคิด และปรับปรุงสิ่งที่ตนทำ

นอกจากจะฟังคำแนะนำต่างๆ จากบุคคลอื่นๆ แล้วนั้น ปราชญ์ชาวบ้านยังรับฟัง และให้คำปรึกษาแก่ชาวบ้านที่เดือดร้อน และเข้ามาหาตนเพื่อปรับทุกข์ และหวังจะได้รับคำแนะนำที่ดีจากปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ

● ยอมรับความรู้ และวิทยาการใหม่ๆ

ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ไม่ปิดกั้นตัวเองอยู่กับสิ่งเดิมๆ ที่เป็นอยู่ ทุกท่านเปิดรับสิ่งใหม่ๆ ด้วยความรอบคอบ คิดไตร่ตรอง แล้วลองทำด้วยตนเอง ด้วยความคิดที่ว่าหากไม่ลองทำสิ่งใหม่ๆ ก็จะทำให้อยู่กับที่ ไม่เกิดการพัฒนา และไม่สามารถแก้ปัญหาที่ตนมีอยู่ได้

ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ทุกท่านประสบปัญหาความยากจน และการทำเกษตรของตน เนื่องจากในช่วงนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่ปลูกพืชเชิงเดี่ยว เมื่อราคาผลผลิตชนิดนั้นตกก็ประสบปัญหากันทุกคน รวมทั้งปราชญ์ชาวบ้านด้วย แต่ปราชญ์ชาวบ้านไม่ได้ย่อท้อ เริ่มคิดและรับแนวคิดการเกษตรแนวใหม่ คือ เกษตรกรรมผสมผสานเข้ามาปรับใช้ในการเกษตรของตน

● มีความเชื่อมั่นในตนเอง

ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์มีความเชื่อมั่นและมุ่งมั่นในการพัฒนาตนเอง และอยากเห็นการพัฒนาเกิดขึ้นรอบๆ ตัว นอกจากมุ่งมั่นในการพัฒนาตนเอง ครอบครัว และสังคมแล้วนั้น ปราชญ์ชาวบ้านยังมีความเชื่อมั่นในตนเอง กล้าแสดงออก กล้าออกความคิดเห็นต่างๆ เช่น การออกไปบรรยายความรู้ของตนตามเวทีเสวนาต่างๆ เป็นต้น

● มีจิตใจมุ่งมั่นที่จะพัฒนา

ด้วยหัวใจการพัฒนาที่ไม่หยุดยั้งของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ทำให้ปราชญ์ชาวบ้านยังคงเดินหน้าเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ และเดินทางออกไปบรรยายความรู้ตามสถานที่และเวทีเสวนาต่างๆ เพื่อให้ความรู้แก่บุคคลอื่นๆ เป็นการพัฒนาตนเอง ครอบครัว หมู่บ้าน และประเทศชาติ

● มีการติดต่อกับเจ้าหน้าที่พัฒนามากกว่าชาวบ้านคนอื่นๆ

ปราชญ์ชาวบ้านมักติดต่อกับเจ้าหน้าที่พัฒนาจากหน่วยงานต่างๆ เสมอเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และรับฟังความรู้ใหม่ๆ จากเจ้าหน้าที่พัฒนา นอกจากคุณลักษณะส่วนตัวที่มักจะติดต่อกับเจ้าหน้าที่พัฒนาอยู่แล้วนั้น ปราชญ์ชาวบ้านบางท่านยังได้รับการแต่งตั้งจากชาวบ้านให้เป็นผู้ที่ติดต่อกับเจ้าหน้าที่พัฒนาอย่างเป็นทางการอีกด้วย

● มีส่วนร่วมในหมู่บ้านทั้งที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ

จากการศึกษาพบว่า พ่อผาย สร้อยสระกลาง และพ่อประสิทธิ์ คิมรัมย์มีส่วนร่วมอย่างเป็นทางการในหมู่บ้านเนื่องจากทั้งคู่รับหน้าที่เป็นผู้ใหญ่บ้าน และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านตามลำดับ ดังนั้นจึงมีส่วนในการบริหาร และพัฒนาหมู่บ้านตามหน้าที่ และตำแหน่งที่ได้รับมอบหมาย

ทางด้านปราชญ์ชาวบ้านท่านอื่นๆ ที่แม้จะไม่ได้รับตำแหน่งอย่างเป็นทางการ แต่แต่ละท่านก็มีส่วนร่วมในหมู่บ้านไม่น้อยเช่นกัน เป็นที่แน่นอนว่าแต่ละท่านย่อมต้องมีบทบาทในการส่งเสริมการเกษตร แต่ไม่ใช่มีเพียงเท่านั้น เพราะแต่ละท่านมีส่วนร่วมทางด้านอื่นๆ อาทิ การมีส่วนร่วมในวัด เป็นต้น

● เข้าถึงสื่อมวลชนได้มากกว่าชาวบ้านคนอื่นๆ

ด้วยปราชญ์ชาวบ้านทุกท่านเป็นผู้ที่เรียนรู้อย่างไม่หยุดยั้ง ไม่ยึดติดว่าการเรียนรู้แค่ในสถาบันการศึกษาเท่านั้น ดังนั้นปราชญ์ชาวบ้านจึงมักจะแสวงหาความรู้จากช่องทางต่างๆ ซึ่งช่องทางหนึ่งที่สามารถให้ความรู้ได้มากมาย คือ สื่อมวลชนนั่นเอง

➔ บทบาทของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์

● ผู้ริเริ่มการเกษตรทางเลือกในหมู่บ้าน

ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์มีบทบาทเป็นผู้ริเริ่มการเกษตรทางเลือกในหมู่บ้าน กล่าวคือ ในช่วงนั้นชาวบ้านปลูกพืชเชิงเดี่ยวกันทุกครัวเรือนที่มีอาชีพเกษตรกร แต่ปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้เริ่มทำการเกษตรทางเลือก ทั้งนี้เพื่อแก้ปัญหาราคาสินค้าผลผลิตตกต่ำในการปลูกพืชเชิงเดี่ยว และรักษา บำรุงหน้าดินให้ไม่เสื่อมสภาพ

● ผู้แนะแนวทางการเกษตรทางเลือกแก่ชาวบ้าน

นอกจากจะมีบทบาทเป็นผู้ริเริ่มเกษตรกรรมทางเลือกในหมู่บ้านแล้วนั้น ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ยังมีบทบาทอย่างมากในการแนะแนวทางการทำการเกษตรทางเลือกแก่ชาวบ้านอีกด้วย การแนะนำนั้นเริ่มจากครอบครัวตนเอง เพื่อนบ้าน ชาวบ้าน และเริ่มแผ่ขยายไปยังนอกหมู่บ้านด้วยการไปร่วมเวทีเสวนาตามพื้นที่ต่างๆ เป็นต้น

● ผู้จัดการกิจกรรมของกลุ่ม และผู้สร้างเครือข่ายการพัฒนา

ปราชญ์ชาวบ้านมีบทบาทในการก่อตั้งกลุ่มต่างๆ ขึ้นในหมู่บ้านของตน และเป็นส่วนสำคัญในการจัดกิจกรรมในกลุ่มนั้นๆ อาทิ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มกองทุนด้านการเกษตร กลุ่มเยาวชน เป็นต้น

● เป็นสัญลักษณ์ของหมู่บ้าน

ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์เป็นบุคคลที่มีชื่อเสียง และเป็นที่ยอมรับนับถือในหมู่บ้าน นอกจากนี้จะเป็นที่ยอมรับในหมู่บ้านแล้วนั้น ปราชญ์ชาวบ้านยังสร้างชื่อเสียงให้กับหมู่บ้านของตนในด้านการเกษตร อาทิ พืช ผัก กล้วย ฝรั่ง กล้วยกระทงที่สร้างชื่อเสียงของบ้านสระคุณจนโด่งดังทั่วประเทศ ด้วยการเขียนหนังสือ "ความหวังใหม่ของบ้านสระคุณ" จนปัจจุบันมีบุคคลต่างๆ หลั่งไหลเข้าไปดูงานที่บ้านสระคุณกันอย่างคับคั่ง เมื่อเหยยถึงบ้านสระคุณก็ต้องนึกถึงพืชมวย ฝรั่งกระทงเป็นอันดับแรก

- ผู้กระจายข่าวสารจากเจ้าหน้าที่พัฒนา หรือผู้ช่วยเจ้าหน้าที่พัฒนา

ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์เปรียบเสมือนผู้ช่วยเจ้าหน้าที่พัฒนา เป็นผู้ประสานระหว่างเจ้าหน้าที่พัฒนา และชาวบ้านในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นบทบาทที่สำคัญในการเผยแพร่ข่าวสาร ความรู้ใหม่ๆ แก่ชาวบ้าน รวมทั้งสามารถเพิ่มความไว้วางใจในการนำเอาความรู้เหล่านั้นไปใช้

- ผู้นำด้านศาสนา

ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์มีบทบาททางศาสนาด้วยเช่นกัน ทั้งนี้เนื่องจากสังคมชนบทมีความใกล้ชิดกับศาสนาเป็นอย่างมาก ประกอบกับปราชญ์ชาวบ้านหลายท่านได้ผ่านการบวชเรียนมาแล้ว จึงได้รับความเคารพนับถือจากชาวบ้านในทางธรรม

ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์มีกลยุทธ์การสื่อสารภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างไร

➔ ลักษณะการสื่อสาร

ลักษณะการสื่อสารที่ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ใช้มีทั้งการสื่อสารที่เป็นทางการ และการสื่อสารที่ไม่เป็นทางการ การสื่อสารที่เป็นทางการใช้สื่อสารเมื่ออยู่บนเวทีเสวนา หรือออกรายการวิทยุ โทรทัศน์ เป็นต้น ส่วนการสื่อสารที่ไม่เป็นทางการใช้เมื่อสื่อสารระหว่างเพื่อนบ้าน ชาวบ้านที่ไปมาหาสู่กัน และกับเจ้าหน้าที่พัฒนาที่เข้ามาเยี่ยมเยียน เป็นต้น

➔ การสื่อสารระหว่างบุคคล

ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ใช้การสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นหลักในการเผยแพร่ภูมิปัญญาทางด้านเกษตรของตนไปยังชาวบ้านในหมู่บ้าน ทั้งนี้เนื่องจากทุกคนในหมู่บ้านรู้จักกันหมด เป็นสังคมที่แตกต่างจากสังคมเมืองที่ต่างคนต่างอยู่ นอกจากนี้ปราชญ์ชาวบ้านยังใช้การสื่อสารระหว่างบุคคลสื่อสารกับปราชญ์ชาวบ้านท่านอื่นๆ เจ้าหน้าที่พัฒนาจากหน่วยงานต่างๆ และบุคคลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง อาทิ บุคคลภายนอกที่เข้ามาดูงาน เป็นต้น

➡ การสื่อสารกลุ่มใหญ่

การสื่อสารกลุ่มใหญ่เป็นกลยุทธ์การสื่อสารที่สำคัญที่ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ใช้ในการสื่อสารภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยทำการสื่อสารกับคนในหมู่บ้าน เมื่อมีการประชุมวาระต่างๆ ของหมู่บ้าน การประชุมเครือข่าย เวทีเสวนาต่างๆ เป็นต้น

➡ การสื่อสารแบบสองขั้นตอน

ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ใช้การสื่อสารสองขั้นตอนในการเผยแพร่ภูมิปัญญาทางการเกษตรของตน ดังนี้

- ปราชญ์ชาวบ้านติดต่อกับเจ้าหน้าที่พัฒนาจากหน่วยงานต่างๆ และเปิดรับข่าวสารจากภายนอก เมื่อได้ความรู้ ข่าวสารต่างๆ แล้ว ปราชญ์ชาวบ้านจะนำความรู้ ข่าวสารเหล่านั้นไปเผยแพร่แก่ชาวบ้านคนอื่นๆ ในหมู่บ้าน
- ปราชญ์ชาวบ้านใช้การสื่อสารสองขั้นตอนในการเผยแพร่ข่าวสารความรู้ ไปยังชาวบ้านในหมู่บ้าน ด้วยการสื่อสารไปยังกลุ่มเครือข่ายของปราชญ์ชาวบ้านแต่ละท่าน จากนั้นกลุ่มเครือข่ายเหล่านั้นจะเผยแพร่ต่อไปยังกลุ่มบุคคลที่ตนรู้จัก

➡ เครือข่ายทางการสื่อสาร

ปราชญ์ชาวบ้านมีเครือข่ายการสื่อสาร ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

- เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านในจังหวัดบุรีรัมย์

ปราชญ์ชาวบ้านในจังหวัดบุรีรัมย์มีการรวมตัวกันเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ ซึ่งกันและกันในเรื่องการเกษตร และเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการออกไปดูงาน และการออกไปบรรยายความรู้ยังพื้นที่ต่างๆ

- เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน

ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์จำนวน 3 ท่านที่เข้าร่วมเครือข่ายนี้ได้แก่ พ่อผาย สร้อยสระกลาง พ่อสุทธิพันธ์ ปรัชญพฤทธิ และพ่อคำเดื่อง ภาษี

เวทีเสวนาที่ทางเครือข่ายจัดขึ้นนั้นเป็นเวทีสำหรับปราชญ์ชาวบ้านได้แลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกันเอง ได้แลกเปลี่ยนความรู้กับนักวิชาการ และเจ้าหน้าที่พัฒนาที่ทางเครือข่ายเชิญร่วมงานแต่ละครั้ง และได้เผยแพร่ความรู้ทางการเกษตรของตนไปยังชาวบ้านที่เข้าร่วมงาน โดยปราชญ์ชาวบ้านใช้การพูดคุย สนทนา ได้ตามปัญหาบนเวที รวมทั้งข้างล่าง เวทียังมีผู้ชมของปราชญ์ชาวบ้านแต่ละท่าน ซึ่งในแต่ละครั้งจะระดมข้อมูลของการทำเกษตรของแต่ละท่าน ผลผลิต และผลิตภัณฑ์ต่างๆ ที่แต่ละท่านสร้างขึ้น นอกจากนี้ยังมีเครือข่ายของปราชญ์แต่ละท่านที่อยู่ประจำชุมชนคอยให้คำแนะนำแก่ผู้เข้าชม

➔ ทิศทางการสื่อสาร

- การสื่อสารทางเดียว

ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ใช้การสื่อสารทางเดียวในการสื่อสารภูมิปัญญาทางการเกษตรของตน อาทิ การเป็นวิทยากรตามเวทีเสวนาต่างๆ การเขียนหนังสือ การออกรายการวิทยุ โทรทัศน์ เป็นต้น

- การสื่อสารสองทาง

ปราชญ์ชาวบ้านใช้การสื่อสารสองทางในการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นภายในหมู่บ้าน เมื่อออกไปดูงาน และเมื่อบุคคลภายนอกเข้ามาดูงานในพื้นที่การเกษตรของตน โดยการสื่อสารในลักษณะนี้ปราชญ์ชาวบ้านสามารถได้ตอบกับกลุ่มผู้ฟังได้

➡ ทิศทางการไหลของข่าวสาร

- การสื่อสารจากบนลงล่าง

การไหลของสารในลักษณะจากบนลงล่างนี้ เป็นการสื่อสารระหว่างปราชญ์ชาวบ้านผู้มีตำแหน่งผู้นำในหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ โดยปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นผู้นำจะเผยแพร่ข่าวสาร ความรู้ไปยังชาวบ้านที่เป็นลูกบ้านของตน

- การสื่อสารจากล่างขึ้นบน

ทิศทางการไหลของสารจากล่างขึ้นบนของการสื่อสารเพื่อเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์นั้น ได้แก่ การสื่อสารระหว่างปราชญ์ชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่พัฒนาจากหน่วยงานต่างๆ อาทิ เกษตรจังหวัด เกษตรอำเภอ เจ้าหน้าที่จากกระทรวงสาธารณสุข เป็นต้น และการสื่อสารกับกลุ่มผู้นำในหมู่บ้าน ทั้งนี้ในกรณีที่ปราชญ์ชาวบ้านไม่ได้มีตำแหน่งผู้นำในหมู่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้านจะทำการสื่อสารเรื่องการเกษตรไปยังผู้นำในหมู่บ้าน เพื่อให้ผู้นำในหมู่บ้านไปบอกต่อแก่ชาวบ้าน ซึ่งชาวบ้านจะปฏิบัติตามมากกว่า เนื่องจากชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ และมักจะปฏิบัติตามผู้นำของตน

- การสื่อสารในระดับเดียวกัน

ทิศทางการไหลของสารในระดับเดียวกัน คือ การสื่อสารระหว่างปราชญ์ชาวบ้านกับปราชญ์ชาวบ้านด้วยกันเอง การสื่อสารระหว่างปราชญ์ชาวบ้านกับชาวบ้าน

➡ การบอกเล่าโดยใช้ภาษาอีสาน

ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ใช้ภาษาอีสานในการเผยแพร่ความรู้เป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากชาวบ้านจะเข้าใจมากกว่า ประกอบกับสถานที่ที่ไปเผยแพร่มักจะเป็นจังหวัดในแถบอีสาน

➔ การสาธิต

ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ใช้การสาธิตประกอบการบรรยาย หรือบอกเล่า โดยกลุ่มปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์จะรวมกลุ่มกัน เมื่อออกไปบรรยายตามที่ต่างๆ และจะใช้การสาธิตให้ชาวบ้าน และบุคคลที่เข้าร่วมงานได้เห็นวิธีการทำการเกษตรที่ชัดเจน

➔ การเยี่ยมชม ดูงานพื้นที่การเกษตรของปราชญ์ชาวบ้าน

ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ทุกท่านจะเปิดพื้นที่การเกษตรของตนให้ชาวบ้าน และบุคคลภายนอกที่สนใจ เข้ามาศึกษา และเห็นด้วยตนเอง เห็นของจริงๆ ที่ปราชญ์ชาวบ้านทำไว้ ซึ่งทำให้ผู้ที่เข้ามาดูงานเห็นว่าภูมิปัญญาทางการเกษตรที่ปราชญ์ชาวบ้านถ่ายทอดนั้น สามารถทำได้จริง และมีโอกาสประสบความสำเร็จเหมือนกับปราชญ์ชาวบ้าน

➔ เนื้อหาที่ใช้ในการสื่อสารภูมิปัญญาท้องถิ่น

เนื้อหาที่ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ใช้ในการสื่อสารนั้น เป็นเนื้อหาที่มาจากประสบการณ์ตรงที่ปราชญ์ชาวบ้านได้ประสบกับตนเอง ใช้คำพูดง่ายๆ เพื่อให้ชาวบ้านเข้าใจมากที่สุด รวมทั้งยังนำเอาหลักพระพุทธศาสนาเข้ามาประกอบในการสื่อสารอีกด้วย

การสื่อสารแต่ละครั้งใช้ว่าจะสำเร็จ ไม่มีอุปสรรคใดๆ เลย อุปสรรคที่สำคัญในการสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านกับชาวบ้าน คือ ชาวบ้านมองไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนแปลงหรือทำตาม รวมทั้งไม่คิดว่าวิธีการใหม่ๆ ที่ปราชญ์นำเสนอจะสามารถช่วยแก้ปัญหาได้จริง และยังจะทำให้ชาวบ้านต้องเหน็ดเหนื่อยมากขึ้นหากปลูกพืชแบบผสมผสาน ดังนั้นปราชญ์ชาวบ้านจึงต้องปรับเนื้อหาให้เป็นสิ่งที่ชาวบ้านมองเห็นได้ชัดเจน และเสนอให้ชาวบ้านเห็นปัญหาของตน และแนวทางการแก้ไขปัญหานั้นๆ

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง "กลยุทธ์การสื่อสารภูมิปัญญาท้องถิ่นของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์" สามารถนำมาอภิปรายผลตามปัญหำนำการวิจัย ดังนี้

ปัญหำนำการวิจัยข้อที่ 1 ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์มีคุณลักษณะและบทบาทอย่างไร

ส่วนที่ 1 คุณลักษณะของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์

จากผลการศึกษาคุณลักษณะของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์พบว่า ปราชญ์ชาวบ้านทุกท่านมีความเป็นผู้นำ ทั้งผู้นำโดยโครงสร้าง และผู้นำโดยธรรมชาติ ผู้นำโดยโครงสร้าง คือ ปราชญ์ชาวบ้านที่รับตำแหน่งผู้นำอย่างเป็นทางการ ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และกรรมการหมู่บ้าน สอดคล้องกับรูดเดอริก เบลล์ (Roderick Bell , 1969) (อ้างใน อรุณ สูงผอม , 2534 : 15) ที่ให้ความหมายของผู้นำว่า เป็นผู้นำซึ่งอยู่ในอำนาจ หรือตำแหน่งที่ถูกกำหนดให้เป็นผู้นำ

จากการเข้าไปศึกษาหาข้อมูลจากปราชญ์ชาวบ้านนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า ปราชญ์ชาวบ้านทุกท่านมีความเป็นผู้นำโดยธรรมชาติ ทั้งนี้เนื่องจากปราชญ์ชาวบ้านทุกท่านทั้งที่อยู่ในตำแหน่งทางการปกครองหมู่บ้าน และไม่ได้รับตำแหน่งใดๆ มีคุณลักษณะของความเป็นผู้นำ เนื่องจากได้รับการยอมรับ และความเคารพนับถือจากชาวบ้านในเรื่องของการพัฒนาหมู่บ้านในด้านต่างๆ ทั้งทางโลกและทางธรรม ซึ่งสอดคล้องกับทีสมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2537) ที่ศึกษาเรื่องศักยภาพและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น ได้ให้คำนิยามผู้นำว่า ผู้นำเป็นผู้ที่มีความสามารถที่จะนำชาวบ้านในด้านที่ผู้นำนั้นมีความสามารถ โดยมีจิตสำนึก และอุดมการณ์ที่จะยังประโยชน์ให้เกิดแก่ชุมชน โดยไม่ต้องรอคำสั่งให้ปฏิบัติการใดๆ จากอำนาจทางการ

แม้ว่าปราชญ์ชาวบ้านจะมี หรือไม่มีตำแหน่งอย่างเป็นทางการก็ตาม แต่ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ทุกท่านมีจิตใจ และความมุ่งมั่นในการพัฒนาหมู่บ้านให้สามารถพึ่งตนเองได้ ด้วยการเผยแพร่ความรู้ด้านการเกษตรของตนแก่ชาวบ้าน รวมทั้งร่วมมือร่วมใจกับชาวบ้านในการพัฒนาในด้านต่างๆ เช่นกัน สอดคล้องกับ น้อย สุปีงคลัต (2537 : 6) ที่ให้คำนิยามผู้นำไว้ในหนังสือภาวะความเป็นผู้นำในงานพัฒนาชุมชน ว่าเป็นบุคคลที่มีอำนาจเหนือความคิด เห็นถึงการกระทำของสมาชิกภายในกลุ่ม เขาจะเป็นที่ยอมรับนับถือของสมาชิก เขา

สามารถโน้มน้าวใจ และระดมความร่วมมือสร้างสรรค์งานต่างๆ ขึ้นมาได้ โดยที่สมาชิกกลุ่มต่างยินยอมพร้อมใจ ให้การสนับสนุนด้วยความสมัครใจ บุคคลเหล่านี้ไม่มีตำแหน่ง ไม่มีอำนาจที่กฎหมายรองรับ แต่เขาจะได้รับการยอมรับ สนับสนุนจากสมาชิกกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมบางอย่างเป็นประจำหรือต่อเนื่อง ผู้นำดังกล่าวเป็นผู้นำตามธรรมชาติ

ปราชญ์ชาวบ้านหลายท่านที่มีบทบาททางธรรม มีความเกี่ยวข้องกับวัด และเป็นผู้นำในทางศาสนา เนื่องด้วยเคยบวชเรียน ในชนบทนั้นพระเปรียบเสมือนเป็นผู้นำท้องถิ่น เป็นผู้นำทางความคิดของชาวบ้าน มีอิทธิพลต่อความคิดของชาวบ้าน ชาวบ้านจะให้ความเคารพนับถือ ดังที่กาญจนา แก้วเทพ และคณะ (2543 : 207) สรุปรงานวิจัยที่ศึกษาพระสงฆ์ในฐานะสื่อบุคคลของ กระณิการ์ (2525) พุทธทรัพย์ (2532) ลาวินัย (2533) และพรธณิกกา (2540) ว่า ในชุมชนชนบทนั้น สถาบันศาสนาและบุคคลในสถาบันนี้ยังคงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อชุมชน เนื่องจากพระสงฆ์มีคุณสมบัติ 3 ประการ ได้แก่ ความน่าไว้วางใจ ความน่าเชื่อถือ และมีทักษะในการสื่อสาร

นอกจากนั้นอนุกุล คลังบุญครอง (2525 : 15) ผู้เขียนหนังสือเรื่องพัฒนาผู้นำได้แบ่งประเภทของผู้นำออกเป็น 5 ประเภท ซึ่งผู้นำประเภทนักบุญเป็นหนึ่งในนั้น ผู้นำประเภทนักบุญ หมายถึง ผู้นำที่มีอำนาจซึ่งเกิดจากความสามารถพิเศษจนทำให้ประชาชนเลื่อมใสและเคารพบูชา ได้แก่ ศาสดา ลัทธิศาสนาต่างๆ เป็นต้น ซึ่งชี้ให้เห็นว่าพระสงฆ์เป็นผู้นำท้องถิ่นด้วยเช่นกัน

ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า แม้ว่าในปัจจุบันปราชญ์ชาวบ้านท่านที่เคยบวชเป็นพระสงฆ์จะลาสิกขาบทแล้ว แต่ความเลื่อมใส ศรัทธา และความเคารพนับถือจากชาวบ้านที่มีให้ ยังคงอยู่ไม่เสื่อมคลายไม่เปลี่ยนแปลง เนื่องจากปราชญ์ชาวบ้านที่เคยบวชเรียนนั้นยังคงประพฤติตนในศีลธรรม ชาญชัย อาจิมสมาจาร (2542 : 26) อธิบายคุณลักษณะของผู้นำที่ดีไว้ในหนังสือเรื่องศิลปการเป็นผู้นำว่า หนึ่งในคุณลักษณะที่สำคัญ คือ ผู้นำที่มีบุรณภาพทางศีลธรรม (Moral Integrity) ความจริงใจ ความซื่อสัตย์ และบุรณภาพจะเป็นส่วนสำคัญในผู้นำ

การที่ปราชญ์ชาวบ้านมีความเป็นผู้นำนั้นมีความเกี่ยวเนื่องมาจากคุณลักษณะต่างๆ ของปราชญ์ชาวบ้าน เริ่มจากความสามารถในด้านต่างๆ ของปราชญ์ชาวบ้านที่มากกว่าชาวบ้านคนอื่นๆ โดยปราชญ์ชาวบ้านทุกท่านมีความสามารถทางเกษตรกรรมทางเลือก ซึ่ง

เกษตรกรรมทางเลือกมี 3 ประเภทดังที่กล่าวไปแล้วในบทที่ 2 นอกจากนี้แต่ละท่านยังมีความสามารถทางด้านอื่นๆ อีกด้วย

ความสามารถด้านอื่นๆ ที่กล่าวถึงนั้นผู้วิจัยเห็นว่า ปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นผู้ชาย นั้นมีความเหมือนกัน คือ ความสามารถในการสื่อสารความรู้ สื่อสารภูมิปัญญาท้องถิ่นไปสู่ชาวบ้าน รวมถึงการผลักดันให้หมู่บ้านของตนสู่การพัฒนา ส่วนแม่ปู่ เพ็งศรีปราชญ์ชาวบ้านหญิงคนเดียวในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีความสามารถที่แตกต่างออกไป โดยแม่ปู่มีความสามารถในการทอผ้า ทั้งนี้เพราะแม่ปู่เป็นผู้หญิงย่อมมีความละเอียดลออ ชอบประดิษฐ์ของสวยงาม

ความรู้ความสามารถทางการเกษตรที่ปราชญ์ชาวบ้าน มี และนำมาเผยแพร่านั้น ส่งผลให้ชาวบ้านสามารถนำไปปรับปรุงการทำเกษตรกรรมของตนจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวมาเป็นการปลูกพืชผสมผสาน ซึ่งทำให้พออยู่พอกิน พึ่งตนเองได้ สอดคล้องกับจิรพรรณ กาญจนจิตรา (อ้างถึงใน น้อย สุปิงคลัด , 2537 : 3) ที่ให้คำนิยามของผู้นำว่า ผู้นำ คือ ผู้ที่มีความรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง อันเป็นที่ต้องการในการดำเนินงานของกลุ่ม และสามารถใช้ความรู้ที่ช่วยให้กลุ่มบรรลุวัตถุประสงค์ได้ในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง

นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับปรีชา อุยตระกูล และคณะ (2533 : 22) ทำการวิจัยเกี่ยวกับศักยภาพของผู้นำพบว่า ความรู้ความสามารถของผู้นำนั้นก็เป็นหนึ่งในปัจจัยที่ทำให้ผู้นำได้รับการยอมรับจากชาวบ้าน โดยกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยนั้นต่างมีความรู้ความสามารถพิเศษเฉพาะตัว ซึ่งเหนือกว่าชาวบ้านคนอื่นๆ ในชุมชน เช่นเดียวกับฉายศิลป์ เชี่ยวชาญพิพัฒน์ (อ้างถึงในน้อย สุปิงคลัด , 2537 : 46) เห็นว่าผู้นำควรมีความสามารถในการปฏิบัติงานเป็นตัวอย่างเพื่อให้ผู้ได้บังคับบัญชาปฏิบัติตาม

คุณลักษณะประการต่อไปของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ คือ การติดต่อสื่อสารกับคนภายใน และภายนอกหมู่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์เปิดรับข่าวสารจากทั้งในและนอกหมู่บ้านอยู่เสมอ เพื่อรู้ความเป็นไปในหมู่บ้าน และเปิดรับความรู้ข่าวสารใหม่ๆ จากภายนอกหมู่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้านเห็นว่าการเปิดรับข่าวสารเช่นนี้ถือเป็นการเปิดตัวเองสู่การเรียนรู้ที่มีสิ่งใหม่ๆ ความรู้ใหม่ๆ เข้ามาอยู่เสมอ คุณลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับที่อนุกุล คลังบุญครอง (2525 : 7) อธิบายไว้ว่า หนึ่งในลักษณะของผู้นำที่ดีว่า ต้องเป็นผู้ที่มีความรอบรู้อย่างกว้างขวาง และต้องหมั่นศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เป็นนิจ โดยปรีชา อุยตระกูล และคณะ

(2533 : 29) ความสนใจใฝ่รู้ และวิธีการศึกษาด້วยตนเองนั้นอาจมาจากการสังเกตสิ่งทีตนเห็น แล้วนำมาปฏิบัติ หรือผ่านการพูดคุยและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้อื่น

จากการศึกษาพบว่า การติดต่อสื่อสารกับคนภายในหมู่บ้านของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์นั้นเป็นการติดต่อสื่อสารกันตามประสาเครือญาติ เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมหมู่บ้าน ในเรื่องทั่วไป ได้ถามสารทุกข์สุกดิบ และเรื่องราวต่างๆ ในหมู่บ้าน ซึ่งสอดคล้องกับพีระจิริะโสภณ (2539) กล่าวว่า ผู้นำทางความคิดเป็นบุคคลในสังคม ซึ่งติดต่อกับบุคคลอื่นๆ ในลักษณะความสัมพันธ์แบบใกล้ชิด หรือแบบกลุ่มปฐมภูมิ เช่น ญาติ เพื่อนบ้าน หรือเพื่อนร่วมงาน และมีอิทธิพลที่ไม่เป็นทางการเกี่ยวกับความคิดเห็น หรือการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ

นอกจากนี้ยังมีการติดต่อที่ปราชญ์ชาวบ้านต้องการเผยแพร่ความรู้แก่ชาวบ้าน และบ่อยครั้งที่ชาวบ้านจะมาปรึกษาปัญหาของตนกับปราชญ์ชาวบ้าน จากผลการศึกษาดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านให้ความไว้วางใจจึงนำปัญหาต่างๆ มาปรึกษากับปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งการให้คำปรึกษาแก่ชาวบ้านนั้นเป็นหนึ่งในคุณลักษณะของผู้นำท้องถิ่น ดังที่เรวัต ไซยพาน (2523) กล่าวถึงคุณลักษณะทั่วไปของผู้นำท้องถิ่นว่า ผู้นำท้องถิ่นต้องสามารถช่วยเหลือผู้อื่นในการแก้ปัญหา และให้คำแนะนำปรึกษาอย่างมีเหตุผล และเรมอนด์ เจ เบอรับี้ (Remond J. Burby) อ้างถึงในงานวิจัยเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการทำงานของกลุ่มออมทรัพย์การผลิตที่ชนะเลิศในระดับอำเภอ จังหวัดตาก ของอรรถวิทย์ ศิลาคุปต์ (2536 : 42) กล่าวว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่สามารถช่วยเหลือผู้อื่น และยังปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ

การติดต่อสื่อสารกับบุคคลภายนอกหมู่บ้านของปราชญ์ชาวบ้านแสดงให้เห็นว่า ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์มีการติดต่อกับเจ้าหน้าที่พัฒนามากกว่าชาวบ้านคนอื่นๆ ดังเช่นในกรณีของ แม่บุญ เพ็งศรี ที่ได้รับการแต่งตั้งจากชาวบ้านให้เป็นตัวกลางในการติดต่อสื่อสารกับเจ้าหน้าที่พัฒนาแทนชาวบ้านทุกคน สอดคล้องกับคุณลักษณะของผู้นำที่กำหนดโดย โรเจอร์ส (Rogers , 1983 : 282) ที่ว่าผู้นำมีการติดต่อกับเจ้าหน้าที่พัฒนามากกว่าผู้ตาม

การติดต่อสื่อสารกับคนกลุ่มต่างๆ ของปราชญ์ชาวบ้านแสดงให้เห็นว่าปราชญ์ชาวบ้านเป็นบุคคลที่มีมนุษยสัมพันธ์ ซึ่งน้อย สุปิงคลัด (2537 : 60) เห็นว่าการเป็นผู้นำนั้นจะต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี เป็นกันเองกับผู้คน ซึ่งจะเป็นการก่อให้เกิดความรักใคร่รับถือในที่สุด

นอกจากนี้การติดต่อสื่อสารกับคนทั้งในและนอกหมู่บ้านนั้นทำให้ปราชญ์ชาวบ้านเข้าใจหมู่บ้านของตนเอง และสังคมภายนอกหมู่บ้าน จนสามารถวิเคราะห์ถึงสภาพปัญหาของหมู่บ้านและสาเหตุของปัญหาได้ (ปรีชา อุตระกุล และคณะ , 2533 : 29) ดังกรณีของปราชญ์ชาวบ้านที่เห็นปัญหาของตนเองและชาวบ้านในหมู่บ้านที่ประสบปัญหาทางการเงินเนื่องจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยว จึงคิดค้น ศึกษา หาทางแก้ปัญหาด้วยการใช้เกษตรกรรมทางเลือก

คุณลักษณะอีกประการของปราชญ์ชาวบ้านที่พบจากการศึกษา คือ การเดินทางออกนอกหมู่บ้านมากกว่าคนอื่น ๆ ซึ่งได้แก่ การออกไปทำงานยังต่างถิ่น การออกไปดูงาน การออกไปบรรยายเป็นวิทยากรยังพื้นที่ต่างๆ สถาบันต่างๆ การเดินทางออกนอกพื้นที่ของปราชญ์ชาวบ้านเป็นการเปิดรับความรู้ใหม่ๆ และเปิดโลกทัศน์ให้กว้างขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับเกคินี จุฑาวิจิตร (2542 : 53) ที่กล่าวถึงการดูงานในหนังสือเรื่อง การสื่อสารเพื่อการพัฒนาที่ท้องถิ่น ว่าการศึกษาดูงานในรูปแบบการเรียนรู้จากพื้นที่ และชาวบ้านที่มีประสบการณ์ในการแก้ปัญหา มาก่อนในที่ต่างๆ นั้นเป็นการเปิดโอกาสให้ ชาวบ้านได้มองเห็นลู่ทาง ในการแก้ปัญหาของตน

คุณลักษณะของปราชญ์ชาวบ้านประการถัดมา คือ การยอมรับความรู้ และ วิทยาการใหม่ๆ ปราชญ์ชาวบ้านเป็นบุคคลที่สามารถเปิดรับความรู้ใหม่ และวิทยาการต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ทางการเกษตร และด้านอื่นๆ หากจะกล่าวอีกแง่หนึ่ง คือ ปราชญ์ชาวบ้านไม่ปิดกั้น หรือยึดติดตนอยู่กับสิ่งเก่าๆ แต่ก่อนที่ปราชญ์ชาวบ้านจะรับสิ่งใหม่ๆ นั้นต้องผ่านการไตร่ตรอง และศึกษาผลดี ผลเสียของสิ่งนั้นๆ อย่างรอบคอบ สอดคล้องกับกาญจนา แก้วเทพ และคณะ (2543 : 206) ที่อธิบายว่า นักวิชาการใน Modernistic Paradigm เช่น Alex Inkeles ประมวลตัวบ่งชี้เพื่อวัดความทันสมัยของผู้ผู้นำในชุมชนว่าจะต้องประกอบด้วยคุณลักษณะอะไรบ้าง ซึ่งความพร้อมที่จะพบกับประสบการณ์ใหม่ มีใจเปิดกว้างในการเปลี่ยนแปลง และรับสิ่งใหม่นั้นเป็นตัวบ่งชี้เช่นกัน ในทำนองเดียวกัน อนุกุล คลังบุญครอง (2525 : 7) ก็เห็นว่าลักษณะของผู้ผู้นำนั้นต้องยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่จำเป็นเช่นเดียวกัน

การยอมรับความรู้และวิทยาการใหม่ๆ อย่างรอบคอบของปราชญ์ชาวบ้านนั้น ตรงกับคุณสมบัติของกลุ่มรับเร็วส่วนแรก (Early Adopter) ของประเภทผู้รับนวัตกรรม (เกคินี จุฑาวิจิตร , 2542 : 74) ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านมีคุณลักษณะที่ตรงกับกลุ่มนี้ในเรื่องการยอมรับความรู้ใหม่ๆ และมีทัศนคติที่ดีต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างมีเหตุผล รอบคอบ คิดไตร่ตรองก่อนเสมอ โดยบุคคลในกลุ่มนี้จะเป็นบุคคลที่ได้รับความเคารพนับถือจากชาวบ้าน และเป็นผู้นำทางความคิดเห็นในท้องถิ่น

คุณลักษณะของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ประการต่อมา คือ การมีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความเชื่อมั่นในความคิดของตนเอง ความเชื่อมั่นในความมุ่งมั่นของตนเอง เริ่มต้นจากความเชื่อมั่นในตนเองที่จะทำในสิ่งที่ตนมุ่งมั่น สู่ความเชื่อมั่นในตนเองว่าสามารถช่วยพัฒนาหมู่บ้านให้เจริญได้ ด้วยการเผยแพร่ความรู้ของตนสู่ชาวบ้านคนอื่นๆ และขยายวงกว้างออกไปยังจังหวัดอื่น สู่กลุ่มคนหลากหลาย ไม่จำกัดเฉพาะกลุ่มเกษตรกรเท่านั้น

ความเชื่อมั่นในตนเองของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์นั้นสอดคล้องกับแนวความคิดของนักวิชาการหลายท่านที่อธิบายเรื่องความเป็นผู้นำ ดังนี้ ทองคุณ หงส์พันธ์ ทำการวิจัยเรื่อง "การวิจัยเพื่อจัดรูปแบบยุทธวิธีการฝึกอบรมผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชน" (อ้างถึงในน้อย สุปิงคลัด , 2537 : 42) พบว่าหนึ่งในลักษณะที่สำคัญที่ทำให้ผู้นำท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือประสบความสำเร็จในการพัฒนาสูง คือ การเชื่อมั่นในตนเอง

อนุกุล คลังบุญครอง (2525 : 8) กล่าวว่า ผู้นำต้องมีความเชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง และต้องเชื่อมั่นในทางที่ใช้เหตุผล ทางด้านน้อย สุปิงคลัด (2537 : 57) ที่เห็นว่าผู้นำจะต้องมีความเชื่อมั่นในตนเองอยู่เสมอ จะต้องมองเห็นคุณค่าความรู้ ความสามารถของตน คิดอยู่เสมอว่าไม่มีอะไรสิ่งใดยากเกินความสามารถของตนไปได้ จะต้องเผชิญปัญหาหรืองานที่สลับซับซ้อนเพียงใดก็ไม่ท้อถอย สอดคล้องกับ รังสรรค์ ประเสริฐศรี (2544 : 37) ที่เห็นว่าผู้นำมักจะต้องอยู่ภายใต้ภาวะแรงกดดันและภาวะวิกฤติ จึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้นำที่จะต้องมีความเชื่อมั่นในตนเองอย่างแท้จริง

ความเชื่อมั่นในตนเองของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ที่พบจากการศึกษาครั้งนี้ ยังเป็นความมุ่งมั่นในความคิดของตน กล่าวคือ ต้องการพัฒนาตนเอง ครอบครัวยุค และสังคมอย่างจริงจัง มีจิตใจมุ่งมั่น ต้องการเห็นการพัฒนา และทำตามความมุ่งมั่นนั้นอย่างจริงจัง ซึ่งในที่นี้ปราชญ์ชาวบ้านใช้เกษตรกรรมทางเลือกในการพัฒนาตนเองและครอบครัว และสื่อสาร เผยแพร่ความรู้ ภูมิปัญญาสู่คนอื่นๆ เป็นการพัฒนาหมู่บ้านและสังคม สอดคล้องกับความคิดของเคิร์กแพตทริก (S.A. Kirkpatrick) และล๊อค (E.A. Locke) (อ้างถึงในทองใบ สดขารี , 2543 : 45) ที่เห็นว่า ความมุ่งมั่น หรือแรงจูงใจเป็นลักษณะที่ผู้นำแสดงออกให้เห็นถึงความพยายามในการทำงานที่จะทำให้บรรลุความสำเร็จ

คุณลักษณะของปราชญ์ชาวบ้านในข้อนี้ยังสามารถนำเอาสิ่งที่รังสรรค์ ประเสริฐศรี (2544 : 41) อธิบายเกี่ยวกับความมุ่งมั่นในหนังสือภาวะผู้นำมาใช้ได้ เนื่องจากมีความสอดคล้องกัน โดยรังสรรค์ ประเสริฐศรี เห็นว่า ความมุ่งมั่นเป็นความตั้งใจจริงที่จะฝ่าฟันอุปสรรคต่างๆ ไปให้ได้ ถึงแม้จะมีอุปสรรคมากมายเพียงใดก็ไม่ท้อถอย และไม่คิดจะเลิกหรือยอมแพ้ง่ายๆ ความมุ่งมั่นเป็นคุณลักษณะหนึ่งของผู้นำ

จากผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าความเชื่อมั่นในตนเองของปราชญ์ชาวบ้านนั้นหมายรวมถึง การกล้าแสดงออก กล้าแสดงความคิดเห็น โดยปราชญ์ชาวบ้านมักจะเป็นผู้นำในการประชุมในหมู่บ้าน รวมทั้งการเป็นวิทยากรร่วมเวทีเสวนา งานสัมมนาต่างๆ มากมาย การกล้าแสดงออกนี้เป็นคุณลักษณะหนึ่งที่สำคัญของการเป็นผู้นำท้องถิ่นเช่นกัน ดังที่รังสรรค์ ประเสริฐศรี (2544 : 37) กล่าวว่า ลักษณะเฉพาะตัวของผู้นำนั้นควรจะเป็นคนกล้าแสดงออก (Extroversion) มีบุคลิกลักษณะที่มีการแสดงออกที่เด่นชัดในสังคม และเป็นคนที่มีการแสดงออกอย่างเหมาะสม (Assertiveness) ซึ่งเป็นความเปิดเผย เจียบขาดในการแสดงความต้องการ ความคิดเห็น ความรู้สึก และทัศนคติ

จากผลการศึกษาที่ปราชญ์ชาวบ้านมักจะเป็นวิทยากรออกไปบรรยายเรื่องภารกิจตามพื้นที่ต่างๆ รวมทั้งการเป็นผู้นำในการประชุมในหมู่บ้าน เป็นต้น แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งสอดคล้องกับอนุกุล คลังบุญครอง (2525 : 5) ที่กล่าวว่าสิ่งที่ทำให้คนเป็นผู้นำนั้น นอกจากความเชื่อมั่นแล้วก็คือ ความสามารถในการสื่อสารหรือถ่ายทอดความเชื่อมั่นของตนไปสู่ผู้อื่น เพราะถ้าทั้งความเชื่อมั่นเพียงอย่างเดียวยังไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ ผู้นำต้องสามารถถ่ายทอดความรู้ หรือภูมิปัญญาไปสู่ผู้อื่นด้วย

คุณลักษณะประการสุดท้ายที่เป็นผลจากการศึกษาปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ คือ การเข้าถึงสื่อมวลชนมากกว่าชาวบ้านคนอื่นๆ ซึ่งพบว่าปราชญ์ชาวบ้านมีความสนใจ ใฝ่รู้ และเปิดรับสื่อมวลชน ได้แก่ ทางวิทยุ โทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์ ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่องการเปิดรับข่าวสารของผู้นำชุมชน ของ ธิติพนธ์ (2537) (อ้างถึงในกาญจนา แก้วเทพ และคณะ , 2543 : 210) ที่พบว่า ผู้ที่เป็นผู้นำจะต้องมีการเปิดรับข่าวสารในเชิงปริมาณ และคุณภาพที่แตกต่างจากคนทั่วไป และผู้นำจะสามารถดำรงรักษาสถานภาพผู้นำเอาไว้ได้ ตราบเท่าที่ยังรักษาความต่างต่างนั้นเอาไว้ได้ โดยงานวิจัยของธิติพนธ์นั้นเปรียบเทียบแบบแผนการเปิดรับข่าวสารของผู้นำและผู้ตามทางความคิดในจังหวัดชัยนาท พบว่า ผู้นำจะมีการเปิดรับข่าวสารมากกว่าผู้ตาม

ทางด้านเนื้อหาที่ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์เปิดรับจากสื่อมวลชนนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นเนื้อหาที่มีสาระ อาทิ ข่าวสาร และเนื้อหา รายการที่เกี่ยวกับเกษตรกรรม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พรพิมล (2533) (อ้างถึงในกาญจนา แก้วเทพ และคณะ , 2543 : 211) ที่ได้สำรวจความคิดเห็นของผู้นำความคิดที่มีต่อแหล่งข่าวที่เป็นสื่อมวลชน และพบว่า รายการที่ผู้นำทางความคิดชื่นชอบ คือ รายการที่มีลักษณะท้องถิ่น เช่น รายการวิทยุเพื่อการเกษตร เป็นต้น

ผลการศึกษาคุณลักษณะของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ที่พบนั้น เห็นได้ว่า ปราชญ์ชาวบ้านใฝ่รู้ เรียนรู้อยู่ตลอด ไม่หยุดนิ่ง การเรียนรู้ของปราชญ์ชาวบ้านมาจากหลายๆ ช่องทางดังที่อภิปรายไปเมื่อข้างต้น ซึ่งสอดคล้องกับเอ็ดการ์ เดล (อ้างถึงในนาฏสุตา เหมนะสิริ , สื่อสารการเกษตรเบื้องต้น , 2534 : 92 - 96) ที่กล่าวถึงประเภทของการเรียนรู้ตามประเภทของสื่อ โดยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ 1. การเรียนรู้เกิดจากการกระทำเป็นส่วนใหญ่ (Directed Experience) อาทิ การเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงของตนเอง ด้วยการลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง 2. การเรียนรู้จากการสังเกต (Icomic Experience) อาทิ การไปศึกษานอกสถานที่ และจากสื่อมวลชน เป็นต้น 3. การเรียนรู้จากการสื่อสารโดยใช้สัญลักษณ์ช่วยในการสื่อสาร อาทิ การเรียนรู้จากการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่น จากโปสเตอร์ เป็นต้น

จากผลการศึกษาคุณลักษณะของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์นั้น แสดงให้เห็นว่าปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ทุกท่านมีความเป็นผู้นำโดยธรรมชาติ เนื่องจากพบว่าคุณลักษณะของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์นั้นสอดคล้องกับคำนิยาม และคุณลักษณะของผู้นำที่นักวิชาการหลายท่านได้ตั้งไว้ดังที่อภิปรายไปในข้างต้น รวมทั้งสอดคล้องกับที่อภิชัย พันธเสน (2539) (อ้างถึงในรุ่งภา มุกดาอนันต์ , 2544 : 167) ซึ่งได้กล่าวถึงลักษณะของผู้นำในชนบทนั้นมักจะเป็นผู้นำโดยธรรมชาติ ซึ่งมักจะมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ 1. เกิดจากครอบครัวที่มีคุณธรรมสูง ได้รับการศึกษาค่อนข้างสูงกว่าผู้อื่นในชุมชน 2. เคยได้รับความลำบากยากจนมาก่อน ทำให้เป็นเบ้าหลอมชีวิตให้คิดถึงความเดือดร้อนของท้องถิ่นเดียวกันมากกว่าผู้อื่น 3. มีอาชีพและรายได้จากทางเกษตรกรรมโดยแท้ มีความฉลาดในการหารายได้และการใช้จ่าย 4. อาจเคยเป็นหนี้สินผู้อื่น หรือลูกน้องผู้อื่นมา แต่ด้วยคุณธรรมที่สั่งสมมาทำให้สามารถหลุดจากหนี้สิน หรือจากที่เคยเป็นลูกน้องผู้อื่น กลายเป็นเสรีอิสระขึ้น 5. กล้าต่อสู้เพื่อความยุติธรรมต่อส่วนรวม นอกจากนี้ยังกล่าวได้ว่าท้องถิ่นใดมีผู้นำประเภทนี้มาก กลุ่มเกษตรกรในท้องถิ่นจะเจริญได้อย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เพราะคนในท้องถิ่นให้ความเคารพนับถือ

ส่วนที่ 2 บทบาทของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์

ผลการศึกษาคุณลักษณะของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ในส่วนที่ 1 นั้นพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านมีคุณลักษณะของความเป็นผู้นำ ผู้นำโดยธรรมชาติทุกท่าน แม้บางท่านจะมีตำแหน่งผู้นำอย่างเป็นทางการ แต่ในความเป็นจริงแล้วแม้ไม่มีตำแหน่งเหล่านั้น ปราชญ์ชาวบ้านก็มีความเป็นผู้นำอยู่ในตัวอยู่แล้ว

ด้วยความเป็นผู้นำของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ ส่งผลให้ปราชญ์ชาวบ้านมีบทบาททั้งใน และนอกหมู่บ้านในการพัฒนา ดังที่ ภิญญา สาร (2516) อธิบายเรื่องผู้นำกับบทบาทไว้ในหนังสือหลักบริหารการศึกษาว่า ในทุกสังคมย่อมประกอบไปด้วยผู้นำเสมอ ในกระบวนการพัฒนาใดๆ ก็ตาม ผู้นำย่อมมีบทบาท หรือหน้าที่อันสำคัญยิ่งที่ช่วยให้งานบรรลุผลสำเร็จ

จากผลการศึกษาในส่วนบทบาทของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์นั้น สามารถวิเคราะห์ และจัดกลุ่มบทบาทของปราชญ์ชาวบ้านได้เป็น 2 ประเด็น ได้แก่ บทบาทผู้นำทางความคิด และบทบาทผู้นำการพัฒนา

- บทบาทผู้นำทางความคิด

จากการศึกษาพบว่าปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์มีบทบาทเป็นผู้ริเริ่มการเกษตรทางเลือกในหมู่บ้าน บทบาทในข้อนี้เน้นสอดคล้องกับคุณลักษณะของปราชญ์ชาวบ้านในการยอมรับความรู้ และวิทยาการใหม่ๆ ก่อนชาวบ้านคนอื่น ๆ รวมทั้งเป็นหนึ่งในบทบาทที่เป็นปัจจัยส่งเสริมให้ปราชญ์ชาวบ้านอยู่ในฐานะผู้นำทางความคิด

ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ได้ริเริ่มทำเกษตรกรรมทางเลือกในหมู่บ้าน เนื่องจากในช่วงนี้เกษตรกรทุกคนในหมู่บ้านรวมทั้งตัวปราชญ์ชาวบ้านเองปลูกพืชเชิงเดี่ยว และประสบปัญหาผลผลิตล้นตลาด และราคาตกต่ำ รวมทั้งดินที่ใช้ปลูกพืชนั้นเสื่อม ประกอบกับปัญหาความแห้งแล้งต่างๆ นานาที่เข้ามารุมเร้า ปราชญ์ชาวบ้านจึงริเริ่มการปลูกพืชแบบเกษตรกรรมทางเลือก ซึ่งประกอบด้วยเกษตรกรรมธรรมชาติ เกษตรกรรมผสมผสาน และเกษตรกรรมอินทรีย์ โดยแต่ละท่านจะมีความถนัดเชี่ยวชาญในเกษตรกรรมต่างๆ กันไป

บทบาทผู้ริเริ่มเกษตรกรรมทางเลือกของปราชญ์ชาวบ้านนั้น สอดคล้องกับคุณลักษณะของปราชญ์ชาวบ้านที่อภิปรายไปในข้างต้น ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นคุณลักษณะของผู้นำ ทั้งนี้เนื่องจากปราชญ์ชาวบ้านประสบปัญหาเช่นเดียวกันกับเกษตรกรคนอื่น ๆ ในหมู่บ้าน แต่ปราชญ์ชาวบ้านไม่ย่อท้อ พยายามหาทางแก้ไขปัญหา ซึ่งก็คือ การเกษตรแนวใหม่ หรือเกษตรกรรมทางเลือกนั่นเอง โดยเริ่มลองผิดลองถูกด้วยตนเองไปพร้อมๆ กับการเรียนรู้จากทั้งภายในและภายนอกหมู่บ้าน

นอกจากบทบาทผู้ริเริ่มเกษตรกรรมทางเลือกในหมู่บ้านแล้วนั้น ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ยังมีบทบาทในด้านศิลปกรรม บทบาทนี้สอดคล้องกับคุณลักษณะของปราชญ์ชาวบ้านที่อภิปรายไว้ในส่วนที่ 1 ที่แสดงให้เห็นว่าปราชญ์ชาวบ้านมีความเป็นผู้นำทางด้านศิลปกรรม เนื่องจากเคยบวชเป็นพระสงฆ์ รวมทั้งมีพระพุทิตนอยู่ในศิลปกรรม ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยที่ส่งผลให้ปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้นำท้องถิ่น และมีบทบาทเป็นผู้นำทางความคิด และยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของรุ่งนภา มุกดาอนันต์ (2544 : 137) ที่ศึกษาเรื่องกลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า พระสงฆ์มีบทบาทต่อความคิด ความรู้ การตัดสินใจของคนไทย กล่าวได้ว่า วัด คือ โรงเรียน พระ คือ ครูนั่นเอง เมื่อมีการสอนถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนประสบการณ์ต่างๆ จึงไม่ใช่เรื่องยากที่ชาวบ้านจะเชื่อ และนำไปปฏิบัติตาม และเมื่อปราชญ์ชาวบ้านสื่อออกมาแล้วชาวบ้านก็ยังคงให้ความนับถืออยู่ และยกให้เป็นผู้นำท้องถิ่น

ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับวิรัช วิรัชนิภาวรรณ จากหนังสือเรื่องการพัฒนาชุมชนประยุกต์ (2530) ที่กล่าวว่า ผู้นำท้องถิ่นเป็นผู้ที่ประชาชนเคารพนับถือ ไว้วางใจ และเป็นผู้มีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิด และการตัดสินใจของประชาชน

ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์มีความเป็นผู้นำโดยธรรมชาติจากผลการศึกษาคณะคุณลักษณะต่างๆ ของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งความเป็นผู้นำโดยธรรมชาตินั้นทำให้ปราชญ์ชาวบ้านได้รับความนับถือ ความไว้วางใจ และเป็นผู้นำทางความคิดของชาวบ้านในหมู่บ้าน ซึ่งผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับเกศินี จุฑาวิจิตร (2542 : 114) ที่กล่าวถึงผู้นำทางความคิดว่า ผู้นำความคิดเห็น (Opinion Leaders) ในที่นี้แตกต่างจากผู้นำ (Leaders) ตามความเข้าใจทั่วไป คือ มิได้เป็นผู้นำโดยตำแหน่ง หรือมีการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการ แต่เป็นผู้นำโดยธรรมชาติ เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับนับถือจากคนทั่วไปในชุมชน ดังนั้น ผู้นำความคิดเห็นจึงไม่ได้มีอิทธิพลโดยตำแหน่ง การที่ชาวบ้านเชื่อฟังหรือคล้อยตามเห็นด้วยนั้นเป็นเพราะความขึ้น

ชม ศรัทธาในตัวผู้นำ และผลงานที่ผ่านมาของเขา เช่น ผู้ที่มีความมุ่งมั่นในการพัฒนา เป็นผู้ที่มีศีลธรรม เป็นต้น

ด้วยความเป็นผู้นำทางความคิดนั้น ส่งผลให้ปราชญ์ชาวบ้านมีบทบาทของการเป็นสื่อบุคคลที่มีบทบาทอย่างมากในการสื่อสารเพื่อการพัฒนา โดยปราชญ์ชาวบ้านนั้นนับว่าเป็นสื่อบุคคลที่เป็นคนในชุมชนเอง ซึ่งสอดคล้องกับ กาญจนา แก้วเทพ และคณะ (2543 : 191) ที่แบ่งประเภทของสื่อบุคคลออกเป็น สื่อบุคคลที่เป็นบุคคลภายนอก และสื่อบุคคลที่เป็นคนในชุมชน โดยสื่อบุคคลที่เป็นคนในชุมชนนั้น ได้แก่ ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ ผู้เฒ่าผู้แก่ เป็นต้น

ปัจจัยที่ทำให้ปราชญ์ชาวบ้านได้รับบทบาทสื่อบุคคลในท้องถิ่นนั้น เนื่องมาจากความน่าเชื่อถือ และความคล้ายคลึงกันกับชาวบ้าน เนื่องจากเป็นคนหมู่บ้านเดียวกัน สอดคล้องกับเกศินี จุฑาวิจิตร (2542 : 110) ที่กล่าวว่าความน่าเชื่อถือ (Credibility) ซึ่งเป็นระดับของความรู้สึกที่ผู้รับสารรู้สึกว่าคุณส่งสารเป็นที่น่าไว้วางใจ (Trustworthy) และมีความสามารถ (Competent) และความคล้ายคลึง (Similarity) คือ มีความคล้ายคลึงกับชาวบ้านในด้านต่างๆ

นอกจากนี้จากผลการศึกษายังพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านมีบทบาทเป็นสัญลักษณ์ของหมู่บ้าน เนื่องด้วยเป็นบุคคลที่ทำงานเพื่อหมู่บ้านอย่างแท้จริง ทั้งทางเกษตรกรรม และการบริหารปกครองหมู่บ้าน จนได้รับการยอมรับจากชาวบ้านในหมู่บ้าน สอดคล้องกับพนม ลิมอารีย์ (อ้างถึงในรุ่งนภา มุกดาอนันต์ , 2544 : 39) ที่เสนอบทบาทหน้าที่ของผู้นำ ซึ่งหนึ่งในนั้น คือ ผู้นำในฐานะสัญลักษณ์ของกลุ่ม (The leader as symbol of the group)

ด้วยบทบาทที่เด่นของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ทางด้านเกษตรกรรม และศีลธรรมนั้น สอดคล้องกับที่ ศ.นพ.ประเวศ วะสี (2530) กล่าวไว้ในหนังสือสุขถ้วนหน้าว่า ฐานที่สำคัญของสังคมไทยนั้นคือ การเกษตรกรรม ซึ่งเป็นแหล่งประกอบอาชีพ และให้ผลผลิตเพื่อการยังชีพแก่ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ อีกฐานหนึ่งที่ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันก็คือ วัฒนธรรมที่มีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนา จึงควรที่จะตั้งหลักจากการพัฒนาบนรากฐานของการเกษตรโดยมีวัฒนธรรมในพุทธศาสนาเป็นเครื่องกำหนดทิศทางของการผลิต เมื่อรวมกันทั้งสองฐานดังกล่าวแล้วคือ พุทธเกษตรกรรม ซึ่งหมายถึงการเกษตรแบบพึ่งตนเอง เป็นการสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ โดยมีวิถีการผลิตและวิถีการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกันคือ การผลิตที่ประสานสัมพันธ์กับธรรมชาติ และศาสนธรรม ก่อให้เกิดมีชีวิตที่ร่มเย็นและมีความสุข

- บทบาทผู้นำการพัฒนา

จากผลการศึกษาประชาชนชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ในบทบาทผู้นำทางความคิด พบว่าประชาชนชาวบ้านมีบทบาทเป็นผู้ริเริ่มเกษตรทางเลือกในหมู่บ้านของตน และด้วยความสามารถนี้เองที่ทำให้ประชาชนชาวบ้านเป็นผู้ที่ได้รับความนับถือ ไว้วางใจจากชาวบ้าน แต่ประชาชนชาวบ้านไม่ได้หยุดเพียงแค่การริเริ่มเกษตรกรรมของตนเองเท่านั้น เพราะเมื่อประชาชนชาวบ้านประสบความสำเร็จทางการเกษตรที่ตนริเริ่มแล้วนั้น ประชาชนชาวบ้านก็มุ่งมั่นในการพัฒนาชาวบ้านคนอื่นๆ ด้วยเช่นกัน

ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับที่เสวี พงศ์พิศจากหนังสือเรื่องคืนสู่รากเหง้า : ทางเลือกและทัศนะวิจารณ์ว่าด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน (2529 : 145) ที่ว่า ประชาชนชาวบ้านทำหน้าที่เป็นนักพัฒนาตัวอย่าง โดยประชาชนชาวบ้านพยายามทำตนเองให้เป็นตัวอย่างที่ดี เพื่อคนจะได้เอาแบบอย่าง โดยเรียนรู้ และศึกษาวิถีทางการดำเนินชีวิตแล้วนำเอาภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หรือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) แล้วนำมาผสมผสานกับภูมิปัญญาของตนเอง โดยนำสิ่งที่ตนได้เรียนรู้มาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาชุมชน และพัฒนาทรัพยากรต่อไป โดยหัวใจของการพัฒนานั้น คือ การมุ่งพัฒนาคน ซึ่งในที่นี้หมายถึง คนในชุมชน โดยการที่คนในชุมชนสามารถพัฒนาตนเองและพึ่งตนเองได้นั่นเอง

การพัฒนาของประชาชนชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์เริ่มต้นจากการพัฒนาตนเอง ครอบครัว และสังคม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องทฤษฎีใหม่ 3 ชั้นในเศรษฐกิจพอเพียง (เกตุณี จุฑาวิจิตร , 2542 : 63) ซึ่งเป็นพระราชดำริของพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน

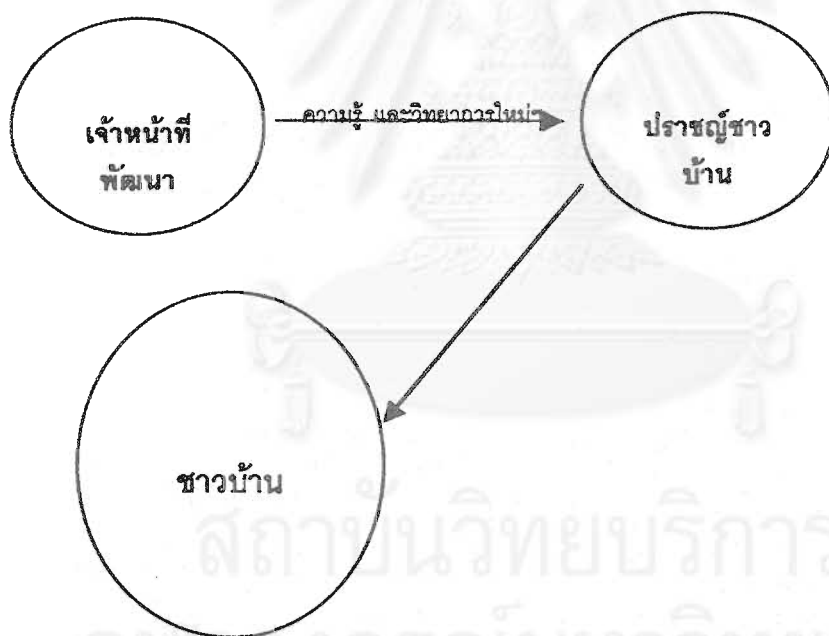
การพัฒนาตนเองจนพออยู่พอกินของประชาชนชาวบ้านนั้นสอดคล้องกับทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 ซึ่งในขั้นนี้ คือ การผลิตเพื่อเลี้ยงตนเองและครอบครัว ผลิตอาหารเอง เหลือขาย ทำให้มีกินอิ่ม ไม่ติดหนี้ มีเงินออม

การพัฒนาหมู่บ้าน และสังคมภายนอกของประชาชนชาวบ้านนั้น สอดคล้องกับทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 2 ซึ่งในขั้นนี้เป็นการพัฒนาสังคม โดยการรวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชน ทำเศรษฐกิจชุมชนในรูปแบบต่างๆ โดยประชาชนชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์มีบทบาทในการเป็นแกนนำการก่อตั้งกลุ่มต่างๆ ในหมู่บ้าน อาทิ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้ชาวบ้านในหมู่บ้านมีอาชีพ และเงินหมุนเวียน สามารถพึ่งพากันเองในหมู่บ้านได้

ในส่วนของทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 3 นั้นก็สืบเนื่องมาจากขั้นที่ 2 โดยขั้นที่ 3 นี้ ประชาชนชาวบ้านจะส่งเสริมให้ผลิตภัณฑ์ในหมู่บ้านสามารถขายได้ภายนอกหมู่บ้าน ซึ่งก็สอดคล้องนโยบายของรัฐบาลที่ส่งเสริมให้ผลิตภัณฑ์จากชนบทสามารถทำรายได้พอเลี้ยงคนในชนบท ในโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์

กลยุทธ์ในการพัฒนาชาวบ้านคนอื่นๆ ที่ประชาชนชาวบ้านใช้ก็คือ การสื่อสาร โดยเริ่มจากการสื่อสารกับคนในครอบครัวญาติสนิทมิตรสหาย เพื่อนบ้าน ชยายวงกว้างจนถึงการเป็นแกนนำในการตั้งกลุ่มต่างๆ และเครือข่ายทางการสื่อสาร โดยในส่วนของกลยุทธ์การสื่อสารของประชาชนชาวบ้านนั้นจะอภิปรายผลต่อไปในปัญหานำการวิจัยข้อที่

บทบาทในการสื่อสารเพื่อพัฒนาของประชาชนชาวบ้านนั้น คือ การเป็นผู้กระจายข่าวสารจากเจ้าหน้าที่พัฒนา



แผนภูมิภาพที่ 24 แสดงการกระจายข่าวสารของประชาชนบ้านจากเจ้าหน้าที่พัฒนาไปยังชาวบ้าน

บทบาทการประสานระหว่างเจ้าหน้าที่พัฒนาและชาวบ้านในหมู่บ้านของประชาชนบ้านนั้น สอดคล้องกับหน้าที่ของผู้ช่วยเจ้าหน้าที่พัฒนาของโรเจอร์ส (Everett M. Rogers , 1995 : 351) ที่ว่าผู้ช่วยเจ้าหน้าที่พัฒนาเป็นบุคคลที่เจ้าหน้าที่พัฒนาจะทำงานด้วยเพื่อให้สื่อสารไปยังชาวบ้านคนอื่นๆ ทั้งนี้เนื่องจากผู้ช่วยเจ้าหน้าที่พัฒนามีความสนิทสนมทางสังคมกับชาวบ้าน ได้รับความนับถือ และความไว้วางใจเช่นกัน

นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับที่ กาญจนา แก้วเทพ และคณะ (2543 : 209) กล่าวถึงแนวคิดทฤษฎีเรื่อง Two-step Flow of Information ที่เสนอว่าข่าวสารจากภายนอกหรือสื่อมวลชนจะต้องไหลผ่านจังหวัดแรกไปสู่ผู้นำชุมชนเสียก่อน (Input) จึงจะไหลผ่านต่อไปสู่ชาวบ้านทั่วๆ ไป

การติดต่อสื่อสารกับเจ้าหน้าที่พัฒนานั้นเป็นบทบาทที่ประชาชนชาวบ้านทุกท่านทำโดยธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับคุณลักษณะของตนอยู่แล้ว แต่ในกรณีของแม่บุญ เพ็งศรีนั้น แม่บุญได้รับการแต่งตั้งจากชาวบ้านให้ทำหน้าที่ติดต่อกับเจ้าหน้าที่พัฒนา การรับบทบาทในลักษณะนี้สอดคล้องกับบทบาทและหน้าที่ของผู้นำ ที่พนม ลี้อารีย์ (อ้างถึงในนาอิมะห์ นิยะ , 2541) เสนอไว้ คือ ผู้นำในฐานะตัวแทนกลุ่มเพื่อติดต่อกับภายนอก (The leader as external group representative) เนื่องจากสมาชิกทุกคนของกลุ่มไม่สามารถที่จะติดต่อกับบุคคลภายนอกได้อย่างทั่วถึง ดังนั้น บุคคลที่มีคุณสมบัติเป็นที่พอใจของกลุ่ม จึงมักจะได้รับเลือกให้ทำหน้าที่ในการติดต่อกับบุคคลภายนอก

สิ่งที่พบจากผลการศึกษาในเรื่องบทบาทผู้นำการพัฒนาของประชาชนชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์นั้น คือ ประชาชนชาวบ้านมีบทบาทต่างๆ ที่มีความสำคัญยิ่งในการพัฒนา โดยเฉพาะการเกษตรเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการพัฒนาหมู่บ้านในด้านต่างๆ อาทิ ด้านการเงินหมุนเวียนในหมู่บ้าน โดยการตั้งกองทุนต่างๆ เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับที่เกศินี จุฑาวิจิตร (2542 : 67) กล่าวว่า ทรัพยากรบุคคลในท้องถิ่น ได้แก่ พระ ครู แพทย์ ผู้นำความคิดเห็น และประชาชนชาวบ้าน บุคคลเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นผู้ที่มีศักยภาพในการนำชุมชนหรือท้องถิ่นไปสู่เป้าหมายของการพัฒนาตามความคาดหวัง เช่นเดียวกันกับพิทยา ว่องกุล (2540 : 28) ได้ศึกษาเงื่อนไขของความสำเร็จในการพัฒนาธุรกิจชุมชนในภาคใต้ พบว่ามีเงื่อนไขอยู่ 4 ประการ ซึ่งหนึ่งในปัจจุบันนี้ คือ ภูมิปัญญาของผู้นำความคิดเห็น ที่สามารถประยุกต์ใช้ให้เข้ากับท้องถิ่น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปัญหานำการวิจัยข้อที่ 2 กลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ในการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นอย่างไร

จากผลการศึกษาคุณลักษณะและบทบาทของปราชญ์ชาวบ้านนั้นพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านมีบทบาทในการสื่อสารภูมิปัญญาท้องถิ่นไปยังชาวบ้านคนอื่นๆ รวมทั้งบุคคลอื่นๆ นอกหมู่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ใช้กลยุทธ์การสื่อสารต่างๆ เพื่อสื่อสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยผู้วิจัยได้อภิปรายกลยุทธ์หลักๆ ออกมาเป็นข้อๆ ดังนี้

● การสื่อสารระหว่างบุคคล

จากผลการศึกษาพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ใช้การสื่อสารระหว่างบุคคลในการเผยแพร่ หรือสื่อสารภูมิปัญญาท้องถิ่นไปยังชาวบ้าน และใช้การสื่อสารระหว่างบุคคลในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และความรู้กับปราชญ์ชาวบ้านท่านอื่นๆ และเจ้าหน้าที่พัฒนาจากหน่วยงานต่างๆ ซึ่งพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ใช้กลยุทธ์การสื่อสารระหว่างบุคคลนี้เป็นหลัก เนื่องจากเป็นกลยุทธ์การสื่อสารที่สื่อสารสามารถเข้าใจกันได้มากที่สุด

จากผลการศึกษาดังกล่าวมีความสอดคล้องกับแนวคิดของลาซาเฟลและแมนเชล (Lazarsfeld and Manzel , 1960 : 97) ที่อธิบายว่า การสื่อสารระหว่างบุคคลมีบทบาทสำคัญ เพราะเป็นการสื่อสารที่มีความเป็นกันเอง และส่วนตัว ก่อให้เกิดความคุ้นเคย ซึ่งช่วยให้เกิดการยอมรับความคิดเห็นได้ง่ายขึ้น การพูดคุยอย่างเห็นหน้าตาทำให้ผู้รับสารสามารถซักถาม หรือแสดงความคิดเห็นของตนแก่ผู้พูด ในทำนองเดียวกันกับแนวคิดของแคทซ์ และลาซาเฟล (Katz and Lazarsfeld) ซึ่งพบว่า รูปแบบการสื่อสารระหว่างบุคคล หรือการสื่อสารแบบตัวต่อตัว มีผลต่อการทำให้ผู้รับสารยอมรับที่จะเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ยอมรับที่จะปฏิบัติมากที่สุด

เช่นเดียวกันกับที่ โรเจอร์ส และชูเมคเกอร์ (Rogers and Shoemaker) (อ้างถึงในวรรณา สุชาติสุธารธรรม , 2539 : 29) ให้ความหมายของการสื่อสารระหว่างบุคคลว่าเป็นการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลต่อบุคคลเพื่อที่จะถ่ายทอดข่าวสารระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร ถ้าผู้รับสารไม่เข้าใจก็สามารถสอบถาม หรือขอข่าวเพิ่มเติมจากแหล่งสารทันที ส่วนผู้ส่งสารก็สามารถปรับปรุงแก้ไขในการส่งออกไปให้เข้ากับความต้องการและความเข้าใจของผู้รับสารได้ในเวลาอันรวดเร็วเช่นกัน ซึ่งจะช่วยให้บุคคลให้เปลี่ยนแปลงทัศนคติได้

ผลการศึกษายังสอดคล้องกับงานวิจัยของบำรุง สุขพรรณ (2522) ซึ่งศึกษาเรื่อง บทบาทของสื่อในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์การวางแผนครอบครัว พบว่า การติดต่อสื่อสารแบบบุคคลต่อบุคคล (Person to Person) โดยใช้คนเป็นสื่อในการเผยแพร่ข่าวสารโดยวิธีการเยี่ยมบ้าน หรือการพบปะกันเป็นการส่วนตัวกับผู้รับสาร จะช่วยให้ผู้ส่งสารและผู้รับสารสามารถทำความเข้าใจในสารที่ส่งได้ดี และถูกต้อง นอกจากนี้ การสื่อสารระหว่างบุคคลยังมีอิทธิพลอย่างมากในการโน้มน้าวใจให้ผู้รับสารเกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และผู้รับสารบางส่วนเกิดการตัดสินใจยอมรับปฏิบัติตามวิธีการวางแผนครอบครัวที่ผู้ส่งสารเสนอด้วย เช่นเดียวกันกับงานวิจัยของรุ่งนภา มุกดาอนันต์ (2544) ที่ศึกษาเรื่องกลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า การสื่อสารระหว่างบุคคล หรือการสื่อสารแบบตัวต่อตัว เป็นกลยุทธ์ที่เหมาะสมที่สุดต่อการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นของปราชญ์ชาวบ้านกับประชาชน ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านทั้งหมดใช้กลยุทธ์การสื่อสารนี้ เนื่องจากเป็นกลยุทธ์ที่จะทำให้ชาวบ้านสามารถเข้าใจได้ง่ายที่สุด

● การสื่อสารแบบสองขั้นตอน

จากผลการศึกษาเรื่องบทบาทของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า ปราชญ์ชาวบ้านมีบทบาทเป็นสื่อบุคคล และเป็นผู้ที่รับสารจากภายนอก และเจ้าหน้าที่พัฒนาภาพถ่ายทอดสู่ชาวบ้านในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นกลยุทธ์การสื่อสารแบบสองขั้นตอน โดยมีปราชญ์ชาวบ้านเป็นตัวกลางในการถ่ายทอดข่าวสาร

ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของลาซาร์เฟลด์ และคณะ (Lazarsfeld and Others) (อ้างถึงในพัชนี เชายจรรยา และคณะ , 2538 : 189) ที่ว่าการแพร่กระจายข่าวสารจากสื่อมวลชนนั้นจะผ่านขั้นตอนสองขั้นตอน กล่าวคือ ข่าวสารจะไปถึงคนกลุ่มหนึ่ง ซึ่งได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำความคิดเห็นในขั้นแรก และกลุ่มผู้นำความคิดเห็นจะเป็นผู้เผยแพร่ข่าวสารต่อไปยังประชาชนอื่นๆ ในขั้นที่สอง

เช่นเดียวกับปรมะ สตะเวทิน (2540 : 144) ที่กล่าวว่า การสื่อสารแบบสองขั้นตอนนั้น ในสังคมแต่ละสังคมจะมีบุคคลซึ่งเป็นผู้นำความคิดเห็น ทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดข่าวสารจากสื่อมวลชนไปยังประชาชนคนอื่นๆ

นอกจากนี้ผลการศึกษาดังกล่าวยังสอดคล้องกับพนม ลัมอารีย์ ซึ่งอ้างถึงในวิทยานิพนธ์เรื่องรูปแบบการสื่อสารและการยอมรับบทบาทของสตรีมุสลิมในการบริหารจัดการการสหกรณ์ออมทรัพย์อิสลาม บ้านสุโขทัย อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี ของนอฮีหม๊ะ นิยะ (2541) ที่กล่าวว่าสมาชิกทุกคนในกลุ่มไม่สามารถที่จะติดต่อกับกลุ่มอื่นๆ หรือบุคคลภายนอกได้อย่างทั่วถึง ดังนั้นบุคคลที่มีคุณสมบัติเป็นที่พอใจของกลุ่ม ซึ่งคือผู้นำของกลุ่ม จึงมักจะได้รับเลือกให้ไปทำหน้าที่แทนในการติดต่อกับบุคคลภายนอก

● เครื่องช่วยทางการสื่อสาร

จากผลการศึกษาพบว่าประชาชนชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ใช้เครื่องช่วยเป็นกลยุทธ์ในการสื่อสารภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยประชาชนชาวบ้านมีเครื่องช่วยประชาชนชาวบ้านในจังหวัดบุรีรัมย์ เครื่องช่วยจากภายนอกหมู่บ้าน และจังหวัด และเครื่องช่วยของประชาชนชาวบ้านในหมู่บ้าน ซึ่งในเครื่องช่วยเหล่านี้จะมีกิจกรรมทางการสื่อสารกันในเครื่องช่วย ช่วยให้ประชาชนชาวบ้านสามารถสื่อสารภูมิปัญญาท้องถิ่นได้

จากการเข้าไปศึกษาประชาชนชาวบ้านอย่างใกล้ชิดนั้น ผู้วิจัยพบว่าประชาชนชาวบ้านที่มีเครื่องช่วยของตนอยู่มากจะสามารถสื่อสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี และในวงกว้าง เพราะเหล่าสมาชิกในเครื่องช่วยจะเป็นบุคคลที่บอกต่อกันไป รวมทั้งการใช้เครื่องช่วยทางการสื่อสารเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ แม้ว่าประชาชนชาวบ้านจะไม่อยู่แล้วก็ตาม

จากผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของฟิชเชอร์ และคณะ (Fisher and Others) (อ้างถึงใน Rogers and Kincaid , 1981 : 86) ที่กล่าวไว้ว่า การเชื่อมโยงเครื่องช่วยทางการสื่อสารมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมมนุษย์ และในทางกลับกันจะส่งผลกระทบต่อระบบที่ใหญ่ขึ้น สังคมมีผลต่อมนุษย์อย่างมากในการกำหนดทัศนคติ และการสร้างความต้องการต่างๆ ให้แก่มนุษย์

นอกจากนี้ผลการศึกษายังสอดคล้องกับกาญจนา แก้วเทพ (2538) ที่กล่าวไว้ว่า เครื่องช่วย เป็นรูปแบบหนึ่งของการประสานงานบุคคล กลุ่ม หรือองค์กรหลายองค์กรเข้ามาประสานกันอย่างมีระยะเวลาอันพอสมควร แม้อาจจะไม่ได้มีกิจกรรมร่วมกันอย่าง

สม่าเสมอก็ตาม แต่ก็จะมีรากฐานเอาไว้ เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือ หรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่นๆ เพื่อแก้ปัญหาที่สามารถติดต่อไปได้

● การบอกเล่าโดยใช้ภาษาอีสาน

จากผลการศึกษาพบว่า ประชาชนชาวบ้านใช้การบอกเล่าเป็นภาษาอีสานเป็นส่วนใหญ่ มีบ้างเป็นบางครั้งคราวที่ใช้ภาษาไทยกลาง เมื่อเป็นการสื่อสารที่แบบเป็นทางการ ซึ่งประชาชนชาวบ้านเห็นว่าการใช้ภาษาอีสานนั้นทำให้ชาวบ้านเข้าใจได้ง่ายขึ้น รวมทั้งเป็นการสร้างบรรยากาศให้เป็นกันเองมากที่สุด

ภาษาที่ใช้ในจังหวัดบุรีรัมย์นั้น มีด้วยกันถึง 4 ภาษา ได้แก่ ภาษาไทยโคราช ภาษาไทยส่วย ภาษาไทยลาว และภาษาไทยเขมร ซึ่งประชาชนชาวบ้านจะใช้ภาษาใดก็ขึ้นอยู่กับภาษาท้องถิ่นที่ประชาชนชาวบ้านอาศัยอยู่

จากผลการศึกษาดังกล่าวพบว่ามีสอดคล้องกับแนวคิดของเจอร์เกน ฮาร์เบอร์มาส (Jurgen Habermas) (อ้างถึงในกาญจนา แก้วเทพ , 2543 : 165) ที่อธิบายเรื่อง Communication rationality ไว้ว่า หากมีการสื่อสารในชุมชนจะทำให้แต่ละฝ่ายสามารถเข้าถึงอัตวิสัยของกันและกัน หรือพูดภาษาชาวบ้านว่า การพูดจากันทำให้เราเข้าถึงและเข้าใจซึ่งกันและกัน ทำให้มีภาษาที่จะพูดกันรู้เรื่อง และสามารถบรรลุถึงข้อเห็นพ้องต้องกันได้ในท้ายที่สุด

นอกจากนี้ผลการศึกษาที่พบยังสอดคล้องกับงานวิจัยของรุ่งนภา มุกดาอนันต์ (2544) โดยศึกษาเรื่องกลยุทธ์การสื่อสารของประชาชนบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า ประชาชนชาวบ้านในเครือข่ายประชาชนบ้านและพหุภาคีภาคอีสานนั้นใช้ภาษาอีสาน หรือภาษาถิ่นในการสื่อสาร ได้แก่ ภาษาไทยเขมร และภาษาไทยลาว

- การสาธิตและการเปิดพื้นที่เกษตรกรรมของปราชญ์ชาวบ้านให้บุคคลต่างๆ เข้าเยี่ยมชมดูงาน

จากผลการศึกษาพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ใช้การสาธิตในการสื่อสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นการสาธิตประกอบคำบรรยาย เมื่อปราชญ์ชาวบ้านรวมตัวกันออกไปบรรยายตามพื้นที่ต่างๆ จะมีการแบ่งกลุ่มย่อย และมีปราชญ์ชาวบ้านมาสาธิตวิธีการเกษตรที่ปราชญ์ชาวบ้านทำให้ดูเป็นตัวอย่าง โดยปราชญ์ชาวบ้านเห็นว่าการสาธิตให้ดูจะทำให้ชาวบ้านเข้าใจได้ง่ายขึ้น

จากผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับโรเจอร์ส (Rogers , 1995 : 355) ที่ว่า การสาธิตจะเป็นตัวเร่งให้เกิดการยอมรับ เช่น การส่งเสริมเกษตร เจ้าหน้าที่ส่งเสริมได้ทำการสาธิตนวัตกรรมทางการเกษตรในพื้นที่ของเกษตรกรตัวอย่าง เมื่อผลออกมาก็เชิญให้เพื่อนบ้านมาดูผลจากการสาธิตนี้ ซึ่งพบว่าวิธีการสาธิตนี้เป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้ผลการศึกษาดังกล่าวยังสอดคล้องกับที่ปรมะ สตะเวทิน (2540 : 171) อธิบายเรื่องการสาธิตว่า การที่จะทำให้ประชาชนเข้าใจและยอมรับการเปลี่ยนแปลงนั้น จำเป็นที่จะต้องอาศัยการสาธิตให้เห็นได้จริงจัง หรืออาศัยบุคคลที่เปลี่ยนแปลงแล้วเป็นตัวอย่างเพราะคนเรานั้นมักจะเชื่อในสิ่งที่ตนเห็นมากกว่าได้ยินได้ฟัง

นอกจากนี้ปรมะ สตะเวทิน (2540 : 156) ยังยกตัวอย่างการสาธิตที่ถูกลงไปใช้ในการสื่อสารเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมในประเทศอินเดีย ซึ่งเรียกกันว่า Package Program เป็นโครงการที่แนะนำเมล็ดพันธุ์พืชใหม่ การบำรุงรักษาพืช เป็นต้น ซึ่งเพื่อให้เกษตรกรเข้าใจได้ง่ายทางการจัดบริการต่างๆ ไว้ เช่น ห้องตรวจสอบดิน โรงทดลอง เป็นต้น เพื่อสาธิตให้เกษตรกรดูเป็นตัวอย่าง

จากผลการศึกษายังพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์นั้นมีการเปิดพื้นที่การเกษตรของตนเองให้บุคคลที่สนใจเข้าเยี่ยมชม เพื่อให้บุคคลที่สนใจเหล่านั้นได้เห็นสิ่งที่ปราชญ์ชาวบ้านทำจริงๆ รวมทั้งได้รับคำอธิบายจากปราชญ์ชาวบ้านขณะเข้าดูงานในพื้นที่การเกษตรของปราชญ์ชาวบ้าน

ผู้วิจัยเห็นว่าการเปิดพื้นที่ให้บุคคลที่สนใจเข้าดูงานนั้นเป็นกลยุทธ์ที่ทำให้ชาวบ้านเข้าใจในสิ่งที่ปราชญ์ชาวบ้านต้องการสื่อสารมากที่สุดเช่นเดียวกันกับการสาธิต เพราะชาวบ้านสามารถเห็นสิ่งที่ปราชญ์ชาวบ้านทำจริงๆ รวมทั้งเห็นผลที่ปราชญ์ชาวบ้านได้รับเช่นกัน สอดคล้องกับคำกล่าวที่ว่า สิบปากว่าไม่เท่าตาเห็น

จากผลการศึกษาดังกล่าวมีความสอดคล้องกับเกศินี จุฑาวิจิตร (2542 : 53) ที่อธิบายเรื่องการดูงานไว้ว่า การเปิดโอกาสให้มีการอบรม ศึกษาดูงานในรูปแบบการเรียนรู้จากพื้นที่ และชาวบ้านที่มีประสบการณ์ในการแก้ปัญหามาก่อนในที่ต่างๆ จะเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้มองเห็นช่องทางในการแก้ปัญหา

● สื่อพื้นบ้าน

จากผลการศึกษาพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ใช้สื่อพื้นบ้านเป็นกลยุทธ์ในการสื่อสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งการสื่อสารเพื่อการพัฒนาในเรื่องอื่นๆ โดยปราชญ์ชาวบ้านเห็นว่าการใช้สื่อพื้นบ้านนั้นสามารถเข้าถึงชาวบ้านได้ดีที่สุด

ผู้วิจัยเห็นว่า การใช้สื่อพื้นบ้านในการสื่อสารเรื่องภูมิปัญญานั้นเป็นสื่อที่สามารถเข้าถึงชาวบ้านมาก ในแง่ของจิตใจ เพราะชาวบ้านคุ้นเคยกับสื่อประเภทนี้อยู่แล้ว รวมทั้งให้ความสนุกสนานเพลิดเพลินอีกด้วย

ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ Dissanayake (1977 : 122) (อ้างถึงในเกศินี จุฑาวิจิตร , 2542 : 125) ที่ว่า สื่อพื้นบ้านนับว่าเป็นสื่อที่มีประสิทธิภาพและมีความสำคัญต่อการสร้างสรรค์สังคมอย่างยิ่ง เช่นเดียวกับแนวคิดของเจนภพ จบกระบวนวรรณ (2524 : 45 – 46) (อ้างถึงในเกศินี จุฑาวิจิตร , 2542 : 130) ที่ว่า สื่อพื้นบ้านนั้นถูกนำมาใช้ในการพัฒนาอย่างจริงจังเมื่อ พ.ศ. 2495 นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นกำหนดนโยบายที่จะใช้ศิลปะเพื่อส่งเสริมการต่อต้านคอมมิวนิสต์ ด้วยเหตุที่ขณะนั้นศิลปะได้รับความนิยมอย่างสูง จึงนำสื่อพื้นบ้านมาใช้เพื่อให้เกิดประสิทธิผล

ผลการศึกษาดังกล่าวยังสอดคล้องกับงานวิจัยของสุธีรา เผ่าโกศลสถิตย์ (2537) (อ้างถึงในกาญจนา แก้วเทพ , 2543 : 350) ที่เปรียบเทียบบทบาทของสื่อพื้นบ้านกับสื่อมวลชน พบว่าหากในแง่ของประสิทธิภาพแล้วนั้น สื่อพื้นบ้านจะมีประสิทธิภาพมากที่สุด

เพราะคุณลักษณะดีเด่นของสื่อพื้นบ้านที่สามารถสื่อให้เห็นของจริงและทุกคนมีส่วนร่วมได้ นอก
จากนี้จากการศึกษาของกาญจนา แก้วเทพ (2543 : 351) พบว่า ผลงานการวิจัยหลายๆ ชิ้นที่
เกี่ยวกับสื่อพื้นบ้าน ก็ให้ผลไปในทางเดียวกัน คือ ยืนยันประสิทธิภาพของสื่อพื้นบ้านว่าสามารถ
นำมาใช้ในการสื่อเพื่อการพัฒนาได้

● เนื้อหาที่ใช้ในการสื่อสารภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากผลการศึกษาพบว่าปราชญ์ชาวบ้านใช้เนื้อหาที่มาจากประสบการณ์
ของตนเอง ใช้เนื้อหาที่ชัดเจนเข้าใจง่าย เนื้อหาที่ทำให้ชาวบ้านเห็นปัญหาของตน และอิงหลัก
พระพุทธศาสนา

ประสบการณ์ตรงของปราชญ์ชาวบ้าน คือ สิ่งที่ปราชญ์ชาวบ้านได้
เผชิญด้วยตนเอง เรียนรู้ด้วยตนเองโดยการกระทำ รวมทั้งประสบการณ์ตรงที่ตนประสบ และ
ปฏิบัติมานานจนสำเร็จ ตลอดจนภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดมาแต่บรรพบุรุษ ปราชญ์ชาวบ้านเห็นว่
การใช้ประสบการณ์ตรงของตนเองมาบอกเล่านั้น ทำให้ปราชญ์ชาวบ้านสามารถอธิบายได้อย่าง
ชัดเจน เพราะตนเคยประสบมา ทำให้ชาวบ้านเข้าใจได้ดียิ่งขึ้น

ผลการศึกษาดังกล่าวมีความสอดคล้องกับงานวิจัยศักยภาพผู้นำและ
เครือข่ายผู้นำท้องถิ่น ของปรีชา อุตระกุล และคณะ (2533 : 18) ที่พบว่า ผู้นำท้องถิ่นจะนำ
เอาประสบการณ์ของตนเองมาพูดเพื่อเผยแพร่ความรู้ กล่าวคือ พูดในสิ่งที่ตนทำ

นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของรุ่งนภา มุกดาอนันต์ (2544) ที่
ศึกษาเรื่องกลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า ปราชญ์ชาว
บ้านในเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานใช้ประสบการณ์ตรงของตนในการสื่อสาร
เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากผลการศึกษาพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ใช้เนื้อหา และ
คำพูดในการสื่อสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชัดเจน เข้าใจง่าย หลีกเลียงศัพท์เทคนิคที่ชาวบ้าน
อาจจะไม่เข้าใจ หรือไม่รู้จักร ทั้งนี้ก็เพื่อให้ชาวบ้านมีความเข้าใจสูงสุดในเรื่องที่ปราชญ์ชาวบ้าน
ต้องการถ่ายทอด ซึ่งสอดคล้องกับความคิดของผู้วิจัย เนื่องจากผู้วิจัยเข้าไปคลุกคลีกับกลุ่ม

ปราชญ์ชาวบ้านและชาวบ้านในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ พบว่า การใช้ภาษาที่เข้าใจยาก หรือศัพท์เทคนิคจะทำให้ชาวบ้านไม่เข้าใจในคำถาม หรือสิ่งที่เราต้องการสื่อสาร

ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับที่เกศินี จุฑาวิจิตร (2542 : 71) กล่าวไว้ว่าหากเนื้อหาที่ผู้รับสารได้รับมีความยากแก่ความเข้าใจ หรือการนำไปใช้ อัตราการยอมรับ และนำไปปฏิบัติจะมีน้อย

จากผลการศึกษายังพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ใช้เนื้อหาที่สื่อให้ชาวบ้านเห็นปัญหาของตน และเสนอแนวทางแก้ไขที่ชัดเจนเช่นกัน ทั้งนี้เนื่องจากปราชญ์ชาวบ้านเห็นว่าชาวบ้านในหมู่บ้านบางส่วนไม่ยอมรับ และปฏิบัติตามที่ปราชญ์ชาวบ้านแนะนำ เพราะเห็นว่ายุ่งยาก และทำให้ตนเหนื่อยมากขึ้น

ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของสก๊อต เพค (Scott Peck , 1987) ที่ว่า การที่จะเกิดการรวมตัวของคนในชุมชนได้เมื่อเกิดวิกฤติในชุมชน หรือคนในชุมชนเห็นปัญหาร่วมกันในชุมชนจึงจะช่วยเหลือกันแก้ปัญหา

นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของรุ่งนภา มุกดาอนันต์ (2544) ที่ศึกษาเรื่องกลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า ปราชญ์ชาวบ้านในเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานนั้นนำเอาปัญหาของชาวบ้านที่กำลังประสบอยู่มาเป็นเนื้อหาในการสื่อสาร

นอกจากนี้ ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์หลายท่านที่ผ่านการบวชเป็นพระสงฆ์มาแล้วนั้น ใช้เนื้อหาที่อิงหลักพระพุทธศาสนา ทั้งนี้เพราะปราชญ์ชาวบ้านเหล่านั้นได้รับความเคารพนับถือในด้านศีลธรรมเมื่อครั้งยังอยู่ในผ้าเหลือง เมื่อสึกออกมาความเคารพนั้นก็ยังไม่เสื่อมคลาย ปราชญ์ชาวบ้านเห็นว่าจึงควรใช้เนื้อหาที่อิงหลักพระพุทธศาสนาในการสื่อสาร ประกอบกับชาวบ้านในชนบทนั้นมีความผูกพันใกล้ชิดกับศาสนา

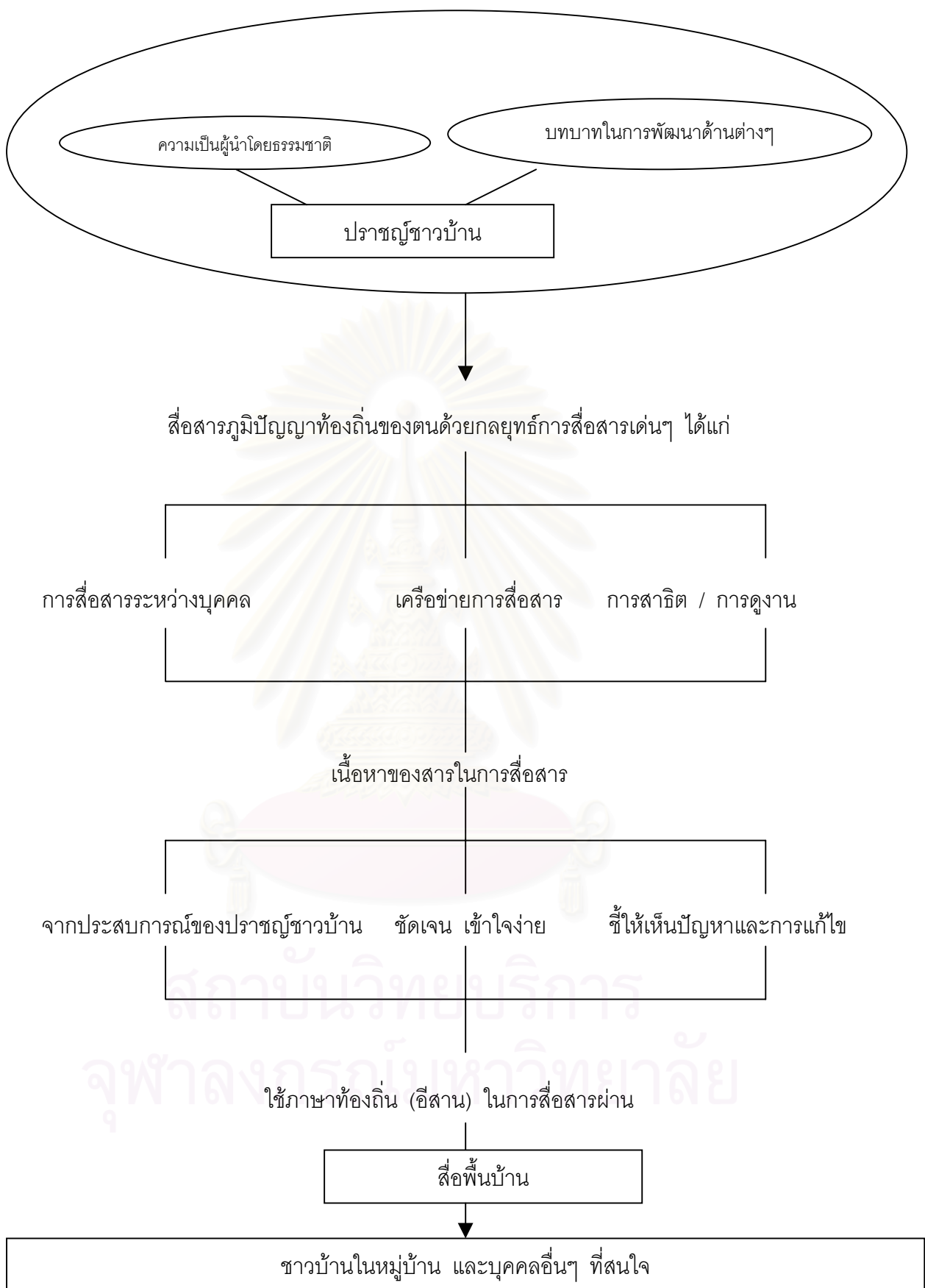
ในการใช้เนื้อหาที่อิงหลักพระพุทธศาสนา นั้น ผู้วิจัยเห็นว่า เนื้อหาเช่นนี้จะเป็นเนื้อหาที่ส่งผลต่อจิตใจของชาวบ้านได้ดี ทำให้ชาวบ้านเชื่อ และปฏิบัติตาม ทั้งนี้เนื่องจากชาวบ้านในต่างจังหวัด โดยเฉพาะทางภาคอีสานนั้นจะยึดหลักพระพุทธศาสนา และให้ความสำคัญกับวัด และพระสงฆ์มาก

ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของรุ่งนภา มุกดาอนันต์ (2544) ซึ่งศึกษาเรื่องกลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า ปราชญ์ชาวบ้านในเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคีสานนั้นนำหลักพระพุทธศาสนามาใช้ในการสื่อสาร ซึ่งทำให้ชาวบ้านเข้าใจได้ง่าย และการนำเนื้อหาทางพระพุทธศาสนาใช้ในการสอนเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาชนบทเป็นเรื่องที่เข้ากันได้ดี

จากผลการวิจัยทั้งหมดในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สรุปถึงคุณลักษณะที่เด่นชัด บทบาทที่สำคัญ และกลยุทธ์การสื่อสารภูมิปัญญาท้องถิ่นหลักๆ ที่มีความถี่ในการใช้สูงจากการอภิปราย ดังแผนภาพที่ 26 ในหน้าถัดไป ทั้งนี้เพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนยิ่งขึ้น



สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย



แผนภูมิภาพที่ 25 แสดงคุณลักษณะ บทบาทและกลยุทธ์การสื่อสารหลักๆ ของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. ควรส่งเสริมให้เยาวชนในหมู่บ้านสนใจในเรื่องเกษตรกรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพราะปัจจุบันจะเห็นได้ว่าเด็กรุ่นใหม่ ๆ ในชนบทมักเข้ามาหางานทำในเมืองหลวง และเมืองใหญ่ๆ โดยละเลยภูมิปัญญาท้องถิ่นของตน หากไม่มีใครสนใจในอนาคต อาจไม่มีใครสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อจากปราชญ์ชาวบ้าน ด้านวิธีการส่งเสริม นั้นควรจัดกิจกรรมภายในหมู่บ้าน อาทิ จัดงานการละเล่นที่เยาวชนในหมู่บ้านชื่นชอบ แล้วสอดแทรกภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าไปด้วย หรือ สอดแทรกภูมิปัญญาท้องถิ่นของหมู่บ้านเข้าในเนื้อหาของการเรียนการสอนในห้องเรียน เป็นต้น
2. ภาครัฐ และเอกชนควรเข้าไปส่งเสริมทั้งด้านความรู้ และเงินทุน เพราะจากที่คุยกับ ปราชญ์ชาวบ้านหลายท่าน ท่านเห็นว่าความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้านในชนบทมีมากมาย แต่ขาดเรื่องทุน ทำให้ขาดโอกาสหลายๆ อย่างไป ซึ่งเป็นผลให้ชาวชนบทต้องหลั่งไหลเข้าเมืองใหญ่เพื่อหางานทำ
3. กลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ที่พบจากการศึกษาคั้งนี้ ที่สามารถนำไปใช้เป็นประโยชน์สำหรับผู้นำชุมชน และผู้นำทางด้านอื่นๆ รวมทั้งหน่วยงานภาครัฐ และเอกชนที่จะเข้าไปพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ดังนี้

☞ ควรสร้างบรรยากาศที่เป็นกันเอง เป็นการสื่อสารอย่างไม่เป็นทางการ เพื่อสร้างความใกล้ชิดกับกลุ่มเป้าหมาย ด้วยการให้การสื่อสารระหว่างบุคคล และการสื่อสารสองทาง เพื่อเปิดโอกาสให้กลุ่มเป้าหมายได้ซักถามในส่วนที่สงสัย หรือไม่เข้าใจ

- ☐ ทำงานกับผู้นำทางความคิดเห็น กล่าวคือ เข้าไปติดต่อสื่อสารกับผู้นำทางความคิดก่อน เพื่อให้ผู้นำทางความคิดไปสื่อสารต่อยังกลุ่มเป้าหมาย เนื่องจากผู้นำทางความคิดมีอิทธิพลทางความคิด และการตัดสินใจของกลุ่มเป้าหมาย
- ☐ เนื้อหาที่ใช้ในการสื่อสารนั้นควรเป็นเนื้อหาที่เข้าใจง่าย ชัดเจน รวมทั้งชี้ให้เห็นปัญหา และแนวทางแก้ไขให้กลุ่มเป้าหมาย
- ☐ ใช้ภาษาท้องถิ่นในการสื่อสาร เพื่อสร้างความเข้าใจแก่กลุ่มเป้าหมายมากขึ้น รวมทั้งเป็นการสร้างความใกล้ชิดสนิทสนมมากขึ้นด้วยเช่นกัน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษากระบวนการสื่อสารของเครือข่ายของปราชญ์ชาวบ้านแต่ละท่าน กล่าวคือ ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์จำนวนหลายท่านที่มีเครือข่ายเป็นของตนเอง อาทิ พ่อผาย สร้อยสระกลางที่เป็นแกนหลักตั้งกลุ่มอีโคไฉน้อย เพื่อพัฒนาหมู่บ้าน เป็นต้น
2. ควรมีการศึกษาปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดอื่นๆ เพื่อเปรียบเทียบกลยุทธ์การสื่อสารภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อหาแนวทางที่เหมาะสมในการพัฒนาต่อไป
3. ควรมีการศึกษาประสิทธิผลของการสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านในการสร้างการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการพัฒนาหมู่บ้าน

4. ควรมีการศึกษาคุณลักษณะ บทบาท และกลยุทธ์การสื่อสารภูมิปัญญาท้องถิ่นของ
ปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นผู้หญิงในเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคีสถาน
รวมทั้งในจังหวัดอื่นๆ



จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กรรณิการ์ โอบุณ. บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการสหบาลข้าว หมู่บ้านท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2526.

กวินดา วัชรสิงห์. กลยุทธ์การสื่อสารในการระดมทุนขององค์กรสาธารณประโยชน์ ในการทำงานเพื่อสังคม. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2544.

กฤษมา ภูใหญ่. ความรู้ ความคาดหวัง ความพึงพอใจและการยอมรับของชาวมุสลิมในเขตหนองจอก ต่อบทบาทในการพัฒนาชุมชนของอิหม่าม. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2540.

กาญจนา แก้วเทพ. การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน : โดยถือมนุษย์เป็นศูนย์กลาง. กรุงเทพฯ : สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2538.

กาญจนา แก้วเทพ และคณะ. สื่อเพื่อชุมชน การประมวลองค์ความรู้. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย , 2543.

กิตติศักดิ์ เชื้อแดง. บทบาทของเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2542.

เกศินี จุฑาทวีจิตร. การสื่อสารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น. นครปฐม : สถาบันราชภัฏนครปฐม, 2542.

จระไน แกลโกศล. “ทฤษฎีการสื่อสารระหว่างบุคคล.” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาหลักและทฤษฎีการสื่อสาร หน่วยที่ 9-15. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช , 2535.

จุมพล รอดคำดี. การสำรวจสื่อพื้นเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพฯ : คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.

ชาญชัย อาจีนสมอาจารย์. ศิลปการเป็นผู้นำ. กรุงเทพฯ : บริษัทพิมพ์ดีจำกัด , 2542.

ถิรนนท์ อนุวัชศิริวงศ์. การสื่อสารระหว่างบุคคล. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ ณ ฌาน , 2533.

นาฏสุดา เขมณะสิริ. สื่อสารการเกษตรเบื้องต้น. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยครูจันทรเกษมสหวิทยาลัยรัตนโกสินทร์ , 2534.

น้อย สุปิงคลัด. ภาวะความเป็นผู้นำในงานพัฒนาชุมชน, 2537.

ทองใบ สดชาวี. ภาวะผู้นำและการจูงใจ. อุบลราชธานี : สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี , 2543.

ธวัช ปุณโณทก. พื้นเวียง : การศึกษาประวัติศาสตร์และวรรณกรรมอีสาน. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526.

บุษบา สุธีธร. ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการสื่อสารกับความทันสมัยของผู้นำท้องถิ่น. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2528.

ปรมะ สตะเวทิน. หลักนิเทศศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 6 . กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2536.

ปรีชา หมอนทอง. บทบาทของนายอำเภอในการบริหารการศึกษาประจำตำบล ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาบริหารการศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2522.

ประเวศ วะสี. ความสุขถ้วนหน้า. กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน, 2530.

ประเวศ วะสี. ความหลากหลายทางชีวภาพกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชน
ท้องถิ่นพัฒนา, 2536

ประเวศ วะสี. ภาวะผู้นำ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน , 2540.

ประทุม ฤกษ์กลาง. การวิเคราะห์เนื้อหาการเสนอข่าวสารการเลือกตั้งปี พ.ศ.2531 ในหนังสือ
พิมพ์ไทย กับพฤติกรรมการรับข่าวสารของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, 2534

พัชนี เที่ยจรรยา และคณะ. แนวคิดหลักนิเทศศาสตร์. กรุงเทพฯ : ชั่วฟ้า, 2538.

พัฒน สัจจางค์. สังคมกับปัญหาสภาวะแวดล้อม. กรุงเทพฯ : โอลเอส.พรินติ้งเฮาส์, 2533.

ภรินทร ทองลิ้ม. กลยุทธ์การสื่อสารในโครงการพัฒนาจิตและคุณภาพชีวิตที่มีผลต่อการตัดสินใจ
เลือกอาชีพติดแบบฉบับพลัน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการประชา
สัมพันธ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2544.

ภิญโญ สารธ. รวมคำบรรยายเรื่อง นโยบายทางการศึกษาของรัฐบาล. กรุงเทพฯ : สำนักงานปลัด
กระทรวงศึกษาธิการ, 2520.

มานิดา คอยระงับ. การแพร่ของนวัตกรรมระบบเงินตราชุมชน "เบี้ยกุดชุม" ในอำเภอกุดชุม จังหวัด
ยโสธร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย , 2543.

รังสรรค์ ประเสริฐศรี. ภาวะผู้นำ. กรุงเทพฯ : บริษัทธนัชการพิมพ์จำกัด , 2544.

เวทินี สตะเวทิน. การสื่อสารในการจัดการประชาคมบางลำพู. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต
ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2542.

วิฑูรย์ เลียนจำรุญ และคณะ. เกษตรกรรมทางเลือก. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์ดี, 2539.

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. การพัฒนาชุมชนประยุกต์. ขอนแก่น : ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น , 2530.

ไศจิวัจน์ บุญประดิษฐ์. กลยุทธ์การสื่อสารของชุมชนบ้านครัวในการสร้างความเข้มแข็งภายในชุมชน ในกรณีพิพาทโครงการก่อสร้างถนนรวมและกระจายการจราจร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

สงวน สิทธิเลิศอรุณ. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายสื่อมวลชน. กรุงเทพฯ : หจก.ทิพย์วิสุทธิ์, 2542.

สมชัย รักวิจิตร. ความเป็นผู้นำในหมู่บ้านทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย. นครหลวงฯ : ศูนย์วิจัยและพัฒนาการทหารระหว่างไทย-สหรัฐฯ, 2514.

สมพงษ์ เกษมสิน. หน้าที่พลเมือง ส431 ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2521.

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและการพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น , 2537.

สมพันธ์ เตชะอธิก. NGOs อีสาน : ทางเลือกแห่งพลังการเปลี่ยนแปลง. ขอนแก่น : คณะกรรมการสถานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบท (กป.อพช) ภาคอีสาน, 2540.

เสถียร เชนประทับ. การสื่อสารและการพัฒนา. กรุงเทพฯ : เจ้าพระยาการพิมพ์, 2528.

เสถียร เชนประทับ. ศักยภาพของสื่อมวลชนในการพัฒนาประเทศ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.

เสถียร เชนประทับ. สื่อมวลชนกับการพัฒนาประเทศ : เน้นเฉพาะประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

สุพัตรา สุภาพ. สังคมวิทยา. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2516.

เสนห์ จามริก. แนวทางการพัฒนาการศึกษาไทย : บทวิเคราะห์เบื้องต้น. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชน
ท้องถิ่นพัฒนา, 2537.

สุรพงษ์ ไสยณะเสถียร. การสื่อสารกับสังคม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.

เสรี พงศ์พิศ. คืนสู่รากเหง้า : ทางเลือกและทัศนะวิจารณ์ว่าด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน. กรุงเทพฯ :
เทียนวรรณ, 2529.

เสรี พงศ์พิศ. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมู่บ้าน ,
2536.

อรรถวิทย์ ศิลาคุปต์. ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานของ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการ
ผลิต : ศึกษากรณีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตที่ชนะเลิศในระดับอำเภอ จังหวัดตาก.
วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์,
2536.

อนุกุล คลังบุญครอง. พัฒนาผู้นำ. ขอนแก่น , 2525.

อรุณ สุง่อม. กรรมวิธีของผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาชนบท : ศึกษาแง่มุมทางการเมืองของผู้นำ
หมู่บ้านพัฒนาตัวอย่าง เขาป่าเจ้า อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2526.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. พลวัตของสังคม-วัฒนธรรมไทย : ความอยู่รอดหรือหายนะ. กรุงเทพฯ : มูล
นิธิภูมิปัญญา, 2536.

ภาษาอังกฤษ

De Fleur, Melvin Lawrence. Theories of mass communication. New York : McKay, 1966.

Lazarsfeld, Pual F. and Manzel, Herbert. "Mass Media and Personal Influence." In Source of Human Communication. ed. Wilbur Schramm. New York : The Basic Books, 1968.

Lerner, Daniel. Communication and Change in the Developing Countries. Honolulu : East-West Center/Institute of Advanced Projects, 1965.

Middlebrook, Patricia Niles. Social psychology and modern life. New York : Alfred A. Knopf, 1974.

Rogers , Everett M. The Diffusion of Educational Innovations in the Government Secondary Schools of Thailand, from Education in Thailand = การเผยแพร่ความคิดใหม่ทางการศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษาของรัฐบาลในประเทศไทย จาก การศึกษาในประเทศไทย. Bangkok : USOM; Ministry of Education; Nat'l Education Council, 1966.

Rogers , Everett M. Modernization among peasants : the impact of communication. New York : Holt, Rinehart and Winston, 1969.

Roy Prodipto. The impact of communication on rural development : an investigation in Costa Rica and India. Paris : Unesco, 1969.

Rogers , Everett M. Communication networks : toward a new paradigm for research. New York : The Free Press, 1981.

Rogers , Everett M. Diffusion of innovations. New York : The Free Press, 1983.

Schramm, Wilbur. "Nature of Communication Between Humans." In The Process and Effects of Mass Communication. Wilbur Schramm and Donald F. Roberts Eds. Urbana : Random House, 1983.



สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย



ภาคผนวก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก

ประวัติโดยสังเขปของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์

พ่อคำเตื่อง ภาณี



ประวัติชีวิต

เกิดที่บ้านโนนเขวาคอรอบคร้วเป็นชาวนาโดยกำเนิดหลังจากจบชั้น ป.4 ก็ออกมาช่วยพ่อแม่ทำนา เมื่อประสบความล้มเหลวจากการเกษตร เนื่องจากภัยธรรมชาติ พ่อคำเตื่องจึงหันเข้าหาอบายมุขต่าง ๆ ต่อมาน้องสาวที่บวชเป็นชีอยู่ที่สระบุรีได้ชักจูงให้กลับใจและได้ศึกษาแนวคิดของฟูโอะกะที่เน้นความอุดมสมบูรณ์ของดินจะคงอยู่หรือจะสมดุลตามธรรมชาติในตัวของมันเอง พี่ชัสต์วีมีความสัมพันธ์กันพึ่งพาซึ่งกันและกัน หากปล่อยให้มันมีแมลงตามธรรมชาติมันจะ

ควบคุมแมลงที่เป็นศัตรูพืชและพืชจะควบคุมวัชพืชเป็นต้น จากนั้นก็ได้นำแนวความคิดนี้มาปรับเข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของพื้นที่ทำการเกษตรของตนเองจนประสบความสำเร็จ

แนวความคิด

หลักการทำการเกษตรธรรมชาติของพ่อค้าเต๋องมีอยู่ 4 ข้อ คือ

1. ไม่ไถพรวนดิน เพราะการไถพรวนดินจะทำให้ดินโปร่งเพียงชั่วระยะหนึ่งเท่านั้น
2. ไม่ใช้ปุ๋ยเคมี เพราะปุ๋ยเคมีมีสภาพเป็นกรดเมื่อใส่ลงในดินแล้วต้นพืชจะนำไปใช้ได้บางส่วน ส่วนที่เหลือจะสะสมอยู่ในดินและต่อไปดินจะขาดความอุดมสมบูรณ์
3. ไม่ใช้ยาฆ่าแมลง เพราะเมื่อใช้ยาฆ่าแมลงจะสร้างภูมิคุ้มกันตัวเอง(ดื้อยา)
4. ไม่กำจัดวัชพืช โดยปล่อยให้หญ้าขึ้นมาก ๆ แล้วใช้ฟางคลุม ใช้พืชตระกูลถั่วควบคุมหญ้าเหล่านี้จะกลายเป็นปุ๋ยสำหรับพืชเองโดยธรรมชาติ

เทคนิคการเกษตรแบบธรรมชาติตามประสบการณ์ของพ่อค้าเต๋องนั้นจะปล่อยให้ธรรมชาติทำหน้าที่ของตนเองกล่าวคือ โดยธรรมชาติแล้วพืชที่แข็งแรงจะอยู่รอด พืชที่อ่อนแอจะตายไปและยังให้ประโยชน์แก่พืชอื่น ๆ แมลงในธรรมชาติก็จะควบคุมมันเอง

แนวคิดในการดำเนินชีวิต

1. การทำนาไม่ได้ทำเพื่อขาย ต้นทุนน้อยลง ใช้แรงงานตนเอง ทำแบบธรรมชาติ สร้างธรรมชาติ
2. อุดรั่วเรืออบายมุข กินมังสวิรัต ไม่ต้องเสียเงินซื้อเหล้า บุหรี่ เสื้อผ้าใส่ตามมีตามเกิด รายจ่ายน้อยลง มีเงินเหลือเก็บ
3. อาหารการกินไม่จำเป็นต้องซื้อ ปลูกกินเอง
4. ผลผลิตส่วนใหญ่เก็บไว้กิน ขายเล็กน้อย

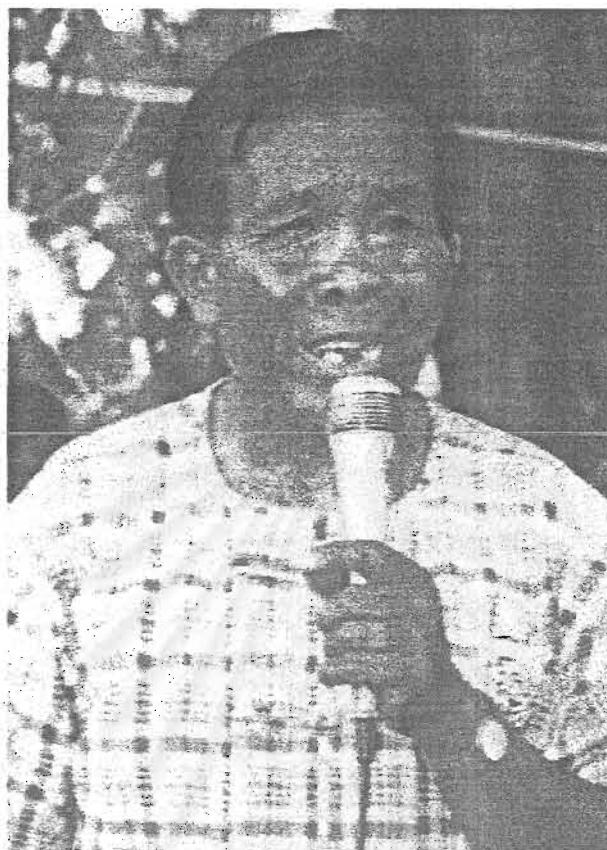
งานและประสบการณ์

ประสบการณ์หลักของพ่อคำเตี๋องคือการทำเกษตรธรรมชาติทั้งนาธรรมชาติและสวนธรรมชาตินอกจากนี้ยังได้เป็นวิทยากรให้การอบรมแก่ผู้สนใจมาศึกษาแนวทางในการทำเกษตรธรรมชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งได้ร่วมกับผู้ใหญ่ผาย สร้อยสระกลาง ในการให้การอบรมเด็กในโครงการเด็กฮักถิ่น และร่วมในกิจกรรมอื่น ๆ ของชมรมพัฒนาชาวนบุรีรัมย์ด้วย



จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ่อผาย สร้อยสระกลาง



ประวัติชีวิต

เคยบวชเรียนเป็นพระสอบได้นักธรรมเอกที่วัดชัยศรีบ้านสระคุณ ต่อมาได้ลาสิกขาบทและได้รับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านเมื่อปี 2508 และได้เริ่มงานพัฒนาหมู่บ้านเป็นต้นแบบของแนวความคิดวิธีการการทำงานพัฒนาโดยชาวบ้านเอง ในปี 2522 หมู่บ้านสระคุณได้รับรางวัลจากการประกวดหมู่บ้านน้ำสะอาด การสร้างศูนย์เด็กเล็ก สหกรณ์ยา ในปี 2526 บ้านสระคุณได้รับรางวัลชนะเลิศอันดับหนึ่งของจังหวัดประเภทหมู่บ้านน้ำสะอาด ปัจจุบันพ่อผาย สร้อยสระกลางได้รับเกียรติคุณในด้านงานพัฒนาหลายประเภทและได้เป็นวิทยากรในการไปสัมมนาอภิปรายในระดับท้องถิ่น และระดับชาติ นอกจากนี้ยังมีชาวบ้าน นักเรียน นักศึกษา ตลอดจนทั้งหน่วยงานของเอกชน และรัฐบาลเข้ามาศึกษาดูงานและนำโครงการมาสนับสนุนในพื้นที่อีกด้วย

แนวความคิด

พ่อผาย มีจุดยืนที่ชัดเจนเกี่ยวกับการพึ่งตนเองให้ได้ก่อนโดยไม่ต้องรอหรือหวังความช่วยเหลือจากผู้อื่นหรือภายนอก การทำงานพัฒนาโดยชาวบ้านได้อาศัยพื้นฐานของคณะ

ธรรมภูมิปัญญาที่แทรกอยู่ในวัฒนธรรมท้องถิ่น การพึ่งพาอาศัยระหว่างชาวบ้านด้วยกันและระหว่างชาวบ้านกับผู้นำทำให้การพัฒนาดีขึ้น

ประสบการณ์ชีวิต

ด้านการเกษตรผสมผสาน ได้เริ่มทำตั้งแต่หลังจากเกษียณอายุจากการเป็นผู้ใหญ่บ้านได้มีการศึกษาเกี่ยวกับการเกษตรผสมผสานมาเรื่อยๆ และได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐและเอกชนมีการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรขึ้น ชาวบ้านได้เข้ามาเป็นสมาชิกมากขึ้นเรื่อยๆ เนื่องจากเห็นความสำคัญของเกษตรผสมผสานอันเป็นพื้นฐานความมั่นคงของตนเองและครอบครัว

ด้านองค์กรชุมชน ปัจจุบันพอผ่ายมีบทบาทในการจัดตั้งองค์กรชุมชนดังจะเห็นได้จากกิจกรรมและการทำงานของชาวบ้านด้วยกัน เช่น กลุ่มอีได้น้อย โครงการโรงเรียนชุมชนอีसान โครงการเด็กและเยาวชนรักถิ่นซึ่งได้รับการสนับสนุนจากเอกชน ทำให้ชาวบ้านได้ร่วมมือกันในการทำงานอย่างจริงจังและมีความสามัคคีกันมากขึ้น

กิจกรรม

นอกจากการเป็นประธานกลุ่มอีได้น้อยแล้วยังได้ร่วมงานพัฒนากับชาวบุรีรัมย์ และกองทุนพัฒนาชาวบุรีรัมย์อีกด้วย กิจกรรมหลักๆ ที่น่าสนใจของชมรมได้แก่

1. กิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์และศูนย์สาธิตการตลาดโดยเน้นการเสริมความเข้มแข็งของกลุ่มสมาชิกและการให้ความสนับสนุนทางการเงินแก่สมาชิก
2. กิจกรรมการเกษตรผสมผสานโดยเน้นการฝึกอบรมในด้านการเกษตรผสมผสาน การทำนาธรรมชาติ ปลูกผักปลอดสารเคมี การขยายพันธุ์พืช การแปรรูปผลผลิตด้านการเกษตร
3. กิจกรรมด้านปศุสัตว์ โดยเน้นการฝึกอบรม เช่น การเลี้ยงวัวพื้นบ้าน การเลี้ยงไก่พื้นบ้าน การเลี้ยงและการเพาะพันธุ์ปลา
4. กิจกรรมด้านหัตถกรรม โดยเน้นการสนับสนุนด้านการผลิตและการตลาด
5. กิจกรรมด้านการตลาด โดยเน้นการศึกษาสินค้าราคาเข้า-สินค้าราคาออก และปัญหาข้าว เพื่อลดพ่อค้าคนกลาง และช่วยให้สมาชิกได้รับประโยชน์มากขึ้น

6. กิจกรรมด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยเน้นการฝึกอบรมเกษตรกรนิเวศน์
7. กิจกรรมการรักษาพื้นบ้าน โดยเน้นการฝึกอบรมการนวดและสมุนไพรแผนโบราณ



จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ่อสุทธินันท์ ประัญพุดทธุ์



ประวัติชีวิต

เกิดเมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2491 เป็นชาวสตึกตั้งแต่เกิด พ่อแม่ตั้งรกรากทำไร่นาเหมือนชาวบ้านทั่วไปในเขตนั้น นับเป็นครอบครัวที่มีฐานะปานกลาง ไม่ได้ร่ำรวย สามารถส่งลูกๆ เรียนได้ตามต้องการ แต่แม่พ่อแม่จะมีทุนให้เรียน แต่พ่อสุทธินันท์ได้เรียนน้อยกว่าพี่น้องคนอื่นๆ เนื่องจากสุขภาพไม่แข็งแรง

ความคิด

ตลอดชีวิตของพ่อสุทธินันท์ เต็มไปด้วยหัวใจของการเรียนรู้ เริ่มจากคนป่า เรียนรู้จนเป็นคนรักป่า เรียนรู้จนเป็นคนปลูกป่า เป็นคนอยู่ในป่า เป็นคนที่พูดเรื่องป่า เป็นคนที่มีหน้าที่อยู่ในป่า เป็นคนค้นหาแนวทางปลูกป่า และเรียนรู้จนสร้างเครือข่ายปลูกป่า นอกจากการเรียน

รู้ด้วยตนเองยังได้เชิญชวน และจัดกระบวนการเรียนรู้แก่ผู้สนใจอย่างกว้างขวาง ทั้งเครือข่ายที่เป็นสถานี่เรียนรู้หลัก เครือข่ายที่เป็นสมาชิกต้นแบบ และเครือข่ายที่เป็นองค์กรชาวบ้าน โดยจัดกระบวนการเรียนรู้มีจุดเด่น คือ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น พูดให้ฟัง เขียนให้อ่าน ผลិតสื่อให้เรียนรู้ สร้างเครือข่ายต้นแบบ ค้นหาความเป็นไปได้ ค้นหาความเหมาะสม ค้นหาความสุข และค้นหาความยั่งยืน



สถาบันนวัตกรรมการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ่อวร ไชยงาม



ประวัติชีวิต

เกิดที่บ้านม่วงจ้าว ต.เม็กดำ อ.พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม พ่อแม่มีอาชีพทำนา จบชั้น ป.4 ก็ออกบวชเณร 2 ปี แล้วจึงแต่งงาน และได้ย้ายที่ทำกินใหม่ที่บ้านหนองแสง ต.แคนดง ทำนาและปลูกพืชผักสวนครัว

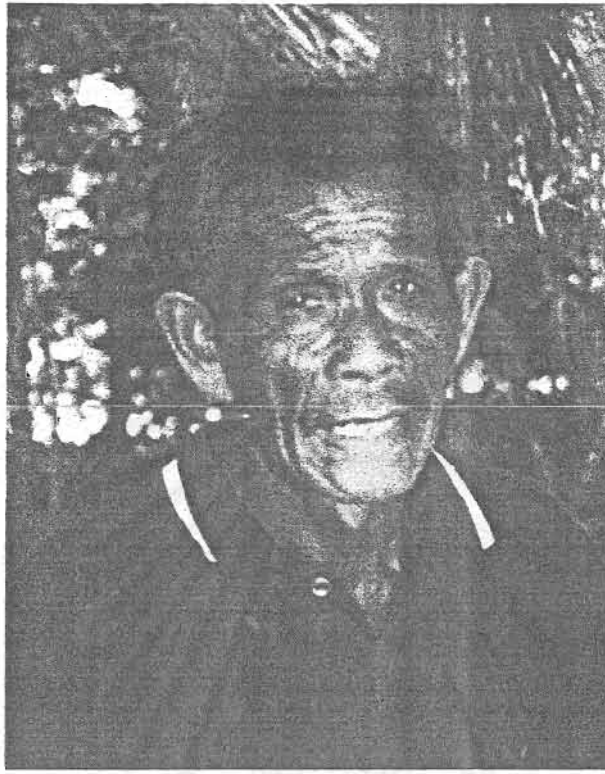
ความคิด

ตอนที่อยู่ อ.พยัคฆภูมิพิสัย การทำกิจกรรมในการดำรงชีวิตมีน้อยมากทำนาไม่ค่อยได้ผล ฝนแล้งดินไม่ดี รายได้ต่างๆ มาจากการรับจ้างทำงานต่างๆ ในหมู่บ้าน พอแต่งงานจึงทำให้มีความรับผิดชอบมากขึ้น พ่อวร ได้กล่าวว่าความเป็นอยู่ทุกวันนี้ แตกต่างกับสมัยก่อนมาก ทุกวันนี้ทำนาอย่างเดียวไม่พอกิน ต้องรับจ้างต่างๆ จึงต้องดิ้นรนมากขึ้น

ประสบการณ์

เริ่มทำการเกษตรผสมผสานจริงจัง เมื่อปี พ.ศ. 2529 โดยเริ่มแรกนั้นทำการขุดดินล้อมรอบเพราะพื้นที่เป็นลุ่มน้ำท่วมถึงนำปลามาปล่อยพร้อมกับทำนา ที่ต่อมาลงทุนขุดสระ 3 ลูก ในทีนาก็ปล่อยปลาพอตัวใหญ่ก็จับขาย พอคนรู้จักมากขึ้นก็ทำให้รายได้

พ่อใส เทนโรสง



ประวัติชีวิต

พ่อใส เทนโรสง เกิดเมื่อ พ.ศ. 2480 ปัจจุบันอายุ 67 ปี เกิดที่บ้านโคกจ๊ก ตำบลหนองเยือง กิ่งอำเภอบ้านใหม่ชัยพจน์ จังหวัดบุรีรัมย์ พ่อแม่มีอาชีพทำนา หลังจากจบชั้นประถมปีที่ 4 แล้วก็ออกมาช่วยพ่อแม่ทำนา เลี้ยงวัว เลี้ยงควาย อยากรจะเรียนต่อแต่ฐานะครอบครัวไม่ค่อยดี จนปี 2496 ซึ่งตอนนั้นอายุได้ 16 ปี มีพ่อค้ามาจากอุบลราชธานี มาหาซื้อวัวควายไล่ต้อนไปขายที่กรุงเทพฯ ด้วยความสนใจเลยขอเป็นลูกจ้างต้อนวัวควายไปขาย ไปหลายต่อหลายครั้งก็เกิดการเรียนรู้และอยากขายควบบ้างเลยเอาเงินจากบ้านจำนวนหนึ่งไปหาซื้อวัวควายจากบ้านใกล้เคียง ตื่นตัวมากขึ้น มีคนมาเข้าหุ้ซื้อขายด้วยหลายต่อหลายครั้ง จึงเกิดความรู้สึกมักคุ่นกับพวกพ่อค้าด้วยความไว้เนื้อเชื่อใจจึงเกิดมีการขายเรือผัดวันประกันพรุ่ง ต่อมาถูกพวกพ่อค้าหักหลังขาดทุนยับเยิน กลับมาอยู่บ้านพักหนึ่งจึงแต่งงานมีครอบครัว แล้วกลับมาค้าขายวัวควายอีก รู้สึกไม่สะดวกเพราะวัวควายเริ่มน้อยลง ราคาที่สูงขึ้นค้าก็ได้กำไรไม่มากเท่าที่ควร ในช่วงนั้นก็กำลังส่งลูกเรียนหนังสือด้วย รายได้จากการเป็นพ่อค้าวัวควายไม่เพียงพอ เลยหันมาปลูกแตงโมหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยว

ในปี พ.ศ. 2517 รายได้จากการขายแตงโมตกเข้าประมาณหมื่นกว่าบาท ปีต่อมาเลยปลูกอีก และปลูกมะเขือพวงผักสวนครัวเพิ่มขึ้น หมุนเวียนอย่างนี้ทุกปีมาเรื่อยๆ พื้นที่ก็เหมาะสมเพราะอยู่ใกล้แหล่งน้ำ (ลำน้ำแอก) จนในปี 2530 จึงได้เริ่มทำเกษตรผสมผสานอย่างจริงจังลงทุนประมาณ 1 แสนบาท โดยแยกเป็นชุดสระคลองรอบนา ยกคันดินรอบนา ซึ่ขีพันธ์ปลา ฯลฯ การเลี้ยงปลาและไม้ผลถือว่าเป็นกิจกรรมที่ยังใหม่ ไม่เหมือนพวกผักและแตงโมซึ่งชำนาญพอสมควร

ความคิด

จากประสบการณ์ตั้งแต่เป็นพ่อค้าขายวัวควาย ทำให้เราเปรียบเทียบความแตกต่างในการประกอบอาชีพการทำนาระหว่างคนบ้านเรากับคนกรุงเทพฯ คนกรุงเทพฯ เขาตื่นตัวและกระตือรือร้นในการทำงานมาก ทำทั้งกลางวันกลางคืน ซึ่งถ้าเราขยันอย่างเขาบ้าง มันจะไม่รวยแล้วหรือ

ก่อนที่จะปลูกแตงโมก็ได้เห็นตัวอย่างเขาปลูกแตงรังสิต ก็เลยคิดว่าเราก็มีแหล่งน้ำอยู่ใกล้ๆ จะทำได้เลย ทดลองทำและได้ผลจริง มะเขือพวงก็ได้ไปเป็นตัวอย่างเขาปลูกแตงนครปฐม เขาปลูกขายส่งตลาด เมื่อมาสังเกตที่บ้านเราอาหารการกินที่เขาใช้มะเขือพวงปรุงก็มีมากถมไป ตลาดน่าจะต้องการดี เราก็น่าจะปลูกจึงได้ทดลองปลูกดู ซึ่งก็ทำรายได้ให้ปีละไม่น้อย

การทำเกษตรผสมผสานส่วนหนึ่งเป็นการทำให้เราอยู่ในถิ่นฐานบ้านเรือน มีงานทำอยู่ตลอดปี ชีวิตก็ไม่ต้องดิ้นรนให้เดือนร้อน ทำงานรับจ้างก็ดีอยู่หรอก แต่มีได้ไม่นานมีมากก็ใช้มาก ทุกวันนี้ที่ดินทำกินมีน้อย เราต้องทำกิจกรรมหลายอย่างเกื้อกูลกันไป เมื่อเรามีกินครบครัวเป็นสุข ก็ไม่จำเป็นจะไปหารับจ้างหรือลี้ภัยใคร่กิน ความไม่มีจะกินนั้นแหละทำให้คนไม่กลัวตาย และทำความผิดได้อย่างง่าย

ประสบการณ์

หลังจากเลิกเป็นนายฮ้อยก็มาปักหลักทำไร่แตงโม ผลผลิตก็เว้ขายตามหมู่บ้านใกล้เคียง โดยซื้อรถอีแต่นสำหรับขนไปขายคันหนึ่ง ต่อมาปลูกมะเขือพวงและผักสวนครัว ผลผลิตส่งขายตลาดบ้าง ทำหมุนเวียนอย่างนี้ทุกปี

จนในปี พ.ศ. 2530 ยังเป็นปีที่ทำกิจกรรมการเลี้ยงปลาและไม้ผลเข้ามาเสริมอีกชีวิตกิจกรรมแต่ละวันวนเวียนอยู่กับนา ตื่นเช้าดูแลผัก (สวน) จากนั้นก็หันหาข้าว จากข้าวใส่ปลาจากปลาใส่ต้นไม้ เอารุ่น แต่งกิ่ง พรวนดิน ใส่ปุ๋ย ถึงฤดูเก็บผลผลิตแล้วส่งขาย ทำอยู่อย่างนี้ บางทีมันก็นึกเหมือนกัน แต่สบายใจในแง่ที่ว่าทำงานอย่างอิสระ เรายังคับตัวเองได้ เราพักผ่อนได้

ช่วงที่ทำตอนแรกนั้นชาวบ้านก็หวังว่าเสียค่ายี่นา แต่ตนก็ทำ เพราะคิดว่าการทำอย่างเดียวน่าคุ้ม เพราะขายข้าวได้ราคาภิโลกกรัมละไม่เกิน 4-5 บาท แต่ขายปลาได้ภิโลกกรัมละ 25 บาท บางครั้งราคาข้าวก็ตกต่ำ



สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ่อประสิทธิ์ คิมรัมย์



ประวัติชีวิต

พ่อประสิทธิ์ มีอาชีพทำนา ทำสวนเรียนจบชั้น ม.ศ. 5 แล้วเข้ารับราชการทำงานในหน่วย มาลาเรีย จังหวัดสุรินทร์ ต่อมาลาออกและในที่สุดได้ไปทำงานที่ฐานทัพอเมริกาที่โคราช รวบรวมเงินได้ 10,000 บาท จึงกลับบ้านเกิดซื้อที่นา 16 ไร่ เพื่อทำการเกษตรโดยการปลูกพืชหมุนเวียนได้ผลดี จึงทำเรื่อยมา และได้นำกิจกรรมเลี้ยงปลามาเสริม

ความคิด

เนื่องจากเป็นคนที่ชอบอิสระทำให้หันเหชีวิตรับราชการมาทำการเกษตร เพราะในช่วงรับราชการได้เห็นตัวอย่างการทำเกษตรจังหวัดต่างๆ จึงเกิดความสนใจและคิดทดลองทำดู พ่อประสิทธิ์ให้ข้อคิดว่า "การเกษตรไม่ต้องรอเก็บเกี่ยวผลผลิตเพียงอย่างเดียวในปีหนึ่ง ถ้าเราไม่ปล่อยให้พื้นที่ว่างเราก็ไม่ต้องว่างงาน พื้นที่ก็ไม่ว่างทุกวันนี้การเกษตรต้องปรับปรุงจะทำอย่างไรดีไปไม่รอด เนื่องจากดินเสื่อมน้ำไม่เพียงพอ ราคาผลผลิตต่ำไม่แน่นอน จึงคิดว่าการเกษตรผสมผสานเป็นทางเลือกที่ดี"

ประสบการณ์

จากการเริ่มต้นทำนาในพื้นที่ 16 ไร่ ในปี 2515 ปี 2527 ปลูกพืชหลังการเก็บเกี่ยวได้ผลดี ปี 2523 มีหน่วยงานต่างๆ เข้ามาส่งเสริม ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการคัดเลือกพืชเสริมเทคนิคและวิธีการปลูกและบำรุงรักษา ปี 2529 ได้นำกิจกรรมเลี้ยงปลามาเสริม โดยผลงานชุดบ่อและคันดินรอบนา ซื่อพันธุ์ปลาและไม้ผลใช้เงินทุน 1 แสนบาท ปี 2530 ได้หันมาผสมพันธุ์ปลาขาย

กิจกรรม

กิจกรรมที่ดำเนินอยู่ในพื้นที่ 16 ไร่ คือ

1. ทำนาเต็มพื้นที่
2. เลี้ยงปลาทั้งหมด 30,000 - 50,000 บาท
3. ขยายพันธุ์ปลามีปลาอนุบาลทั้งหมด 100,000 ตัว
4. เลี้ยงหมู 13 ตัว
5. เลี้ยงไก่พื้นบ้าน
6. ปลูกไม้ผล
7. ปลูกผักสวนครัว

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แม่บุญ เพ็งศรี



ประวัติชีวิต

เกิดที่บ้านหนองกก อ.พยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม มีอาชีพทำนามีพี่น้อง 7 คน จบชั้น ป.4 ก็มาช่วยพ่อแม่ทำนา ต่อจากนั้นก็แต่งงาน ทำมาหากินที่บ้านแต่ประสบปัญหาภาวะฝนแล้ง ทำนาไม่ได้ผลจึงไปซื้อที่ดินที่บ้านกรวด 25 ไร่ ตอนแรกทำไร่ปอแต่เจอปัญหาฝนแล้ง ราคาผลิตต่ำ ทำอยู่ 2 ปี ก็เลิกจึงมาปลูกผักสวนครัว

ความคิด

ตั้งแต่เป็นเด็กเคยคิดว่า ถ้าเรามีนามีที่ดินดี ฝนดี มีวัวควายไถนาคงได้ข้าวมากแต่มีนาเพียงเล็กน้อย จึงตัดสินใจอพยพไปบ้านกรวด ทำด้วยความขยัน มุมานะ อดทน จึงมีหน่วยงานต่างๆ ล้วนให้ความสนใจ จึงสนับสนุน เช่น ปลูกหม่อน พันธุ์ต่างประเทศ

ประสบการณ์

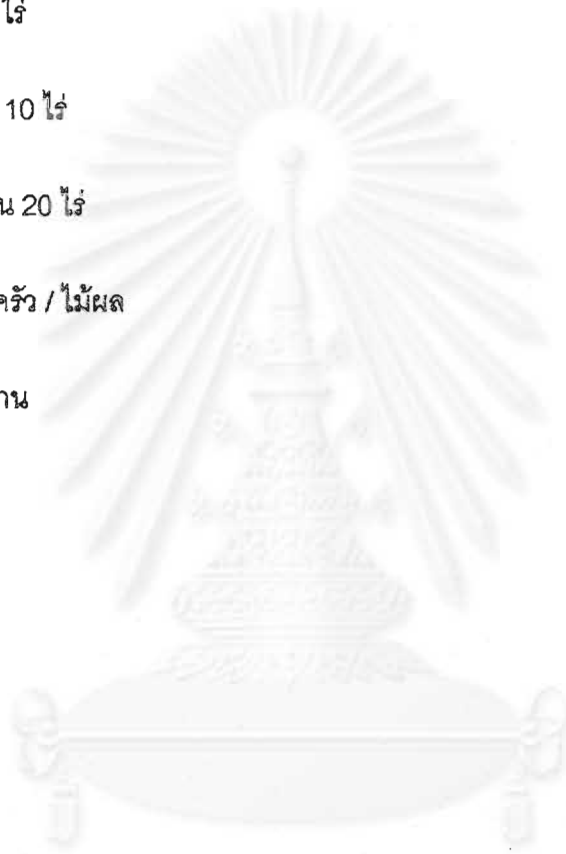
หลังจากมีประสบการณ์ด้วยตนเอง เช่น ทำไร่ปอ ที่บ้านกรวดแต่ไม่ได้ผล ทำไร่มันสำปะหลังได้ผลระยะหนึ่ง เพราะดินเสื่อม ส่วนมากจะได้ประสบการณ์จากการปลูกผักสวนครัว

มากที่สุด ปี 2531 เคยทดลองเลี้ยงกบแต่ไม่ได้ผล ปี 2529 ปลูกลม่อนเลี้ยงไหมได้ผลดี ปี 2530
เลี้ยงปลาในนาข้าวและชุดสระอีก

กิจกรรม

พื้นที่ 34 ไร่ ประกอบด้วย

- ทำนา 10 ไร่
- เลี้ยงปลา 10 ไร่
- ปลูกลม่อน 20 ไร่
- ปลูกลวนคริว / ไม้ผล
- สัตว์พื้นบ้าน



สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ข

ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดบุรีรัมย์

จังหวัดบุรีรัมย์ตั้งอยู่ทางตอนใต้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีพื้นที่ 10,321.9 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 6,450,178 ไร่ มีอาณาเขตติดกับจังหวัดต่างๆ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับ จังหวัดขอนแก่น จังหวัดมหาสารคาม และจังหวัดสุรินทร์
 ทิศใต้ ติดกับ จังหวัดสระแก้ว และประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยกัมพูชา
 ทิศตะวันออก ติดกับ จังหวัดสุรินทร์
 ทิศตะวันตก ติดกับ จังหวัดนครราชสีมา

อาชีพหลักของชาวบุรีรัมย์ คือ เกษตรกรรม โดยมีหลากหลายประเภท ดังนี้ การทำนา โดยนาที่อยู่ในที่ราบส่วนมากเป็นนาดำ นาที่อยู่ในที่สูงจะเป็นนาไร่ ซึ่งอาศัยฝนเป็นหลักสำคัญ เครื่องมือเครื่องใช้ในการทำนาเป็นเครื่องมือที่ผลิตขึ้นเองจากวัสดุที่มีในท้องถิ่น เช่น ไม้ ทำจากไม้ เครื่องมือเหล่านี้จะมีการแลกเปลี่ยนกันกับหมู่บ้านอื่น หรือชุมชนอื่นที่ผลิตเครื่องมือเครื่องไม้เหล่านั้น

นอกจากการทำนาแล้วยังมีอาชีพเกษตรกรรมอย่างอื่นอีก เช่น การปลูกผัก ผลไม้ เช่นพืชผักสวนครัว ผลไม้ มีทั้งไม้ล้มลุก ไม้ยืนต้น พืชเศรษฐกิจที่สำคัญของจังหวัด ได้แก่ ข้าว มันสำปะหลัง อ้อย งามดำ และปอแก้ว

สำหรับหมู่บ้านที่อยู่ใกล้ฝั่งน้ำ หรือหนองน้ำขนาดใหญ่จะมีอาชีพจับปลาน้ำจืด ในบางฤดูจับเก็บพอเลี้ยงตนเองจะทำเป็นปลาแห้ง ปลาเค็ม หรือปลาร้า นำไปขาย หรือแลกเปลี่ยนกับชาวบ้านคนอื่นๆ

ชาติพันธุ์ที่หลากหลายของจังหวัดบุรีรัมย์

สภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของจังหวัดบุรีรัมย์มีอาณาเขตติดกับจังหวัดใกล้เคียง และประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งดินแดนต่างๆ เหล่านี้มีความแตกต่างกันด้านวัฒนธรรม จึงเป็นลักษณะเด่นที่สำคัญอย่างหนึ่งของจังหวัดบุรีรัมย์ที่แตกต่างไปจากจังหวัดอื่นๆ ในภาคอีสาน ประชากรของจังหวัดบุรีรัมย์แบ่งออกได้เป็น 4 กลุ่มใหญ่ๆ แต่ละกลุ่มมีประวัติความเป็นมา และลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

1. กลุ่มไทยโคราช เป็นชนเผ่าไทยผสมเขมร พูดได้หลายภาษา บางกลุ่มพูดภาษาโคราช บางกลุ่มพูดภาษากลาง แต่บางกลุ่มพูดได้ทุกภาษา ชาวไทยโคราชนิยมทำหม้อ หรือตีหม้อ จนมีชื่อเสียงเลื่องลือไปทั่วว่าอาชีพปั้นหม้อเป็นของชาวไทยโคราช

ไทยโคราชตั้งภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดนครราชสีมา (ยกเว้นบางอำเภอที่มีชาวไทยลาวมากกว่า เช่น บัวใหญ่ สูงเนิน) จังหวัดบุรีรัมย์ เช่น อำเภอนางรอง ละหานทราย หนองกี่ ลำปลายมาศ และจังหวัดชัยภูมิ เช่น อำเภอจัตุรัส เป็นต้น คนทั่วไปมักเข้าใจว่าไทยโคราช เป็นไทยลาว จึงเรียกว่า ลาวโคราช แต่ชาวอีสานเรียกชาวไทยโคราชว่า “ไทย” บ้าง “ไทยโคราช” บ้าง

สรุปแล้วไทยโคราชก็คือ กลุ่มชนที่มีลักษณะเช่นเดียวกับไทยภาคกลาง แต่เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ของดินแดนแถบนครราชสีมาซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่ของชาวไทยโคราช อยู่ระหว่างวัฒนธรรมภาคกลาง กับภาคอีสาน ชาวไทยโคราชจึงมีลักษณะผสมระหว่างชาวไทยอีสานปนสำเนียงไทยกลาง เนื่องจากพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์มีอาณาเขตติดกับจังหวัดนครราชสีมา จึงมีกลุ่มไทยโคราชเข้ามาตั้งหลักแหล่งมากมาย โดยเฉพาะในพื้นที่ที่อยู่ติดกับจังหวัดนครราชสีมา

ทางด้านขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวไทยโคราชนั้นมีการละเล่นเป็นของตัวเอง เรียกว่า “เพลงโคราช” ซึ่งเป็นเพลงพื้นบ้านที่เรียกว่า “เพลงปฎิพากย์” คือ เพลงที่โต้ตอบกันระหว่างหญิงชาย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเพลงสนุกสนาน เป็นเพลงที่มีบทสังวาส และตลกไปกฮา

2. กลุ่มไทยลาว ส่วนใหญ่พบอยู่ทั่วไปในพื้นที่ของจังหวัดบุรีรัมย์ แต่อำเภอที่พูดภาษาไทยลาวมากที่สุด ได้แก่ อำเภอคูเมือง อำเภอพุทไธสง อำเภอนาโพธิ์ อำเภอลำปลายมาศ และ

กิ่งอำเภอหนองหงส์ คิดเป็นร้อยละ 30 ของประชากรทั้งจังหวัด กลุ่มไทยลาวในจังหวัดบุรีรัมย์ ส่วนใหญ่จะอพยพมาจากจังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี ทั้งนี้เพราะพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์มีอาณาเขตติดต่อกับดินแดนที่มีวัฒนธรรมไทยลาว โดยเฉพาะทางตอนเหนือของจังหวัด

กลุ่มไทยลาวยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี ดำเนินชีวิตตาม “ฮีตสิบสอง” คือ กิจประเพณีในรอบสิบสองเดือน นับถือศาสนาพุทธแบบชาวบ้าน คือ ศาสนาพุทธที่ปรับเข้ากับจารีตประเพณีของชาวบ้าน นอกจากนี้ยังมีการนับถือผีบรรพบุรุษ ผีฟ้า ผีแถน รวมทั้งผีไร่นา โดยเฉพาะผีบรรพบุรุษ ยังมีอิทธิพลต่อสังคมปัจจุบันมาก นั่นคือ ผีปู่ตา ทุกชุมชนในชนบทจะมีศาลปู่ตาประจำหมู่บ้าน และมีตำแหน่งเฒ่าจ้ำ หรือหม่อจ้ำ ไว้ติดต่อกับวิญญาณ เฒ่าจ้ำเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือมากผู้หนึ่ง

กลุ่มไทยลาวในจังหวัดบุรีรัมย์ส่วนใหญ่อีกยึดมั่นในขนบธรรมเนียมเดิม เช่น การปฏิบัติตามฮีตสิบสองก็ยังมีปฏิบัติกันอยู่ในกลุ่มที่มีชาวไทยลาวอยู่ เช่น แถบอำเภอนาโพธิ์ พุทไธสง คูเมือง และสตึก เป็นต้น แต่ประเพณีต่างๆ ก็มีการปรับเปลี่ยนตามความเหมาะสมของสภาพสังคม และเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไป

3. กลุ่มไทยเขมร ประชาชนที่พูดภาษาเขมรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ภาคอีสานตอนใต้ของประเทศไทย เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “เขมรสูง” อาศัยอยู่มากในจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ ทั้งสามจังหวัดมีพื้นที่บางส่วนติดต่อกับแนวชายแดนประเทศกัมพูชา

ในจังหวัดบุรีรัมย์ประชากรที่พูดภาษาเขมรมีประมาณร้อยละ 50 ของประชากรทั้งจังหวัด ส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ทางตอนใต้ของจังหวัด ได้แก่ อำเภอประโคนชัย กระสัง นางรอง ปะคำ ละหานทราย สตึก และอำเภอเมืองบุรีรัมย์

กลุ่มชาวไทยเขมรในจังหวัดบุรีรัมย์ยังดำเนินชีวิตด้วยเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษา เป็นลักษณะเฉพาะของกลุ่มตนเองไว้อย่างเหนียวแน่น โดยเฉพาะด้านความเชื่อ เช่น ความเชื่อด้านไสยศาสตร์ เครื่องรางของขลัง การเสกเป่า และการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ในวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย และจากการที่กลุ่มนี้มีถึงร้อยละ 50 ของประชากรทั้งหมดของจังหวัด จึงทำให้วัฒนธรรมของจังหวัดบุรีรัมย์โดดเด่นไปทางวัฒนธรรมเขมร ซึ่งถือว่าเป็นชนกลุ่มใหญ่ของจังหวัดบุรีรัมย์

4. กลุ่มไทยกวย (กวย)

กวย หรือส่วย เป็นชนชาติหนึ่งในตระกูลมอญ - เขมร มีภูมิลำเนาอยู่ในภาคอีสานใต้แม่น้ำมูลลงมา คือ ตอนใต้ของจังหวัดสุรินทร์ ร้อยเอ็ด บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี ผู้เชี่ยวชาญทางด้านมานุษยวิทยา และชาติวงศ์วิทยาแห่งเอเชียถือกันว่า พวกกวยเป็นชนชาวพื้นเมืองดั้งเดิมในบริเวณประเทศกัมพูชา และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

สำหรับชาวกวยในจังหวัดบุรีรัมย์ส่วนใหญ่อพยพมาจากจังหวัดสุรินทร์ และศรีสะเกษ โดยเข้ามาตั้งถิ่นฐานเมื่อประมาณ 100 กว่าปีมาแล้ว เช่น กลุ่มไทยกวยที่บ้านหนองบัวเจ้าป่า อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นต้น

ในด้านประเพณีและวัฒนธรรมของชาวกวยในจังหวัดบุรีรัมย์ ปัจจุบันก็ยังคงรักษาเอกลักษณ์บางอย่างของตนเองไว้ เช่น ประเพณีการไหว้ศาลปะกำ พิธีแกลมอ แกลออน นอกจากนี้ชาวกวยยังนับถือผีปู่ตา ผีตาแฮก ผีเรือน เช่นเดียวกับกับกลุ่มไทยลาว และไทยเขมร

จากการที่ประชากรของจังหวัดบุรีรัมย์มีภาษา และวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างกันถึง 4 กลุ่ม อันได้แก่ กลุ่มไทยโคราช ไทยลาว ไทยเขมร และไทยกวย ซึ่งต่างก็มีรูปแบบ และวัฒนธรรมของตนเอง แต่การที่กลุ่มคนเหล่านี้มาอยู่รวมกันจะมีการติดต่อสัมพันธ์กัน ก็จะทำให้เกิดการผสมกลมกลืนระหว่างวัฒนธรรม กลุ่มที่ปรับตัวรับวัฒนธรรมอื่นๆ ได้ดีที่สุด คือ กลุ่มไทยกวย เมื่ออยู่ ใกล้วัฒนธรรมใดก็จะรับวัฒนธรรมนั้นได้ง่าย ซึ่งจะพบเห็นได้ทั่วไปในจังหวัดบุรีรัมย์ ดินแดนแห่งความแตกต่างทางวัฒนธรรม

ศิลปวัฒนธรรมไทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ค

ภาพบรรยากาศเวทีเสวนาของเครือข่ายราษฎ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน

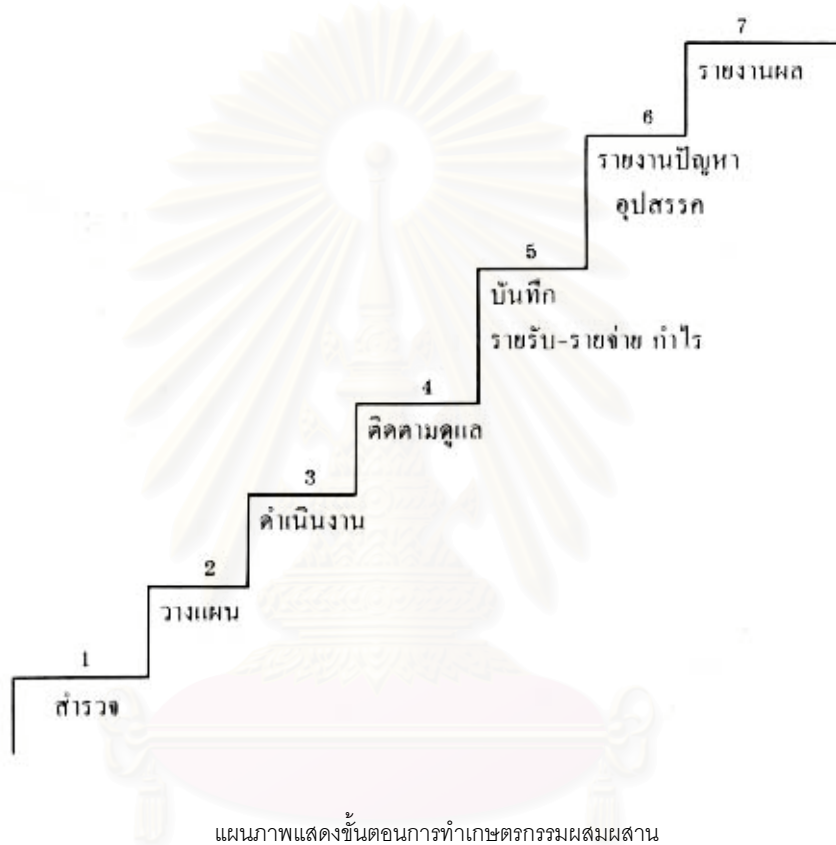




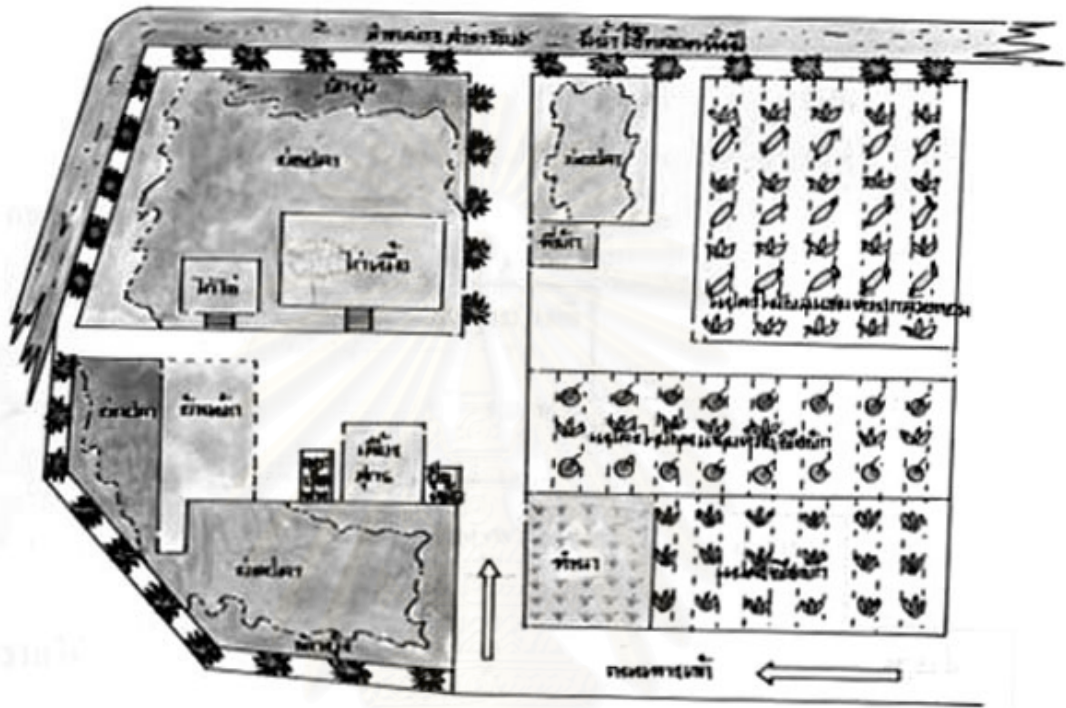
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ง

ขั้นตอน และภาพการวางแผนการทำเกษตรกรรมผสมผสาน



สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย



แผนภาพแสดงการวางแผนการทำเกษตรผสมผสานในพื้นที่

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวพรทิพย์ ชนะคำ เกิดเมื่อวันที่ 24 กันยายน 2523 ที่อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ จบการศึกษาปริญญาตรี สาขาวิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง จากมหาวิทยาลัยหอการค้าไทย เมื่อปีการศึกษา 2544 และเข้าศึกษาต่อระดับ ปริญญาโท สาขาวิชานิเทศศาสตร์พัฒนากิจการ ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปีการศึกษา 2546



สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย